This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

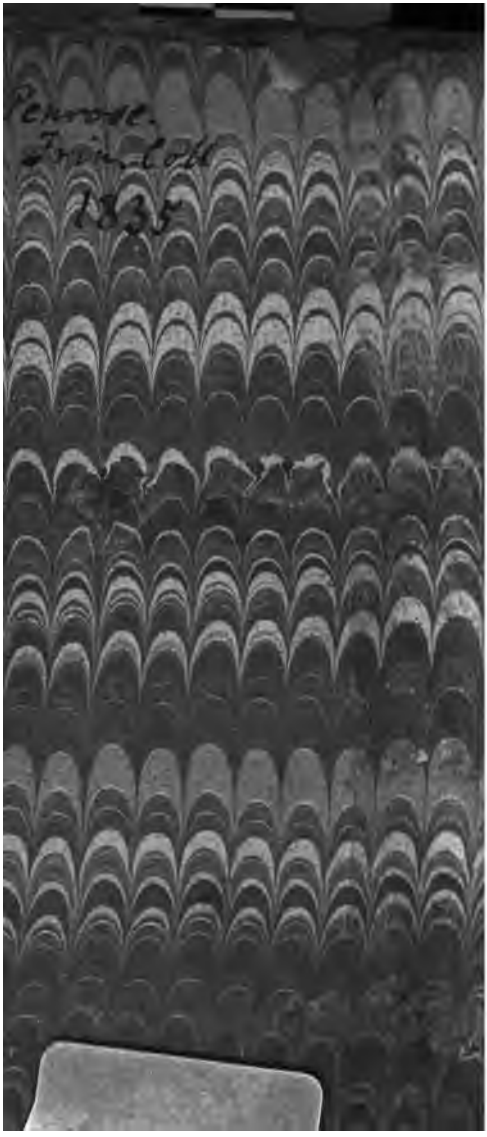
Penrose.
Trin. Coll
1835

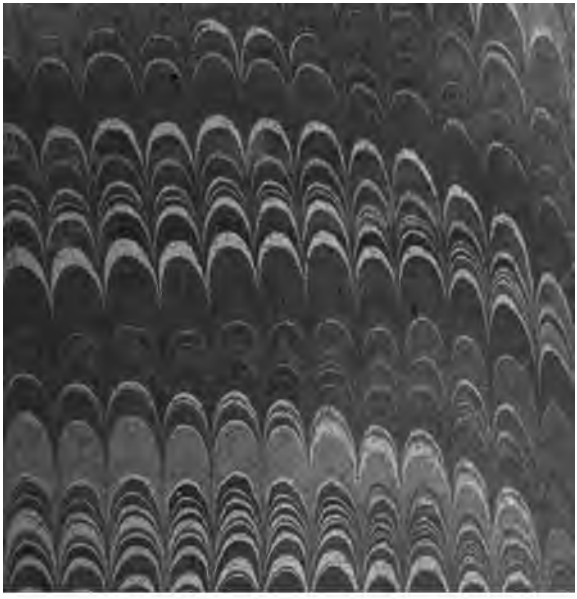

H. Aspinwall

Inner Temple

M. TULLII CICERONIS OPERA.

TOMUS PRIMUS.

HOC VOLUMINE

continentur

RHETORICORUM AD HERENNIUM LIB. IV.
DE INVENTIONE RHETORICA LIBRI II.
PARTITIONES ORATORIÆ.
TOPICA.
BRUTUS.
ORATOR.

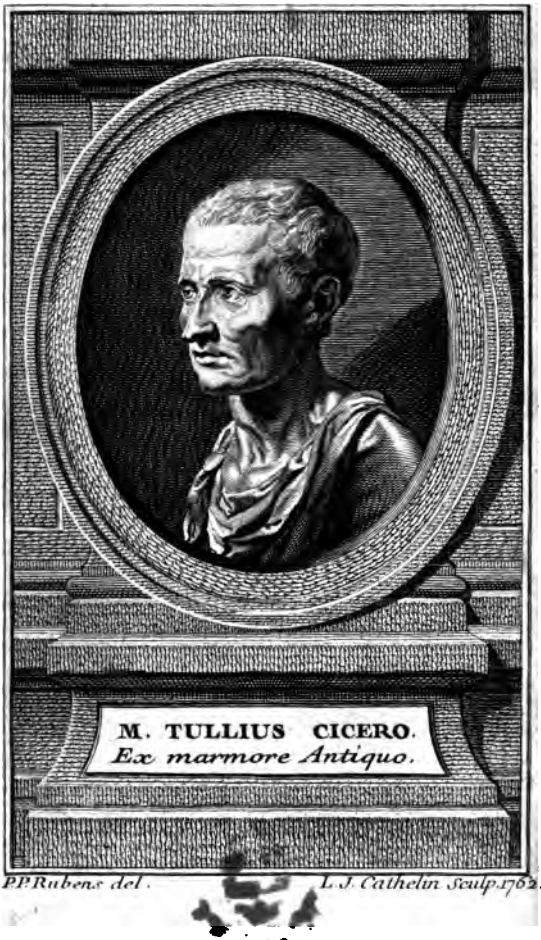
M. TULLIUS CICERO.
Ex marmore Antiquo.
PP.Rubens del.
L.J. Cathelin Sculp.1762.

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recensuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS PRIMUS.

PARISIIS,

Apud { SAILLANT, viâ S. Joannis Bellov.
DESAINT, viâ Fœneâ.
BARBOU, viâ Mathurinenſium.

MDCC LXVIII.

BODL. LIBR.
3 MAY 1916
OXFORD

...um nobis incumbendum esse
...us, ut textus ipse auctoris quàm emen-
...imus exhiberetur. Quibus adjumentis
...mus, haud abs re erit paucis hîc refer-
...tque appellare viros industriâ & doc-
...insignes, qui Ciceroni cultum & ni-
...suum, quantùm fieri potuit, reddide-
...horum seriem adornarunt multiplici
...tione præstantes, ac de litteris optimè
...i Isaacus Verburgius & Josephus Oli-
..., qui duo nostris temporibus solertem
...regiam in edendo & illustrando Ci-
...e operam navaverunt: a quibus hæc,
...identur esse nostri instituti, mutuabi-

...tim post renatas litteras, & artis ty-
...phicæ inventionem, operibus Cice-
...in lucem proferendis passim viri docti
...erunt. Vetustissima est, ut censet Ver-
...s, editio Officiorum Moguntina, per
...em Fust, civem Moguntinum, anno
Paulò pòst Epistolas ad diversos Ve-

ronis Opera non videntur typis fuiſſe vulgata ante annum 1498. quo anno ea Mediolani impreſſa ſunt quatuor magnis voluminibus per Alexandrum Minucianum. Memorat in ſua præfatione Grævius editionem quamdam anni 1472. ſed hæc videtur Orationes tantùm habuiſſe. Aliæ deinde magno numero editiones deſcriptæ ſunt præſertim ex hac Mediolanensi, aut ex Aſcensiana, quæ lucem vidit Pariſiis anno 1522.

Hactenus Cicero ita typis mandatus erat, ut nulla eſſet manuſcriptorum inter ſe facta collatio; ſed illius quiſque codicis fide ſtetiſſet, quem nactus erat: ita ut ejuſmodi editiones unius tantùm codicis auctoritatem habeant. At nemo neſcit a librariis aut oſcitantibus, aut imperitis, ita deſcriptos fuiſſe codices, ut ii demum optimi habeantur, qui minimè sint depravati. Igitur qui litteras impensiùs fovebant, huic malo mederi ſe non aliâ ratione poſſe arbitrati ſunt, quàm si conquisitis, atque inter ſe collatis manuſcriptis pluribus, egregio ſcriptori ſanitatem, quam ille exſcribentium culpâ, & injuriâ temporum amiſerat, reſtituerent. Inter primos, qui Ciceroni manus ſalutares admoverunt, Andreas Naugerius anno 1519. & proximè ſecutis, tria Orationum volumina vulgavit apud Aldum Manutium, inſcripta Leoni X. Bembo, & Sadoleto.

Sed nemo majori fide, diligentiâ, judicio in emendando Cicerone verſatus eſt, quàm Petrus Victorius, qui collatis magnâ curâ libris quum editis, tum ineditis, ac præſertim Florentinis codicibus, Ciceronem primâ vice emisit Venetiis anno 1537. quam editionem mox Parisiis in multis expressit Robertus Stephanus. Eadem editio typis deſcripta eſt apud Basileenſes anno 1540. cum caſtigationibus Joachimi Camerarii; ac demum Florentiæ, novis adornata ſcholiis, prodiit anno 1571. Uni Victorio, inquit Grævius, plus Cicero debet, quàm reliquis omnibus, qui in eo perpoliendo ſtudium poſuerunt.

Paulus deinde Manutius tum junior, ac primò quidem Victorio ſubiniquus, quòd ille Aldi patris, tunc ob editiones emendatas percelebris, laudibus obſtruere videretur, ſed mox de eximia viri doctrina & humanitate meliùs ſentiens, eamdem operam Ciceroni navare cœpit, aliis adjutus codicibus, ac potissimùm Venetis. Incredibile eſt, inquit Muretus, quot ab errorum millibus libros Ciceronis vindicarit Manutius. Præclara Ciceronis editio Manutiorum, procurante Aldo nepote, prodiit Venetiis anno 1583. decem voluminibus infolio.

Haud multis annis poſt Manutium cœpit Dionysius Lambinus conferre cum editis

codices quàm plurimos, qui tum Parisiensibus in bibliothecis erant; ſed non eadem fide, si Grutero credimus, quâ Victorius. Contextum Ciceronis ſuo arbitratu, ut putabatur, immutatum, excudendum curavit Parisiis anno 1566. Ipſe quidem fatetur ſe aliorum conjecturas admisiſſe, atque ita probaſſe, quæ alii antè eruditè cogitaverant. Sed sive aliorum, sive ſuis aliquando conjecturis ſteterit, quum in eo ſumma vis eſſet ingenii, non deſunt, qui hunc nolint fuiſſe minùs audacem. Hanc Lambini editionem ſubſecutæ aliæ ſunt poſt obitum auctoris, operâ, ut videtur, Lambini filii, qui vulgatos ante parentem libros ſecutus eſt, rejectis, quæ in prima editione mutata erant, in oras paginarum. Adjecit & Fulvii Ursini notas in editione Genevensi anni 1584. Veſtigia Lambini in ſuis editionibus pressit Dionysius Gothofredus.

Eodem tempore Marcus Antonius Muretus, & Adrianus Turnebus, præter annotationes, quas in plures Ciceronis libros ſcripſerant, ſuam quoque in emendandis aliis ejusdem operibus induſtriam exercuerunt; & pro ea, quâ pollebant, ingenii & doctrinæ copia, innumera propè loca, quæ in editis manca aut depravata legebantur, manuſcriptorum ope integritati ſuæ reſtituerunt. Itaque refertis omni eruditionis genere libris Variarum lectionum alter,

alter Adverſariorum, ingentem emendationum ſegetem Grutero ſuppeditaverunt.

Janus quoque Gulielmius, Lubecensis, cultissimi ingenii adoleſcens, multos annos impenderat conferendo cum editis codices, quotquot invenerat in bibliothecis Germaniæ, Galliæ, Belgii. Hujus exemplar, cui variantes lectiones adſcripſerat, pervenit in manus Jani Gruteri, qui & ipſe collectis improbo labore lectionibus exemplarium bibliothecæ Palatinæ, novam aggreſſus eſt editionem Ciceronis, mille ampliùs locis, ut ait ipſe, illuſtrati, correcti, aucti. Hæc prodiit Hamburgi anno 1618. Iniquior eſt Gruterus in Lambinum, in quem ſæpius, etiam sine cauſa, invehitur, ut quum in Philippicis depromptas ex optimo codice Vaticano Faerni & Mureti emendationes, quas ipſe non viderat, acerbè, tamquam Lambini conjectanea, reſpuit.

Editiones poſt Hamburgenſem excuſæ ſecutæ ſunt contextum Ciceronis, qualem eum Gruterus conſtituerat, quamquam ipſe Gruterus non ſemel monuiſſet adhuc multa addi, multa auferri poſſe, si quis codices ſcriptos diligentiùs excuſſiſſet. Nonnulla certè e manuſcriptis, quorum erat ſagacissimus explorator, emendavit Jacobus Gronovius, qui in ſua Ciceronis editione Lugdunensi apud Batavos anni 1692. notis Gulielmii, Gruteri, & ſuis, addidit Aſconium

Pedianum, & veterem ſcholiaſtem, n
quam antea editum, quem pater Ja
Joan. Frid. Gronovius, acceptum ab If
Voſſio, paulò ante obitum deſcripſer
Eodem exeunte ſeculo Joannes G
gius Grævius novam operum Ciceronis
tionem, pluribus optimæ notæ manuſ
tis in eam rem adjutus, per partes inſt
Et ille quidem in lucem emisit Oratio
Epiſtolas ad familiares, & ad Att
(Epiſtolas ad Q. fratrem, & ad Br
olim enodaverant Paulus Manutius &
nardus Malaſpina) & Philoſophicc
partem modicam, de Officiis, de Sen
te, de Amicitia, &c. Obiit Grævius
1703. cui si licuiſſet opus integrum ea
curâ & induſtriâ perficere, poterat
unus eſſe inſtar omnium.
Sed reſtabat Philoſophicorum pars l
maxima, quam vir ſummæ eruditionis J
nes Davisius, operis Græviani perfect
ſe profeſſus, per partes aggreſſus eſt
in his quidem libris emendandis uſu
pluribus manuſcriptis Britannicis, &
busdam Parisinis, quorum ope loca
multa, quæ in editis depravata erant,
tituit; atque ad Tuſculanas quæſtione
jecit emendationes Richardi Bentleii
libros verò de Natura deorum caſtig
nes Joannis Valkeri. Eoſdem libros (
culanas dico & de Natura deor

eruditissimis animadversionibus illustravit Joannes Buherius, in senatu Divionensi praeses. Habemus annotationes Thomae Bentleii in libros de Finibus, & in Paradoxa; & in libros de Legibus commentarium Turnebi.

Restabant & Rhetorica, quorum nihil etiam Grævius attigit: sed libros de Oratore ex codicibus Britannicis emendavit vir excellentis ingenii Zacharias Pearcius. In ceteris de rhetorica libris recensendis contulimus cum editis tres pretii non vulgaris codices, quorum copiam nobis fecit ingenio praestans, omnique doctrinâ Capperonnerius, cui regiae bibliothecae custodia, summo studioforum omnium bono, commissa & credita est. Ab eodem alia plura, quae maximo usui fuerunt, adjumenta habuimus. Quin & ejus in regia bibliotheca, & in Inscriptionum Academia Socius, eruditione cum eo non minùs, quàm sanguine conjunctus Bejotius, codicis longè optimi excerpta nobis utenda praebuit, ex quibus nonnulla in libro de claris oratoribus emendavimus. In recensione libelli Q. Ciceronis de consulatûs petitione, duces & auctores fuerunt Turnebus Adversariorum 25. 3. & Muretus Variarum lectionum 7, 11. 12. &c. Sed ad institutum revertimur.

Has tot virorum eruditas lucubrationes, variis temporibus & locis editas, ut in

unum quasi corpus cogeret Iſaacus Verburgius, novam & ipſe Ciceronis editionem inſtruxit cum integris notis Victorii, Camerarii, Ursini, & ſelectis Manutii, Lambini, Gruteri, utriuſque Gronovii, & aliorum, a quibus in interpretando Cicerone ſtudii ac laboris aliquid impenſum eſt. Prodiit hæc editio Amſteledami anno 1724.

Huic ſuccessit apud nos longè omnium pulcherrima editio Joſephi Oliveti, qui ut eſt in re litteraria verſatissimus, omnia undique ſummo judicio ſelegit atque collegit, quæ Ciceroni illuſtrando lucem aliquam allatura videbantur.

Atque hæc de variis editoribus & interpretibus Ciceronis collegimus, ut qui volent ſcriptoris omnium ſeculorum ſuffragio probatissimi divitias non ſtrictim adſpicere, ſed explicatas & in lucem prolatas contemplari, ii duces nôrint, a quibus tamquam manu deducantur. Nam in hac noſtra editione locus eſſe nullus potuit notis, ne ultra modum creſceret moles aut numerus voluminum. Erunt tamen ad calcem cujuſque voluminis annotatiunculæ, quarum ſcopus erit lectionum a vulgatis recedentium auctoritatem adſtruere, loca ſuſpecta lectoribus assignare, depravata aut manca indicare, ne quem nullâ utilitate exerceant, quandoque etiam eruditorum afferre in ea loca conjecturas, & errores

typographicos, qui imprudentibus excide-rint, emendare.

In partitione singulorum operum alii Gruterianam, Nizolianam alii divisionem sequuntur. Utramque exhibebit hæc edi-tio, quò sit ad ea loca, quæ diversimodè a diversis scriptoribus citantur, reperienda accommodatior. Et Gruterianam quidem, intervallis longioribus distinctam, Roma-nis, Nizolianam Arabicis numeris designa-vimus; ita tamen, ut quum numeri concur-runt, solus ponatur Gruterianus.

M. SENECA RHETOR.

Præfat. Controv.

Quidquid Romana facundia habet, quod insolenti Græciæ aut opponat, aut præfe-rat, circa Ciceronem efloruit. *Et paulò pòst.* Omnes autem magni in eloquentia nomi-nis, excepto Cicerone, videor audisse. Nec Ciceronem quidem ætas mihi eripuerat: sed bellorum civilium furor, qui tunc to-tum orbem pervagabatur, intra coloniam meam me continuit. Alioquin in illo atrio-lo, in quo duos grandes prætextatos ait sesum declamare solitos, potui illud inge-nium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere.

PLINIUS.

Hiſtor. Natur. 7, 30.

Sed quo te, M. Tulli, piaculo taceam quove maximè excellentem insigni prædicem? Quo potiùs, quàm universæ popul illius gentis amplissimo teſtimonio, & tota vita tua conſulatûs tantùm operibus electis? Te dicente, legem Agrariam, hoc eſt, alimenta ſua abdicaverunt tribus: te ſuadente, Roſcio theatralis auctori legi ignoverunt, notataſque ſe diſcrimine ſedi æquo animo tulerunt: te orante, proſcriptorum liberos honores petere puduit. Tuum Catilina fugit ingenium. Tu M. Antonium proſcripsiſti. Salve primus omnium Parens patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque litterarum parens; atque, ut dictator Cæſar, hoſtis quondam tuus, de te ſcripsit, omnium triumphorum lauream adepte majorem, quantò plus eſt, ingenii Romani terminos in tantum promoviſſe, quàm imperii.

QUINCTILIANUS 10, 1.

Oratores vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt. Nam Ciceronem cuicumque Græcorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, quum præſertim non id ſi

propositi, ut eum Demoſtheni comparem hoc tempore; neque enim attinet, quum Demoſthenem in primis legendum, vel ediſcendum potiùs putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem, dividendi, præparandi, probandi rationem; omnia denique, quæ ſunt inventionis. In eloquendo eſt aliqua diversitas. Denſior ille, hic compoſitior: ille concludit adſtrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè & commiſeratione, qui duo plurimùm affectus valent, vincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos civitatis abſtulerit: ſed & nobis illa, quæ Attici mirantur, diverſa Latini ſermonis ratio minùs permiſerit. In epiſtolis quidem, quamquam ſunt utriuſque, nulla contentio eſt. Cedendum verò in hoc, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem, quantus eſt, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius, quum ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantùm: ſed plurimas, vel potiùs omnes ex ſeipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſima ubertas. Non enim pluvias, ut ait Pindarus, aquas

colligit; ſed vivo gurgite exundat, dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires ſuas Eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, movere vehementiùs poteſt? cui tanta umquam jucunditas affuit? ut ipſa illa, quæ extorquet, impetrare eum credas; & quum tranſverſum vi ſuâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Jam in omnibus, quæ dicit, tanta auctoritas ineſt, ut diſſentire pudeat; nec advocati ſtudium, ſed teſtis, aut judicis afferat fidem. Quum interim hæc omnia, quæ vix singula quiſquam intentiſſimâ curâ conſequi poſſet, fluunt illaborata; & illa, quâ nihil pulchrius auditu eſt, oratio præ ſe fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt: apud poſteros verò id eſt conſecutus, ut Cicero jam non hominis nomen, ſed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur ſpectemus; hoc propositum nobis sit exemplum. *Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valde placebit.*

HOC TOMO CONTINENTUR

Cornificii de Rhetorica ad Herenn. libri quatuor.
Ciceronis de Inventione libri duo.
Partitiones oratoriæ.
Topica ad Trebatium.
Orator ad Brutum.

RHETORICORUM

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBRI IV.

Hos libros Critici oculatiores Ciceroni dudum abjudicaverunt. Quum tamen in editis fermè omnibus primum inter opera Ciceroniana locum obtineant, eos movere poſſessione religio nobis fuit, eò magis, quòd ita preſsè ac dilucidè ſcripti ſunt, ut eos non fruſtra legerit, quiſquis ad ipsius Tullii libros oratorios viam sibi velut præmunire voluerit. Quis autem eorum auctor verè dicendus sit, minimè conſtat. Alii aliis adſcribunt: plerique tamen L. Cornificio vel patri, ad quem exſtant Ciceronis epiſtolæ l. 12.

ad Fam. vel filio, qui Cæſaris Octaviani partes ſecutus M. Brutum pro tribunali accuſavit, & favore Octaviani adhuc Triumviri Conſulatum eſt adeptus anno Urbis 719.

Gruterus cenſet primum librum ab aliquo in epitomen redactum fuiſſe. Idem tres reliquos ipsius Ciceronis nomine non indignos judicat.

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIUM

LIBER PRIMUS.

I. ETSI negotiis familiaribus impediti, vix ſatis otium ſtudio ſuppeditare poſſumus, & id-ipſum, quod datur otii, libentiùs in philoſophia conſumere conſuevimus; tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conſcriberemus; ne aut tuâ causâ noluiſſe nos, aut fugiſſe laborem putares. Et eò ſtudiosiùs hoc negotium ſuſcepimus, quòd te non sine cauſa velle cognoſcere artem rhetoricam intelligebamus Non enim parum habet in ſe fructûs copia dicendi, & commoditas orationis, si rectâ intelligentiâ & definitâ moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci ſcriptores inanis arrogantiæ causâ ſibi assumpſerunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa ſcisse viderentur, ea conquisierunt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur; nos autem ea, quæ videbantur ad rationem

dicendi pertinere, ſumpsimus. Non enim ſpe quæſtûs, aut gloriâ commoti venimus ad ſcribendum, quemadmodum ceteri; ſed ut induſtriâ noſtrâ tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimiùm longa ſumatur oratio, de re dicere incipiemus; si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multùm juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

II. Oratoris officium eſt, de his rebus poſſe dicere, quæ res ad uſum civilem moribus ac legibus conſtitutæ ſunt, cum aſſensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator: demonſtrativum, deliberativum, judiciale. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. Deliberativum eſt, quod in conſultatione positum, habet in ſe ſuasionem & diſſuasionem. Judiciale eſt, quod positum in controversia, habet accuſationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has cauſas tractari conveniat, oſtendemus.

3. Oportet igitur eſſe in oratore inventionem, diſpositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio eſt excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpositio eſt ordo & diſtributio rerum, quæ demonſtrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum & ſententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum & verborum, & diſpositionis perceptio. Pronuntiatio eſt vocis, vultûs, geſtûs moderatio cum venuſtate. Hæc omnia tribus

rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est, quâ impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus usus, consuetudoque dicendi. Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quasque res habere conveniret, nunc, quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

III. Inventio in sex partes orationis consumitur, in exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris aut judicis constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Divisio est, per quam aperimus, quid conveniat, quid in controversia sit; & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc, quoniam unà cum oratoris officiis, quò res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodaremus; de exordio primùm dicendum videtur.

5. Causâ positâ, quò commodiùs exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, quum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur; aut id oppugnamus, quod

ab omnibus videtur oppugnari debere : ut viro forti contra parricidam. Turpe genus in ligitur , quum aut honeſta res oppugnatur , defenditur turpis. Dubium genus eſt , quum bet in ſe cauſa & honeſtatis , & turpitu partem. Humile genus eſt , quum contempta affertur.

IV. Quum hæc ita ſint , conveniet exor rum rationem ad genus cauſæ accommo Exordiorum duo ſunt genera , principium , q Græcè προοίμιον appellatur ; & insinuatio , ἔφοδος nominatur. Principium eſt , quum ſt auditoris animum nobis idoneum reddimus audiendum. Id ita ſumitur , ut attentos , ut ciles , ut benevolos auditores habere possi Si genus cauſæ dubium habebimus , a ben ſentia principium conſtituemus , ne quid illa pitudinis pars nobis obeſſe possit. Sin hu erit genus cauſæ , faciemus attentos. Sin t cauſæ genus erit , insinuatione utendum eſt ; qua poſteriùs dicemus , nisi quid nacti fuerim quare adverſarios criminando benevolentiam ptare possimus. Sin honeſtum cauſæ genus e licebit rectè vel uti , vel non uti principio. uti volemus , aut id oportebit oſtendere , q cauſa sit honeſta , aut breviter , quibus de bus simus dicturi , exponere. Si principio nolemus , a lege , a ſcriptura , aut ab al firmissimo noſtræ cauſæ adjumento princi capere oportebit.

7. Quoniam igitur docilem , benevolum , tentum habere auditorem volumus , quor quidque confici possit , aperiemus. Dociles ditores habere poterimus , si ſummam ca

brevitèr exponemus, & si attentos eos faciemus: nam docilis est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si polliciebimur, nos de rebus magnis, novis, insuetis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad rempub. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad deorum immortalium religionem: &, si rogabimus, ut attentè audiant: &, si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benevolos auditores facere quatuor modis possumus, a nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & a rebus ipsis.

V. A nostra persona benevolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benevolentia captabitur, si eos in odium, in invidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitia, sodalitates, affinitates adversariorum proferemus, & his adjumentis magis, quàm veritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, lu-

xuriam adverſariorum proferemus. Ab auditorum perſona benevolentia colligetur, si res eorum fortiter, ſapienter, manſuetè, magnificè judicatas proferemus: &. si, quæ de iis exiſtimatio, quæ judicii exſpectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis benevolum efficiemus auditorem, si noſtram cauſam laudando extollemus, adverſariorum per contemptionem deprimemus.

VI. Deinceps de insinuatione aperiendum eſt. Tria ſunt tempora, quibus principio uti non poſſumus, quæ diligenter ſunt consideranda: aut quum turpem cauſam habemus, hoc eſt, quum ipſa res animum auditoris a nobis alienat; aut quum animus auditoris perſuaſus videtur eſſe ab iis, qui antè contrà dixerunt; aut quum defeſſus eſt eos audiendo, qui antè dixerunt. Si cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem; aut hominem, non rem ſpectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adverſariis, & eſſe indigna, aut nefaria. Deinde quum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum oſtendemus; aut aliquorum judicium de simili cauſa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad noſtram cauſam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adverſariis, aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interjectione verborum.

10. Si perſuaſus auditor fuerit, id eſt, si oratio adverſariorum auditoribus fidem fecerit (neque enim non facilè ſcire poterimus, quoniam non ſumus neſcii, quibus rebus fides fieri ſoleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus

insinuabimus ad cauſam : de eo, quod adverſarii firmissimum sibi adjumentum putaverunt, primùm nos dicturos pollicebimur; aut ab adverſarii dicto exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit; aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primùm reſpondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo; ab aliqua re, quæ riſum movere possit, exordiemur, ab apologo, a fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, ſuſpicione, irrisione, ſtultitiâ, exſuperatione, collatione, abjectione, adjectione, litterarum mutatione; præterea exſpectatione, similitudine, novitate, hiſtoriâ, verſu; aut ab alicujus interpellatione, aut arrisione; & si promiſerimus, aliter, ac parati fuerimus, nos eſſe dicturos; nos non eodem modo, ut ceteri ſoleant, verba facturos; quid alii ſoleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus.

VII. Inter insinuationem, & principium hoc intereſt, quòd principium hujuſmodi debet eſſe, ut ſtatim apertis rationibus, quibus præſcripsimus, aut benevolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio ejuſmodi debet eſſe, ut occultè per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eamdem commoditatem in dicendo pervenire possimus. Verùm hæ tres utilitates tametsi in tota oratione ſunt comparandæ, hoc eſt, ut auditores ſeſe perpetuò nobis attentos, dociles, benevolos præbeant; tamen id per exordium cauſæ maximè comparandum eſt. Nunc, ne quando vitioſo exordio utamur, quæ vitia vitanda sint, docebo. In exordienda cauſa ſervandum eſt, ut lenis sit

ſermo, & usitata verborum conſuetudo, ut n
apparata oratio eſſe videatur. Vitioſum exordi
eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodar
quod *vulgare* dicitur. Item vitioſum eſt, quo
hilò minùs adverſarius poteſt uti, quod *commu*
appellatur. Item illud, quo leviter commut
adverſarius poterit uti ex contrario. Item vit
ſum eſt, quod nimiùm apparatis verbis compo
tum eſt, aut nimis longum eſt, & quod non
ipſa cauſa natum videtur (quod *ſeparatum* vo
tur; in quo etiam *tranſlatum* includitur) ut p
priè cohæreat cum narratione; & quod nec
benevolum, neque docilem, neque attentum
cit auditorem. De exordio ſatis dictum eſt; de
ceps ad narrationem tranſeamus.

VIII. Narrationum tria ſunt genera. Unu
quo exponimus rem geſtam, & unumquodc
trahimus ad utilitatem noſtram, vincendi caus
quod pertinet ad eas cauſas, de quibus judici
futurum eſt. Alterum genus narrationis eſt, q
intercurrit nonnumquam aut fidei, aut crimi
tionis, aut transitionis, aut alicujus apparation
vel laudationis causâ. Tertium genus eſt i
quod a cauſa civili remotum eſt: in quo tan
exerceri convenit, quò commodiùs illas ſupe
res narrationes in causis tractare possimus.

13. Ejus narrationis duo ſunt genera: unu
quod in negotiis; alterum, quod in perſonis
ſitum eſt. Id quod in negotiorum expositi
positum eſt, tres habet partes, fabulam, hi
riam, argumentum. Fabula eſt, quæ neque
ras, neque verisimiles continet res, ut hæ, c
tragœdiis traditæ ſunt. Hiſtoria eſt res geſta,
ab ætatis noſtræ memoriâ remota. Argument

eſt ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in perſonis poſitum eſt, debet habere ſermonis feſtivitatem, animorum diſſimilitudinem, gravitatem, lenitatem, ſpem, metum, ſuſpicionem, deſiderium, diſſimulationem, miſericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inſperatum incommodum, ſubitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verùm hæc in exercendo transigentur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

IX. Tres convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis ſit: quæ quoniam fieri opportere ſcimus, quemadmodum faciamus, cognoſcendum eſt. Rem breviter narrare poterimus, ſi inde incipiemus narrare, unde neceſſe erit, & ſi non ab ultimo initio repetere volemus; & ſi ſummatim, non particulatim narrabimus; & ſi non ad extremum, ſed uſque eò, quò opus erit, proſequemur; & ſi tranſitionibus nullis utemur; & ſi non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & ſi exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta ſunt, ſciri poſſint, tametſi nos reticuerimus. Quod genus, ſi dicam, me ex provincia rediiſſe, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modò id, quod obeſt; ſed etiam id, quod neque obeſt, neque adjuvat, ſatius eſt præterire. Et ne bis aut ſæpius idem dicamus, cavendum eſt: etiam ne id, quod ſemel ſuprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram veſperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini:
Insidias poſtquam fecit, vim in loco attulit.

15. Rem dilucidè narrabimus, si, ut qui
que primùm geſtum erit, ita primùm expon
mus, & rerum ac temporum ordinem conſerv
bimus, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe g
yidebuntur. Hîc erit considerandum, ne q
perturbatè, ne quid contortè, ne quid ambigu
ne quid novè dicamus, ne quam in aliam re
tranſeamus, ne ab ultimo repetamus, ne lon
perſequamur, ne quid, quod ad rem pertinea
prætereamus; & si ſequemur ea, quæ de br
vitate præcepta ſunt: nam quò brevior, eò
lucidior & cognitu facilior narratio fiet.

16. Verisimilis narratio erit, si, ut mo
ut opinio, ut natura poſtulat, dicemus; si ſp
tia temporum, perſonarum dignitates, consili
rum rationes, locorum opportunitates conſt
bunt: ne reſelli possit, aut temporis paru
fuiſſe, aut cauſam nullam, aut locum idoneu
non fuiſſe, aut homines ipſos facere, aut p
non potuiſſe. Si vera res erit, nihilò minùs ha
omnia narrando conſervanda ſunt: nam ſæpe v
ritas, nisi hæc ſervata sint, fidem facere n
poteſt: sin erit ficta, eò magis erunt conſe
vanda. De iis rebus cautè confligendum eſt, q
bus in rebus tabulæ aut alicujus firma auctorit
videbitur interfuiſſe. Adhuc quæ dicta ſunt, a
bitror mihi conſtare cum ceteris artis ſcriptor
bus, nisi quia de insinuatione nova excogitav
mus, quòd eam ſoli, præter ceteros, in tr
tempora divisimus, ut planè certam viam
perſpicuam rationem exordiorum haberemus.

X. Nunc, quod reliquum eſt, quoniam d
rerum inventione diſputandum eſt, in qua sin
gulare conſumitur oratoris officium, dabim

operam, ut nihilò minùs induſtriæ, quàm rei utilitas poſtulabit, quæsiiſſe videamur, si priùs pauca de cauſarum divisione dixerimus. Cauſarum divisio in duas partes diſtributa eſt. Primùm peroratâ narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adverſariis. Si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: *Interfectam eſſe matrem ab Oreſte convenit mihi cum adversariis*: jure fecerit, & licueritne facere, id eſt in controversia Item e contrario, *Agamemnonem eſſe a Clytæmneſtra occiſum confitentur: quum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuiſſe.* Deinde, quum hoc fecerimus, diſtributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem & expositionem. Enumeratione utemur, quum dicemus numero, quot de rebus dicturi ſumus. Eam plus quàm trium partium numero eſſe non oportet: nam & periculoſum eſt, ne quando plus minúſve dicamus, & ſuſpicionem affert auditori meditationis & artificii; quæ res fidem abrogat oratori. Expositio eſt, quum res, de quibus dicturi ſumus, exponimus breviter & abſolutè.

18. Nunc ad confirmationem tranſeamus. Tota ſpes vincendi, ratioque perſuadendi posita eſt in confirmatione & confutatione: nam quum adjumenta noſtra expoſuerimus, contrariaque diſſolverimus, abſolutè nimirum munus oratorium confecerimus.

XI. Utrumque igitur facere poterimus, si conſtitutionem cauſæ cognoverimus. Cauſarum conſtitutiones alii quatuor fecerunt: noſter doctor tres putavit eſſe: non ut de illorum quidquam detraheret inventione, ſed ut oſtenderet,

id, quod oportuiſſet ſimpliciter & ſingulari modo docere, illos diſtribuiſſe dupliciter & bipertitò. Conſtitutio eſt prima deprecatio defenſoris cum accuſatoris insimulatione conjuncta. Conſtitutiones itaque, ut antè diximus, tres ſunt, conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis eſt, quum de facto controversia eſt, hoc modo: *Ajax in silva, poſtquam reſcivit quæ feciſſet per insaniam, gladio incubuit. Ulyſſes intervenit: occisum conspicatur: e corpore telum cruentum eduxit. Teucer intervenit; quum fratrem occiſum & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit.* Hìc, quoniam conjecturâ verum quæritur, de facto erit controversia, & ex eo conſtitutio cauſæ conjecturalis nominatur.

19. Legitima conſtitutio eſt, quum in ſcripto, aut ex ſcripto aliquid controverſiæ naſcitur. Ea dividitur in partes ſex, ſcriptum & ſententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, tranſlationem, ratiocinationem. Ex ſcripto & ſententia naſcitur controversia, quum videtur ſcriptoris voluntas cum ſcripto ipſo diſſentire, hoc modo: *Sit lex, quæ jubeat, eos, qui propter tempeſtatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim, ceteraque eſſe, si navis conſervata sit, qui remanſerint in navi. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti navim reliquerunt, ſcapham conſcenderunt, præter unum ægrotum: is propter morbum exire & fugere non potuit. Casu & fortuita navis in portum incolumis delata eſt: illam ægrotus possidet: navim petit ille, cujus fuerat.* Hæc conſtitutio legitima eſt ex ſcripto & ſententiâ.

20. Ex contrariis legibus controversia conſtat, quum alia lex jubet aut permittit, alia ve-

tat quippiam fieri, hoc modo : *Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex jubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum qui petat, nominavit. Petitur ab eo multa.*

XII. Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quum scriptum duas aut plures sententias significat, hoc modo : *Paterfamiliàs, quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea uxori legavit*, hoc modo : *Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ* XXX. *pondo vasorum argenteorum dato quæ volet. Post mortem ejus vasa pretiosa & calata magnificè petit mulier. Tullius se, quæ velit ipse,* XXX. *pondo ei debere dicit.* Constitutio est legitima ex ambiguo.

21. Ex definitione constat causa, quum in controversia est, quo nomine factum appelletur. Ea est hujusmodi : *Quum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset, Q. Cæpio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. Senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversùs rempub. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere. Ille nihilò minùs cistellam detulit. Cæpio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis adversùs remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas dejicit, impedimento est, quò seciùs feratur lex. Arcessitur Cæpio majestatis.* Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, quum quæritur quid sit minuere majestatem.

22. Ex tranſlatione controversia naſciti quum aut tempus differendum, aut accuſato mutandum, aut judices mutandos reus dicit. parte conſtitutionis, Græci in judiciis, no jure civili plerumque utimur. In hac parte juris civilis ſcientia maximè adjuvabit. In jud tamen nonnihil eâ utimur, hoc modo: *Si peculatûs accuſatur, quòd vasa argentea pub de loco privato dicatur ſuſtulisse, possit dic quum definitione sit uſus, quid sit furtum, peculatus; ſecum furti agi, non peculatûs o tere.* Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his causis rarò venit in judicium, quòd in pri actione prætoriæ exceptiones ſunt, & causâ dit is, qui non, quemadmodum oportet, rit; & in publicis quæſtionibus cavetur legib ut antè, si reo commodum sit, judicium de cuſatore fiat, utrum illi liceat accuſare, ne

XIII. Ex ratiocinatione controversia conf quum res sine propria lege venit in judiciu quæ tamen ab aliis legibus similitudinem qu dam aucupatur. Ea eſt hujuſmodi. Lex eſt: *furioſus exsiſtit, agnatûm gentiliumque in eo cuniaque ejus poteſtas eſto.* Et lex: *Qui pa tem necaſſe judicatus erit, is obvolutus & obl tus corio, devehatur in profluentem.* Et le *Paterfamiliâs utì ſuper familia pecuniave ſua gaverit, ita jus eſto.* Et lex: *Si paterfami inteſtatus moritur, familia pecuniaque ejus ag tûm gentiliumque eſto.* Malleolus judicatus matrem necaſſe. Ei damnato ſtatim folliculo pino os obvolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedi inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. defendebant eum, tabulas in carcerem afferu

teſtamentum ipſo præſente conſcribunt ; teſtes ritè affuerunt : de illo ſupplicium paulò pòſt ſumitur. Ii, qui heredes erant teſtamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverat in ejus periculo, ſuam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit jure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cujuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus : nunc de juridiciali conſtitutione dicamus.

XIV. Juridicialis conſtitutio eſt, quum factum convenit, ſed jure, an injuriâ factum ſit, quæritur. Ejus conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumptiva nominatur. Abſoluta eſt, quum id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, rectè factum eſſe dicemus. Ea eſt hujuſmodi : *Mimus quidam nominatim Accium poëtam compellavit in ſcena. Cum eo Accius injuriarum agit. Hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cujus nomine ſcripta dentur agenda.* Aſſumptiva pars eſt, quum per ſe defensio infirma eſt, ſed aſſumptâ extrariâ re comprobatur. Aſſumptivæ partes ſunt quatuor ; concessio criminis, remotio, tranſlatio, comparatio. Concessio eſt, quum reus poſtulat sibi ignoſci. Ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, quum conſultò ſe negat reus feciſſe. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, ut Cæpio ad tribunos pleb. de amissione exercitûs. Imprudentiam, ut ille, qui de eo ſervo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpsit, cui frater eſſet,

antequam tabulas teſtamenti aperuit, quum ſi ſervus manumiſſus teſtamento eſſet. Necessitudinem, ut ille, qui ad diem commeatûs non venit, quòd eum aquæ interclusiſſent. Deprecatiò eſt, quum & peccaſſe ſe, & conſultò feciſſe reus confitetur, & tamen poſtulat, ut ſui misereantur. Hoc in judicio ferè non poteſt uſu venire, nisi quando pro eo dicimus, cujus multa rectè facta conſtant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus: *Quòd si hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conveniret: verùm nihil poſtulat ignoſci.* Ergo ih judicium non venit: at in ſenatum, aut ante Imperatorem, & in conſilium talis cauſa poteſt venire.

XV. Ex tranſlatione criminis cauſa conſtat, quum feciſſe nos non negamus, ſed aliorum peccatis coactos feciſſe dicimus: ut, *Orestes quum ſe defendit, in matrem confert crimen.* Ex remotione criminis cauſa conſtat, quum à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amovemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut, *si accuſetur is, qui P. Sulpicium ſe fateatur occidiſſe, & id juſſu conſulum defendat: & eos dicat non modò imperaſſe, ſed rationem quoque oſtendiſſe, quare id facere liceret.* In rem confertur, ut si quis ex teſtamento, quod facere juſſus sit, ex plebiſcito vetetur. Ex comparatione criminis cauſa conſtat, quum dicimus neceſſe fuiſſe alterutrum facere, & id, quod fecerimus, ſatius fuiſſe facere. Ea cauſa hujuſmodi eſt: *C. Popilius, quum a Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo poſſet, venit cum hoſtium*

ducibus in collocutionem ; ita diſcessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret ; ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum. Exercitum eduxit, impedimenta reliquit : arcessitur majeſtatis.

XVI. Quæ conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes sint, ſatis videor oſtendiſſe. Nunc quo modo eas, & quâ viâ tractari conveniat, demonſtrandum eſt, si priùs aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur.

26. Conſtitutione igitur repertâ, ſtatim quærenda eſt ratio. Ratio eſt, quæ cauſam facit, & continet defensionem, hoc modo (ut docendi causâ in hac potissimùm consiſtamus) Oreſtes, quum confiteatur ſe occidiſſe matrem, nisi attulerit facti rationem, perverterit defensionem. Ergo affert eam ; quæ nisi intercederet, ne cauſa quidem eſſet. *Illa enim*, inquit, *patrem meum occiderat.* Ergo (ut oſtendi) ratio ea eſt, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio poteſt remorari damnationem. Inventâ ratione, firmamentum quærendum eſt ; id eſt, quod continet accuſationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum eſt. Id conſtituetur hoc modo : Quum uſus fuerit Oreſtes ratione, hoc pacto, *Jure occidi, illa enim patrem meum occiderat ;* utetur accuſator firmamento, hoc modo : *Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam panas pendere oportuit.* Ex ratione defensionis, & ex firmamento accuſationis, judicii quæſtio naſcatur oportet ; quam nos judicationem, Græci κρίσιν appellant. Ea conſtituitur ex conjunctione firmamenti

& rationis defensione, hoc modo : *Quum Oreſtes, ſe patris ulciſcendi causâ matrem diſſe, rectumne fuerit a filio sine judicio Clytemneſtram occidi.* Ergo hac ratione judicatio reperire convenit. Repertâ judicatione, ori rationem totius orationis eò conferri oportet.

XVII. In omnibus conſtitutionibus & par conſtitutionum hac viâ judicationes reperien præterquam in conjecturali conſtitutione. I enim nec ratio quæritur, quare fecerit; fe enim negatur : nec firmamentum exquiritur; niam non ſubeſt ratio. Quare ex intentione infitiatione judicatio conſtituitur, hoc modo tentio eſt; *Occidiſti Ajacem.* Infitiatio, *Non cidi.* Judicatio, *Occideritne.* Ratio omnis ut que orationis, ut antè dictum eſt, ad hanc j cationem conferenda eſt. Si plures erunt co tutiones, aut partes conſtitutionum; judicati quoque plures erunt in una cauſa, ſed or ſimili ratione reperientur. Sedulò dedimus ram, ut breviter & dilucidè, quibus de r adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, niam ſatis hujus voluminis magnitudo crevit, modius eſt in altero libro de ceteris rebus d ceps exponere; ne qua propter multitudinem terarum possit animum tuum defatigatio retard Sed si quò hæc tardiùs, quàm ſtudes, abſol tur, quum rerum magnitudini, tum noſtris que occupationibus assignare debebis. Verum men maturabimus, & quod negotio diminu fuerit, exæquabimus induſtriâ : ut pro tuo in officio, & noſtro in te ſtudio munus hoc a mulatissimè tuæ largiamur voluntati.

LIBER II.

I. In primo libro, Herenni, breviter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conveniret, & ea officia quâ ratione facillimè consequi posset. Verùm quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primùm scribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimum scriberemus.

2. Causarum tria sunt genera, demonstrativum, deliberativum, judiciale; multò difficillimum est judiciale: ergo id primùm absolvemus. Hoc & priore libro egimus, quum de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio & prima & difficillima est: eaque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen transferemus. De sex partibus orationis primùm scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quàm necesse fuit, nec minùs dilucidè, qaàm te velle existimabamus. Deinde conjunctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit. Quare genera constitutionum & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem & partes constitutionis, causâ positâ, reperiri oporteret. Deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: quâ inventâ, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea

perſuasionem : quibus de rebus vituperatio e
rum , quæ extra id crimen erunt , non debe
assignari. Sin vehementer hominis turpitudine i
pedietur , & infamiâ , priùs dabit operam ,
falſos rumores dissipatos eſſe dicat de innocent
& utetur loco communi , rumoribus credi n
oportere. Sin nihil horum fieri poterit , utat
extremâ defensione , & dicat , non ſe de mo
bus ejus apud cenſores , ſed de criminibus a
verſariorum apud judices dicere.

IV. Collatio eſt , quum accuſator id , qu
adverſarium feciſſe criminatur , alii nemini , n
reo , bono fuiſſe demonſtrat : aut alium nemin
potuiſſe perficere , nisi adverſarium : aut e
ipſum aliis rationibus aut non potuiſſe , aut n
æquè commodè potuiſſe , aut eum effugiſſe al
rationes commodiores propter cupiditatem. H
loco defenſor demonſtret , oportet , aut aliis qu
que bono fuiſſe , aut alios quoque id , quod i
insimuletur , facere potuiſſe.

7. Signum eſt , per quod oſtenditur idon
perficiendi facultas eſſe quæsita. Id dividitur
partes ſex ; locum , tempus , ſpatium , occas
nem , ſpem perficiendi , ſpem celandi. Locus qu
ritur , celebris , an deſertus ; ſemper defertu
an tum , quum id factum sit , fuerit in eo lo
ſolitudo ; ſacer , an profanus ; publicus , an p
vatus fuerit ; cujuſmodi loci attingant ; num
qui eſt paſſus , perſpectus aut exauditus eſſe p
sit. Horum quid reo , quid accuſatori convenia
perſcribere non gravaremur , nisi facilè quivi
causâ positâ , poſſet judicare. Initia enim inve
tionis ab arte debent proficiſci ; cetera fac
comparabit exercitatio. Tempus ita quæritu

quâ parte anni, quâ horâ : noctu, an interdiu : quâ diei, quâ noctis horâ factum esse dicatur, & cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum : nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id antè sciri & ratione provideri non potuit. Occasio quæritur, idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non exspectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo : si quæ suprà dicta sunt signa, concurrerint ; si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatio videbitur fuisse ; ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse : quare scire potuerit, utrùm diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscîis, arbitris, adjutoribus liberis, aut servis, aut utrisque.

V. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firmâ suspicione. Id dividitur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit ; num quid apparârit, num quem convenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscîis, de adjutoribus, de adjumentis ; num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit, quum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, adspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu : nam quivis horum sensus po-

teſt conflare ſuſpicionem. In conſequenti tempor ſpectabitur, num quid re tranſactâ relictum sit quod indicet aut factum eſſe maleficium, aut quo sit factum. Factum eſſe, hoc modo: si tu more & livore decoloratum eſt corpus mortui significat eum veneno necatum. A quo factum sit hoc modo: si telum, si veſtimentum, si qui ejuſmodi relictum sit, aut veſtigium repertus fuerit, si cruor in veſtimentis, si in eo loc comprehenſus, aut viſus tranſacto negotio, qu in loco res geſta dicitur. Conſecutio eſt, quum quæritur, quæ signa nocentis & innocentis conſequi ſoleant. Accuſator dicet, si poterit, adverſarium, quum ad eum ventum sit, erubuiſſe, expalluiſſe, titubaſſe, inconſtanter locutum eſſe concidiſſe, pollicitum eſſe aliquid; quæ signa conſcientiæ ſunt. Si reus horum nihil fecerit, accuſator dicet, eum uſque adeo præmeditatum fuiſſe, quid sibi eſſet uſu venturum, ut confidentissimè reſiſtens reſponderet, quæ signa confidentiæ, non innocentiæ ſunt. Defenſor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conſcientiæ peccati ſe commotum eſſe dicet: si non pertimuerit, fretum innocentiâ negabit eſſe commotum.

VI. Approbatio eſt, quâ utimur ad extremum, confirmatâ ſuſpicione. Ea habet locos proprios, atque communes. Proprii ſunt ii, quibus, nisi accuſator, & ii, quibus nisi defenſor, nemo poteſt uti. Communes ſunt, qui alia in cauſa ab reo, alia ab accuſatore tractantur. In cauſa conjecturali proprius locus accuſatoris eſt, quum dicit malorum miſereri non oportere, & quum auget peccati atrocitatem. Defenſoris proprius locus eſt, quum miſericordiam captat, & quum accu-

torem calumniari crimiaatur. Communes loci ant quum accuſatoris, tum defenſoris, a teſtibus contra teſtes, a quæſtionibus contra quæſtiones, ab argumentis contra argumenta, a rumoribus contra rumores. A teſtibus dicemus ſecundum auctoritatem & vitam teſtium, & conſtantiam teſtimoniorum. Contra teſtes, vitæ turpitudinem, teſtimoniorum inconſtantiam: ſi aut fieri non potuiſſe dicemus, aut non factum eſſe quod dicant, aut ſcire illos non potuiſſe, aut cupidè dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem & ad approbationem teſtium pertinebunt.

VII. A quæſtionibus dicemus, quum demonſtrabimus, majores noſtros veri inveniendi causâ tormentis & cruciatibus voluiſſe quæri, & ſummo dolore homines cogi, ut quidquid ſciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit diſputatio, ſi quæ dicta erunt argumentando, iiſdem viis, quibus omnis conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem ſuſpicionem; idemque hoc in teſtimoniis facere oportebit. Contra quæſtiones hoc modo dicemus; primùm majores noſtros voluiſſe certis in rebus interponi quæſtiones, quum, quæ verè dicerentur, ſciri; quæ falsò in quæſtione pronuntiarentur, refelli poſſent hoc modo: Quo in loco quid poſitum ſit, & ſi quid eſſet ſimile, quod videri, aut aliquo ſimili percipi poſſet: deinde, dolori credi non oportere, quòd alius alio reticentior ſit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiſcendum, quòd denique ſæpe ſcire, aut ſuſpicari possit, quid quæsitor velit audire; quod quum dixerit, intelligat ſibi finem doloris futurum. Hæc diſputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæſtionibus erunt dicta probabilia

argumentatione ; idque partibus conjecturæ, quas antè expoſuimus, facere oportebit.

11. Ab argumentis, & ſignis, & ceteris locis, quibus augetur ſuſpicio, dicere, hoc modo convenit : Quum multa concurrant argumenta & ſigna, quæ inter ſe conſentiant, rem perſpicuam, non ſuſpicioſam videri oportere : item plus oportere ſignis & argumentis credi, quàm teſtibus : hæc enim eo modo exponi, quo re verâ ſint geſta ; teſtes corrumpi poſſe vel pretio, vel gratiâ, vel metu, vel ſimultate. Contra argumenta & ſigna & ceteras ſuſpiciones dicemus hoc modo : ſi demonſtrabimus, nullam rem eſſe, quam non ſuſpicionibus quivis possit criminari ; deinde, unamquamque ſuſpicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut oſtendamus, nihilò magis in nos eam, quàm in alium quempiam convenire ; indignum eſſe facinus, ſine teſtibus conjecturam & ſuſpicionem firmamenti ſatis habere.

VIII. A rumoribus dicemus, ſi negabimus temerè famam naſci ſolere, quin ſubsit aliquid ; & ſi dicemus cauſam non fuiſſe, quare quiſpiam confingeret, & comminiſceretur ; & præterea ſi ceteri falsi ſoleant eſſe, argumentabimur hunc eſſe verum. Contra rumores dicemus primùm, ſi docebimus multos eſſe falſos rumores, & exemplis utemur, de quibus falſa fama fuerit ; & aut inimicos noſtros, aut homines naturâ malevolos & maledicos confinxiſſe dicemus ; & aut aliquam fictam fabulam in adverſarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore eſſe ; aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus ; ideo quòd quivis homo possit quemvis tur-

pe

quolibet rumorem proferre, & confictam dissipare. Verumtamen si rumor vehe- probabilis esse videbitur, argumentando dem poterimus abrogare. Quòd & diffi- tractatu est constitutio conjecturalis, & causis sæpissimè tractanda est, eò dili- omnes ejus partes perscrutati sumus; ut ullâ quidem titubatione aut offensione im- ur, si ad hanc rationem præceptionis, as- m exercitationis accommodasemus. Nunc imæ constitutionis partes transeamus.

Quum voluntas scriptoris cum scripto dis- idebitur, si a scripto dicemus, his locis, secundùm narrationem: primùm scri- ollaudatione: deinde scripti recitatione: percunctatione, scirentne adversarii, id fuisse in lege, aut in testamento, aut atione, aut in quolibet scripto, quod ad rem pertineat. Deinde collatione, quid sit, quid adversarii se fecisse dicant; licem sequi conveniat, utrùm id, quod r perscriptum sit, an id, quod acutè sit tum; deinde ea sententia, quæ ab ad- sit excogitata, & scripto attributa, con- r & infirmabitur. Deinde quæretur, quid rit, si id voluisset adscribere, num non perscribi. Deinde a nobis sententia re- , & causa proferetur, quare id scriptor quod perscripsit: & demonstrabitur scri- id esse dilucidè, breviter, commodè, per- erta cum ratione. Deinde exempla pro- , quæ res, quum ab adversariis sententia ur, & voluntas afferretur, a scripto po- catæ sint. Deinde ostendetur, quàm pe-

riculoſum ſit a ſcripto recedere. Locus communis eſt contra eum, qui, quum fateatur, ſe contra id, quod legibus ſancitum, aut teſtamento perſcriptum ſit, feciſſe, tamen facti quærat defenſionem.

X. A ſententia ſic dicemus. Primùm laudabimus ſcriptoris commoditatem atque brevitatem, quòd tantùm ſcripſerit, quod neceſſe fuerit: illud, quod ſine ſcripto intelligi potuerit, non neceſſariò ſcribendum putârit. Deinde dicemus calumniatoris eſſe officium, verba & litteras ſequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod ſcriptum ſit, aut non poſſe fieri, aut non lege, non more, non naturâ, non æquo & bono poſſe fieri; quæ omnia ſcriptorem noluiſſe quàm rectiſſimè fieri nemo dicet: at ea, quæ a nobis facta ſint, juſtiſſimè facta. Deinde contrariam ſententiam aut nullam eſſe, aut ſtultam, aut injuſtam, aut non conſtare cum ſuperioribus & inferioribus ſententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis diſſentire. Deinde exemplorum a voluntate, & contra ſcriptum judicatorum enumeratione utemur; deinde legum & ſtipulationum breviter excerptarum, in quibus intelligatur ſcriptorum voluntas, expoſitio. Locus communis contra eum, qui ſcriptum recitet, & ſcriptoris voluntatem non interpretetur.

15. Quum duæ leges inter ſe diſcrepant, videndum eſt primùm, num qua abrogatio aut derogatio ſit. Deinde, utrùm leges ita diſſentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defenſio, qui negabit ſe feciſſe quod cogeretur,

quum altera lex permitteret: plus enim valet ſanctio permissione. Item illa defensio tenuis eſt, quum oſtenditur id factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi abrogatum, vel derogatum sit: id, quod poſteriori lege ſancitum sit, eſſe neglectum. Quum hæc erunt considerata, ſtatim noſtræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad noſtræ cauſæ commodum. Deinde de juridiciali abſoluta ſumemus rationem juris, & quæremus partem juris, utrùm cum ea faciat; de qua parte poſteriùs differemus.

XI. Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod in duas aut plures ſententias trahi possit, hoc modo tractandum eſt. Primùm, sitne ambiguum, quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, si id, quod adverſarii interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, & honeſtè, rectè, lege, more, naturâ, bono & æquo fieri poſſe; quod adverſarii interpretentur, e contrario: nec eſſe ambiguè ſcriptum, quum intelligatur, utra ſententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quæ a dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò nullo adjumento eſſe, ſed potiùs maximo impedimento: omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt; & dum cautè & expeditè loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne quid

ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare poſſunt. Verùm horum pueriles opiniones reć mis rationibus, quum voles, refellemus. In ſentia hoc interdicere non alienum fuit, ut l infantiæ garrulam diſciplinam contemneremu:

XII. Quum definitione utemur, primùm ai mus brevem vocabuli definitionem, hoc m *Majeſtatem is minuit, qui ea tollit, ex q rebus civitatis amplitudo conſtat: quæ ſunt quæ capiunt ſuffragia populi, & magiſtratús silia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio magiſtratum conſilio privaſti, quum pontes d baſti.* Item ex contrario: *Majeſtatem is mi qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. non affeci, ſed prohibui detrimento; ærarium conſervavi, libidini malorum reſtiti, majeſ omnem interire non paſſus ſum.* Primùm igitu cabuli ſententia breviter, & ad utilitatem c accommodatè deſcribetur. Deinde factum no cum verbi deſcriptione conjungetur. Deinde trariæ deſcriptionis ratio refelletur, si aut erit, aut inutilis, aut turpis, aut injurioſa quoque ex juris partibus ſumetur de jurid abſoluta, de qua jam loquemur.

18. Quæritur in tranſlationibus, primùm, aliquis ejus rei actionem per petitionem aut ſecutionem habeat, quem non oporteat; alio modo, tempore, loco, num aliâ lege, alio quærente, aut agente. Hæc legibus, r bus, æquo & bono reperientur, de quibu cetur in juridiciali absoluta. In cauſa rati primùm quæretur, ecquid in rebus majori aut minoribus, aut similibus, similiter ſcri aut judicatum sit. Deinde, utrùm ea res s

sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. Deinde, utrùm consultò de ea re scriptum non sit, quòd noluerit cavere, an quòd satis cautum putârit, propter ceterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est; nunc ad juridicialem revertamur.

XIII. Absolutâ juridiciali constitutione utemur, quum ipsam rem, quam nos feciſſe confitemur, jure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. In ea quæri convenit, jurene factum sit: de eo causâ positâ dicere poterimus, si, ex quibus partibus jus constet, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus; naturâ, lege, consuetudine, judicato, æquo & bono, pacto. Naturâ jus est, quod cognationis aut pietatis causâ observatur; quo jure parentes a liberis, & a parentibus liberi coluntur. Lege jus est id, quod populi jussu sancitum est; quod genus, *Ut in jus eas, quum voceris.* Consuetudine jus est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, usitatum est; quod genus, id: *Quod argentario tuleris expensum, a socio ejus rectè repetere possis.* Judicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit; & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreverit, aut judicaverit; quod genus, M. Drusus, prætor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, judicium reddidit; S. Julius non reddidit. Item, C. Cœlius judex absolvit injuriarum eum, qui Lucilium poëtam in scena nominatim læserat; P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominaverat, condemnavit. Ergo, quia possunt res simili de causa dissimiliter judi-

catæ proferri, quum id uſu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, numerum cum numero judiciorum proferemus.

20. Ex æquo & bono jus conſtat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere; quod genus, *Ut major annis LX. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det.* Ex eo vel novum jus conſtitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto jus eſt, *Si qui inter ſe pepigerunt, ſi quid inter quos convenit.* Pacta ſunt, quæ legibus obſervanda ſunt, hoc modo: *Rem ubi pagunt, orato; ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conjicito.* Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſervantur ex conventu, quæ juri præſtare dicuntur. His igitur partibus injuriam demonſtrari, jus confirmari convenit, idque in abſoluta juridiciali faciendum videtur.

XIV. Quum ex comparatione quæretur, utrùm ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, an id, quod accuſator dicat oportuiſſe fieri: primùm quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc eſt, utrum venuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. Deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex conſtitutione conjecturali, quare putetur non eâ ratione factum eſſe, quò melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defenſore contrà refelletur argumentatio conjecturalis, aliquâ probabili causâ, de qua antè dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi

in eum, qui inutile utili præpoſuerit, quum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defensor contrà eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtionem, & simul quæret ab accuſatoribus, & ab judicibus ipsis, quid facturi eſſent, si in eo loco fuiſſent; & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

XV. Tranſlatio criminis eſt, quum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur. In qua primùm quærendum eſt, jurene in alium crimen transferatur. Deinde ſpectandum eſt, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus ſuſcepiſſe ſe fateatur. Deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccârit. Deinde oportueritne judicium antè fieri. Deinde, quum factum judicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re judicium fieri, quæ res in judicium non venerit. Locus communis accuſatoris, contra eum, qui plus cenſeat vim, quàm judicia valere oportere, & ab adverſariis percunctabitur accuſator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis ſupplicia ſumant, quod eos idem feciſſe dicant. Quid si ipſe accuſator idem facere voluiſſet? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur; rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, exiſtiment aut non potuiſſe, aut non fuiſſe utile rem in judicium venire.

XVI. Concessio eſt, per quam nobis ignoſci poſtulamus. Ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, quum conſulcò a no-

bis factum negamus. Ea dividitur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primùm partibus ostendendum est; deinde ad deprecationem revertendum videtur. Primùm considerandum est, num per culpam ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit, quid contrà facere, aut excogitare posset. Deinde num quæ suspiciones ex conjecturali constitutione trahi possint, quæ significent, id consultò factum esse, quòd necessariò accidisse dicitur. Deinde si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conveniatne eam satis idoneam causam putari.

24. Si autem imprudentiâ reus se peccasse dicet, primùm quæretur, utrùm potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrùm data sit opera, ut sciretur, an non. Deinde, utrùm casu nescierit, an culpâ: nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam, fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentiâ: quare non imprudentiâ se defendet, sed culpâ contaminabit. Deinde conjecturali constitutione quæretur, utrùm scierit, an ignoraverit; & considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, quum factum esse constet imprudenter. Quum in fortunam causa conferetur, & eâ re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem ferè possint accommodari. Loci communes in his causis; Accusatoris contra eum, qui, quum se

peccaſſe confiteatur, tamen oratione judices demoretur; Defenſoris, de humanitate, miſericordia; voluntatem in omnibus rebus ſpectari convenire, & quæ conſultò facta non ſint, ea fraudi eſſe non oportere.

XVII. Deprecatione utemur, quum fatebimur nos peccaſſe, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut neceſſariò feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus. Hic ignoſcendi ratio quæritur ex iis locis, si plura aut majora officia, quàm maleficia, videbuntur conſtare; si qua virtus, aut nobilitas erit in eo, qui ſupplicabit; si qua ſpes erit, uſui futurum, si sine ſupplicio diceſſerit; si ipſe ille ſupplex, manſuetus, & miſericors in poteſtatibus oſtendetur fuiſſe; si ea, quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, ſed officio & recto ſtudio commotus fecit; si tali de cauſa aliis quoque ignotum eſt; si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum miſſum fecerimus; si nulla aut a noſtris civibus, aut ab aliqua alia civitate vituperatio ex ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contrà dicet, cum amplificatione, & enumeratione omnium peccatorum.

26. Hæc cauſa judicialis fieri non poteſt, ut in primo libro oſtendimus: ſed quòd poteſt vel ad ſenatum vel ad conſilium venire, non viſa eſt ſuperſedenda. Quum a nobis crimen removere volemus, aut in rem aut in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demonſtrabit, is, quem

cauſa conferetur, & ecquonam modo aut honeſtè, aut ſine periculo potuerit obſiſti : ſi maximè ita ſit, num eâ re concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. Deinde in conjecturalem trahetur controverſiam ; & ediſſeretur, num conſultò factum ſit. Si cauſa in rem quamdam conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia, quæ de neceſſitudine præcepimus, conſideranda erunt.

XVIII. Quoniam ſatis oſtendere videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere cauſæ judicialis uti conveniret ; conſequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipſas argumentationes ornatè & abſolutè tractare poſſimus : nam ferè non difficile eſt invenire, quid ſit cauſæ adjumento ; difficillimum verò eſt, inventum expolire, & expeditè pronuntiare : hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdem locis commoremur, neque eódem identidem revolvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommodè ad aliam deinceps tranſeamus. Itaque hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoque loco diceremus, & auditor quum [illegible] unuſcujuſque argumentationis [illegible] & meminiſſe poterit.

[illegible]

luribus argumentis corroborat breviter ex-
n rationem. Exornatio est, quâ utimur rei
andæ & collocupletandæ causâ, confirmatâ
entatione. Complexio est, quæ concludit
er, colligens partes argumentationis.

[illegible]. Hisce igitur quinque partibus, ut abso-
nè utamur, hoc modo tractabimus argu-
ionem. Causam ostendemus Ulyssi fuisse,
interfecerit Ajacem: inimicum enim acer-
de medio tollere volebat; a quo sibi non
summum periculum metuebat. Videbat illo
ni, se incolumem non futurum; sperabat
orte se salutem sibi comparare; consue-
si jure non poterat, quâvis injuriâ ini-
xitium machinari; cui rei mors indigna
dis testimonium dat. Ergo & metus peri-
ctabatur eum interimere, a quo supplicium
ur; & consuetudo peccandi maleficii sus-
i removebat dubitationem.

Omnes enim quum minima peccata cum
scipiunt, tum verò illa, quæ multò ma-
nt maleficia, aliquo certo emolumento
scipere conantur. Si multos induxit in
ecuniæ spes, si complures scelere se
unt imperii cupiditate, si multi leve
fraude maximâ commutaverunt; cui
tur [illegible] maleficio propter acer-
di[illegible] temperasse? Virum for-
teg[illegible] inimicitiarum persequen-
ju[illegible]um, irâ excitatum, ho-
[illegible] nscius sui peccati, insi-
[illegible]mem esse noluit: cui
[illegible]ur? Nam quum feras
[illegible] erectas vadere, ut

alteri beſtiæ noceant; non eſt incredibile putandum, iſtius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, cupidè ad inimici perniciem profectum; præſertim quum in beſtiis nullam neque bonam neque malam rationem eſſe videamus; in iſto plurimas & peſſimas rationes ſemper fuiſſe intelligamus. Si ergo pollicitus ſum, me daturum cauſam, quâ inductus Ulyſſes acceſſerit ad maleficium, &, si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessiſſe demonſtravi; non eſt dubium, quin confiteatur cauſam maleficii fuiſſe.

30. Ergo abſolutiſſima eſt argumentatio ea, quæ ex quinque partibus conſtat: ſed eâ non ſemper neceſſe eſt uti. Tum enim complexione ſuperſedendum eſt, si res brevis eſt, ut facilè memoriâ comprehendatur: tum exornatio praetermittenda eſt, si parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur eſſe. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis; tum & exornatione & complexione ſuperſedendum eſt. In omni argumentatione de duabus partibus poſtremis, hæc, quam expoſui, ratio eſt habenda. Ergo amplissima eſt argumentatio quinquepartita; brevissima eſt tripartita; mediocris, ſublatâ aut exornatione aut complexione, quadripartita.

XX. Duo genera ſunt vitioſarum argumentationum; unum, quod ab adverſario reprehendi poteſt, idque pertinet ad cauſam; alterum, quod tametsi nugatorium eſt, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conveniat, quæ tacitè contemni atque vitari sine reprehensione, si exempla ſubjecero,

intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio vitioſarum argumentationum duplicem utilitatem afferet : nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur oſtendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus conſtare, in unaquaque parte argumentationis quæ vitia vitanda ſunt, conſideremus : ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adverſariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus.

32. Expositio vitioſa eſt, quum ab aliqua aut a majore parte ad omnes confertur id, quod non neceſſariò eſt omnibus attributum; ut si quis hoc modo exponat : *Omnes qui in paupertate ſunt, malunt maleficio parare divitias, quàm officio paupertatem tueri.* Si quis hoc modo expoſuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis confirmatio sit, ipſam facilè reprehendemus expoſitionem, quum oſtendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò & injuriâ conferri. Item vitioſa expositio eſt, quum id, quod rarò fit, fieri omnino negatur, hoc modo : *Nemo poteſt uno adſpectu, neque præteriens, in amorem incidere :* nam quum non nemo devenerit in amorem uno adſpectu, & quum ille neminem dixerit omnino, nihil differt rarò id fieri, dummodo aliquando fieri aut poſſe fieri intelligatur.

XXI. Item vitioſa expositio eſt, quum omnes res oſtendimus nos collegiſſe, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo : *Quoniam igitur hominem occiſum conſtat eſſe, neceſſe eſt aut*

a prædonibus, aut ab inimicis occiſum eſſe, aut abs te, quem ille heredem teſtamento ex parte faciebat. Prædones in illo loco numquam ſunt visi; inimicum nullum habebat. Relinquitur, si neque a prædonibus, neque ab inimicis occiſus eſt, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in hujuſcemodi expositione, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuiſſe ſuſcipere maleficium oſtenderimus: velut in hoc exemplo, quum dixerit neceſſe eſſe aut a prædonibus, aut ab inimicis, aut a nobis occiſum eſſe; dicemus potuiſſe vel a familia, vel a coheredibus noſtris: quum hoc modo illorum collectionem diſturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum eſt in expositione, ne quando, quum omnia collegiſſe videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus.

34. Item vitioſa expositio eſt, quæ conſtat ex falſa enumeratione: ut si, quum plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo: *Duæ res ſunt, Judices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries, & avaritia. Quid amor?* inquiet quiſpiam. *Quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta?* Item falſa enumeratio eſt, quum pauciora ſunt, & plura dicimus, hoc modo: *Tres res ſunt, quæ omnes homines ſollicitant, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis enim fuerat dixiſſe metum & cupiditatem; quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam eſſe neceſſe eſt.

XXII. Item vitioſa expositio eſt, quæ nimium longè repetitur, hoc modo: *Omnium malorum ſtultitia eſt mater, quæ parit immenſas cupidita-*

ses : immensa porrò cupiditates infinitæ & immoderatæ sunt. Hæ pariunt avaritiam : avaritia porrò hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritiâ inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hìc id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est :

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidissent abiegna ad terram trabes :
Neve inde navis inchoandæ exordium
Cepissent, quæ nunc nominatur nomine
Argo, quâ vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam aristis,
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum :
Nam numquam hera erranti mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sævo saucia.

Nam hìc satis erat dicere (si id modò, quod esset satis, curasset poëta)

Utinam ne hera erranti mea, domo efferret pedem Medea.

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere superfedendum est. Non enim reprehensione, sicut aliæ complures, sed suâ sponte vitiosa est.

XXIII. Vitiosa ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessariò ostendit ita esse, quemadmodum expositum est : velut apud Plautum :

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus : verùm in ætate utile,
Et conducibile.

Hæc expositio eſt : videamus , quæ ratio affer

Nam ego amicum hodie meum
Concaſtigabo pro commerita noxia.

Ex eo , quod ipſe facturus eſt , non ex eo , fieri convenit , utile quid sit , ratiocinatur. ratio eſt , quæ ex falſa cauſa conſtat , hoc m *Amor fugiendus non eſt : nam ex eo verissima citur amicitia.* Aut hoc modo : *Philoſophia tanda eſt : affert enim ſocordiam atque desi* Nam hæ rationes nisi falſæ eſſent , expositi quoque earum veras eſſe confiteremur.

36. Item infirma ratio eſt , quæ non nec riam cauſam affert expositionis , velut Pacuv

Fortunam inſanam eſſe & cæcam & brutam
hibent Philoſophi ,
Saxoque illam inſtare globoſo prædicant
bilem :
Ideo , quò ſaxum impulerit fors , cadere eò
tunam autumant.
Cæcam ob eam rem eſſe iterant , quia nihil
nat , quò ſeſe applicet.
Inſanam autem aiunt , quia atrox , incerta
ſtabiliſque sit.
Brutam , quia dignum atque indignum ne
internoſcere.
Sunt autem alii Philoſophi , qui contrà fort
negant
Eſſe ullam , ſed temeritate omnia regi. Id
Verisimile aiunt ; quòd uſus reapſe experi
edocet.
Velut Oreſtes modò fuit Rex , modò men
factus eſt :
Naufragio res contigit : nempe ergo haud
tunâ obtigit.

lam hîc Pacuvius infirmâ ratione utitur, quum it, verius eſſe temeritate, quàm fortunâ res egi: nam utrâque opinione philoſophorum fieri otuit, ut is, qui rex fuiſſet, mendicus factus ſſet.

XXIV. Item infirma ratio eſt, quæ videtur ro ratione afferri, ſed idem dicit, quod in expoſitione dictum eſt, hoc modo: *Magno malo eſt hominibus avaritia, idcirco quòd homines magis & multis incommodis conflictantur propter immenſam pecuniæ cupiditatem.* Nam hîc aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum eſt per expoſitionem. Item infirma ratio eſt, quæ minùs idoneam, quàm res poſtulat, cauſam ſubjicit expoſitionis, hoc modò: *Utilis eſt ſapientia, propterea quòd qui ſapientes ſunt, pietatem colere conſueverunt.* Item, *utile eſt amicos veros habere: habeas enim quibuſcum jocari possis.* Nam hujusmodi in rationibus non universâ, neque abſolutâ, ſed extenuatâ ratione expoſitio confirmatur. Item infirma ratio eſt, quæ vel alii expoſitioni poteſt accommodari, ut facit Pacuvius, qui eamdem affert rationem, quare cæca; eamdem, quare bruta fortuna dicatur.

38. In confirmatione rationis, multa & vitanda in noſtra, & obſervanda in adverſariorum ratione ſunt vitia; proptereaque diligentiùs conſideranda ſunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobat argumentationem. Utuntur igitur ſtudioſè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuriâ abs te afficior indignâ, pater.
Nam, si improbum Creſphontem exiſtimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin eſt probus,

Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrar convertentur, aut ex simplici parte reprehe dentur. Ex contrario hoc modo:

Nullâ te indignâ, nata, officio injuriâ.
Si probus est, bene locavi: sin autem improbu
Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendetur, si ex dupli conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo

Nam si improbum Cressphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erravi: pòst cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est acutior illa superior, facilior hæc posterior excogitandum.

XXV. Item vitiosa est confirmatio rationis quum eâ re quæ plura significat, abutimur p certo unius rei signo, hoc modo: *Necesse est quoniam pallet, ægrotasse*: aut, *Necesse est p periisse, quoniam sustinet puerum infantem.* Na hæc suâ sponte certa signa non habent, si n cetera quoque similia concurrant: quòd si co currerint, nonnihil hujusmodi signa adaugent f spicionem. Item vitiosum est, quum vel in alium vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adve sarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxi alterum.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet d sensionem, hoc modo: *Iracundiâ inductus pecc vit, aut adolescentiâ, aut amore.* Hujusmodi enim deprecationes si probabuntur, impunè m xima peccata dilabentur. Item vitiosum est, quu id pro certo sumitur, quod inter omnes n

conſtat, quia etiam nunc in controversia eſt, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motus ſuperûm, atque inferûm,
Pacem inter ſe conciliant, conſerunt concordiam.

Nam ita pro ſuo jure hoc exemplo uſum Cresphontem Ennius induxit, quasi jam ſatis certis rationibus ita eſſe demonſtraſſet.

40. Item vitioſum eſt, quod jam quasi ſerò, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: *Ita mentem mihi si veniſſet, Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res veniret; nam hoc, aut hoc feciſſem; ſed me tum hæc ratio fugit.* Item vitioſum eſt, quum id, quod in aperto delicto positum eſt, tamen aliquâ levi tegitur defensione, hoc modo:

Quum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc deſertum ab omnibus,
Summo periclo ſola ut reſtituam paro.

XXVI. Item vitioſum eſt, quod in aliam partem, ac dictum sit, poteſt accipi. Id eſt hujusmodi, ut, si quis potens ac factioſus in concione dixerit, *Satius eſt uti regibus, quàm malis legibus.* Nam & hoc tametsi rei augendæ causâ poteſt sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci ſuſpicione.

41. Item vitioſum eſt, falsis aut vulgaribus definitionibus uti. Falſæ ſunt hujuſmodi, si quis dicat injuriam eſſe nullam, nisi quæ ex pulſatione, aut convicio conſtet. Vulgares ſunt, quæ nihilò minùs in aliam rem transferri poſſunt: ut si quis dicat, *Quadruplator, ut breviter deſcribam, capitalis eſt: eſt enim improbus, & peſtifer*

civis. Nam nihilò magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut, *si quis, quem furti arguat, dicat, eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum; ei rei testimonium esse, quòd sibi furtum fecerit.* Item vitiosum est, controversiam controversiâ dissolvere, hoc modo: *Non convenit, Censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. Quòd si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret?* Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversiâ posita, exempli loco profertur.

42. Item vitiosum est, quum id, de quo summa controversia est, parùm expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

Apertè fatur dictio, si intelligas.
Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,
Jubet, potiri si studeamus Pergamo:
Quæ ego profiteor esse mea, me æquum est frui
Fraternis armis, mihique adjudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quòd virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere.
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?

XXVII. Non incommodà ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc

nc ego te ab ſummo jam detexam exordio.
vitioſum eſt, quod dicitur contra judicis vo-
em, aut eorum, qui audiunt, ſi aut partes,
s illi ſtudent, aut homines, quos illi caros
t, lædantur, aut aliquo hujuſmodi vitio læ-
auditoris voluntas. Item vitioſum eſt, non
s res confirmare, quas pollicitus sis in expo-
e. Item verendum eſt, ne de alia re dicatur,
alia de re controversia sit, inque hujuſmodi
considerandum eſt, ne aut ad rem addatur
, aut quippiam de re detrahatur; aut tota
mutata in aliam cauſam derivetur: uti apud
rium Zethus cum Amphione, *quorum contro-*
quum de musica inducta sit, diſputatio in ſa-
e rationem, & virtutis utilitatem conſumitur.
considerandum eſt, ne aliud accuſatoris cri-
io contineat, aliud defenſoris ratio purget;
ſæpe conſultò multi ab reo faciunt, anguſtiis
coacti: uti, *si quis quum accuſetur ambitus*
ratum petiſſe, ab imperatoribus ſæpenumero
d exercitum donatum eſſe dicat. Hoc si dili-
r in adverſariorum oratione obſervaverimus,
deprehendemus, & in hujuſmodi deprehen-
oſtendemus, eos de ea re quid dicant, non
.

Item vitioſum eſt, artem aut ſcientiam aut
m quodpiam vituperare propter eorum vitia,
eo ſtudio ſunt: veluti, *qui rhetoricam vitu-*
, propter alicujus oratoris vituperandam vi-
tem vitioſum eſt, ex eo, quod perperam fa-
ſſe conſtat, putare oſtendi; a quo homine
eſt, hoc modo: *Mortuum deformatum, tu-*
ræditum, coloratum fuiſſe conſtat. Ergo ve-
ecatus eſt. Deinde, si sit uſque in eo occu-

patus (ut multi faciunt) venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne sit, quæritur, sed a quo factum sit.

XXVIII. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentiùs disputare: ut si comparetur, *utrùm satius sit populum frumentum accipere, an non?* quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat; aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, quum alteram laudes: quod genus, si quæratur, *utris major honor habendus sit, Albensibus, an Venusinis*, quòd reipublicæ & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit ab alteris, alteros lædat: non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, quum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas; ne cupidè pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optimè judicare: velut Sulpicius, qui intercesserat, ne exsules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posteriùs immutatâ voluntate, quum eamdem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam *non exsules*, sed *vi ejectos* se reducere aiebat; perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aquâ & igni interdictum est, exsules appellentur. Verùm illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse inten-

dere controversiam propter nominum mutationem.

XXIX. Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex judicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quàm res postulabit. Res judicata vitiosè profertur, si aut dissimili de re proferatur; aut de ea re, de qua controversia non est; aut si improba; aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, ut, *si quis quem arguat hominem occidisse*, & antequam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm hominem occidere: non enim, utrùm indignum sit, an non, sed factumne sit, quæritur. Complexio vitiosa est, quæ non, ut quidque primùm dictum est, primùm complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid totâ argumentatione demonstratum.

XXX. Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπιλογοι nominantur, tripartitæ sunt: nam constant

ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus; in principio, secundùm narrationem, secundùm firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio: ficta enim, & deditâ operâ comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostentandæ causâ. Quapropter initium enumerationis sumendum est a divisione: deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum causâ sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissimè sumuntur adaugendi criminis causâ.

48. Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui: item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, quum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrùm ad omnes, quod atrocissimum est; an ad superiores, quod genus ii sunt, a quibus auctoritatis locus communis sumitur; an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui

omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus eſt, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur : & eâ re neglectâ, oſtendemus, quid periculorum aut incommodorum conſequatur. Quartus locus eſt, quo demonſtratur, si huic sit remiſſum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc exſpectatio judicii remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, si ſemel aliter judicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere possit : quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut oſtendamus, alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi : hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjumento futuram.

49. Sextus locus eſt, quum oſtendemus ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam excuſationem ; imprudentiæ juſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe : quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causâ bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de vita dimicatur. Octavus locus eſt, quo oſtendimus, non vulgare, ſed singulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inusitatum, quò maturiùs & atrociùs vindicandum sit. Nonus locus eſt, qui conſtat ex peccatorum comparatione, quasi quum dicemus, majus eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quàm ſacrum legere : quòd propter egeſtatem alterum, alterum propter imperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta ſunt, quæque rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, ut agi

res, & geri negotium videatur, rerum conſequentium enumeratione.

XXXI. Miſericordiâ commovebitur auditoris animus, ſi variam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibuſque incommodis ſimus, comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus, & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubjiciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſariis caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & simul oſtendemus, illorum nos ſolitudine & miſeriâ, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, quâ in alios usi ſumus, aperiemus. Si nos ſemper, aut diu in malis fuiſſe oſtendemus. Si noſtrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum noſtrum fortem, patientem incommodorum oſtendemus futurum. Commiſerationem brevem eſſe oportet. *Nihil enim lacrymâ citiùs areſcit.* Fere locos obſcurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. Quapropter huic volumini modus hic sit. Réliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisitè conſcripsimus, ita tu diligenter fueris conſecutus, & nos induſtriæ fructus ex tua ſcientia capiemus, & tute noſtram diligentiam laudabis, tuâque perceptione lætabere: tu ſcientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perſolvendum. Verùm hæc futura ſatis ſcio: te enim non ignoro. Nos deinceps ad cetera præcepta tranſeamus, ut, quod libentiſſimè facimus, tuæ voluntati rectiſſimæ morem geramus.

LIBER III.

I. AD omnem judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas & demonstrativas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inveniendi præceptio tibi quamprimùm persolveretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea, prima quæque & nobiscum, quum voles, & interdum sine nobis legendo consequêre; nequid impediare, quin ad hanc utilitatem, pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

II. Deliberationes partim sunt hujusmodi, ut quæratur, utrum potiùs faciendum sit; partim hujusmodi, uti, quid potissimùm faciendum sit, consideretur. Utrum potiùs, hoc modo: *Carthago tollenda, an relinquenda videatur.* Quid potissimùm, hoc pacto: ut, *si Annibal consultet, quum ex Italia Carthaginem arcesssitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam.* Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: ut, *si deli-*

trariis, injustam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum simus comparati.

5. Sin fortitudinis retinendæ causâ faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas & celsas sequi, & appeti oportere, & item res humiles, & indignas viris fortibus; vel vires fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate suâ judicare. Item a nulla re honesta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius rei pro veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimiùm progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus.

6. Hujusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ suprà demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat a virtute recedendum: verùm aut res non hujusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potiùs rebus, quàm in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contrà dicet, justitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus:

quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem.

IV. Laudabile est, quod conficit honestam, & praesentem, & sequentem commemorationem. Hoc nos eò a recto separavimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subjiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causâ rectum sequi convenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Quum igitur erit demonstrandum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ a deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus sociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris. Quum hujusmodi locorum divisio sit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit, vel a principio, vel ab insinuatione, vel ab iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujusmodi causis finis est utilitas, & ei dividitur in rationem tutam atque honestam: si utrumque poterimus ostendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse; sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ causâ dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti

incident; quadripartitâ divisione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos antè oſtendimus, noſtris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificioſæ tractanda ratio de ſecundo libro petetur.

V. Sed si acciderit, ut in conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta, ſententia sit, ut in deliberatione eorum, qui a Pœnis circumſessi deliberant quid agant; qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur: nullam rem utiliorem eſſe incolumitate: virtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit: nec deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſultò in periculum mittant: honeſtum nihil oportere existimari, quod non ſalutem pariat.

9. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam: vel dolorem, si is timeatur, vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamiâ leviorem eſſe: considerare, quæ sit turpitudo conſecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem conſequi: nec eſſe exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultrò ad mortem proficiſci, eſſe præclarum: fortitudini fortunam quoque eſſe adjumento ſolere: eum tutè vivere, qui honeſtè vivat, non qui in præſentia incolumis sit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum eſſe non poſſe. Conclusionibus ferè similibus in his, & judicialibus causis uti ſolemus, nisi quòd in his maximè conducit quamplurima rerum antè geſtarum exempla proferre.

VI. Nunc ad demonſtrativum genus cauſæ trans-

eamus. Quoniam hæc causa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortunâ secundâ, aut adversâ, accidere possunt; ut genus, educatio, divitiæ, potestates, gloriæ, civitas, amicitiæ, & quæ hujusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda; ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostrâ constant; ut prudentia, justitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio & confutatio nobis.

11. In hujusmodi igitur causa principium sumetur aut a nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd causa necessitudinis intercedat: aut studio, quòd ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: aut quòd rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati simus: aut studio, quòd utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognosci: aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur; si laudabimus, vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria,

paucis verbis commutatis, dici poſſe, dicemus: ut paulò antè exempli causâ demonſtratum eſt.

12. Ab auditorum perſona, si laudabimus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causâ pauca eſſe dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoſcere, petemus: quoniam in eodem virtutis ſtudio sint, apud quos laudemus, atque ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, ſperare nos facilè iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam nocent, pauca de nequitia ejus nos eſſe dicturos: quòd si ignorent, petemus ut cognoſcant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, nos ſperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos eſſe, quid potissimùm laudemus: vereri nos, ne, quum multa dixerimus, plura prætereamus; & quæ similes ſententias habebunt: quibus ſententiis contraria ſumuntur a vituperatione.

VII. Principio tractato ab aliqua harum, quas antè commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ neceſſariò conſequatur: ſed si qua inciderit, quum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione hac utemur. Primò exponemus, quas res laudaturi ſumus, aut vituperaturi. Deinde, ut quæque, quove tempore res erit geſta, ordine dicemus, ut, quid quamque tutè, cautéque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia: deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonſtrare. Ca-

dinem hunc adhibere in demonſtranda vita debemus. Ab externis rebus : genus, in laude, quibus majoribus natus ſit : ſi bono genere, parem aut excelſiorem fuiſſe : ſi humili genere, ipſum in ſuis, non in majorum virtutibus habuiſſe præſidium. In vituperatione, ſi bono genere, dedecori majoribus fuiſſe : ſi malo, tamen his ipsis detrimento fuiſſe. Educatio, in laude, benè, & honeſtè, in bonis diſciplinis per omnem pueritiam educatum eſſe : in vituperatione, e contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda.

14. A natura, in laude : ſi ſit dignitas, atque forma, laudi fuiſſe eam ; non quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori : ſi vires, atque velocitas egregia ; honeſtis exercitationibus, & induſtriis dicemus comparata : ſi valetudo perpetua ; diligentiâ, & temperantiâ cupiditatum. In vituperatione, ſi erunt hæc corporis commoda, malè his uſum dicemus, quæ caſu & naturâ, tamquam quilibet gladiator, habuerit ; ſi non erunt præter formam, omnia ipsius culpâ ; & intemperantiâ non fuiſſe dicemus. Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, considerabimus : divitiæ, an paupertas fuerit, & quæ poteſtates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit ; cujus causâ ſuſceperit inimicitias, quâ fide, benevolentiâ, officio geſſerit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujuſmodi fuerit : quemadmodum habuerit in poteſtatibus gerendis animum. Si interierit, cujuſmodi mors ejus fuerit, cujuſmodi res mortem ejus ſit conſecuta.

VIII. Ad omnes autem res, in quibus animus

hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ : ut, si laudemus, aliud justè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus : sin vituperemus, e contrario, aliud injustè, aliud ignavè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumpserimus ; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quòd sæpè ne incidunt quidem : sæpè ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causæ : in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eò quòd rarò accidit in vita, negligentiùs considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle quàm accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minùs sæpè tractatur ; at in judicialibus, & in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis : quare in hoc quoque genere causæ nonnihil industriæ consummandum putamus. Nunc, absolutâ nobis difficillimâ parte rhetoricæ, hoc est, inventione perpolitâ, atque ad omne causæ genus accommodatâ, tempus est ad ceteras partes proficiscì. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

IX. Quoniam dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur : videndum est, cujusmodi

rationem in disponendo habere conveniat. Genera dispositionis sunt duo : unum ab institutione artis profectum : alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, quum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione : & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est ; una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta.

17. Est autem & alia dispositio, quæ, quum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris judicio ad tempus accommodatur : ut si a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut a litterarum aliquarum recitatione : aut si secundùm principium confirmatione utamur, deinde narratione : aut, si quam hujusmodi permutationem ordinis faciamus : quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusæ videbuntur, atque animi defatigati ab adversariis multitudine verborum, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut a narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principii sententiam reverti licebit.

X. Si causa nostra magnam difficultatem videbi-

tur habere, ut nemo æquo animo principium possit audire; a narratione quum inceperimus, ad principii sententiam revertamur licebit. Si narratio parùm probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium sæpè uti necesse est, quum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones hujusmodi convenit habere: firmissimas argumentationes in primis & in postremis causæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sint, cum ceteris conjunctæ, firmæ, & probabiles fiant, interponi, & in medio collocari oportet: nam re narratâ, statim exspectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuò firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, utile est, quum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tamquam instructio militum, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

XI. Pronuntiationem multi maximè utilem oratori dixerunt esse, & ad persuadendum plurimùm valere. Nos quidem unum de quinque rebus plurimùm posse non facilè dixerimus; nec egregiè magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus: nam commodæ inventiones, & concinnæ verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quàm

sine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, & gestu dilucidè scribi, quum hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda.

20. Dividitur igitur pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis est, quæ suum quemdam possidet habitum ratione & industriâ comparatum. Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura, nonnihil hanc auget, sed maximè conservat cura. Firmitudinem vocis maximè natura comparat, nonnihil adauget, & maximè conservat exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo pro nostro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera naturâ, altera curâ comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inscii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur.

XII. De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maximè sedatâ & depressâ voce principia dicemus: nam leduntur arteriæ, si, antequam leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet: recreatur enim

vox ſpiritu, & arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem remittere, & ad ſermonem transire oportet (commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuſo, in omni voce integri ſimus) & acutas vocis exclamationes vitare: ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acutâ atque attenuatâ nimis acclamatione, & ſi quis ſplendor eſt vocis, conſumitur uno clamore univerſus. Et uno ſpiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione: fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata eſt, reducitur in quemdam ſonum æquabilem atque conſtantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re: nam quæ diximus ad vocem ſervandam prodeſſe, eadem attinent ad ſuavitatem pronuntiationis; ut, quod noſtræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur.

22. Utile eſt ad firmitudinem vocis, ſedata vox in principio. Quid inſuavius, quàm clamor in exordio cauſæ? Intervalla vocem confirmant: eadem ſententias concinniores diviſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſervat vocem continui clamoris remiſſio. Et auditorem quidem varietas maximè delectat; quum ſermone animum ejus retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potiùs vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. Quid? hæc eadem nonne animum vehementiſſimè calefacit auditoris, in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis ſuavitudini proſunt, de utraque re

simul erit in præsentia dictum, de firmitudine quæ visa sunt, de suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cetera suo loco paulò pòst dicemus.

XIII. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentiùs nobis consideranda est. Eam dividimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & ad confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo dividitur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissâ voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio dividitur in continuationem, & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens, cum raris & brevibus intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ; harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur.

XIV. Sermo quum eſt in dignitate, plenis faucibus quàm ſedatissimâ & depressissimâ voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria conſuetudine ad tragicam tranſeamus. Quum autem eſt in demonſtratione, voce paululum attenuatâ, crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsâ pronuntiatione eas res, quas demonſtrabimus, inſerere, atque interſecare videamur in animis auditorum. Quum autem ſermo in narratione eſt, tum vocum varietate opus eſt, ut quo quidque pacto geſtum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus oſtendere factum, celeriuſculè dicemus: at aliud otiosè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mœſtè, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, reſponſa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus, diligenter animadvertemus, ut omnium perſonarum ſenſus, atque animos voce exprimamus.

25. Sin erit ſermo in jocatione, leniter tremebundâ voce, cum parva significatione riſûs, sine ulla ſuſpicione mimæ cachinnationis leniter oportebit a ſermone ſerio torquere ad liberalem jocum vocem. Quum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per diſtributionem faciendum eſt, in continuatione, adaucto mediocriter ſono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere ſonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio conſequi possit. In diſtributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissimâ adhibere oportet: & quantum ſpatii per singulas exclamationes ſumpſe-

rimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur voce attenuatissimâ, clamore leni, sono æquali, commutationibus crebris, maximâ celeritate. In conquestione utemur voce depressâ, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus.

XV. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. Motus est corporis gestûs, & vultûs moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse: in gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motûs quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate; stantes in vestigio, levi dexteræ motu loqui oportebit; hilaritate, tristitiâ, mediocritate vultûs ad sermonis sententias accommodatâ. Sin erit in demonstratione sermo; paulum corpus a cervicibus demittemus: nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum tum manum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paulò antè demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quamdam debebimus hilaritatem significare, sine commutatione gestûs.

27. Si contendemus per continuationem; brachio celeri, mobili vultu, acri adspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem; celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rarâ supplausione, acri & defixo adspectu uti oportre-

bit. Sin utemur amplificatione per cohortationem paulò tardiore & consideratiore gestu conveniet uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, femineo plangore, & capitis ictu, nonnumquam sedato & constanti gestu, mœsto & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scripturâ conatus sim voces. Verùm nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset; nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hìc admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus.

XVI. Memoria utrùm habeat quidquam artificiosi, an omnis a natura proficiscatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multùm valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur: placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, aliàs ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ; una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpè doctrinam, ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnumquam naturalis memoria,

ria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ.

29. Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est; ut sit egregia; & hæc, quæ doctrinâ datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minùs in hac re, quàm in ceteris artibus fit, ut ingenio, doctrinâ, præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui naturâ memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paulò pòst poteris intelligere. Quòd si illi freti ingenio nostrâ præceptione non indigerent, tamen justa causa daretur, quare iis, qui minùs ingenii habent, adjumento velimus esse. Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfectè, insignitè, aut naturâ, aut manu sunt absoluti, ut eos facilè naturali memoriâ comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus.

XVII. Quemadmodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, quod dictatum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui ἀπομνημονικοῖς didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt; imagines, litteris;

diſpositio & collocatio imaginum, ſcripturæ nuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si v multa meminiſſe, multos nobis locos comp ut in multis locis multas imagines colloca simus. Item putamus oportere ex ordine l cos habere, nequando perturbatione ordi pediamur, quò ſecius quoto quoque loco l vel a ſuperiore, vel ab inferiore, vel a parte imagines ſequi, ut ea, quæ mandat erunt, videre, & proferre possimus.

XVIII. Nam ut, si in ordine ſtantes complures viderimus, nihil noſtrâ intersit, a ſummo, an ab imo, an ab medio nomina dicere incipiamus: item in locis ex ordine catis eveniet, ut in quamlibet partem quot que loco libebit, imaginibus commoniti dice simus id, quod locis mandaverimus. Quare & ex ordine locos comparare; & locos assumpſerimus, egregiè commeditari opor ut perpetuò nobis hærere possint: nam ima sicut litteræ, delentur, ubi nihil illis ut loci, tamquam cera, remanere debent. E fortè in numero locorum falli possimus, q quemque locum placet notari: quod genus quinto loco manum auream collocemus, d decimo aliquem notum, cui prænomen sit mo; deinde facile erit similes notas quint que loco collocare.

XIX. Item commodius eſt in derelicta, in celebri regione locos comparare: pro quòd frequentia, & obambulatio hominum c bat, & infirmat imaginum notas; ſolitudo c vat integras simulacrorum figuras. Præterea miles formâ atque naturâ loci comparandi

ut distinctè interlucere possint : nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid quoque in loco collocarit. Et magnitudine modicâ, & mediocres locos habere oportet : nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt ; & nimis anguſti, ſæpe non videntur poſſe capere imaginum collocationem.

32. Tum nec nimis illuſtres, nec vehementer obſcuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut ſplendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria eſſe placet, ferè paulò plus, aut minùs pedum tricenûm : nam ut adſpectus, ita cogitatio minùs valet, ſive nimis procul removeris, ſive vehementer propè admoveris id, quod oportet videri. Sed quamquam facile eſt ei, qui paulò plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare : tamen si quis ad iſta ſatis idoneos invenire ſe non putabit, ipſe sibi conſtituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem poteſt amplecti, & in ea ſitum loci cujuſdam ad ſuum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac promptâ copiâ contenti non erimus, nosmetipſos nobis cogitatione noſtrâ regionem conſtituere, & idoneorum locorum commodissimam diſtinctionem comparare. De locis ſatis dictum eſt : nunc ad imaginum rationem tranſeamus.

XX. Quoniam ergo rerum similes imagines eſſe oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines eſſe debent ; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, quum ſummatim ipſorum negotiorum imagines comparamus. Ver-

borum similitudines conſtituuntur, quum uniuscujuſque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam ſæpe unâ notâ, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Ut, *si accuſator dixerit, ab reo hominem veneno necatum; & hereditatis causâ factum arguerit, & ejus rei multos dixerit teſtes & conſcios eſſe*: si hoc primùm, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminiſſe volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipſum illum de quo agetur, si formam ejus detinebimus: si eum non agnoverimus, aliquem ægrotum non de minimo loco ſumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adſtituemus, dextrâ poculum, ſiniſtrâ tabulas, medico teſticulos arietinos tenentem. Hoc modo & teſtium, & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: &, quotieſcumque rem meminiſſe volemus, si formarum diſpositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facilè ea, quæ volemus, memoriâ conſequemur.

XXI. Quum verborum similitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii ſuſcipiemus, & magis ingenium noſtrum exercebimus. Id nos hoc modo facere oportebit. *Jam domuitionem reges Atridæ parant.* In loco conſtituere oportet manus ad cœlum tollentem Domitium, quum a Regibus Marciis loris cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco Æſopum & Cimbrium ſubornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum. Hoc erit, *Atridæ parant.* Hoc modo omnia verba erunt expreſſa. Sed hæc imaginum con-

formatio tum valet, si naturalem memoriam exſuſcitaverimus hac notatione, ut, verſu posito, ipsi nobiſcum primùm tranſeamus bis, aut ter cum verſum; deinde cum imaginibus verba exprimamus. Hoc modo naturæ ſuppeditabit doctrina: nam utraque alterâ ſeparatâ minùs erit firma; ita tamen ut multò plus in doctrina atque arte præſidii sit. Quod docere non gravaremur, ni metueremus, ne, quum ab inſtituto noſtro recessisſemus, minùs commodè ſervaretur hæc dilucida brevitas præceptionis. Nunc, quoniam ſolet accidere, ut imagines partim firmæ & ad monendum idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de cauſa utrumque fiat, considerandum eſt, ut, cognitâ causâ, quas vitemus, & quas ſequamur imagines, ſcire possimus.

XXII. Docet igitur nos ipſa natura, quid oporteat fieri: nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas; eas meminiſſe non ſolemus; propterea quòd nullâ nisi novâ, aut admirabili re commovetur animus: at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honeſtum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminiſſe conſuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviſcimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, nisi quòd usitatæ res facilè e memoria elabuntur, insignes & novæ manent diutius.

36. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: at eclipſes ſolis mirantur, quia rarò accidunt, & ſolis eclipſes magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ

crebriores ſunt. Docet ergo ſe natura, vulgari & usitatâ re non exſuſcitari : novitate verò & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat : quod oſtendit, ſequatur. Nihil eſt enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum : ſed rerum principia ab ingenio profecta ſunt, & exitus diſciplinâ comparantur.

37. Imagines igitur nos in eo genere conſtituere oportebit, quod genus manere in memoria diutiſſime poteſt : id accidet, si quàm maximè notas ſimilitudines conſtituemus : si non mutas, nec vagas, ſed aliquid notum agentes imagines ponemus : si egregiam pulchritudinem, aut uſitatam turpitudinem eis attribuemus : si aliquâ re exornabimus, ut si coronis, aut veſte purpureâ : quò nobis notatior ſit ſimilitudo : aut si quâ re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubricâ delibutam inducemus, quò magis insignita ſit forma : aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus : nam ea res quoque faciet, ut faciliùs meminiſſe possimus. Nam, quas res veras facilè meminimus, eaſdem fictas & diligenter notatas meminiſſe non eſt difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandarum causâ celeriter animo percurramus.

XXIII. Scio, pleroſque Græcos, qui de memoria ſcripſerunt, feciſſe, ut multorum verborum imagines conſcriberent, uti, qui eas ediſcere vellent, paratas haberent, ne quid in quærendo operæ conſumerent. Quorum rationem aliquot de causis improbamus : primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum ſit mille ver

borum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, quum ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam removere, ut ne quid ipse quærat, quum illi omnia parata quæsitaque tradamus? Præterea similitudine aliâ alius magis commovetur. Nam ut sæpe formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quòd alii videtur aliud; ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo commodo convenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causâ subjicere, quò res possit esse dilucidior: ut quum de procemiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conscribimus; ita arbitramur de imaginibus fieri convenire.

XXIV. Nunc, ne fortè verborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoriâ rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur; ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus.

40. Sed quum in omni disciplina infirma
tis præceptio sine summa assiduitate exercita
tum verò in μνημονικῇ minimùm valet doc
nisi industriâ, studio, labore, diligentiâ co
hetur. Quàm plurimos locos ut habeas, &
maximè ad præcepta accommodatos, cura
bebis. In imaginibus collocandis exerceri qu
conveniet. Non enim sicut a ceteris studiis
cimur nonnumquam occupatione, ita ab l
nos potest causa deducere aliqua. Numqu
enim, quin aliquid memoriæ tradere velim
tum maximè, quum aliquo majore negotic
nemur. Quare quum sit utile, facilè mem
non te fallit, quod tantopere utile sit,
labore sit appetendum: quod poteris exisli
utilitate cognitâ. Pluribus verbis ad eam t
tari non est sententia, ne aut tu nostro, a
tuo studio diffisi; aut minùs, quàm res po
dixisse videamur. De quinta parte rhetorica
ceps dicemus, tu primas quasque partes in
frequenta, &, quod maximè necesse est,
citatione confirma.

LIBER IV.

1. QUONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conſcripſimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exemplis usi ſumus; & id fecimus præter conſuetudinem Græcorum, qui de hac re ſcripſerunt; neceſſariò faciendum eſt, ut paucis rationem noſtri conſilii demus. Atque hoc nos neceſſitudine facere, non ſtudio, ſatis erit signi, quòd in ſuperioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti ſumus. Nunc, si pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum eſt artis, ita, ut inſtituimus, perſolvemus. Sed faciliùs noſtram rationem intelliges, si priùs, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, quum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuſcujuſque generis ab oratore, aut poëta probato ſumptum ponere exemplum. Et primùm ſe id modeſtiâ commotos facere dicunt, propterea quòd videatur eſſe oſtentatio quædam, non ſatis habere præcipere de artificio, ſed ipſos etiam videri velle artificioſè gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe, non oſtendere artem.

2. Quare pudor in primis eſt ad eam rem impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios contemnere & deridere videamur. Etenim quum possimus ab Ennio ſumptum, aut a Graccho ponere exemplum, videtur eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua devenire. Præterea exempla teſtimoniorum locum obtinent: id enim, quod

admonuerit, & leviter fecerit præceptio, e
plo, sicut teſtimonio, comprobatur. Non i
ridiculus sit, si quis in lite, aut in judicio,
meſticis teſtimoniis pugnet, & ſui ipsius abu
exemplo? Ut enim teſtimonium, sic exemp
rei confirmandæ causâ ſumitur. Non ergo op
hoc, nisi a probatissimo ſumi, ne, quod
confirmare debeat, egeat ipſum confirmati
Etenim neceſſe eſt, aut ſe omnibus antepon
& ſua maximè probent; aut negent optima
exempla, quæ a probatissimis oratoribus,
poëtis ſumpta ſunt. Si ſe omnibus antepon
intolerabili arrogantiâ ſunt. Si quos sibi pr
nant, & eorum exempla ſuis exemplis non p
præſtare, non poſſunt dicere quare sibi illo
teponant.

II. Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum?
quum res probabiliores, tum hominum ſtudia
imitandum alacriora reddit: immo erigit om
cupiditates, & acuit induſtriam, quum ſpes
eta eſt, poſſe imitando, Gracchi, aut Crassi
ſequi facultatem. Poſtremò hoc ipſum eſt ſum
artificium, res varias & diſpares in tot poë
& orationibus ſparſas, & vagè disjectas, it
ligenter eligere, ut unumquodque genus e
plorum ſub singulos artis locos ſubjicere p
Hoc si induſtriâ ſolùm fieri poſſet, tamen eſ
laudandi, quum talem laborem non fugiſſe
nunc verò sine ſummo artificio non poteſt
Quis eſt enim, qui, non ſummè quum tenea
tem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, &
diffuſa ſcriptura notare, & ſeparare? Ceteri,
legunt orationes bonas aut poëmata, probant
tores, & poëtas, neque intelligunt, quâ re

moti probent: quòd ſcire non poſſunt, ubi ſit, nec quid ſit, nec quo modo factum ſit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè ſcribenda, redigit in ſingulas rationes præceptionis, neceſſe eſt ejus rei ſummus artifex ſit. Hoc igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe & alienis exemplis uti.

4. Hæc illi quam dicunt, magis nos auctoritate ſuâ commovent, quàm veritate diſputationis. Illud enim veremur, ne cui ſatis ſit ad contrariam rationem probandam, quòd ab ea parte ſteterint ii, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & vetuſtate jam ſatis omnibus probati ſunt. Quòd ſi, illorum auctoritate remotâ, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia eſſe concedenda antiquitati.

III. Primum igitur, quod ab eis de modeſtia dicitur, videamus, ne nimiùm puerilitèr proferatur. Nam ſi tacere, & nihil ſcribere modeſtius eſt, cur quidquam ſcribunt, aut loquuntur? Sin, aliquid ſuum ſcribunt; cur, quòd ſecùs omnia ſcribant, impediuntur modeſtiâ? Quasi ſi quis ad Olympiacum venerit curſum, & fleterit, ut mittatur, impudenteſque illos dicat eſſe, qui currere coeperint, ipſe intra carceres ſtet, & nartet aliis, quemodo Ladas aut Micius cum Sicyoniis curſitarint. Sic iſti, quum in artis curriculum deſcenderunt, illos, qui in eo, quod eſt artificii, elaborant, aiunt facere immodeſtè; ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam laudant, aut ſcriptum, ſic ut in ſtadium artis rhetoricæ prodire non audeant.

5. Non ausim dicere, ſed tamen vereor, ne

qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet: artem tuam ſcribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipſe confirmare non potes; ab aliis exempla ſumis: vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & ſuum quiſque de libris ſuſtulerit; nihil iſtis, quod ſuum velint, relinquetur. At exempla, quoniam teſtimoniorum ſimilia ſunt, item convenit, ut teſtimonia, ab hominibus probatissimis ſumi. Primùm omnium exempla ponuntur hìc non confirmandi, neque teſtificandi causâ, ſed demonſtrandi. Non enim quum dicimus eſſe exornationem, quæ, verbi causâ, conſtet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum a Craſſo, *quibus poſſumus, & debemus*, non teſtimonium collocamus, ſed exemplum. Hoc igitur intereſt inter exemplum, & teſtimonium: exemplo demonſtratur id, quod dicimus, cujuſmodi sit; teſtimonio, eſſe illud ita, ut nos dicimus, confirmatur.

6. Præterea oportet teſtimonium cum re convenire: aliter enim rem non poteſt confirmare: at id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem ſe ſcribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem neſcierunt. Tum quis eſt, qui possit id, quod de arte ſcripſerit, comprobare, nisi aliquid ſcribat ex arte? Contráque faciunt, quàm polliceri videntur: nam quum ſcribere artem inſtituunt, videntur dicere ſe excogitaſſe, quod alios docerent; quum verò ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alii excogitarint.

IV. At hoc ipſum difficile eſt, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrùm laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſatìm præclarum: ſunt enim multa laborioſa, quæ si faciatis, non continuò gloriemini; nisi fortè etiam, si veſtrâ manu fabulas, aut orationes totas tranſcripsiſſetis, glorioſum putaretis. Sin autem iſtud artificium egregium dicitis; videte, ne inſueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna, delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo poteſt, ſed sine ſummo artificio multi.

7. Quiſquis enim audierit de arte paulò plus, in elocutione præſertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus: ita, ut si de tragœdiis Ennii velis ſententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia planè rudis id facere nemo poterit, quum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis; propterea quòd id facilè faciat quivis mediocriter litteratus: item si, quum ex orationibus, aut poëmatis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata ſunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te feciſſe putes, erres; propterea quòd iſto signo videmus te nonnihil ejus ſcire: aliis signis, multa ſcire intelligimus. Quòd si artificioſum eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta, multò eſt artificiosius, ipſum ſcribere ex arte. Qui enim ſcribit artificioſè, ab aliis commodè ſcripta facilè intelligere poterit: qui eliget facilè, non continuò ipſe commodè ſcribit. Et, si eſt maximè artificioſum, alio tempore utantur eâ facultate, non tum, quum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Poſtremò, in eo vim artificii conſumant,

ut ipsi ab aliis potiùs eligendi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ seperatim dici possunt, consideremus.

V. Dicimus ergo, eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd a multis exempla sumant: sed de eo, quod postea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primùm, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio: liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, utrùm unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: sin id desperabit, in paucis se exercebit; ipsis enim contentus erit. Nec mirum, quum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque; item sumptis aliis a poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi.

8. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet: ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumpsissent: nunc hoc signi est, ipsos artis scrip-

tores non putaſſe unum potuiſſe in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque ſua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, ſed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla ſumpſerunt. Deinde, si quis velit artem demonſtrare, nihil prodeſſe ad diſcendum, non malè utatur hoc adjumento, quòd unus omnes artis partes conſequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum eſt, ipſum ſcriptorem artis ſuo judicio comprobare? Ergo ab uno ſumende fuiſſe docuimus exempla, si ſemper aliunde ſumerentur.

VI. Nunc omnino aliunde sic intelligemus ſumenda non fuiſſe. Primùm omnium, quod ab artis ſcriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet eſſe, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume a me, ſed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique oſtendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quaerites aliud mercis; ut si acervos ſe dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod oſtendant: si Triptolemus, quum hominibus ſemen largiretur, ipſe ab aliis id hominibus mutuaretur? aut si Prometheus, quum mortalibus ignem dividere vellet, ipſe a vicinis cum teſta ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur à iſti magiſtri, omnium dicendi praeceptores, non videntur sibi ridiculè facere, quum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quaerunt. Si, qui ſe fontes maximos, penitùs abſconditos, aperuiſſe dicat, & hoc, sitiens quàm maximè, loquatur, neque habeat qui sitim ſedet, non rideatur? Iſti quum non modò dominos ſe fontium, ſed ſe ipſos fontes eſſe dicant, & omnium rigare debeant ingenia,

non putant fore ridiculum, si, quum id pollicean-tur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares a Lysippo statuas facere non illo modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum fa-cientem videbat, ceterorum opera vel suâ sponte considerare poterat.

VII. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, aliâ ratione doceri posse commodiùs. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exem-pla, tam esse accommodata ad artem, quàm pro-pria; propterea quòd in dicendo leviter unusquis-que locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expresè conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & pòst in dicendo, ne possit ars eminere & ab omni-bus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca, quæ con-vertimus, ea remota sunt a consuetudine: quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostrâ, difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. Hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, & inusitatum, id pro-prièque nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incom-moditatem fugimus. His de causis, quum artis in-ventionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm

dicemus, quibus in generibus ſemper omnis oratoria elocutio debeat eſſe. Deinde oſtendemus quas res ſemper habere debeat.

VIII. Figuræ orationis ſunt tres, quas figuras alii genera nominaverunt, in quibus omnis oratio non vitioſa conſumitur; unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis eſt, quæ conſtat ex verborum gravium lævi & ornata conſtructione. Mediocris eſt, quæ conſtat ex humiliore, neque tamen ex infima & pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata eſt, quæ demiſſa eſt uſque ad usitatissimam puri ſermonis conſuetudinem. In gravi figura conſumetur oratio, si quæ cujuſque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive tranſlata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: &, si graves ſententiæ, quæ in amplificatione, & commiſeratione tractantur, eligentur: &, si exornationes ſententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus pòſt dicemus, adhibebuntur.

12. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: *Nam quis eſt veſtrûm, Judices, qui ſatis idoneam poſſit in eum pœnam excogitare, qui prodere hoſtibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc ſcelere comparari, quod huic maleficio dignum ſupplicium poteſt inveniri? In iis, qui violaſſent ingenuum, matremfamilias conſtupraſſent, pulsaſſent aliquem, aut poſtremò necaſſent, maxima ſupplicia majores noſtri conſumpserunt: huic truculentiſſimo, ac nefario facinori ſingularem pœnam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad ſingulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit; hujus ſceleris qui ſunt affines, uno conſilio uni-*

versis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeles cogitationes! ô derelictos homines ab humanitate! quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hostes., revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem: quo modo deûm templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, matribusfamilias & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidut incendio conflagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissima patriæ miserandum scelerati viderint cinerem. Nequeo verbis consequi, Judices, indignitatem rei: sed negligentiùs id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reipublicæ facilè edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere.

IX. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut antè dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: *Quibuscum bellum gerimus, Judices, videtis; cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industriâ conservare soliti sunt. Hi quum se, & opes suas., & copiam necessariorum norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire & æstimare poterant. Hi, quum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, qua res erat, quâ freti bellum susciperе conarentur, quum multò maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? quum sibi non multitudinem militum, non idoneos*

imperatores, non pecuniam publicam præstò esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, quum aut armis, aut liberalitate a populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis. Quid Fregellani, non suâ sponte conati sunt? Eò quidem minùs isti facilè conarentur, quò, illi quemadmodum descissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem: at ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, suis rationibus possunt providere. Nullâ igitur re inducti, nullâ spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. Quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse?

X. In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum. *Nam, ut fortè hic in balneas venit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsaverunt, satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clariùs eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem in-*

quit, Sine me considerare. Tum verò iſte cœpi clamare voce iſtâ, quæ vel facilè cuivis rubore elicere poſſet: Ita petulans es, atque acer, ut n ad ſolarium quidem idoneus, ut mihi videtur, ſe ponè ſcenam, & in ejuſmodi locis exercitatus sis Conturbatus eſt adoleſcens; nec mirum, cui etian nunc pædagogi lites ad auriculas verſarentur, im perito ejuſmodi conviciorum. Ubi enim iſte vidiſ ſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihi habere, quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famæ detrimento faeere poſſet?

15. Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum conſtructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Eſt autem cavendum, ne, dum hæc genera conſectamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda eſt, propinqua eſt ea, quæ fugienda eſt, quæ rectè videbitur appellari, si ſufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur ſæpe; ita gravis oratio ſæpe imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata eſt, quum aut novis, aut priſcis verbis, aut duriter aliunde tranſlatis, aut gravioribus, quàm res poſtulat, aliquid dicitur, hoc modo: *Nam qui perduellionibus venditat patriam, non ſatis ſupplicii dederit, si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur iſtum, qui montes belli fabricatus eſt, campos ſuſtulit pacis.* In hoc genus plerique quum declinaſſent, & ab eo, quò profecti ſunt, aberraverunt, & ſpecie gravitatis falluntur, nec proſpicere poſſunt orationis tumorem.

XI. Qui in mediocre genus orationis profecti ſunt, si pervenire eò non poterunt, errante:

perveniunt ad confine genus ejus generis, quod appellamus fluctuans, & diſſolutum; eò quòd ſine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, nec poteſt confirmatè, neque viriliter ſeſe expedire. Id eſt hujuſmodi : *Socii noſtri quum belligerare noſiſcum vellent, profectò ratiocinati eſſent etiam atque etiam, quid poſſent facere, ſi quidem ſuâ ſponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere.* Non poteſt hujuſmodi ſermo tenere attentum auditorem : diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non poſſunt in illa facetiſſima verborum attenuatione commodè verſari, veniunt ad aridum & exſangue genus orationis, quod non alienum eſt exile nominari, cujuſmodi eſt hoc : *Nam iſtic ille ad balneas acceſſit; ad hunc poſtea dicit, hic tuus ſervus me pulſavit. Poſtea dicit hic illi, considerabo. Pòſt ille huic convicium fecit, & magis magiſque præſentibus multis clamavit.* Frivolus hic quidem jam, & illiberalis eſt ſermo. Non enim adeptus eſt id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compoſitam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòſt loquemur : quæ ſi raræ diſponentur, diſtinctam, ſicuti coloribus; ſi crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facilè ſatietas varietate vitetur.

XII. Quoniam, quibus in generibus elocutio

verſari debeat, dictum eſt, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata eſt, tres res in ſe debet habere, elegantiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit, ut unumquidque purè, & apertè dici videatur: hæc diſtribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas eſt, quæ ſermonem purum conſervat, ab omni vitio remotum. Vitia in ſermone, quominus is Latinus ſit, duo poſſunt eſſe, ſolœciſmus, & barbariſmus: ſolœciſmus eſt, quum verbis pluribus conſequens verbum ſuperiori non accommodatur: barbariſmus eſt, quum verbum aliquod vitioſè effertur. Hæc quâ ratione vitare possimus, in arte Grammatica dilucidè diſcemus. Explanatio eſt, quæ reddit apertam & dilucidam orationem: ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, & propriis. Usitata ſunt ea, quæ verſantur in ſermone, & conſuetudine quotidiana: propria, quæ ejus rei verba ſunt, aut eſſe poſſunt, qua de loquemur.

18. Compoſitio eſt verborum conſtructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conſervabitur, si fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc eſt: *Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant:* & si vitabimus ejuſdem litteræ niniam aſſiduitatem; cui vitio verſus hic erit exemplo: nam hîc nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis uti. *O Tite, tute, Tati, tibi, tanta, tyranne, tuliſti.* Et hic ejuſdem poëtæ: *Quidquam quiſquam cuiquam quod conveniat, neget.* Et, si ejuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus: ea eſt hujuſmodi: *Nam cujus rationis ratio non exſtat, ei rationi ratio non eſt fidem habere.* Et, si non ute-

ut continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: *Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes.* Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna; qua de re posterius loquemur: quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: *Has res ad te scriptas, Luci, minimus, Æli.* Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate.

XIII. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem, varietate distinguens. Hæc in verborum & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignitâ continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quamdam habet dignitatem. Repetitio est, quum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo; *Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori.* Item, *Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit.* Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere? audes quidquam ab istis petere? audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non patroni manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es?* Hæc exornatio, quum multum venustatis habet, tum gravitatis & acrimoniæ plu-

rimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornandam, & ad augendam orationem. Conversio est, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: *Pœnos populus Romanus justitiâ vicit, armis vicit, liberalitate vicit.* Item, *ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respublica sublata est.* Item, *C. Lælius homo novus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris & studiosis amicus erat. Ergo in civitate primus erat.* Item, *Nam quum istos, ut absolvant se, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas.*

XIV. Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut & repetatur idem primum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum revertamur, hoc modo: *Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare.* Item, *Quem senatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absolvetis?* Traductio est, quæ facit, ut quum idem verbum crebriùs ponatur, non modò non offendat animum, sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: *Qui nihil habet in vita jucundius vitâ, is cum virtute vitam non potest colere.* Item, *Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo, numquam*

quam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus. Ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? Item, *Divitias sine divitum esse: tu verò virtutem præfer divitiis. Nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pedisequæ sint.*

21. Ex eodem genere exornationis est, quum idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: *Cur eam rem tam studiosè curas, quæ multas tibi dabit curas?* Item, *Amari jucundum sit, si curetur, ne quid insit amari.* Item, *Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam.* In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopiâ verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius; sed inest festivitas quædam, quæ faciliùs auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest.

XV. Contentio est, quum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: *Habet assentatio jucunda principia, eadem exitus amaristimos affert.* Item, *Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.* Item, *In otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in ferventissima friges. Tacito quum opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prælio præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes.* Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graves poterimus esse.

22. Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicujus, per ho-

breviter oſtendit, hoc modo : *Difficile eſt primùm virtutes revereri, qui ſemper secundâ fortunâ sit uſus.* Item, *Liber is eſt exiſtimandus, qui nulli turpitudini ſervit.* Item, *egens æquè eſt is, qui non ſatis habet, & is cui nihil ſatis poteſt eſſe.* Item, *Optima vivendi ratio eſt eligenda : eam jucundam conſuetudo reddet.* Hujuſmodi ſententiæ simplices non ſunt improbandæ, propterea quòd habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ, quod confirmatur ſubjectione rationis, hoc modo : *Omnes bene vivendi rationes in virtute ſunt collocandæ, propterea quòd ſola virtus in sua poteſtate eſt ; omnia præter eam ſubjecta ſunt fortunæ dominationi.* Item, *Qui fortunis alicujus inducti amicitiam ejus ſecuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapſa eſt, devolant omnes. Quum enim recessit ea res, quæ fuit conſuetudinis cauſa, nihil ſupereſt, quare possint in amicitia retineri.* Sunt item ſententiæ, quæ dupliciter efferuntur sine ratione, & cum ratione. Hoc modo sine ratione : *Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe. Sapientes cogitant, qui temporibus ſecundis caſus adverſos reformidant.*

25. Cum ratione, hoc pacto : *Qui adoleſcentium peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quòd ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudiis : at hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maximè caſtigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſunt, eas in ætate maturissima velint comparare.* Sententias interponi rarò convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores eſſe videamur. Quum ita interponentur, multum af-

ferent ornamenti : neceſſe eſt enim comprobet eam tacitus auditor, quum ad cauſam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus ſumptam.

XVIII. Contrarium idem ferè eſt, quod contentio. Contrarium eſt, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter & facilè confirmat, hoc pacto : *Nam, qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſemper, eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes?* Et item, *Nam, quem in amicitia perfidioſum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſſe* : Et, *Qui privatus intolerabili ſuperbiâ fuerit, eum commodum, & ſui cognoſcentem videre in poteſtate, quis ſperet?* Et, *Qui in ſermonibus & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis a mendacio temperaturum?* Item, *Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui quum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi poſtquam pauciores ſunt, metuimus, ne ſint ſuperiores?* Hoc exornationis genus brevibus & continuatis verbis perfectum eſſe debet, & quum commodum eſt auditu, propter brevem & abſolutam conclusionem; tum verò vehementer, id, quod opus eſt oratori, comprobat contrariâ re, & ex eo, quod dubium non eſt, expedit illud, quod dubium eſt, ut aut dilui non possit, aut multò difficillimè possit.

XIX. Membrum orationis appellatur res breviter abſoluta sine totius ſententiæ demonſtratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo : *Et inimico proderas.* Id eſt unum, quod appellatur membrum : deinde hoc excipiatur oportet ab altero ; *Et amicum lædebas.* Ex duobus

membris hæc exornatio poteſt conſtare : ſed commodissima & abſolutissima eſt, quæ ex tribus conſtat, hoc pacto : *Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non conſulebas.* Item, *Neo reipublicæ conſuluiſti, nec amicis profuiſti, nec inimicis reſtitiſti.* Articulus dicitur, quum singula verba intervallis diſtinguuntur cæsâ oratione, hoc modo : *Acrimoniâ, voce, vultu adverſarios perterruiſti.* Item, *Inimicos invidiâ, injuriis, potentiâ, perfidiâ ſuſtuliſti.* Inter hujus generis, & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt, quòd illud tardiùs & rariùs venit, hoc crebriùs & celeriùs pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur.

27. Continuatio eſt denſa & continens frequentatio verborum cum abſolutione ſententiarum. Eâ utemur commodissimè tripartito; in ſententia, in contrario, in conclusione. In ſententia, hoc pacto : *Ei non multùm poteſt obeſſe fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in caſu, præsidium collocavit.* In contrario, hoc modo : *Nam si quis ſpei non multum collocarit in caſu, quid eſt, quod ei magnopere caſus obeſſe possit?* In conclusione, hoc pacto : *Quòd si in eos plærimùm fortuna poteſt, qui ſuas rationes omnes in caſum contulerunt; non ſunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem.* In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio eſt neceſſaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi ſententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnumquam non

alienum eſt, tametsi neceſſe non eſt, eloqui res aliquas per hujuſcemodi continuationes.

XX. Compar appellatur, quod habet in ſe membra orationis, de quibus antè diximus, quæ conſtant ex pari ferè numero ſyllabarum. Hoc non de enumeratione noſtra fiet (nam id quidem puerile eſt) ſed tantum affert uſus & exercitatio facultatis, ut animi quodam ſenſu par membrum ſuperiori referre possimus, hoc modo: *In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; hæc omnia graves casus adminiſtrabant.* Item, *Alii fortuna felicitatem dedit, huic induſtria virtutem comparavit.*

28. In hoc genere ſæpe fieri poteſt, ut non planè par ſit numerus ſyllabarum, & tamen eſſe videatur, si unâ aut etiam alterâ ſyllabâ eſt alterum brevius: aut si, quum in altero plures ſunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores ſyllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius aſſequatur & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, quum in eadem conſtructione verborum duo aut plura ſunt verba, quæ similiter iiſdem casibus efferuntur, hoc modo: *Hominem laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis.* Item, *Cujus omnis in pecunia ſpes eſt, ejus a ſapientia eſt animus remotus. Diligentiâ comparat divitias, negligentiâ corrumpit animum; & tamen quum ita vivit, neminem præ ſe ducit hominem.* Similiter desinens eſt, quum, tametsi caſus non inſunt in verbis, tamen similes exitus ſunt, hoc pacto: *Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Vivis invidioſè, delinquis ſtudioſè, loqueris odioſè.* Item, *Audacter territas, humiliter placas.* Hæc duo ge-

nera, quorum alterum in exitûs, alterum in casûs similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt : & eâ re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet : *Perditissimæ ratio est amorem petere, pudorem fugere ; diligere formam, negligere famam.* Hîc & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes ; & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt.

XXI. Annominatio est, quum ad idem verbum & idem nomen acceditur commutatione unius litteræ aut litterarum, syllabæ aut syllabarum ; aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejusdem litteræ, sic : *Hic, qui se magnificè jactat, atque ostentat, veniit a te antè, quàm Romam venit.* Ex contrario, *Hic, quos homines aleâ vincit, eos ferro statim vincit.* Productione ejusdem litteræ, hoc modo : *Hunc avium dulcedo ducit ad aucupium.* Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo : *Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit quantùm Curiam.* Addendis litteris, hoc pacto : *Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare.* Demendis litteris, sic : *Si lenones, tamquam leones vitasset, vitæ se tradidisset.* Transferendis litteris, sic : *Videte, Judices, utrùm homini navo, an vano, credere malitis.* Item, *Nolo esse laudator, ne videar adulator.* Commutandis, hoc modo : *Deligere oportet, quem velis diligere.* Hæ sunt annominationes, quæ in litteratura, commutatione, brevitate, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur.

XXII. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt : quibus de generibus unum est hujusmodi : *Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem, brevi cognoscetis.* Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnumquam. Alterum genus hujusmodi : *Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conscripti circumscripti putentur.* Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior ; sed minùs, quàm illæ superiores : propterea quòd non solùm additæ, sed uno tempore demptæ quoque litteræ sunt.

31. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo : *Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes a pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria sunt. Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Alexandro sì vita longior data esset, Oceanum manus Macedonum transvolasset.* Variè hic unum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem : *Tib. Gracchum rempublicam administrantem indigna prohibuit nec diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum reipublicæ amantissimum subitò de sinu civitatis eripuit. Saturninum fide captum malorum, perfidiæ scelus vitâ privavit. Tuus, ô Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis adspersit. Sulpicium, cui paulò antè omnia concedebant, eum brevi spatio, non*

modò vivere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinentibus verbis, tertium in annominationibus poſitum eſt, perrarò ſumenda ſunt, quum in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri poſſe ſine elaboratione & conſumptione operæ.

XXIII. Ejuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & ſeveritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur auctoritas dicendi, ſed offenditur quoque in ejuſmodi oratione auditor; propterea quòd eſt in his lepos & feſtivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu placere poſſunt: quæ lepida & concinna, citò ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſtidioſissimum. Quo modo igitur, ſi crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari; ita ſi rarò has interſeremus exornationes, & in cauſa tota variè diſpergemus, commodè luminibus diſtinctis illustrabimus orationem.

33. Subjectio eſt, quum interrogamus adverſarios, aut quærimus ipſi, quid ab illis, aut quid contra nos dici poſſit: deinde ſubjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum ſit, aut offuturum illis e contrario, hoc modo: *Quæro igitur, unde iſte tam pecunioſus ſit factus. Amplum patrimonium relictum eſt? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non poteſt dici, ſed etiam a neceſſariis omnibus exheredatus eſt. Præmium aliquod*

ex lite aut judicio cepit? non modò id non fecit, ſed etiàm inſuper ipſe grandi ſponſione victus eſt. Ergo ei his rationibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis; aut iſti domi naſcitur aurum, aut, unde licitum non eſt, pecunias accepit.

XXIV. Item, *Sæpe, Judices, animadverti, multos aliqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium petere: quorum nihil poteſt adverſarius facere. Nam utrùm ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnaſtis. An ad ſuam revertetur antiquam vitam, ubicubi honeſtè tractatam? at hic quidem ante oculos veſtros quomodo vixerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos convictus commoveri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt, qui ſibi non putet turpe, iſtius amicum nominari.* Item, *Credo, inimicum, cum pecuniam putabas, in judicium adduxiſti? non: nam indemnatum neceſſe. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne ſcriptas quidem judicaſti. Quum ipſe te veteris amicitiæ commoneſceres, commotus es? at nihilò minùs, ſed etiam ſtudioſiùs occidiſti. Quid quum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordiâ motus es? at eorum patrem crudeliſſimè ſepulturâ quoque prohibuiſti.*

34. Multùm ineſt acrimoniæ & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, quum quæſitum eſt, quid oporteat, ſubjicitur id non eſſe factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad noſtram quoque perſonam referamus ſubjectionem, ſic: *Nam quid me facere conveniret, quum a tantâ Gallorum multitudine circumſederer? an dimicarem? at quum*

parvâ manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod exspectarem, habebamus, neque erat, quò vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at eâ videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potiùs, quàm quod factum sit, faciendum fuisse.

XXV. Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quam ad superius conscensum est, hoc modo: *Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet; & quod licet, possunt; & quod possunt, audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, vobis molestum non est?* Item, *Non sensi hoc, & non suasi; neque suasi, & non ipse statim facere cœpi; neque facere cœpi, & non perfeci; neque perfeci, & non probavi.* Item, *Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit.* Item, *Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam.*

35. Habet in se quemdam leporem superioris cujusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. Definitio est, quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter & absolutè, hoc modo: *Majestas reipublicæ est, in*

qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item, *Injuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliquâ turpitudine vitam cujuspiam violant.* Item, *Non est ista diligentia, sed avaritia; ideo quòd diligentia est accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum.* Item, *Non est ista fortitudo, sed temeritas; propterea quòd fortitudo est contemptio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio.* Hæc ideo commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cujuspiam vim & potestatem ita dilucidè proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidiùs potuisse dici putetur.

XXVI. Transitio vocatur, quæ quum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: *In patriam cujusmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis exstiterit, considerate.* Item, *Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite.* Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

36. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quòd si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modò; hoc facilè perfici posset.* Item, *Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeo infectaris?*

Commovetur hoc genere animus auditoris. I
enim communi verbo elata, tantummodo d
videtur : aſt ea poſt ipsius oratoris correction
magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur ſa
eſſet, dicet aliquis, ab initio, præſertim qu
ſcribas, ad optimum, & electissimum verb
devenire ? Eſt, quum non eſt ſatius, si com
tatio verbi id erit demonſtratura, ejuſmodi
eſſe, ut, quum eam communi verbo appellàr
leviùs dixisse videaris : quum ad electius verb
accedas, insigniorem rem facias. Quòd si co
nuò veniſſes ad id verbum, nec rei, nec ve
gratia animadverſa eſſet.

XXVII. Occupatio eſt, quum dicimus, i
præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere
quod tunc maximè dicimus, hoc modo : *Nam
pueritia quidem tua, quam tu omni intemperan
addixiſti, dixerem, si hoc tempus idoneum pa
rem : nunc conſultò relinquo. Et illud præter
quòd se tribuni rei militaris infrequentem tradi
runt. Deindè quòd injuriarum ſatisfeciſti L.
beoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum n
dico : revertor ad illud, de quo judicium*
Item, *Non dico te ab ſociis pecunias accepi
non ſum in eo occupatus, quòd civitates, reg
domos omnium depeculatus es : furta, rapinas
omnes omitto.* Hæc utilis eſt exornatio, si
rem, quam non pertineat aliis oſtendere, occ
admoniſſe prodeſt, aut ſi longum eſt, aut ig
bile, aut planum, aut non poteſt fieri, aut
cilè poteſt reprehendi ; ut utilius sit occultè
eiſe ſuſpicionem, quàm hujuſmodi intendiſſe
tionem, quæ redarguatur. Disjunctio eſt, q
eorum de quibus dicimus, aut utrumque

unumquodque certo concluditur verbo, sic : *Populus Romanus Numantiam delevit, Carthaginem ſuſtulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ ſunt; nihil Carthaginienſibus ſcientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præſidii tulit; nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt.* Item, *Formæ dignitas aut morbo deſloreſcit, aut vetuſtate exſtinguitur.* Hic utrumque, & in ſuperiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus.

38. Conjunctio eſt, quum interpositione verbi & ſuperiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo : *Formæ dignitas aut morbo deſloreſcit, aut vetuſtate.* Adjunctio eſt, quum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut primum, aut poſtremum collocamus. Primum, hoc pacto : *Deſloreſcit formæ dignitas aut morbo, aut vetuſtate.* Poſtremum sic : *Aut morbo, aut vetuſtate formæ dignitas deſloreſcit.* Ad feſtivitatem disjunctio eſt apposita; quare rariùs utemur eâ, ne ſatietatem pariat : ad brevitatem conjunctio; quare ſæpius adhibenda eſt.

XXVIII. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, ejuſdem unius aut plurium verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos & inteſtinos comparat.* Item, *Commotus non es, quum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus!* Item, *Nunc etiam audes in horum conſpectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conſpectum!* Vehementer

auditorem commovet ejuſdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit in contrario cauſæ; quasi aliquod telum ſæpius perveniat in eamdem partem corporis. Interpretatio eſt, quæ non iterans idem redintegrat verbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Rempublicam radicitus evertiſti, civitatem funditus dejeciſti.* Item, *Patrem nefariè verberaſti, parenti manus ſceleratè intuliſti.* Neceſſe eſt ejus, qui audit, animum commoveri, quum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum.

39. Commutatio eſt, quum duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut a priore poſterior, contraria priori, proficiſcatur, hoc modo: *Eſſe oportet, ut vivas; non vivere, ut edas.* Item, *Eâ re poëmata non facio, quia cujusmodi volo non poſſum; cujuſmodi poſſum nolo.* Item, *Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt; quæ dici poſſunt, non dicuntur.* Item, *Si poëma loquens pictura eſt, pictura tacitum poëma debet eſſe.* Item, *Quia ſtultus es, eâ re taces; non tamen, quia taces, eâ re ſtultus es.* Non poteſt dici, quin commodè fiat, quum contrariæ ſententiæ tranſlatione, verba quoque convertantur. Plura ſubjecimus exempla, ut, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inventu, dilucidum eſſet; ut, quum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inveniretur.

XXIX. Permiſsio eſt, quum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicujus voluntati, sic: *Quoniam omnibus rebus ereptis, ſupereſt animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & ves-*

træ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque abutamini licebit impunè : in me, quicquid libet, statuite : dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi aliàs quoque nonnumquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissimè est accommodatum.

40. Dubitatio est, quum quærere videtur orator, utrum de duobus potiùs, aut quid de pluribus potissimùm dicat, hoc modo : *Obfuit eo tempore plurimùm reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.* Item, *Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium ! . . . nam quo te digno moribus tuis appellem nomine.* Expeditio est, quum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo : *Necesse est, quum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut usu tuum feciſſe, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, quum ego adessem, possidere non potuisti : tuum usu feciſſe etiamnum non potes : emptio nulla profertur : hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris.* Hæc exornatio plurimùm juvabit conjecturales argumentationes. Sed non erit, tamquam in plerisque, ut quum velimus, eâ possimus uti : nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem.

XXX. Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum e medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo : *Gere morem parenti, pare*

cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item, *Deſcende in integram defensionem, noli quidquam recuſare, da ſervos in quæſtionem, ſtude verum invenire.* Hoc genus & acrimoniam habet in ſe, & vehementissimum eſt, & ad brevitatem accommodatum. Præcisio eſt, quum, dictis quibuſdam, reliquum, quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium judicio, sic: *Mihi tecum præcertatio non eſt, ideo quòd populus Romanus me... nolo dicere, ne cui forte arrogans videar: te autem ſæpe ignominiâ dignum putavit.* Item, *Tu iſta nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui!... non ausim dicere, ne, quum te digna dixero, me indignum quidpiam dixiſſe videar.* Hic atrocior tacita ſuſpicio, quàm diſerta explanatio facta eſt. Conclusio eſt, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ antè dicta ſunt, aut facta, conficit id quod neceſſariò conſequatur, hoc modo: *Quòd si Danais datum erat oraculum, non poſſe capi Trojam ſine Philoctetæ ſagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: huno exſtinguere, id nimirum capi fuit Trojam.*

XXXI. Reſtant etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vagè diſpersimus, ſed a ſuperioribus ſeparavimus, quòd omnes in uno genere poſitæ ſunt. Nam earum omnium hoc proprium eſt, ut ab usitata verborum poteſtate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venuſtate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio eſt prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut ſatis idoneum non sit, eam noſmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causâ.

Imitationis, hoc modo, ut majores *rudere*, & *vagire*, & *mugire*, & *murmurare*, & *sibilare* appellaverunt. Significandæ rei causâ, sic: *Postquam iſte in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis imprimis eſt auditus.* Hoc genere rarò utendum eſt, ne novi verbi assiduitas odium pariat: ſed si commodè quis eo utatur, & rarò, non modò non offendet novitate, ſed exornabit etiam orationem. Pronominatio eſt, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonſtrat id, quod ſuo nomine appellari non poteſt: ut, si quis, quum loquatur de Gracchis, *At non Africani nepotes*, inquiet, *iſtiuſmodi fuerunt.* Item, si quis de adverſario dicat: *Videte nunc*, inquit, *judices, quemadmodum me Plagioſippus iſte tractarit.* Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

XXXII. Denominatio eſt, quæ a propinquis & finitimis rebus trahit orationem, quâ possit intelligi res, quæ non ſuo vocabulo sit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut si quis pro Libero *vinum*, pro Cerere *frugem* appellet: aut ab inſtrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit, hoc modo; *Non tam citò ſariſſæ Græciâ potitæ ſunt*: aut idem Gallos significans dicat, *Nec tam facilè ex Italia materis Tranſalpina depulſa eſt*: aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, si quis quum bello velit oſtendere aliquid quempiam feciſſe, dicat; *Mars iſtud te facere neceſſariò coëgit*: aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut quum *dati-*

dioſam artem dicemus, quia deſidioſos facit : & frigus *pigrum*, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur : *Armis italia non poteſt vinci, nec Græcia diſciplinis* : nam hîc pro Græcis & Italis, quæ continent notata ſunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, quum divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quàm in quærendo difficilis inventio eſt, ideo quòd plena conſuetudo eſt non modò poëtarum & oratorum, ſed etiam quotidiani ſermonis, hujuſmodi denominationum. Circuitio eſt oratio, rem simplicem aſſumptam circumſcribens elocutione, hoc pacto : *Scipionis providentia, Carthaginis opes fregit.* Nam hîc, nisi ornandi ratio quædam eſſet habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari.

44. Tranſgressio eſt, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Perversione sic : *Hoc vobis deos immortales arbitror dediſſe pietate pro veſtra.* Transjectione hoc modo : *Inſtabilis in iſtum plurimùm fortuna valuit.* Item, *Omnes invidiosè eripuit tibi bene vivendi caſus facultates.* Hujuſmodi transjectio, quæ rem non reddit obſcuram, multùm proderit ad continuationes, de quibus antè dictum eſt : in quibus oportet verba, sicut a poëtis, in quemdam exſtruere numerum, ut perfectè & perpolitissimè possint eſſe abſolutæ.

XXXIII. Superlatio eſt oratio ſuperans veritatem, alicujus augendi, minuendive causâ. Hæc ſumitur ſeparatim, aut cum comparatione. Sepa-

tatim sic : *Quòd si concordiam retinebimus, imperii magnitudinem ſolis ortu atque occaſu metiemur.* Comparatione, aut a ſimilitudine, aut a præſtantia ſuperlatio ſumitur. A ſimilitudine sic : *Corpore niveum candorem, adſpectu igneum ardorem aſſequebatur.* A præſtantia hoc modo : *Cujus ore ſermo melle dulcior profluebat.* Eodem genere hoc eſt : *Tantus erat in armis ſplendor, ut ſolis fulgor obſcurior videretur.* Intellectio eſt, quum res tota parvâ de parte cognoſcitur, aut è toto pars. De parte totum sic intelligitur : *Non illæ te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant?* Nam hîc omnis ſanctimonia nuptiarum uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut ſi quis ei, qui veſtitum aut ornatum ſumptuoſum oſtentet, dicat : *Oſtentas mihi divitias, & locupletes copias jactas.*

45. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo : *Pœno fuit Hiſpanus auxilio, fuit immanis ille Tranſalpinus : in Italia quoque idem nonnemo togatus ſenſit.* A pluribus unum sic intelligitur : *Atrox calamitas pectora mœrore pulſabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura ſpiritus ducebatur.* Nam in ſuperioribus plures Hiſpani, & Galli, & togati, hîc unum pectus, & unus pulmo intelligitur : & erit illic diminutus numerus feſtivitatis, hîc adauctus gravitatis gratiâ. Abusio eſt, quæ verbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo : *Vires hominis breves ſunt ;* aut *parva ſtatura*, aut *longum in homine conſilium ;* aut *oratio magna*, aut *uti pauco ſermone.* Nam hic facile eſt intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis eſſe tradu&ta.

tatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures.

XXXVI. Licentia est, quum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliqui pro jure nostro dicimus, quod eos minimè offendat, aut quos ii diligunt, quum in aliquo errati verè reprehendi posse videantur, hoc modo: *Miramini, Quirites, quòd ab omnibus vestræ rationes deserantur? quòd causam vestram nemo suscipiat? quòd se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores; studia eorum vobis ante oculos ponite; deinde exitus omnium considerate. Tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentiâ vestrâ, sive ignaviâ potiùs illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse.* Item, *Nam quid fuit, Judices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contrà tenuiter & nugatoriè responsum? Hîc vos veriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini! Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè a vobis erat abfutura, eam inveniistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepistis: quum etiam majores impendere videantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem exspectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi*

modi nuntiatur, & eum, cujus operâ vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate.

XXXVII. Ejusmodi licentia si nimiùm videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. Nam continuò aliquid hujusmodi licebit inferre: *Hîc ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro;* ut quod erit commotum licentiâ, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maximè facit, ut & illi, qui audiunt, a culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: quum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facilè omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; sed tamen veritate commoveri, ut nihilò seciùs dicamus. Horum amborum generum exempla subjiciemus. Prioris hujusmodi: *Nimiùm, Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimiùm creditis unicuique. Existimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsâ spe jam diu detinemini: stultitiâ vestra est, qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quàm ipsi sumere maluistis.* Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. *Mihi cum isto, Judices, fuit amicitia, sed istâ tamen amicitiâ, tametsi vereor quomodo accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui.*

50. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nom eſt, sicuti demonſtravimus, duplici ratione tra tabitur; acrimoniâ, quæ si nimiùm fuerit aſp ra, mitigabitur laude; & assimulatione, de q poſteriùs diximus, quæ non indiget mitigationis propterea quòd imitatur licentiam, & ſuâ ſpon ad animum auditoris ſe accommodat.

XXXVIII. Deminutio eſt, quum aliquid eſ in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut nat râ, aut fortunâ, aut induſtriâ dicemus egregium quod, ne qua ſignificetur arrogans oſtentatio deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo *Nam hoc pro meo jure, Judices, dico, me labor & induſtria curaſſe, ut diſciplinam militarem no in poſtremis tenerem.* Hic si quis dixiſſet, *ut op timè tenerem*, tametsi verè dixiſſet, tamen arro gans viſus eſſet: nunc & ad invidiam vitandam & ad laudem comparandam ſatis dictum eſt. Item *Utrùm igitur avaritiæ causâ, an egeſtatis accesſi ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit h amicos, quod signum liberalitatis eſt, quæ con traria avaritiæ eſt. Egeſtatis? at huic quidem pa ter (nolo nimiùm dicere) non tenuissimum patri monium reliquit.* Hìc quoque vitatum eſt, ne *ma gnum* aut *maximum* diceretur. Hoc igitur in nos tris, aut eorum, quos defendemus, egregii commodis proferendis obſervabimus: nam ejus modi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Qua re, quemadmodum ratione in vivendo fugitur invi dia, sic in dicendo, consilio vitatur odium.

XXXIX. Deſcriptio nominatur, quæ rerum conſequentium continet perſpicuam & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: *Quò*

si istum, Judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut e cavea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cujusque fortunas; in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam perfringens, rempublicam funditùs labefactans. Quare, Judices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipsis consulite: nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, Judices, immiseritis. Item, *Nam, si de hoc, Judices, gravem sententiam tuleritis, uno judicio simul multos jugulaveritis. Grandis natu parens, cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus ejus indignâ concidet calamitate: at inimici statim sanguinolentâ palmâ, crudelissimâ victoriâ potiti, insultabunt in horum miserias, & superbi re simul, & verbis invehentur.* Item, *Nam neminem nostrûm fugit, Quirites, captâ urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contrà tulerint, statim crudelissimè trucidantur: ceteri, qui possunt per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vitâ privantur: uno denique atque eodem tempore domus hostili flagrabit incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benevolentiâ conjunxit, distrahuntur: liberi partim e gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, partim ante pedes constu-*

prantur. Nemo, Judices, eſt, qui possit ſatis res conſequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, ve indignatio, vel miſericordia poteſt commoveri quum res conſequentes comprehenſæ univerſa perſpicuâ breviter exprimuntur oratione.

XL. Divisio eſt, quæ rem ſemovens a re, utramque abſolvit, ratione ſubjectâ, hoc modo: *Cur ego nunc tibi quidquam objiciam? ſi probaveris, non meruiſti: ſin improbus, non commoveris.* Item, *Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? ſi meminiſtis, obtundam: ſin oblitiſtis, quum re nihil egerim, quid eſt, quod verbis proficere possim?* Item, *Duæ res ſunt, quæ poſſunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus. Qui potes igitur oſtendere cauſam maleficii non fuiſſe?* Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia eſt, de qua in libro primo diximus ſecundùm narrationem, hoc intereſt: illa dividit per enumerationem, aut per expoſitionem, quibus de rebus in tota oratione diſputatio futura sit: hæc ſe ſtatim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus ſubjiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio eſt, quum res in tota cauſa diſperſæ coguntur in unum, quò gravior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: *A quo tandem abeſt iſte vitio? quid eſt, Judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor eſt, insidiator alienæ; cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentes, ingratus in amicos, infeſtus in cognatos, in ſuperiores contumax; in*

quos & pares faſtidioſus, in inferiores crudelis, enique in omnes intolerabilis.

XLI. Ejuſdem generis eſt illa frequentatio, quæ plurimùm conjecturalibus causis opitulatur, uum ſuſpiciones, quæ ſeparatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem identur perſpicuam facere, non ſuſpicioſam, oc pacto: *Nolite igitur, nolite, Judices, ea, ue dixi, ſeparatim ſpectare: ſed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad ſtum ex illius morte veniebat, & vita hominis eſt urpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res iſta bono nemini præter iſtum fuit: neque alius quiſquam æquè commodè, neque iſte aliis commodioribus rationibus fatre potuit: neque præteritum quidquam eſt ab iſto od opus fuerit ad maleficium: neque factum, od opus non fuerit: & quum locus idoneus maimè quæsitus, tum occasio aggrediendi commoi, tempus adeundi opportunissimum, ſpatium conendi longissimum sumptum eſt, non sine maxia occultandi & perficiendi maleficii ſpe: & præea antè quàm occiſus homo is eſt, iſte viſus eſt eo loco, in quo eſt occisio facta, ſolus: paulò ſt in ipſo maleficio, vox illius, qui occidebar, audita eſt: deinde poſt occisionem, iſtum ıdiè nocte domum rediiſſe conſtat; poſterâ die ubanter & inconſtanter de occisione illius locum: hæc partim teſtimoniis, partim quæſtionis, & argumentis omnia comprobantur, & rupre populi, quem ex argumentis natum, neceſſe eſſe verum: veſtrum eſt, Judices, his in unum um collatis, certam ſumere ſcientiam, non ſuſionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alte-*

rum poteſt in iſtum caſu cecidiſſe ſuſpiciosè : at omnia inter ſe a primo ad poſtremum conveniant maleficia, neceſſe eſt caſu non poſſe fieri. Vehemens eſt hæc exornatio, & in conjecturali conſtitutione cauſæ fermè ſemper neceſſaria, & in ceteris generibus cauſarum, & in omni oratione adhibenda nonnumquam.

XLII. Expolitio eſt, quum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eamdem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eamdem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem eſt, non rem expolire) ſed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, quum, re ſemel dictâ, iterum, aut ſæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: *Nullum tantum eſt periculum, quod ſapiens pro ſalute patriæ vitandum arbitretur. Quum agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ diſcrimen sibi pro fortunis reipublicæ fugiendum putabit: & erit in ea ſententia ſemper, ut pro patria ſtudioſè quamvis in magnam deſcendat vitæ dimicationem.* Pronuntiando commutabimus, si tum in ſermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque geſtûs, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementiùs immutabimus. Hoc neque commodissimè ſcribi poteſt, neque parum eſt apertum: quare non eget exempli. Tertium genus eſt commutationis, quod tractando conficitur, si ſententiam trajiciemus, aut ad ſermocinationem, aut ad exſuſcitationem.

XLIII. Sermocinatio eſt (de qua planiùs pau-

lò pòſt ſuo loco dicemus ; nunc breviter ad hanc rem, quod ſatis ſit, attingemus) in qua conſtituetur alicujus perſonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quò faciliùs res cognoſci possit, ne ab eadem ſententia recedamus : *Sapiens, qui omnia reipublicæ causâ ſuscipienda pericula putabit, ſæpe ipſe ſecum loquitur : Non mihi ſoli, ſed etiam, atque adeo multò potiùs, natus ſum patriæ : vita, quæ fato debetur, ſaluti patriæ potissimùm ſolvatur. Aluit hæc me : tutè, atque honeſtè produxit uſque ad hanc ætatem : munivit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honeſtissimis diſciplinis. Quid eſt, quod a me ſatis ei perſolvi possit, unde hæc accepta ſunt ? Quia hæc loquitur ſecum ſapiens, ſæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipſe periculum fugi.* Item mutatur res tractando, si traducitur ad exſuſcitationem, quum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, sic : *Quis eſt tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem ſtudiosissimè laudet, & ſapientissimum judicet, qui pro ſalute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quamvis magnum atque atrox periculum ſtudiosè ſuscipiat, & libenter ſubeat ? Equidem hunc hominem magis cupio ſatis laudare, quàm poſſum ; idemque hoc certò ſcio vobis omnibus uſu venire.*

56. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractando : ſed tractando dupliciter, ſermocinatione, & exſuſcitatione. Sed de eadem re quum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam quum rem ſimpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus

ſubjicere : deinde duplicem, vel ſine rationibu
vel cum rationibus pronuntiare ſententiam : deir
de afferre contrariam ; de quibus omnibus dix
mus in verborum exornationibus : deinde simile
& exemplum, de quo ſuo loco plura dicemus :

XLIV. Deinde conclusionem, de qua in ſi
cundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, d
monſtrantes, argumentationem quemadmodu
concludere oporteat. In hoc libro docuimus, c
juſmodi eſſet exornatio verbi, cui conclusioni n
men eſt. Ergo hujuſmodi vehementer ornata p
terit eſſe expolitio, quæ conſtabit ex frequen
bus verborum exornationibus & ſententiaru
Hoc modo igitur ſeptem partibus tractabitur. S
ab ejuſdem ſententiæ non recedamus exempl
ut ſcire possis, quàm facilè præceptione rhet
ricâ res simplex muſtiplici ratione tractetur.

57. *Sapiens nullum pro republica periculum* s
tabit ; ideo quòd ſæpe fit, ut quum pro republi
perire noluerit, neceſſariò cum republica pere
Et quoniam ſunt omnia commoda a patria acce
ta, nullum incommodum pro patria grave puta
dum eſt : ergo qui fugiunt id periculum, quod p
republica ſubeundum eſt, ſtultè faciunt. Nam
que effugere incommoda poſſunt, & ingrati in
vitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula
periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, qu
& eum, quem debent, honorem reipublicæ r
dunt, & pro multis perire malunt, quàm c
multis. Etenim vehementer eſt iniquum, vita
quam a natura acceptam propter patriam conſ
vaveris, naturæ, quum cogat, reddere ; patri
quum roget, non dare : & quum possis cum ſi
ma virtute & honore pro patria interire, m

per dedecus & ignaviam vivere : & , quum pro amicis & parentibus & ceteris neceſſariis adire periculum velis , pro republica , in qua & hæc , & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur , nolle in diſcrimen venire. Itaque uti contemnendus eſt , qui in navigando ſe , quàm navim , maluit incolumem ; ita vituperandus , qui in reipublicæ diſcrimine , ſuæ plus , quàm communi ſaluti , conſulit. Nave enim fractâ , multi incolumes evaſerunt : ex naufragio patriæ ſalvus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene videtur Decius intelléxiſſe , qui ſe devoviſſe dicitur , & pro legionibus in hoſtes immiſiſſe medios. Amiſit vitam ; at non perdidit. Re enim vilissimâ & perparvâ maximam redemit. Dedit vitam , accepit patriam : amiſit animam , potitus eſt gloriâ , quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quòd ſi pro republica debere nos accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt , & exemplo comprobatum , ii ſapientes ſunt exiſtimandi , qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant.

58. In his igitur generibus expolitio verſatur, de qua producti ſumus , ut plura diceremus , quòd non modo , quum cauſam dicimus , adjuvat & exornat orationem , ſed multò maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis , in dicendo uti , quum exornabimus argumentationem , de qua diximus in libro ſecundo.

XLV. Commoratio eſt , quum in loco firmissimo , quo tota cauſa continetur , manetur diutius , & eódem ſæpius reditur. Hac uti maximè convenit , & id eſt oratoris boni maximè

proprium : non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimovendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubjici non potuit, propterea quòd hic locus non eſt a tota cauſa ſeparatus, ſicuti membrum aliquod, ſed tamquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejuſmodi : *Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.* In ſententiarum, hujuſmodi : *Vos hujus incommodis lugetis; iſte reipublicæ calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eò magis confidit.* Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt : illud ex verbis celeriter relatis conſtat ; hîc ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

59. Similitudo eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſâ, aut probandi, aut apertiùs dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de cauſis ſumitur, ita quatuor modis dicitur ; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem. Ad unamquamque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi.

XLVI. Ornandi cauſâ ſumitur per contrarium, ſic : *Non enim quemadmodum in palæſtra, qui tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille, qui tradit ; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit : propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit.* Hoc ſine ſimili ſatis planè, & perſpicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo :

Minùs bonos imperatores a melioribus exercitum accipere ſolere, ſed ornandi causâ ſimile ſumptum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, quum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, ut paulò antè, quum de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur, probandi causâ hoc modo : *Neque equus indomitus, quamvis naturâ bene compoſitus ſit, idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, quæ deſiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt pervenire.* Hoc probabilius factum eſt, quòd magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus idoneus poſſit eſſe : ergo ſumptum eſt probandi causâ.

XLVII. Dictum eſt autem per negationem : id enim perſpicuum eſt de primo ſimilitudinis verbo. Sumetur & apertiùs dicendi causâ ſimilitudo per brevitatem, hoc modo : *In amicitiæ gerendæ, ſicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut quoad neceſſe ſit, pervenire poſſis : ſed ut productus ſtudio, & viribus, ultrà facilè procurras.* Nam hoc ſimile eſt, ut apertiùs intelligatur, malâ ratione facere, qui reprehendant eos, qui, verbi causâ, poſt mortem amici liberos ejus cuſtodiant, propterea quòd in curſore tantum velocitatis eſſe oporteat, ut efferatur uſque ad finem : in amico, tantum benevolentiæ, ut ultrà, quàm amicus ſentire poſſit, procurrat amicitiæ ſtudio. Dictum autem ſimile eſt per brevitatem : non enim ita, ut in ceteris rebus, res ab re ſeparata eſt, ſed utraque

res conjunctè & confusè comparata. Ante oculos ponendi negotii causâ, sumetur similitudo per collationem, sic: *Uti citharœdus, quum prodierit optimè vestitus, pallâ inauratâ indutus, tum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea formâ & specie sit & staturâ appositâ ad dignitatem; si, quum magnam populo commoverit his rebus exspectationem, repentè silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu; quò meliùs ornatus & magis fuerit exspectatus, eò magis derisus & contemptus, ejicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit; si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit; quò magis ceteris rebus erit copiosus, & industrius, & exspectatus, eò vehementiùs derisus & contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur.* Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius stultitiæ simili ratione collatâ, sub adspectum omnium rem subjecit.

XLVIII. Dictum autem est per collationem, propterea quòd propositâ similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus observare oportebit diligenter; ut, quum rem afferamus similem, cujus rei causâ similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est hujusmodi: *Ut hirundines æstivo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt.* Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: *Ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt,*

simul atque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & manſuetas, terreſtres & cœleſtes & maritimas, artificio, caſu, naturâ comparatas, uſitatas atque inuſitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari ſimilitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos poſſit. Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet.

XLIX. Exemplum eſt alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propoſitio. Id ſumitur iiſdem de cauſis, quibus ſimilitudo. Rem ornatiorem facit, quum nullius rei, niſi dignitatis, cauſâ ſumitur: apertiorem, quum id, quod ſit obſcurius, magis dilucidum reddit: probabiliorem, quum magis verisimilem facit: ante oculos ponit, quum exprimit omnia perſpicuè, ut res dicta propè manu tentari poſſit. Uniuſcujuſque generis ſingula ſubjeciſſemus exempla, niſi exemplum, quod genus eſſet, in expoſitione demonſtraſſemus, & cauſas ſumendi in ſimilitudine aperuiſſemus. Quare noluimus, neque pauca, quò minùs intelligeretur, neque, re intellectâ, plura conſcribere. Imago eſt formæ cum forma cum quadam ſimilitudine collatio. Hæc ſumitur aut laudis, aut vituperationis cauſâ. Laudis cauſâ, ſic: *Ibat in prælium, corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis.* Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iſte quotidie per forum medium, tamquam jubatus draco*

ſerpit, dentibus aduncis, adſpectu venenato, ſpiritu rabido, circumſpectans huc, & illuc, ſi quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, ore attingere, dentibus inſecare. linguâ aſpergere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iſte, qui divitias ſuas jactat, sicut Gallus e Phrygia, aut ariolus quiſpiam, depreſſus & oneratus auro, clamat, & dejerat.* Ut in contemptionem adducat, sic: *Iſte, qui tamquam cochlea, abſcondens retentat ſeſe tacitè, quò sit tutus, cum domo totus ut comedatur, auferatur.*

63. Effictio eſt, quum exprimitur & effingitur verbis corporis cujuſpiam forma, quod ſatis sit ad intelligendum, hoc modo: *Hunc dico, Judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, ſubriſpum, cæsium, cui ſanè magna eſt in mento cicatrix, si quo modo poteſt vobis in memoriam redire.* Habet hæc exornatio quum utilitatem, si quem velis oſtendere; tum venuſtatem, si breviter & dilucidè facta eſt.

L. Notatio eſt, quum alicujus natura certis deſcribitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ ſunt attributa. Ut si velis non divitem, ſed oſtentatorem pecunioſum deſcribere, *Iſte*, inquies, *Judices, qui ſe dici divitem, putat eſſe præclarum, primùm nunc videte, quo vultu nos intueatur: nonne vobis videtur dicere? Darem, si mihi moleſti non eſſetis. Quum vero ſiniſtrâ mentum ſublevat, exiſtimat ſe gemma nitore, & auri ſplendore adſpectus omnium præſtringere. Quum puerum reſpicit hunc unum, quem ego novi (vos non arbitror noviſſe) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni, Sannio, ne quid iſti Barbari perturbent; ut ignoti,*

qui audiunt, unum putent eligi de multis : ei dicit in aurem, ut aut domi lectuli ſternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aut aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illò plures mittas oportet, inquit, ſi hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam. Sanè. Deinde caſu veniunt hoſpites homini, qui iſtum ſplendidè, dum peregrinaretur, receperant. Ex ea re homo hercle ſanè conturbatur : ſed tamen a vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, quum venitis : ſed rectiùs feciſſetis, ſi ad me domum rectà abiiſſetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novissemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet invenire. Verùm ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cujuſmodi frumenta sint : negat, ſe, quia villæ incenſæ sint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere ; tametsi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare.

LI. Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum : quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. Hìc, inquit, habitò. Perſpicit argentum, quod erat expoſitum, visit triclinium ſtratum, probat. Accedit ſervulus : dicit homini clarè, dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit ? Eamus hoſpites ; frater venit ex Salerno : ego illi obviam pergam : vos huc decumâ venitote. Hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum

ſuam conjicit : illi decumâ, quò juſſerat, veniunt. Quærunt hunc. Reperiunt, domus cuja ſit : in diverſorium derisi conferunt ſeſe. Vident hominem poſterâ die : narrant, expoſtulant, accuſant. Ait iſte, eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe : contra valetudinem ſuam ad noctem multam exſpectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. Servulus non inurbanus ſatis ſtrenuè, & concinnè comparat : iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodaſſe. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi : argentum quoque vult ? tametsi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem ? ejuſmodi eſt hominis natura, ut, quæ ſingulis diebus efficiat gloriâ atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare possim.

65. Hujuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum sit uniuſcujuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem : totam enim naturam cujuſpiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causâ cœperamus ; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris : denique cujuſvis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione.

LII. Sermocinatio eſt, quum alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto : *Quum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iſte cum ſago, gladio ſuccinctus,*

tenens jaculum : quinque adoleſcentes hominem ſimili ornatu ſubſequuntur. Irrumpit in ædes ſubitò, deinde magnâ voce, Ubi eſt iſte beatus, inquit, adium dominus ? quin mihi præſtò ſit ? quid taceis ? Hìc alii omnes ſtupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad iſtius pedes abjecit ſeſe. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima ſunt in vita, miſerere noſtri : noli exſtinguere exſtinctos. Fer manſuetè fortunam : nos quoque fuimus beati : noſce te eſſe hominem. At ille : Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis ? non abibit. Illi nuntiatur interea veniſſe iſtum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgìa, pediseque puerorum, abſconde pueros : defende : fac, ut incolumes ad adoleſcentiam perducas. Vix hæc dixerat, quum ecce iſte præſtò, Sedes, inquit, audax ? non vox mea tibi vitam ademit ? exple inimicitias meas, & iracundiam ſatura tuo ſanguine. Ille cum magno ſpiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus eſſem. Nunc, video, in judicio mecum contendere non vis, ubi ſuperari turpissimum, & ſuperare pulcherrimum eſt : interficere me vis : occidar equidem, ſed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam ſententiosè loqueris ? neque ei, quem vides dominari, vis ſupplicare ? Tum mulier, Immo quidem iſte rogat, & ſupplicat : ſed tu, quæſo, commovere ; & tu, per deos, inquit, hunc examplexare : dominus eſt ; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loquì, quæ me digna non ſunt ? tace, & , quæ curanda ſunt, cura : tu ceſſas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi ſpem meâ morte eripere ? Iſte mulierem re-

pulit ab ſe lamentantem : illi , neſcio quid incipienti dicere , quod dignum videlicet illius virtute eſſet , gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos eſſe unicuique ſermones ad dignitatem accommodatos , quod oportet in hoc genere obſervare. Sunt item ſermocinationes conſequentes hoc genus : *Nam quid putamus illos dicturos , ſi hoc judicaveritis ? nonne hac omnes utentur oratione ?* Deinde ſubjicere ſermonem.

LIII. Conformatio eſt , quum aliqua , quæ non adeſt , perſona confingitur , quasi adsit , aut quum res muta , aut informis , fit eloquens , & forma ei , & oratio attribuitur ad dignitatem accommodata , aut actio quædam , hoc pacto : *Quòd si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat , non hoc pacto loquatur ? Ego illa plurimis tropæis ornata , triumphis ditata certissimis , clarissimis locupletata victoriis , nunc veſtris ſeditionibus , ô civis , vexor ? quam dolus malitioſa Carthago , viribus probata Numantia , diſciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit , eam patiemini nunc ab homuncutis deterrimis proteri , atque conculcari?* Item , *Quòd si nunc L. ille Brutus reviviſcat , & hic ante pedes veſtros adsit , non hac utatur oratione ? Ego reges ejeci , vos tyrannos introducitis : ego libertatem , quæ non erat , peperi , vos partam ſervare non vultis : ego capitis mei periculo patriam liberavi , vos liberi ſine periculo eſſe non curatis.* Hæc conformatio , licet in plures res mutas atque inanimas transferatur , proficit tamen plurimùm in amplificationis partibus , & commiſeratione.

67. Significatio eſt , quæ plus in ſuſpicione relinquit , quàm poſitum eſt in oratione. Ea fit per

exuberationem, ambiguum, conſequentiam, abſciſſionem, ſimilitudinem. Per exuberationem, quum plus dictum eſt, quàm patitur veritas, augendæ ſuſpicionis causâ, sic: *Hic de tanto patrimonio tam citò teſtam, quâ sibi petat ignem, non reliquit.* Per ambiguum, quum verbum poteſt in duas pluresve ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, *Proſpice tu, qui plurimum cernis.*

LIV. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt hujuſmodi significationem. Ea reperientur facilè, si noverimus & animadverterimus verborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam significatio fit, quum res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut si falſamentarii filio dicas: *Quieſce tu, cujus pater cubito ſe emungere ſolebat.* Per abſciſſionem, si, quum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, sic: *Qui iſtâ formâ & ætate nuper alienæ domui ... nolo plura dicere.* Per similitudinem, quum aliqua re simili allatâ, nihil ampliùs dicimus, ſed ex ea significamus, quid ſentiamus, hoc modo: *Noli, Saturnine, nimium populi frequentiâ fretus eſſe: inulti jacent Gracchi.* Hæc exornatio plurimùm feſtivitatis habet interdum, & dignitatis: sinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari.

68. Brevitas eſt res ipsis tantummodò verbis neceſſariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit: inde Thasi præsidium reliquit: poſt*

urbem in Bithynia ſuſtulit : inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item, *Modò conſul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis.* Tum, *Proficiſcitur in Asiam, deinde exſul, & hoſtis eſt dictus, pòſt imperator, poſtremò conſul factus eſt.* Habet paucis comprehenſa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda ſæpe eſt, quum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non ſinit commorari.

LV. Demonſtratio eſt, quum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos eſſe videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè & pòſt, & in ipſa re facta erunt, comprehendemus, aut si a rebus conſequentibus, aut a circumſtantibus non recedemus, hoc modo : *Quod simul atque Gracchus proſpexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate ſenatûs commotus a ſententia desiſteret, jubet advocari concionem. Iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contortâ togâ, cum pluribus aliis irâ celeriùs cœpit. Illi præco faciebat audientiam : hic ſubſellium quoddam calce premens, dextrâ pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Quum Gracchus deos inciperet precari, cursim iſti impetum faciunt : ex aliis aliiſque partibus convolant : atque e populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? reſpice, inquam. Deinde vaga multitudo, ſubito timore perterrita, fugere cœpit. At iſte ſpumans ex ore ſcelus, anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium ; & dubitanti Graccho, quid eſſet, neque tamen lo-*

tum, in quo conſtiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille nullâ voce delabans insitâ virtute concidit tacitus. Iſte viri fortissimi miſerando ſanguine adſperſus, quasi facinus præclarissimum feciſſet, circumſpectans, & hilaris ſceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit ſeſe.

69. Hæc exornatio plurimùm prodeſt in amplificanda & commiſeranda re, hujuſmodi enarrationibus: ſtatuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos.

LVI. Omnes rationes honeſtandæ elocutionis ſtudiosè collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & ſuavitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio vulgari ſermone efferatur. Nunc identidem noſmet ipsi nobis inſtemus. Res enim communis agitur, ut frequenter, & assiduè conſequamur artis rationem ſtudio, & exercitatione: quod alii cum moleſtia tribus de causis maximè faciunt; aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si neſciunt, quam viam ſequi debeant: quæ a nobis abſunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cetera philoſophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quòd & aliquantulum processimus; & alia meliora ſunt, quæ multò intentiùs petimus in vita, ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo, quò volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam ſequamur, habemus, propterea quòd in his libris nihil præteritum eſt

rhetoricæ præceptionis. Demonſtratum eſt en
quomodo res in omnibus generibus cauſarum i
veniri oporteat. Dictum eſt, quo pacto eas di
ponere conveniat. Traditum eſt, quâ ratio
eſſet pronuntiandum. Præceptum eſt, quâ
meminiſſe poſſemus. Demonſtratum eſt, quib
modis perfecta elocutio compararetur. Quæ
exſequimur, acutè & citò reperiemus : diſtinc
& ordinatè diſponemus : graviter & venuſtè pr
nuntiabimus : firmè & perpetuò meminerimus
ornatè & ſuaviter eloquemur. Ergo amplius
arte rhetorica nihil eſt. Hæc omnia adipiſcemu
ſi rationes præceptionis diligentiâ conſequem
& exercitatione.

DE

ENTIONE RHETORICA

LIBRI DUO.

VSTAT ferè Ciceronem, quum circiter viginti natus esset, scri- de Arte Rhetorica libros qua- Horum duo priores soli super- in quibus præcepta inventionis ntur. Quæ de dispositione, elo- e, memoria, & pronuntiatione erant, injuriâ temporis inter-. De his quidem libris suis ita ur Tullius, ut eos sibi puero dolescenti ex commentariolis suis sse dicat. Elucet tamen in iis, habemus, maturior, quàm ea tas, & artis tradendæ peritia, ibendi facultas & copia; quivis endo sentiat auctorem esse eum,

qui possit non tantùm de arte loqui, ſed etiam ex arte dicere. Ita quidem ſolerter & ingeniosè vias omnes inventionis veſtigat & aperit, vix ut quidquam ea de parte planiùs & cumulatiùs dici poſſe videatur. De his tamen, & de poſterioribus libris duobus, qui interierunt, sic habet Quinctilianus lib. 3, 5. » *Ipſe hos libros* » *Cicero improbat. Et cap. 6. Sunt* » *enim velut res... quas deduxerat ſchola; & si qua eſt in his culpa, tradentis eſt.... Sed Cicero quidem his* » *pulcherrimos illos* de Oratore *ſubſtituit; ideoque culpari, tamquam falſa præcipiat, non poteſt.*

M. TULLII CICERONIS

DE INVENTIONE RHETORICA

LIBER PRIMUS.

SÆPE & multùm hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. Nam quum & noſtræ reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines invectam eſſe partem incommodorum. Quum autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas ex litterarum monumentis repetere inſtituo; multas urbes conſtitutas, pluri-

ma bella reſtincta, firmissimas ſocietates, ſanctissimas amicitias intelligo tum animi ratione, tum facilius eloquentiâ comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipſa in hanc potissimùm ſententiam ducit, ut exiſtimem, ſapientiam sine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam verò sine ſapientia nimiùm obeſſe plerumque, prodeſſe numquam. Quare si quis, omissis rectissimis atque honeſtissimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, pernicioſus patriæ civis alitur: qui verò ita ſeſe armat eloquentiâ, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare possit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur.

2. Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive artis, sive ſtudii, sive exercitationis cujuſdam, sive facultatis ab natura profectæ considerare principium; reperiemus id ex honeſtissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum.

II. Nam fuit quoddam tempus, quum in agris homines paſſim beſtiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum divinæ religionis, non hu-

mani officii ratio colebatur : nemo nuptias viderat legitimas : non certos quisquam inſpexerat liberos : non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, atque inſcientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis ſatellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir & ſapiens, cognovit, quæ materia eſſet, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum, si quis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere : qui diſperſos homines in agris, & in tectis silveſtribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honeſtam, primò propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationem, atque orationem ſtudiosiùs audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & manſuetos.

3. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe, ut homines a conſuetudine ſubitò converteret, & ad diverſas vitæ rationes traduceret. Age verò, urbibus conſtitutis, ut fidem colere, & juſtitiam retinere diſcerent, & aliis parêre ſuâ voluntate conſueſcerent, ac non modò labores excipiendos communis commodi

causâ, ſed etiam vitam amittendam timarent ; quî tandem fieri potuit homines ea, quæ ratione inveni eloquentiâ perſuadere potuiſſent ? P tò nemo, nisi gravi ac ſuavi com oratione, quum viribus plurimùm p ad jus voluiſſet sine vi deſcender inter quos poſſet excellere, cum pateretur æquari, & ſuâ voluntate cundissima conſuetudine recederet præſertim jam naturæ vim obtineret ter vetuſtatem. Ac primò quidem nata & progreſſa longiùs eloquenti detur ; & item poſtea maximis in pacis & belli cum ſummis hominun litatibus eſſe verſata. Poſtquam verò moditas quædam, prava virtutis imit sine ratione officii, dicendi copiam ſecuta eſt ; tum ingenio freta ma pervertere urbes, & vitas hominu befactare aſſuevit.

III. Atque hujus quoque exor mali, quoniam principium boni dixi explicemus. Verisimillimum mihi vid quodam tempore neque in publicis infantes & insipientes homines ſolito verſari, nec verò ad privatas cauſas gnos ac diſertos homines accedere quum a ſummis viris maximæ res a niſtrarentur, arbitror alios fuiſſe no callidos homines, qui ad parvas co

versias privatorum accederent. Quibus in controversiis quum sæpe a mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessariò superiores illi propter injurias civium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque quum in dicendo sæpe par, nonnumquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut & multitudinis & suo judicio dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuriâ, quum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc verò a plerisque eorum desertum obsoleviſse eo tempore, quo multò vehementiùs erat retinendum, & studiosiùs adaugendum. Nam quò indigniùs rem honestissimam & rectissimam violabat stultorum & improborum temeritas & audacia, summo cum reipublicæ

detrimento ; eò ſtudiosiùs & illis resiſtendum fuit, & reipublicæ conſulendum.

IV. Quod noſtrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut verè dicam) diſcipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes : quibus in hominibus erat ſumma virtus, & ſummâ virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præſidio eſſet, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilò minùs eloquentiæ ſtudendum eſt, etsi eâ quidam & privatim, & publicè perversè abutuntur : ſed eò quidem vehementiùs ; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm possint : quum præſertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertineat ; hoc tuta, hoc honeſta, hoc illuſtris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præſtò eſt ſapientia : hinc ad ipſos, qui eam adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit : hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, quum multis rebus humiliores & infirmiores ſint, hac re maximè beſtiis præſtare, quòd loqui poſſunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is,

qui, quâ re homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non naturâ modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur; non alienum eſt videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus: nam his rebus cognitis, faciliùs & expeditiùs uniuſcujuſque animus ipſam rationem, ac viam artis considerare poterit.

V. Civilis quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus conſtat. Ejus quædam magna & ampla pars eſt, artificioſa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum iis ſentimus, qui civilem ſcientiam eloquentiâ non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur eſſe, dicere appositè ad perſuasionem: finis, perſuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc intereſt, quòd in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appo-

sitè ; finem , ſanare curatione.
toris quid officium , & quid
dicamus , intelligemus , quum
facere debet , officium eſſe dice
cujus causâ facere debet , finer
bimus.

7. Materiam artis eam dicim
omnis ars , & ea facultas , qu
tur ex arte , verſatur : ut si
materiam dicamus morbos , ac
quòd in his omnis medicina
item , quibus in rebus verſatu
facultas oratoria , eas res mat
rhetoricæ nominamus. Has au
alii plures , alii pauciores ex
Nam Gorgias Leontinus , an
ferè rhetor , omnibus de rebus
optimè poſſe dicere exiſtimavit
nitam , & immenſam huic artif
riam ſubjicere videtur. Ariſtotel
qui huic arti plurima adjumenta
namenta ſubminiſtravit , tribus
bus rerum verſari rhetoris off
tavit , demonſtrativo , deliber
diciali. Demonſtrativum eſt , q
tur in alicujus certæ perſonæ
aut vituperationem. Deliberat
quod positum in diſceptatione
ſultatione civili , habet in ſe
dictionem. Judiciale eſt , quod
judicio , habet in ſe accuſation

fensionem, aut petitionem & recuſationem. Et, quemadmodum noſtra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt.

VI. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in cauſam & in quæſtionem dividat. Cauſam eſſe dicit rem, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione; quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. Nam ei tres partes, quas antè diximus, ſupponimus, judicialem, deliberativam, demonſtrativam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controverſiam in dicendo poſitam, ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: Ecquid ſit bonum præter honeſtatem: Verine ſint ſenſus: Quæ ſit mundi forma: Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omnes intelligere exiſtimamus. Nam, quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas, ſicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplinâ comparatam, videretur fretus ſuâ ſcientiâ, falſum quiddam

conſtituiſſe de oratoris officio, & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe: nunc verò ea vis eſt in homine, ut ei multò rhetoricam citiùs quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quòd ejus ars quam edidit, mihi mendosissimè ſcripta videatur: (nam ſatis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocaſſe, & nonnihil ipſe quoque novi protuliſſe) verùm oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multò maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuiſſe omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Ariſtoteli viſam eſſe diximus.

VII. Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt, inventio, diſpositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio eſt excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpositio eſt rerum inventarum in ordinem diſtributio. Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt firma animi rerum ac verborum ad elocutionem perceptio. Pronuntiatio eſt ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter conſtitutis, eas rationes, quibus oſtendere possimus genus, & officium, & finem

hujus artis, aliud in tempus differemus: nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis deſcriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps eſt omnium partium, potiſſimùm in omni cauſarum genere, qualis debeat eſſe, conſideretur.

VIII. Omnis res, quæ habet in ſe poſitam in dictione aut diſceptatione aliquam controverſiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæſtionem. Eam igitur quæſtionem ex qua cauſa naſcitur, conſtitutionem appellamus. Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum ex depulſione intentionis profecta, hoc modo: Feciſti, non feci, aut jure feci. Quum facti controverſia eſt, quoniam conjecturis cauſa firmatur, conſtitutio conjecturalis appellatur. Quum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva nominatur. Quum verbo, qualis ſit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controverſia eſt, conſtitutio generalis vocatur. At quum cauſa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur,

quem oportet, aut non cum eo, qu
oportet, aut non apud quos, quo
pore, quâ lege, quo crimine, quâ p
oportet, tranſlativa dicitur conſtitu
quia actio tranſlationis & commutat
indigere videtur. Atque harum aliq
in omne cauſæ genus incidere neceſſe
nam in quam non inciderit, in ea
eſſe poterit controverſiæ: quare ean
cauſam quidem convenit putari.

11. Ac facti quidem controverſia
omnia tempora poteſt diſtribui. Nam
factum ſit, poteſt quæri, hoc modo:
cideritne Ajacem Ulyſſes. Et quid
hoc modo: Bonone animo ſint erga
pulum Romanum Fregellani. Et quic
turum ſit, hoc modo: Si Carthagi
reliquerimus incolumem, num quid ſi
commodi ad rempublicam perveniu
Nominis controverſia eſt, quum de
convenit, & quæritur, id quod fa
eſt, quo nomine appelletur: quo in
nere neceſſe eſt ideo nominis eſſe con
verſiam, non quòd de re ipſa non
veniat, non quòd de facto non con
ſed quòd id, quòd factum ſit, aliud
videatur eſſe, & id circo alius alio no
id appellet. Quare in hujuſmodi gener
definienda res erit verbis, & breviter
ſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex pu
ſurripuerit, utrùm fur, an ſacrilegu

judicandus. Nam id quum quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſuâ deſcriptione oſtendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicunt.

IX. Generis eſt controversia, quum & quid factum ſit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen, quantum, & cujuſmodi, & omnino quale ſit, quæritur, hoc modo: Juſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicialem, negotialem: quod eos, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur; verùm brevi, ne, aut ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut ſi diutius in hoc conſtiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intuliſſe videamur. Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt rectè partes alicujus generis cauſæ putari. Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe & pars non poteſt. Deliberatio autem & demonſtratio genera ſunt cauſarum: nam aut nullum cauſæ genus eſt,

aut judiciale ſolum, aut & judiciale, & demonſtrativum, & deliberativum. Nullum dicere cauſæ eſſe genus, quum cauſas eſſe multas dicat, & in eas præcepta det, amentia eſt: unum autem judiciale ſolum eſſe quî poteſt, quum deliberatio & demonſtratio, neque ipſæ ſimiles inter ſe ſint, & ab judiciali genere plurimùm dissideant, & ſuum quæque finem habeat, quò referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera ſint cauſarum. Deliberatio igitur & demonſtratio non poſſunt rectè partes alicujus generis cauſæ putari. Malè igitur eas generalis conſtitutionis partes eſſe dixit.

X. Quòd ſi generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, multò minùs rectè partis cauſæ partes putabuntur. Pars autem cauſæ, conſtitutio eſt omnis: non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio & deliberatio, generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, quòd ipſa ſint genera: multò igitur minùs rectè partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi conſtitutio, & ipſa, & pars ejus quælibet, intentionis depulſio eſt; quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulsio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſti-

tutionis eſt ; demonſtratio , & deliberatio , neque conſtitutio , nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio , & ipſa , & pars ejus , intentionis depulsio eſt ; deliberatio , & demonſtratio , neque conſtitutio , neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipsi , intentionis eſſe depulsionem. Placeat igitur oportet , demonſtrationem & deliberationem non eſſe conſtitutionem , nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur , sive conſtitutionem , primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit , sive defenſoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda ſequentur.

14. Deinde conjecturalis cauſa non poteſt simul ex eadem parte , eodem in genere & conjecturalis eſſe , & definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt simul ex eadem parte , eodem in genere & definitiva eſſe , & tranſlativa. Et omnino nulla conſtitutio , nec pars conſtitutionis poteſt simul & ſuam habere , & alterius in ſe vim continere : ideo quòd unaquæque ex ſe , & ex ſua natura simpliciter consideratur : alterâ aſſumptâ , numerus conſtitutionum duplicatur , non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa simul ex eadem parte , eodem in genere & conjecturalem , & generalem , & definitivam , & tranſlativam ſolet habere

conſtitutionem, & unam aliquam, & plures nonnumquam. Ergo ipſa neque conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicujus conſtitutionis.

XI. Hæc ergo conſtitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis eſt, in qua æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos juriſconſulti exiſtimantur.

15. Ac juridicialis quidem ipſa in duas diſtribuitur partes, abſolutam, & aſſumptivam. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe continet juris & injuriæ quæſtionem. Aſſumptiva eſt, quæ ipſa ex ſe nihil firmi dat ad recuſationem; foris autem aliquid defensionis aſſumit. Ejus partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Conceſſio, quum reus non id, quod factum eſt, defendit, ſed ut ignoſcatur, poſtulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, quum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, caſum, neces-

sitatem. Deprecatio est, quum & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, quum id crimen, quod infertur, ab se, & a sua culpa, vi, & potestate in alium reus removere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, quum alienâ dicitur vi & potestate factum. Factum autem, quum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, quum ideo jure factum dicitur, quòd alius antè injuriâ lacessierit. Comparatio est, quum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

16. In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, quum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non quia non usi sint eâ veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Pòst autem ab

hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentiâ falli putamus (res enim perſpicua eſt) quàm invidiâ atque obtrectatione quadam impediri.

XII. Et conſtitutiones quidem, & earum partes expoſuimus: exempla autem cujuſque generis tunc commodiùs expoſituri videmur, quum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, quum & ad genus, & ad exemplum cauſæ ſtatim poterit accommodari.

17. Conſtitutione cauſæ repertâ, ſtatim placet considerare, utrùm cauſa ſit ſimplex, an juncta; & si juncta erit, utrùm ſit ex pluribus quæſtionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex eſt, quæ abſolutam in ſe continet unam quæſtionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non? juncta ex pluribus quæſtionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrùm Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potiſſimum ſit, quæritur, ad hunc modum: Utrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui ſociis ſit auxilio; an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Annibalem copiæ ſint.

XIII. Deinde considerandum eſt, in

ratione, an in ſcripto ſit controversia: nam ſcripti controversia eſt ea, quæ ex ſcriptionis genere naſcitur. Ejus autem genera, quæ ſunt ſeparata a conſtitutionibus, quinque ſunt. Nam tum verba ipſa videntur cum ſententia ſcriptoris dissidere, tum inter ſe duæ leges, aut plures diſcrepare, tum id, quod ſcriptum eſt, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud quoque, quod non ſcriptum eſt, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva conſtitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus, de ſcripto & ſententia; ſecundum, ex contrariis legibus; tertium, ambiguum; quartum, ratiocinativum; quintum, definitivum nominamus.

18. Ratio autem eſt, quum omnis quæſtio non in ſcriptione, ſed in aliqua argumentatione conſiſtit. Ac tum considerato genere cauſæ, & cognitâ conſtitutione, quum, simplexne, an juncta sit, intelleXeris, & ſcripti, an rationis habeat controversiam, videris; deinceps erit videndum, quæ quæſtio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum cauſæ sit: quæ omnia a conſtitutione proficiscantur oportet. Quæſtio eſt, quæ ex conflictione cauſarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure feciſti: jure feci. Cauſarum autem hæc eſt conflictio, in qua conſtitutio

conſtat. Ex ea igitur naſcitur controv
quam quæſtionem dicimus, hoc m
Jurene fecerit. Ratio eſt ea, quæ d
net cauſam, quæ si ſublata sit, nil
cauſa controversiæ relinquetur, hoc
do, ut, docendi causâ, in facili, & pe
gato exemplo conſiſtamus: Oreſte
accuſetur matricidii, nisi hoc dicat,
feci; illa enim patrem meum occid
non habet defensionem: quâ ſub
omnis quoque controversia ſublata sit
go ejus cauſæ ratio eſt, quòd illa
memnonem occiderit. Judicatio eſt,
ex infirmatione & confirmatione rat
naſcitur controversia. Nam sit ea
exposita ratio, quam paulò antè exp
mus. Illa enim, inquit, patrem occic
At non, inquit adverſarius, abs te
matrem necari oportuit: potuit enim
tuo ſcelere illius factum puniri.

XIV. Ex hac deductione rationi
ſumma naſcitur controversia, quam
cationem appellamus. Ea eſt hujuſm
Rectumne fuerit ab Oreſte matrem
di, quum illa Oreſtis patrem occid
Firmamentum, eſt firmissima argum
tio defenſoris, & aptissima ad judic
nem: ut si velit Oreſtes dicere, eju
di animum matris fuæ fuiſſe in pa
ſuum, in ſe ipſum, in ſorores, in regr
in famam generis & familiæ, ut a

pœnas liberi ſui potiſſimùm petere debuerint. Et in ceteris quidem conſtitutionibus ad hunc modum judicationes repectuntur : in conjecturali autem conſtitutione, quia ratio non eſt (factum enim non conceditur) non poteſt ex deductione rationis naſci judicatio. Quare neceſſe eſt eamdem eſſe quæſtionem, & judicationem : ut, factum eſt, factum non eſt; factumne ſit. Quot autem in cauſa conſtitutiones, aut earum partes erunt, totidem neceſſe erit quæſtiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in cauſa repertis, tum denique ſingulæ partes totius cauſæ conſiderandæ ſunt : nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur; ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, ſi vehementer velis congruere, & cohærere cum cauſa, ex eis ducas oportet, quæ pòſt dicenda ſunt. Quare quum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, curâ & cogitatione pertractata; tum denique ordinandæ ſunt ceteræ partes orationis.

20. Hæ partes ſex eſſe omnino nobis videntur; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium eſſe debet, nos quoque primùm in rationem exordiendi præcepta dabimus.

XV. Exordium eſt oratio animum au ditoris idoneè comparans ad reliquam di tionem ; quod eveniet, ſi eum benevo lum, attentum, docilem fecerit : quare qui bene exordiri cauſam volet, eum ne ceſſe eſt genus ſuæ cauſæ diligenter ant cognoſcere. Genera cauſarum quinqu ſunt, honeſtum, admirabile, humile, an ceps, obſcurum. Honeſtum genus eſt, cu ſtatim ſine oratione noſtra auditoris fave animus. Admirabile, a quo alienatus e animus eorum, qui audituri ſunt. Humile quod negligitur ab auditore, & non ma gnoperè attendendum videtur. Anceps in quo aut judicatio dubia eſt ; aut cauſa & honeſtatis & turpidinis particeps : u & benevolentiam pariat, & offenſionem Obſcurum, in quo aut tardi auditore ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicita eſt. Quare, quum tam diverſa ſint genera cauſarum, exor diri quoque diſpari ratione in unoquoque genere neceſſe eſt. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & inſinua tionem. Principium, eſt oratio perſpicuè & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. Inſinuatio, eſt oratio quadam diſſimulatione, & circuitio ne obſcurè ſubiens auditoris animum.

21. In admirabili genere cauſæ, ſi non omnino infeſti auditores erunt, principio

benevolentiam comparare licebit : sin erunt vehementer abalienati, confugere neceſſe erit ad insinuationem : nam ab iratis si perſpicuè pax, & benevolentia petitur ; non modò ea non invenitur, ſed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere cauſæ, contemptionis tollendæ causâ, neceſſe erit attentum efficere auditorem. Anceps genus cauſæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipſa judicatione exordiendum eſt : sin autem partem turpitudinis & partem honeſtatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honeſtum cauſa tranſlata videatur. Quum autem erit honeſtum cauſæ genus, vel præteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmissima ratione noſtræ dictionis : sin uti principio placebit, benevolentiæ partibus utendum eſt, ut id, quod eſt, augeatur. In obſcuro cauſæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit.

XVI. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum eſt ; reliquum eſt, ut oſtendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.

22. Benevolentia quatuor ex locis comparatur : ab noſtra, ab adverſariorum, ab judicum perſona, ab ipſa cauſa. Ab nos-

tra, si de noſtris factis, & officiis su arrogantia dicemus: si crimina illata, aliquas minùs honeſtas ſuſpiciones injec diluemus: si, quæ incommoda acciderin aut quæ inſtent difficultates, proferemus si prece, & obſecratione humili, ac ſup plici utemur. Ab adverſariorum autem si eos aut in odium, aut in invidiam, a in contemptionem adducemus. In odiu adducentur, si quod eorum ſpurcè, ſu perbè, crudeliter, malitiosè factum pro feretur: in invidiam, si vis eorum, po tentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ profe rentur, atque eorum uſus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videan tur, quàm cauſæ ſuæ confidere: in con temptionem adducentur, si eorum inei tia, negligentia, ignavia, desidioſum ſtu dium, & luxurioſum otium proferetur. A auditorum perſona benevolentia captabi tur, si res ab his fortiter, ſapienter, man ſuetè geſtæ proferentur, ut ne qua aſſen tatio nimia ſignificetur; & si de his quàm honeſta exiſtimatio, quantaque eo rum judicii, & auctoritatis exſpectatio sit oſtendetur. Ab rebus ipsis, si cauſar noſtram laudando extollemus, adverſa riorum cauſam per contemptionem depr memus.

23. Attentos autem faciemus, si de monſtrabimus, ea, quæ dicturi erimus magna

magna, nova, incredibilia eſſe, aut ad omnes, aut ad eos, qui audient, aut ad aliquos illuſtres homines, aut ad deos immortales, aut ad ſummam reipublicæ pertinere; & si pollicebimur, nos brevi noſtram cauſam demonſtraturos, atque exponemus judicationem, aut judicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si apertè & breviter ſummam cauſæ exponemus; hoc eſt, in quo consistat controversia. Nam & quum docilem velis facere, simul attentum facias oportet: nam is maximè docilis eſt, qui attentissimè eſt paratus audire.

XVII. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur utendum eſt, quum admirabile genus cauſæ eſt, hoc eſt, ut antè diximus, quum animus auditoris infeſtus eſt. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut ineſt in ipſa cauſa quædam turpitudo; aut si ab iis, qui antè dixerunt, jam quiddam auditori perſuaſum videtur; aut eo tempore locus dicendi datur, quum jam illi, quos audire oportet, defessi ſunt audiendo: nam ex hac quoque re non minùs, quàm ex primis duabus, in oratore nonnumquam animus auditoris offenditur.

24. Si cauſæ turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo of-

fenditur, alium hominem, qui diligitu
interponi oportet; aut pro re, in q
offenditur, aliam rem, quæ probatu
aut pro re hominem, aut pro homi
rem, ut ab eo, quod odit, ad id, qu
diligit, auditoris animus traducatur;
dissimulare id te defensurum, quod ex
timeris defensurus: deinde, quum ja
mitior factus erit auditor, ingredi ped
tentim in defensionem, & dicere, e
quæ indignantur adversarii, tibi quoq
indigna videri: deinde, quum lenie
eum, qui audiet, demonstrare, nihil e
rum ad te pertinere, & negare te qui
quam de adversariis esse dicturum, n
que hoc, neque illud: ut neque aper
lædas eos, qui diliguntur, & tamen
obscurè faciens, quoad possis, alienes
eis auditorum voluntatem: & aliquoru
judicium simili de re, aut auctoritate
proferre imitatione dignam: deinde a
eamdem, aut consimilem, aut majoren
aut minorem agi rem in præsentia d
monstrare.

25. Sin oratio adversariorum fidem
debitur auditoribus feciſſe, (idque ei, q
intelligit, quibus rebus fides fiat, faci
erit cognitu) oportet aut de eo, qu
adversarii sibi firmissimum putarint,
maximè ii qui audierint, probarint, pr
mùm te dicturum polliceri, aut ab a

versarii dicto exordiri, & ab eo potissimùm, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primùm dicas, aut cui potissimùm loco respondeas; cum admiratione. Nam auditor quum eum, quem adversarii perturbatum putat oratione, videt animo fortissimo contrà dicere paratum, plerumque se potiùs temerè assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienavit a causa, te brevius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, strepitum, acclamationem; aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. Nam ut cibi satietas, & fastidium aut subamarâ aliquâ re relevatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renovatur.

XVIII. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, sententia-

rum & gravitatis plurimùm debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in ſe continere; propterea quòd id optimè faciendum eſt, quod oratorem auditori maximè commendat: ſplendoris, & feſtivitatis, & concinnitudinis minimùm; propterea quòd ex his ſuſpicio quædam apparationis atque artificioſæ diligentiæ naſcitur; quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

16. Vitia verò hæc ſunt certissima exordiorum, quæ ſummopere vitare oportebit; vulgare, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta. Vulgare eſt, quod in plures cauſas poteſt accommodari, ut convenire videatur. Commune, quod nihilominus in hanc, quàm in contrariam partem cauſæ poteſt convenire. Commutabile, quod ab adverſario poteſt, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum, quod pluribus verbis, aut ſententiis, ultrà quàm ſatis eſt, producitur. Separatum, quod non ex ipſa cauſa ductum eſt, nec, ſicut aliquod membrum, annexum orationi. Tranſlatum eſt, quod aliud conficit, quàm cauſæ genus poſtulat; ut ſi quis docilem faciat auditorem, quum benevolentiam cauſa desideret; aut, ſi principio utatur, quum insinuationem res poſtulet. Contra præcepta eſt, quod nihil eorum efficit,

quorum causâ de exordiis præcepta traduntur, hoc est, quod eum, qui audit, neque benevolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profectò nihil pejus est, ut contrà sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

XIX. Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. Narrationum tria sunt genera. Unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, de quo agitur, aut amplificationis causâ, interponitur. Tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causâ, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maximè versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur; cujusmodi est:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Historia, est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota; quod genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri

potuit. Hujuſmodi apud Terentium :

Nam, is poſtquam excessit ex ephebis, Sosia

Illa autem narratio, quæ verſatur in pe ſonis, ejuſmodi eſt, ut in ea simul cu rebus ipsis perſonarum ſermones, & an mi perſpici possint, hoc modo :

Venit ad me ſæpe, clamitans : Quid agis, Micio Cur perdis adoleſcentem nobis ? cur amat ? Cur potat ? cur tu his rebus ſumptum ſuggeri Veſtitu nimio indulges : nimium ineptus es. Nimium ipſe durus eſt, præter æquumque & bonu

Hoc in genere narrationis multa ineſſe d bet feſtivitas, confecta ex rerum variet te, animorum dissimilitudine, gravitat lenitate, ſpe, metu, ſuſpicione, desid rio, dissimulatione, errore, miſericordi fortunæ commutatione, imſperato incon modo, ſubitâ lætitiâ, jucundo exitu r rum. Verùm hæc ex iis, quæ poſtea elocutione præcipientur, ornamenta ſ mentur. Nunc de narratione ea, quæ ca ſæ continet expositionem, dicendum detur.

XX. Oportet igitur eam tres habe res, ut brevis, ut aperta, ut probab ſit. Brevis erit, si, unde neceſſe eſt, in initium ſumetur, & non ab ultimo re tetur, & si cujus rei ſatis erit ſumm dixiſſe, ejus partes non dicentur : n

ſæpe ſatis eſt, quod factum ſit, dicere, non ut enarres, quemadmodum ſit factum; & ſi non longiùs, quàm quod ſcitu opus eſt, in narrrando procedetur; & ſi nullam in rem aliam transibitur; & ſi ita dicetur, ut nonnumquam ex eo, quod dictum ſit, id, quod dictum non ſit, intelligatur; & ſi non modò id, quod obeſt, verùm etiam id, quod nec obeſt, nec adjuvat, præteribitur; & ſi ſemel unumquodque dicetur; & ſi non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit brevitatis, ut, quum ſe breves putent eſſe, longiſſimi ſint; quum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quàm neceſſe ſit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædes, puerum evocavi: reſpondit: quæsivi dominum: domi negavit eſſe. Hic, tametsi tot res breviùs non potuit dicere, tamen, quia ſatis fuit dixiſſe, Domi negavit eſſe, ſit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt brevitatis imitatio, & non minùs rerum non neceſſariarum, quàm verborum multitudine ſuperſedendum eſt.

29. Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi, ut quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur, & rerum ac tempo-

rum ordo ſervabitur, ut ita narrentur, ut geſtæ res erunt, aut ut potuiſſe geri videbuntur. Hîc erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem tranſeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate ſunt, hoc quoque in genere ſunt conſervanda. Nam ſæpe res parum eſt intellecta longitudine magis, quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum eſt: quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis.

XXI. Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea, quæ ſolent apparere in veritate: ſi perſonarum dignitates ſervabuntur; ſi cauſæ factorum exſtabunt; ſi fuiſſe facultates faciundi videbuntur; ſi tempus idoneum; ſi ſpatii ſatis; ſi locus opportunus ad eamdem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur; ſi res & ad eorum, qui agunt, naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit.

30. Illud autem præterea considerare oportebit, ne, aut quum obſit narratio, aut quum nihil prosit, tunc interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum cauſa poſtulat, narretur. Obeſt tum, quum

ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod quum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulneri præstò medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, quum, ab adversariis re expositâ, nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare; aut quum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere: quod quum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, quum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, quum de dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, quum aut id, quod adversario prodest, dilucidè & ornatè exponitur, aut id quod se ipsum adjuvat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ; contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo; sua diligenter & enodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur: deinceps ad partitionem transeamus.

XXII. Rectè habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit orationem. Partes ejus duæ ſunt, quarum utraque magnoperè ad aperiendam cauſam, & conſtituendam pertinet controverſiam. Una pars eſt, quæ, quid cum adverſariis conveniat, & quid in controverſia relinquatur, oſtendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expoſitio ponitur diſtributa; ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, oſtendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe a filio, convenit mihi cum adverſariis. Item contrà: Interfectum eſſe a Clytæmneſtra Agamemnonem, convenit: nam hic uterque & id poſuit, quod conveniebat, & tamen ſuæ cauſæ commodo conſuluit. Deinde, quid controverſiæ ſit, ponendum eſt in judicationis expoſitione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum eſt.

32. Quæ autem partitio rerum diſtri-

butam continet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, quum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur: in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permistè cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; Thebani, aut Trojani genus.

XXIII. Hæc ideo diligentiùs inducitur præscriptio, ut apertè intellectâ generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, Offendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempublicam pervenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis ad-

miſcuiſſe. Nam genus eſt omnium nimirum libidinum cupiditas : ejus autem generis ſine dubio pars eſt avaritia.

33. Hoc igitur vitandum eſt, ne, cujus genus poſueris, ejus, sicuti aliquam diverſam ac dissimilem, partem ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id quum in prima partitione cauſæ erit simpliciter expositum, diſtribuetur eo tempore commodissimè, quum ad ipſum ventum erit explicandum in cauſæ dictione poſt partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm ſatis eſt, demonſtraturos nos dicamus, hoc modo: Oſtendam, adverſarios, quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſſe, & feciſſe : nam feciſſe, oſtendere ſatis eſt. Aut, quum in cauſa partitio nulla sit, & quum simplex quiddam agatur, tamen utamur diſtributione : idque perrarò poteſt accidere. Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc uſum oratorium non tantoperè pertinent : quæ verſantur in Philoſophia, ex quibus hæc ipſa transtulimus, quæ convenire videbantur : quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus.

34. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita eſt in partitione, sic ordine transigatur : &

omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, ut ne quid posteriùs præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, &, quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primùm gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberiùs vivendi fuit potestas.

Deinde suum consilium: *Et nunc id operam do.* Deinde quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hîc & ad primam quamque partem primùm accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

XXIV. Confirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta,

quæ in ſingula cauſarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quamdam ſilvam, atque materiem univerſam antè permiſtam, & confuſam exponere omnium argumentationum; poſt autem tradere, quemadmodum unumquodque genus cauſæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod perſonis, aut ex eo, quod negotiis eſt attributum. Ac perſonis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, ſtudia, conſilia, facta, casus, orationes. Nomen eſt, quod unicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipſam definire difficile eſt: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius eſt. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere verſantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in beſtiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in ſexu conſideratur, virile, an muliebre ſit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Græcus, an Barbarus; patriâ, Atheniensis, an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus conſanguineis; ætate, puer, an adoleſcens, natu grandior, in ſenex.

35. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens, an imbecillus; longus, an brevis; formosus, an deformis; velox, an tardus sit; acutus, an hebetior; memor, an oblivioſus; comis, officioſus, pudens, patiens, an contrà. Et omnino quæ a natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda ſunt: nam quæ induſtriâ comparantur, ad habitum pertinent, de quo poſteriùs dicendum eſt.

XXV. In victu considerare oportet, apud quem, & quo more, & cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magiſtros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæſtu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem adminiſtret, quâ conſuetudine domeſticâ sit. In fortuna quæritur, ſervus sit, an liber; pecuniosus, an tenuis; privatus, an cum poteſtate: si cum poteſtate, jure an injuriâ: felix, charus, an contrà: quales liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

36. Habitum autem appellamus, animi, aut corporis conſtantem, & abſolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut

quamvis ſcientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non naturâ datam, ſed ſtudio & induſtriâ partam. Affectio, eſt animi, aut corporis ex tempore, aliqua de cauſa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, moleſtia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, eſt animi aſſidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philoſophiæ, poëtices, geometriæ, litterarum. Conſilium, eſt aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & caſus, & orationes tribus ex temporibus conſiderabuntur: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat; aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum ſit, quâ ſit uſurus oratione. Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.

XXVI. Negotiis autem quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, partim adjuncta negotio ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur. Continentia cum ipſo negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe videntur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt brevis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo:

Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde cauſa ejus ſummæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei causâ factum sit, quæritur. Deinde ante rem geſtam quæ facta ſunt, continenter uſque ad ipſum negotium. Deinde in ipſo gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid poſtea factum sit

38. In geſtione autem negotii, qui locus ſecundus erat de iis, quæ negotiis attributa ſunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus conſideratur, in quo res geſta sit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: ſacer, an profanus; publicus, an privatus; alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, an fuerit.

39. Tempus autem eſt, id quo nunc utimur (nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt) pars quædam æternitatis cum alicujus annui, menſtrui, diurni, nocturnive ſpatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, conſiderantur, & eorum ipſorum, quæ propter vetuſtatem obſoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum nu-

merum reponantur; & quæ jam diu geſta, & a memoria noſtra remota, tamen faciant fidem, verè tradita eſſe, quòd eorum monumenta certa in litteris exiſtent; & quæ nuper geſta ſint, quæ ſcire plerique possint; & item quæ inſtent in præſentia, & quæ maximè fiant, & quæ conſequantur. In quibus poteſt conſiderari, quid ocyùs, & quid ſeriùs futurum ſit. Et item communiter in tempore perſpiciendo longinquitas ejus eſt conſideranda: nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Conſideratur autem tempus & anni, & menſis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

XXVII. Occaſio autem eſt pars temporis, habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt: nam genere quidem utrumque idem eſſe intelligitur: verùm in tempore ſpatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte ſpectatur; in occaſione, ad ſpatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta: quare quum genere idem ſit, fit aliud, quòd parte quadam, & ſpecie, ut diximus, differat. Hæc diſtribuitur in

tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus.

41. Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur: ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas; & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

XXVIII. Adjunctum autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus.

42. Majus, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis, con-

sideratur. Simile autem ex ſpecie comparabili; comparabile autem ex conferenda, atque assimulanda natura judicatur. Contrarium eſt, quod poſitum in genere diverſo, ab eodem, cui contrarium eſſe dicitur, plurimùm diſtat, ut frigus calori, vitæ mors. Diſparatum autem eſt id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis ſeparatur, hoc modo: ſapere, & non ſapere. Genus eſt, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars eſt, quæ ſubeſt generi, ut amor, avaritia. Eventus, eſt alicujus exitus negotii, in quo quæri ſolet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodiùs, quid eventurum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re ſoleat evenire, considerandum eſt, hoc modo: ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

43. Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primùm, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei sit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium. Dein-

de natura ejus evenire vulgò ſoleat, an inſolenter ac rarò. Poſtea homines id ſuâ auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint; & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo ſolent conſequi. Deinde poſtremò attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis, confequantur: de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctiùs erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

XXIX. Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breviter deſcribamus, argumentatio videtur eſſe inventum aliquo ex genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſariè demonſtrans. Neceſſariè demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem conclusionem.

45. Complexio eſt, in qua, utrum conceſſeris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſin probus,

cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, una reliqua neceſſariò confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarum causâ ab hoc eſſe occiſum, aut metu, aut ſpe, aut alicujus amici gratiâ; aut ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum: nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem conclusio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego autem eo ipſo tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim; ſed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, & ne confirmatio modum in ſe argumentationis ſolùm habeat, & quamdam similitudinem neceſſariæ conclusionis, verùm ipſa argumentatio ex neceſſaria ratione conſiſtat.

46. Probabile autem eſt id, quod ferè fieri ſolet, aut quod in opinione positum eſt, aut quod habet in ſe ad hæc quamdam similitudinem, ſive id falſum eſt, sive verum. In eo genere, quod ferè ſo-

let fieri, probabile hujuſmodi eſt : Si mater eſt, diligit filium ; ſi avarus eſt, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum eſt, hujuſmodi ſunt probabilia : Impiis apud inferos pœnas eſſe præparatas ; Eos, qui philoſophiæ dent operam, non arbitrari deos eſſe.

XXX. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ ſub eamdem cadunt rationem, maximè ſpectatur. In contrariis, hoc modo : Nam ſi iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit ; iis qui neceſſariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic : Nam ut locus sine portu, navibus eſſe non poteſt tutus ; sic animus sine fide, ſtabilis amicis non poteſt eſſe. In iis rebus, quæ ſub eamdem rationem cadunt, hoc modo probabile conſideratur : Nam ſi Rhodiis turpe non eſt portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe eſt conducere. Hæc tum vera ſunt, hoc pacto : Quoniam cicatrix eſt, fuit vulnus ; tum verisimilia, hoc modo : Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, ut certas quaſdam in partes diſtribuamus, probabile, quod ſumitur ad argumentationem, aut signum eſt, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

48. Signum eſt, quod ſub ſenſum ali-

quem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut pòst si consecutum, & tamen indiget testimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt simillia. Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Judicatum, est res assensione, aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod jurati legibus judicarunt. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, quum dubium esset, quale haberi oporteret, suâ constituerunt auctoritate; velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus ob id, quòd insciente collegâ in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit.

49. Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt tres, imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio, rem cum re

re ex ſimilitudine conferens. Exemplum eſt, quod rem auctoritate, aut caſu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & deſcriptiones in præceptis elocutionis cognoſcentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus eſt, nec minùs dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonſtratus eſt. Quemadmodum autem quæque conſtitutio, & pars conſtitutionis, & omnis controverſia, ſive in ratione, ſive in ſcripto verſetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conveniant, ſingillatim in ſecundo libro de unoquoque genere dicemus. In præſentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confusè, & permixtè diſpersimus: pòſt deſcriptè & electè in genus quodque cauſæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

50. Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventam exornari, & certas in partes diſtingui, & ſuavissimum eſt, & ſummè neceſſarium; & ab artis ſcriptoribus maximè neglectum: quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum viſum eſt, ut ad inventionem argumenti, abſolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum curâ, & diligentia locus hic omnis conſiderandus eſt, quòd non ſolùm rei

magna utilitas eſt, ſed præcipiendi quoque ſumma difficultas.

XXXI. Omnis igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda eſt, aut per ratiocinationem. Inductio eſt oratio, quæ rebus non dubiis captat aſſensionem ejus, quicum inſtituta eſt; quibus aſſensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Æſchinem demonſtrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipſo Xenophonte Aſpasiam locutam: Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrùm illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quid si veſtem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò, reſpondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, utrúmne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit.

52. Aſpasia autem cum ipſo Xenophonte ſermonem inſtituit. Quæſo, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus eſt, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem ſcilicet. Quid si

uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrùm illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipſe tacuit. Pòſt Aſpasia: Quoniam uterque veſtrûm, inquit, id mihi ſolum non reſpondit, quod ego ſolum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu, Xenophon, uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque femina lectior in terris sit, profectò id ſemper, quod optimum putabitis eſſe, multò maximè requiretis, ut & tu maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo viro nupta sit.

53. Hic quum rebus non dubiis eſſet aſſenſum, factum eſt propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis ſeparatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo ſermonis plurimùm Socrates uſus eſt, propterea quòd nihil ipſe afferre ad perſuadendum volebat, ſed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam conceſsiſſet, neceſſariò approbare deberet.

XXXII. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut illud quod inducemus per similitudinem, ejuſmodi

sit, ut sit necesse concedi : nam e quo postulabimus nobis illud, quod di dium sit, concedi; dubium esse idipsum non oportebit. Deinde illud, cujus con firmandi causâ fiet inductio, videndur est, ut simile iis rebus sit, quas res quasi non dubias, antè induxerimus : nan antè aliquid nobis concessum esse nihi proderit, si ei dissimile erit id, cuju causâ illud concedi primum voluerimus Deinde non intelligatur, quò spectent illa primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ : nam qui videt, si e rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longiùs procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est.

54. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut aliâ utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argu-

mentandi tripartitum. Prima pars ex similitudine conſtat una, pluribusve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causâ similitudines adhibitæ ſunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit.

XXXIII. Sed quia non satis alicui videbitur dilucidè demonſtratum, nisi quod ex civili cauſarum genere exemplum ſubjecerimus, videtur hujuſmodi quoque utendum exemplo, non quò præceptio differat; aut aliter hoc in ſermone, atque in dicendo sit utendum: ſed ut eorum voluntati ſatisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi monſtratum sit, nequeunt cognoſcere. Ergo in hac cauſa, quæ apud Græcos eſt pervagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor ſucceſſerat, exercitum non tradidit, & quum paucos ipſe dies contra legem exercitum tenuiſſet, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accuſator argumentatione uti per inductionem, quum ſcriptum legis contra ſententiam defendat, ad hunc modum:

56. Si, Judices, id quod Epaminondas ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, adſcribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT,

patiemini ? non opinor. Quòd si voſmet-ipsi, quod a veſtra religione & ſapientia remotissimum eſt, iſtius honoris causâ hanc eamdem exceptionem, injuſſu populi, ad legem adſcribi jubeatis, populus Thebanus id patieturne fieri ? profectò non patietur. Quod ergo adſcribi ad legem nefas eſt, id ſequi, quasi adſcriptum sit, rectum vobis videatur ? Novi veſtram intelligentiam, non poteſt ita videri, Judices. Quòd si litteris corrigi neque ab illo, neque a vobis ſcriptoris voluntas poteſt ; videte ne multò indignius sit, id re & judicio veſtro mutari, quod ne verbo quidem commutari poteſt. Ac de inductione quidem ſatis in præſentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus.

XXXIV. Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per ſe cognitum, ſuâ ſe vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentiùs considerandum putaverunt, quum idem uſu dicendi ſequerentur, paululum in præcipiendi ratione diſſenſerunt: nam partim quinque ejus partes eſſe dixerunt ; partim non plus, quàm in tres partes poſſe diſtribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere : nam & brevis eſt, & non ejuſmodi, ut alteri pror-

ſus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur.

58. Qui putant in quinque diſtribui partes oportere, aiunt primùm convenire exponere ſummam argumentationis, ad hunc modum: Meliùs accurantur, quæ conſilio geruntur, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant. Eam deinceps rationibus variis, & quàm copioſissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus inſtructior eſt rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temerè, & nullo conſilio adminiſtratur. Exercitus is, cui præpoſitus eſt ſapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodiùs regitur, quàm is, qui ſtultitiâ & temeritate alicujus adminiſtratur. Eadem navigii ratio eſt: nam navis optimè curſum conficit ea, quæ ſcientissimo gubernatore utitur.

59. Quum propoſitio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod oſtendere velis, id ex vi propoſitionis oportere aſſumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum meliùs, quàm omnis mundus, adminiſtratur. Hujus aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signo-

rum ortus & obitus definitum quemdam ordinem ſervant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate ſemper eodem modo fiunt ; verùm ad utilitates quoque rerum omnium ſunt accommodatæ ; & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re umquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo ſunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi adminiſtrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo : Consilio igitur mundus adminiſtratur : aut unum in locum quum conduxerit breviter propositionem & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum : Quòd si meliùs geruntur ea, quæ consilio adminiſtrantur : nihil autem omnium rerum meliùs adminiſtratur, quàm omnis mundus : consilio igitur mundus adminiſtratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant eſſe argumentationem.

XXXV. Qui autem tripartitam eſſe dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, ſed partitionem horum reprehendunt : negant enim neque a propositione, neque ab aſſumptione approbationes earum ſeparari oportere ; neque propositionem abſolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ

approbatione confirmata non sit : quare quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem : quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eamdem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eâdem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis.

61. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates, & Socratici tractaverunt : sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque a Peripateticis, & Theophrasto frequentatum ; deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur ; & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur.

XXXVI. Si quadam in argumentatione

ſatis eſt uti propoſitione, & non oportet adjungere approbationem propoſitioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt propoſitio, niſi adjuncta ſit approbatio; ſeparatum quiddam eſt a propoſitione approbatio: quod enim adjungi & ſeparari ab aliquo poteſt, id non poteſt idem eſſe, quod eſt id, ad quod adjungitur, & à quo ſeparatur. Eſt autem quædam argumentatio, in qua propoſitio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet abſque approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur a propoſitione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ propoſitio in ſe quiddam continet perſpicuum, eò quòd conſtare inter omnes neceſſe eſt, hanc velle approbare & firmare nihil attinet.

63. Ea eſt hujuſmodi: Si, quo die iſta cædes Romæ facta eſt, ego Athenis eo die fui, intereſſe in cæde non potui. Hoc quia perſpicuè verum eſt, nihil attinet approbari. Quare aſſumi ſtatim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc si non conſtat, indiget approbationis; quâ inductâ, complexio conſequetur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. Nam eſſe quamdam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuivis facilè perſpicuum eſt? Quod si ita eſt,

ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam a propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quàm tripartitam argumentationem.

64. Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumptione. Nam si quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumptione, & non oportet adjungere approbationem aſſumptioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumptio, nisi adjuncta sit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumptionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut oſtendemus. Separata eſt igitur ab aſſumptione approbatio.

65. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo: Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumptio, nihil indiget approbationis. Ea eſt hujuſmodi: Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ convenit. Hæc propoſitio indiget approbationis: non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumptio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re

perſpicitur, & verum eſſe i
hil attinet approbari. Quare
denda eſt argumentatio : Ig
ram philoſophiæ convenit.
ſumptio quædam, quæ appı
indiget. Nam quamdam in
cuum eſt. Separata eſt igitı
tione approbatio. Falſum e
eſſe plus quàm tripartitam
nem.

XXXVII. Atque ex his
ſpicuum eſt, eſſe quamdam
nem, in qua neque proposi
ſumptio indigeat approbatio
di, ut certum quiddam, &
pli causâ, ponamus : Si ſi
pientia petenda eſt', ſumm
vitanda eſt. Summo autem
tia petenda eſt. Summo igit
titia vitanda eſt. Hìc & a
propoſitio perſpicua eſt : qua
que indiget approbatione. E
illud perſpicuum eſt, appro
adjungi, tum non adjungi. E
citur, neque in propoſitio
aſſumptione contineri approl
utramque ſuo loco positam
tamquam certam, & propri
Quod ſi ita eſt, commodè
qui in quinque partes diſtri
mentationem.

67. Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propoſitio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod breviter expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Aſſumptio, per quam id, quod ex propoſitione ad oſtendendum pertinet, aſſumitur. Aſſumptionis approbatio, per quam id, quod aſſumptum eſt, rationibus affirmatur. Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controverſia eſt. De una quoque parte poteſt alicui videri poſſe argumentationem conſiſtere.

XXXVIII. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla ponemus: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio eſt hujuſmodi: Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in litteris eſt, interpretari. Eâ enim virtute & ſapientiâ majores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſalutem, atque utilitatem reipublicæ propo-

nerent : neque enim ipsi, quod obeſ
ſcribere volebant ; &, si scripsiſſent, qu
eſſet intellectum, repudiatum iri legem
telligebant. Nemo enim leges legum ca
ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quòd
legibus omnes rempublicam optimè pu
adminiſtrari. Quam ob rem igitur le
ſervari oportet, ad eam cauſam ſcr
omnia interpretari convenit : hoc eſt, q
niam reipublicæ ſervimus, ex reipub
commodo atque utilitate leges interpr
mur. Nam ut ex medicina nihil opc
putare proficiſci, nisi quod ad corp
utilitatem ſpectet, quoniam ejus causa
inſtituta ; sic a legibus nihil convenit
bitrari, nisi quod reipublicæ condu
proficiſci, quoniam ejus causâ ſunt c
paratæ.

69. Ergo in hoc quoque judicio de
te litteras legis perſcrutari ; & legem
æquum eſt, ex utilitate reipublicæ co
derate. Quid enim magis utile Theb
fuit, quàm Lacedæmonios opprimi ?
rei magis Epaminondam, Thebano
imperatorem, quàm victoriæ Thebano
conſulere decuit ? Quid hunc tantâ T
banorum gloriâ, tam claro atque exo
to tropæo carius, atque antiquius ha
convenit ? Scripto videlicet legis omi
ſcriptoris ſententiam considerare deb
Atque hoc quidem ſatis consideratum

nullam esse legem, nisi reipublicæ causâ scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ salutis causâ, id non ex reipublicæ salute interpretari. Quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit, profectò non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse.

XXXIX. Quatuor autem partibus constat argumentatio, quum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, quum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præteritâ, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Judices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini: quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quòd si litteræ non extarent, magnoperè eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, ne-

dum nunc iſtum patiamur, quum præſtò lex sit, non ex eo, quod apertissimè ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ convenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos, Judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, nisi quod ſcriptum eſt in lege, ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe judicetis?

71. Aſſumptionis autem approbatione præteritâ, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidiâ illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem jure accuſare possimus. Ac primò quidem decipi incommodum eſt: iterum, ſtultum: tertiò, turpe. Carthaginienſes autem perſæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia eſt in eorum fide ſpem habere, quorum perfidiâ toties deceptus sis.

72. Utrâque approbatione præteritâ, tripartita fit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienſes oportet, si incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbem diruamus.

XL. Sunt autem qui putant nonnumquam poſſe complexione & oportere ſuperſederi, quum id perſpicuum sit, quod

conficiatur ex ratiocinatione : quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo : si peperit, virgo non eſt. Peperit autem. Hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere : quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe ; & illud vitium, quod illis diſplicet, magnoperè vitandum, ne, quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus.

73. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & aſſumptionem, hoc modo : Quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem ſaluti reipublicæ profuit ; profectò non poteſt eodem facto, & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo : Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidiâ toties deceptus sis. Aut ita, ut id ſolum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum : Urbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur, neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi : Si peperit, cum viro concubuit. Peperit autem. Conficitur hoc : Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id,

quod ſequitur, Fecit igitur inceſtum
concluſeris argumentationem, & pe
cuam fugeris complexionem.

74. Quare in longis argumentation
ex conductionibus, aut ex contrario
plecti oportet: in brevibus id ſolum,
conficitur, exponere: in iis, in q
exitus perſpicuus [illegible], conſecutione u
qui autem ex una quoque parte put
conſtare argumentationem, poterunt
re, ſæpe ſatis eſſe hoc modo argum
tionem facere: Quoniam peperit,
viro concubuit: nam hoc nullius
approbationis, neque aſſumptionis
ejus approbationis, neque comple
indigere. Sed nobis ambiguitate no
videntur errare: nam argumentatio
ne uno res duas ſignificat, ideo qu
inventum aliquam in rem probabile
neceſſarium, argumentatio vocatu
ejus inventi artificioſa expolitio. Q
igitur proferent aliquid hujuſmodi:
niam peperit, cum viro concubuit
ventum proferent, non expolitionem
autem de expolitionis partibus loqui

XLI. Nihil igitur ad hanc rem
pertinebit; atque hac diſtinctione
quoque, quæ videbuntur officere hui
titioni, propulſabimus, si qui aut a
tionem aliquando tolli poſſe putent
propositionem. Quæ si quid habet

bile, aut neceſſarium, quoquo modo commoveat auditorem neceſſe eſt. Quòd si ſolum id, quod inventum eſt, ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod eſſet excogitatum, referret; nequaquam tantum inter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur.

76. Variare autem orationem magnopere oportebit: nam omnibus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit, si non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem. Nam primùm omnium generibus ipsis diſtinguere convenit orationem, hoc eſt, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipſa argumentatione non ſemper a propoſitione incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eâdem ratione partitiones expolire: ſed tum ab aſſumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perſpiciatur, aut ſcribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propoſita ſunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile factu ſit.

77. Ac de partibus quidem argumentationis ſatis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philoſophia multis, & obſcuris, de quibus certum eſt artificium conſtitu-

tum. Verùm illa nobis abhorrere ab uſu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodiùs, quàm ceteros, attendiſſe non affirmamus, ſed perquiſitiùs & diligentiùs conſcripſiſſe pollicemur. Nunc, ut inſtituimus, proficiſci ordine ad reliqua pergemus.

XLII. Reprehensio eſt, per quam argumentando adverſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut levatur. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari poteſt, iiſdem poteſt ex locis infirmari. Nihil enim conſiderandum eſt in his omnibus inventionibus, niſi id, quod perſonis, aut negotiis attributum eſt. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta ſunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verum tamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui obſervabunt, faciliùs ea, quæ contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

79. Omnis argumentatio reprehenditur si aut ex iis, quæ ſumpta ſunt, non conceditur aliquod unum, plurave; aut, his concessis, complexio confici ex his negatur; aut si genus ipſum argumentationis vitioſum oſtenditur; aut si contra firma

gumentationem, alia æquè firma, aut mior ponitur. Ex iis, quæ ſumuntur, iquid non conceditur, quum aut id, quod redibile dicunt, negatur eſſe ejuſmodi: ut quod comparabile putant, diſſimile oſtenditur; aut judicatum aliam in partem raducitur, aut omnino judicium improbatur; aut, quod ſignum eſſe adverſarii dixerunt, id ejuſmodi negatur eſſe; aut ſi complexio, aut una, aut utraque ex parte reprehenditur; aut ſi enumeratio falſa oſtenditur; aut ſi ſimplex conclusio falſi aliquid continere demonſtratur. Nam omne, quod ſumitur ad argumentandum, ſive pro probabili, ſive pro neceſſario, neceſſe eſt ſumatur ex his locis, ut antè oſtendimus.

XLIII. Quod pro credibili ſumptum erit, id infirmabitur, ſi aut perſpicuè falſum erit, hoc modo: Nemo eſt, qui non pecuniam, quàm ſapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis eſt, qui non officii cupidior ſit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut ſi quis, quem conſtet eſſe avarum, dicat alicujus mediocris officii causâ, ſe maximam pecuniam neglexiſſe. Aut ſi, quod in quibuſdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur uſu evenire, hoc pacto: Qui pauperes ſunt, iis antiquior officio pecunia eſt. Qui locus deſertus eſt, in eo cædem factam

poteſt infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia ſumuntur ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. Quæ verò sicuti neceſſaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modo neceſſariam argumentationem, neque erunt ejuſmodi, sic reprehendentur. Primùm complexio, quæ, utrum conceſſeris, debet tollere, si vera eſt, numquam reprehenditur; sin falſa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuſes, qui eſt probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuſes, qui id parvi auditu æſtimet?

Hic, sive vereri dixeris, sive non vereri, concludendum hoc putat, ut neges eſſe accuſandum. Quod conversione sic reprehendetur: Immo verò accuſandus eſt. Nam si veretur, accuſes: non enim parvi auditu æſtimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuſes: non enim probus eſt. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verùm si veretur, accuſatione tuâ correctus, a errato recedet.

84. Enumeratio vitioſa intelligitur, aut præteritum quiddam dicemus, quo velimus concedere, aut infirmum aliqui annumeratum, quod aut contrà dici possi

a

ut causa non sit, quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus : Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est : necesse est ergo surripueris. Hoc commodè reprehendetur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ sectio non venierit : quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione.

XLVI. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dicetur : hoc est, si, exempli causâ, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse : aut si extremum illud non erit turpe concedere ; ut si quis, quum dixerint adversarii : Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es ; amico se morem gessisse fateatur.

86. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit : Si dies est, lucet : ejusmodi est, ut cum priore necessariò posterius

cohærere videatur. Hoc autem, Si mater eſt, diligit: Si aliquando peccavit, numquam corrigetur: sic conveniet reprehendi, ut demonſtretur non neceſſariò cum priore poſterius cohærere. Hoc genus, & cetera neceſſaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quamdam vim continet, & latiùs patet, quàm hic exponitur: ſed ejus artificii cognitio hujuſmodi eſt, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, ſed ipſa ſeparatim longi temporis, & magnæ atque arduæ cogitationis indigeat: quare illa nobis alio tempore atque ad aliud inſtitutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad uſum oratorium contentos nos eſſe oportebit. Quum igitur ex iis, quæ ſumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

XLVII. Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: si, quum aliquis dicat ſe profectum eſſe ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: Si veniſſes ad exercitum, a tribunis militaribus viſus eſſes. Non es autem ab his viſus. Non es igitur profectus ad exercitum. Hic quum conceſſeris propositionem, & aſſumptionem, com-

xio eſt infirmanda : aliud enim , quàm
gebatur , illatum eſt.

88. Ac nunc quidem , quò faciliùs res
gnoſceretur , perſpicuo & grandi vitio
æditum poſuimus exemplum : ſed ſæpe
ſcurius positum vitium pro vero pro-
itur , quum aut parum memineris quod
ıceſſeris , aut ambiguum aliquod pro
rto conceſſeris. Ambiguum si conceſſe-
s ex ea parte , quam ipſe intellexeris ,
ım partem si adverſarius ad aliam par-
ım per complexionem velit accommo-
are ; demonſtrare oportebit , non ex eo ,
uod ipſe conceſſeris , ſed ex eo , quod
le ſumpſerit , confici complexionem , ad
unc modum : Si pecuniæ indigetis , pe-
uniam non habetis. Si pecuniam non ha-
etis , pauperes eſtis. Indigetis autem pe-
uniæ : mercaturæ enim , nisi ita eſſet ,
peram non daretis. Pauperes igitur eſtis.
loc sic reprehenditur : Quum dicebas ,
i indigetis pecuniæ , pecuniam non ha-
etis ; hoc intelligebam , Si propter ino-
iam in egeſtate eſtis , pecuniam non ha-
etis : & idcircò concedebam. Quum au-
m hoc ſumebas , Indigetis autem pecu-
æ ; illud accipiebam , Vultis autem pe-
niæ plus habere. Ex quibus conceſſio-
ıus non conficitur hoc , Pauperes igitur
is. Conficeretur autem , si tibi primò
oque hoc conceſſiſſem , Qui pecuniam

majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

XLVIII. Sæpe autem oblitum putant, quid conceſſeris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in concluſione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile eſt ab illo eſſe necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. Pòſt aſſumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde infertur, Ille igitur occidit. Id ex iis, quæ ſumpſerant, non conficitur. Quare obſervare diligenter oportet, & quid ſumatur, & quid ex his conficiatur. Ipſum autem genus argumentationis, vitioſum his de cauſis oſtendetur, si aut in ipſo vitium erit, aut si non ad id, quod inſtituitur, accommodabitur. Atque in ipſo vitium erit, si omnino totum falſum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, si mala definitio, si controverſum, si perſpicuum, si non conceſſum, si turpe, si offenſum, si contrarium, si inconſtans, si adverſum.

90. Falſum eſt, in quo perſpicuè mendacium eſt, hoc modo: Non poteſt eſſe ſapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. Non igitur ſapiens erat. Commune eſt, quod nihilò magis ab adverſariis, quàm a nobis facit, hoc modo: Idcirco, Judices, quia veram

cauſam habebam, brevi peroravi. Vulgare eſt, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc conceſſum sit, transferri possit, hoc modo : Si veram cauſam non haberet, vobis ſe, Judices, non commisiſſet. Leve eſt, quod aut poſt tempus dicitur, hoc modo : Si in mentem veniſſet, non commisiſſet : aut perſpicuè rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo :

Quum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui : nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo, sola ut restituam, paro.

XLIX. Remotum eſt, quod ultrà quàm ſatis eſt, petitur, hoc modo : Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones natæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur. Hujuſmodi eſt illa quoque conqueſtio :

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidiſſet abiegna ad terram trabes !

Longiùs enim repetita eſt, quàm res poſtulabat. Mala definitio eſt, quum aut communia deſcribit, hoc modo : Seditioſus eſt is, qui malus atque inutilis eſt civis : nam hoc non magis ſeditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicujus improbi hominis vim deſcribit. Aut

falſum quiddam dicit, hoc pacto : Sapien tia eſt pecuniæ acquirendæ intelligenti Aut aliquid non grave, nec magnum con tinens, sic : Stultitia eſt immenſæ glori cupiditas. Eſt hæc quidem ſtultitia, ſe ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controverſum eſt, in quo a dubium demonſtrandum, dubia cauſa af fertur, hoc modo :

Eho tu, dii, quibus eſt poteſtas motûs ſuperû atque inferûm,
Pacem inter ſeſe conciliant, conferunt concordiam

92. Perſpicuum eſt, de quo non el controversia : ut, si quis, quum Oreſten accuſet, planum faciat, ab eo matrem eſſe occiſam. Non conceſſum eſt, quur id, quod augetur, in controversia eſt ut, si quis, quum Ulyſſem accuſet, i hoc maximè commoretur : Indignum eſſe ab homine ignavissimo virum fortissimum Ajacem, necatum. Turpe eſt, quod al eo loco, in quo dicitur; aut eo homine qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur aut iis, qui audiunt; aut eâ re, qua d agitur, indignum, propter inhoneſtam rem, videtur. Offenſum eſt, quod eo rum, qui audiunt, voluntatem lædit : u si quis apud equites Romanos, cupidos j dicandi, Cæpionis legem judiciariam la det.

L. Contrarium eſt, quod contra ea c

citur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm urbes diruere, quum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, quum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: aut se amico adesse propter benevolentiam; sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, quum ad pugnandum milites adhortetur.

94. Si non ad id, quod institutum est, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit; aut si, quum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, quum ambitûs accusabitur, manu se fortem esse defendet; ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium: qui, vituperatâ musicâ, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut,

esse implicitas. Nunc de conclusio
cemus.

LII. Conclusio est exitus, & de
natio totius orationis. Hæc habet
tres, enumerationem, indignatio
conquestionem. Enumeratio est, per
res dispersè, & diffusè dictæ, un
locum coguntur, & reminiscendi c
unum sub adspectum subjiciuntur. I
semper eodem modo tractabitur, p
cuè ab omnibus artificio quodam t
intelligetur: sin variè fiet, & hanc
cionem & satietatem vitare poterit.
tum oportebit ita facere, ut pleriq
ciunt propter facilitatem, singillatim
quamque rem attingere, & ita
transire breviter argumentationes
autem id, quod difficilius est, d
quas partes expositeris in partition
quibus te pollicitus sis dicturum,
ducere in memoriam, quibus rati
unamquamque partem confirmaris
ab iis, qui audiunt, quærere, qui
quod sibi velle debeant demonstrar
modo: Illud docuimus, illud plan
cimus. Ita simul & in memoriam
auditor, & putabit nihil esse præ
quod debeat desiderare.

99. Atque in his generibus, u
dictum est, tum tuas argumenta
transire separatim, tum id, quod

ciosius eſt, cum tuis contrarias conjungere; & quum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam quum ex tua perſona enumerare possis, ut quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum verò perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo: Nam si legis ſcriptor exsiſtat, & quærat a vobis, quid dubitetis; quid possitis dicere, quum vobis hoc & hoc sit demonſtratum? Atque hîc; item ut in noſtra perſona, licebit aliàs singillatim transire omnes argumentationes; aliàs ad partitiones singula genera referre; aliàs ab auditore, quid desideret, quærere; aliàs hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum.

100. Res autem inducetur, si alicui rei hujuſmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid? si leges loqui poſſent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam ampliùs desideratis, Judices, quum vobis hoc & hoc planum factum sit? In

hoc quoque genere omnibus eisdem m
dis uti licebit. Commune autem præce
tum hoc datur ad enumerationem, ut
unaquaque argumentatione, quoniam t
iterum dici non potest, id eligatur, qu
erit gravissimum, & unumquodque qu
brevissimè transeatur; ut memoria, n
oratio renovatæ videatur.

LIII. Indignatio est oratio, per qu
conficitur, ut in aliquem hominem n
gnum odium, aut in rem gravis offen
concitetur. In hoc genere illud primi
intelligi volumus, posse omnibus ex lo
iis, quos in confirmandi præceptis posi
mus, tractari indignationem. Nam ex
rebus, quæ personis, atque negotiis a
tributæ sunt, quævis amplificationes,
indignationes nasci possunt: sed tam
ea, quæ seperatim de indignatione pr
cipi possunt, consideremus.

101. Primus locus sumitur ab auctor
tate, quum commemoramus, quantæ c
ræ res ea fuerit diis immortalibus, a
eis, quorum auctoritas gravissima debe
esse: qui locus sumetur ex sortibus,
oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis
responsis, similibus rebus; item ex m
joribus nostris, regibus, civitatibus, ge
tibus, hominibus sapientissimis, senatu
populo, legum scriptoribus. Secundus l
cus est, per quem, illa res ad quos pe

tineat, cum amplificatione, per indignationem, oſtenditur: an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum eſt; an ad ſuperiores, quales ſunt ii, quorum ex auctoritate indignatio ſumitur, quod indignissimum eſt; an ad pares animo, fortunâ, corpore, quod iniquissimum eſt; an ad inferiores, quod ſuperbissimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si idem cæteri faciant: & simul oſtendimus, huic si conceſſum sit, multos æmulos ejuſdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonſtrabimus.

102. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus, multos alacres exſpectare, quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ceteras res perperam conſtitutas, intellectâ veritate, commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ si sit ſemel judicata, neque alio commutari judicio, neque ullâ poteſtate corrigi possit. Sextus locus eſt, per quem conſultò, & de induſtria factum eſſe demonſtratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quòd tetrum, crudele, nefa-

rium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit.

LIV. Octavus est locus, per quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id a feris quoque hominibus, & a barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuscum vitam egeris; in eos, apud quos educatus sis; in eos, a quibus eruditus; in mortuos, in miseros & misericordiâ dignos, in homines claros, nobiles & honore usos; in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit.

104. Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc quo de quæstio est, comparatur; & ita per contentionem, quantò atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia,

quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta ſunt, cum uniuſcujuſque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quàm maximè ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Undecimus locus eſt, per quem oſtendimus, ab eo factum, a quo minimè oportuerit, & a quo, ſi alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus eſt, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui umquam uſu evenerit.

105. Tertiusdecimus locus eſt, ſi cum injuria contumelia juncta demonſtratur, per quem locum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus eſt, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad ſuas res noſtras injurias referant: ſi ad pueros pertinebit, de liberis ſuis cogitent; ſi ad mulieres, de uxoribus; ſi ad ſenes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus eſt, per quem dicimus, inimicis quoque & hoſtibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. Et indignatio quidem his ferè de locis gravissimè ſumetur.

LV. Conqueſtionis autem hujuſmodi de rebus partes petere oportebit. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericor-

diam captans. In hac primùm ani
ditoris mitem, & misericordem
oportet, quò faciliùs conquestic
moveri possit. Id locis commun
cere oportebit, per quos fortu
omnes, & hominum infirmitas
tur: quâ oratione habitâ graviter
tentiosè, maximè demittitur an
minum, & ad misericordiam con
quum in alieno malo suam infi
considerabit.

107. Deinde primus locus e
cordiæ, per quem, quibus in b
rint, & nunc, quibus in malis
tenditur. Secundus, qui in tem
butur, per quem, quibus in n
rint, & sint, & futuri sint, dem
Tertius, per quem unumquodqu
ratur incommodum, ut in mo
pueritiæ delectatio, amor, spes,
educatio, &, si qua simili in
quolibet de incommodo per co
nem dici poterunt. Quartus, p
res turpes, & humiles, & illiber
ferentur, & indignæ ætate, gen
tuâ, pristino honore, benefici
passi, perpessurive sint. Quintus
quem omnia ante oculos singill
commoda ponentur, ut videatu
audit, videre, & se quoque ips
adsit, non verbis solùm, ad n
diam ducatur.

108. Sextus, per quem, præter ſpem in miſeriis demonſtratur eſſe; &, quum aliquid exſpectaret, non modò id non adeptum eſſe, ſed in ſummas miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos, qui audiunt, similem caſum convertimus, & petimus, ut de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat eſſe, nos quum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur eſſe factum, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non poſtremam ejus vocem audivi, non extremum ejus ſpiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus eſt, hoſtili in terra turpiter jacuit inſepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit.

109. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur; ut, si ad equum, domum, veſtem, ſermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, ſolitudo demonſtratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut ſui corporis ſepeliendi, aut alicujus ejuſmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, quum deduceris ab eo, quicum libentissimè vixeris,

ut a parente, filio, fratre, famil
tiusdecimus, per quem cum ind
conquerimur, quòd ab iis, a q
nimè conveniat, malè tractemur
quis, amicis, quibus benefecerin
adjutores fore putaverimus; aut
indignum eſt, ut ſervis, libertis
bus, ſupplicibus.

LVI. Quartusdecimus, qui p
crationem ſumitur: in quo oran
illi, qui audiunt, humili & ſupp
tione, ut miſereantur. Quintusc
per quem non noſtras, ſed eo
cari nobis debent eſſe, fortunas
nos demonſtramus. Sextusdecir
per quem animum noſtrum in a
ricordem eſſe oſtendimus; & ta
plum, & excelſum, & patiente
modorum eſſe, & futurum eſſe
acciderit, demonſtramus. Nam
tus, & magnificentia, in qua gr
auctoritas eſt, plus proficit ad r
diam commovendam, quàm h
& obſecratio. Commotis autem
diutius in conqueſtione morari n
tebit. Quemadmodum enim dix
Apollonius, *lacrymâ nihil citiù*
Sed quoniam & ſatis, ut vide
omnibus partibus orationis dixi
hujus voluminis magnitudo lon
ceſſit; quæ ſequuntur deinceps
cundo libro dicemus.

LIBER II.

1. CROTONIATÆ quondam, quum florerent omnibus copiis, & in Italia quum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxim, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in se imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putaverunt enim, si, quo in genere plurimùm posset, in eo magnoperè elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum.

2. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quæsivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt mul-

tos, magnâ præditos dignitate. quodam tempore Crotoniatæ mul nibus corporum viribus & dignita teſteterunt, atque honeſtissimas nico certamine victorias domum xima laude retulerunt. Quum p igitur formas, & corpora ma opere miraretur: Horum, inqui ſorores ſunt apud nos virgines quâ sint illæ dignitate, potes ex picari. Præbete igitur mihi, qu quit, ex iſtis virginibus formos dum pingo id, quod pollicitus ſu ut mutum in simulacrum ex anim plo veritas transferatur.

3. Tunc Crotoniatæ publico c lio virgines unum in locum cond & pictori, quas vellet, eligendi tem dederunt. Ille autem quinq git; quarum nomina multi poëtæ riæ tradiderunt, quòd ejus eſſen probatæ, qui verissimum pulc habere judicium debuiſſet. Neque tavit, omnia, quæ quæreret ad tem, uno in corpore ſe reperir ideo quòd nihil simplici in gene bus ex partibus perfectum natur vit. Itaque, tamquam ceteris no bitura quod largiatur, si uni cur ceſſerit, aliud alii commodi al junctо incommodo muneratur.

II. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perſcriberemus, non unum aliquod propoſuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque eſſent in genere, exprimendæ nobis neceſſariò viderentur: ſed, omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpsimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex iis enim, qui nomine & memoriâ digni ſunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quiſquam dicere nobis videbatur. Quapropter ſtultitia nobis viſa eſt, aut a bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur; aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

5. Quòd si in ceteris quoque ſtudiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quàm ſeſe alicui uni certo vellent addicere, minùs in arrogantia offenderent; non tantoperè in vitiis perſeverarent; aliquanto leviùs ex inſcientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, ſcientia fuiſſet, fortaſſe magis hoc ſuo in genere opus noſtrum, quàm ille in ſua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi poteſtas. Ille una ex urbe, & ex eo numero vir-

ginum, quæ tum erant, eligere
nobis omnium, quicumque fuer
ultimo principio hujus præceptio
que ad hoc tempus, expositis
quodcumque placeret, eligendi
fuit.

6. Ac veteres quidem ſcriptor
uſque a principe illo atque invent
ſia repetitos, unum in locum c
Ariſtoteles, & nominatim cujuſqu
cepta magnâ conquisita curâ p
conſcripsit, atque enodata diligen
poſuit: ac tantum inventoribus ip
vitate & brevitate dicendi præſti
nemo illorum præcepta ex ipſorur
cognoſcat, ſed omnes, qui, qu
præcipiant, velint intelligere, ad
quasi ad quemdam multò commo
explicatorem, revertantur.

7. Atque hic quidem ipſe, & ſ
ſum nobis, & eos, qui ante ſe fu
in medio poſuit, ut ceteros, & ſ
per ſe cognoſceremus. Ab hoc aut
profecti ſunt, quamquam in maxim
loſophiæ partibus operæ plurimùn
ſumpſerunt, sicut & ipſe, cujus i
ſequebantur, fecerat; tamen permu
bis præcepta dicendi reliquerunt.
alii quoque alio ex fonte præcepto
cendi emanaverunt, qui item pern
ad dicendum, si quid ars proficit

tulati ſunt. Nam fuit tempore eodem, quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſocrates: cujus ipsius quam conſtet eſſe artem, non invenimus: diſcipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diversis sicuti familiis, quarum altera quum verſaretur in philoſophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam aſſumebat, altera verò omnis in dicendi erat ſtudio & præceptione occupata; unum quoddam eſt conflatum genus a poſterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in ſuas artes contulerunt: quos ipſos simul, atque illos ſuperiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, propoſuimus, & ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus.

9. Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto ſtudio electa ſunt, profectò neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteriiſſe, aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur; docti ab aliquo, facilè & libenter ſententiam commutabimus. Non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeveraſſe, turpe eſt: propterea quòd alterum communi homi-

num infirmitati, alterum singular
cujuſque vitio eſt attributum.

10. Quare nos quidem sine ulla
tione, simul quærentes, dubitante
quodque dicemus, ne, dum pa
hoc conſequimur, ut ſatis commo
perſcripsiſſe videamur; illud amit
quod maximum eſt, ut ne cui rei
atque arroganter aſſenſerimus. Ver
quidem nos, & in hoc tempore
omni vita ſtudiosè, quoad facultas
conſequemur: nunc autem, ne
oratio progreſſa videatur, de re
quæ præcipienda videntur eſſe, d

11. Igitur primus liber exposito
hujus artis, & officio, & fine, &
riâ, & partibus, genera controver
& inventiones, & conſtitutiones,
dicationes continebat. Deinde par
tionis, & in eas omnes omnia pr
Quare quum in eo ceteris de reb
tinctiùs dictum sit, diſpersè autem
firmatione, & de reprehensione
certos confirmandi & reprehend
singula cauſarum genera locos tra
arbitramur. Et quia, quo pacto
conveniret argumentationes, in lib
mo non indiligenter expositum e
tantùm ipſa inventa unamquamque
exponentur simpliciter sine ulla
tione, ut ex hoc inventa ipſa, e

tem expolitio inventorum petatur. hæc, quæ nunc præcipientur, ad ationis & reprehensionis partes re- ortebit.

Omnis & demonſtrativa, & deli- , & judicialis cauſa, neceſſe eſt o eorum, quæ antè exposita ſunt, tionis genere, uno pluribuſve ver- oc quamquam ita eſt, tamen quum niter quædam de omnibus præcipi , ſeparatim quoque aliæ ſunt cu- eneris, & diverſæ præceptiones. nim laus, aut vituperatio, aliud æ dictio, aliud accuſatio, aut re- , conficere debet. In judiciis, quid sit, quæritur: in demonſtrationi- iid honeſtum: in deliberationibus, arbitramur, quid honeſtum sit, & ile. Nam ceteri utilitatis modò fi- ſuadendo & in diſſuadendo exponi e arbitrati ſunt.

Quorum igitur generum fines & exi- ersi ſunt, eorum præcepta eadem i poſſunt. Neque nunc hoc dicimus, ſdem incidere conſtitutiones: ve- ien oratio quædam ex ipſo fine & cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad cujus demonſtrationem, aut ad ſen- lictionem. Quare nunc in exponen- troversiis, in judiciali genere cau- k præceptorum verſabimur: ex quo

pleraque in cetera quoque cauſarum
nera ſimili implicata controverſiâ,
cum difficultate transferentur : pòſt a
ſeparatim de reliquis dicemus.

14. Nunc a conjecturali conſtitu
proficiſcemur, cujus exemplum ſit ho
positum : In itinere quidam proficiſce
ad mercatum quemdam, & ſecum aliq
tùm nummorum ferentem, eſt conſec
Cum hoc, ut ferè fit, in via ſermo
contulit, ex quo factum eſt, ut illud
familiariùs facere vellent. Quare quu
eamdem tabernam divertiſſent, simul
nare, & in eodem loco ſomnum ca
voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibic
Caupo autem (nam ita dicitur pòſt in
tum, quum in alio maleficio deprehe
eſſet) quum illum alterum, videlicet
nummos haberet, animadvertiſſet; no
poſtquam illos arctiùs jam, ut fit, ex
ſitudine dormire ſensit, accessit, & a
rius eorum, qui sine nummis erat, g
dium propter appositum e vagina edu
& illum alterum occidit, nummos ab
lit, gladium cruentum in vaginam rec
didit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit.

15. Ille autem, cujus gladio occisio
facta, multò ante lucem ſurrexit, co
tem illum ſuum inclamavit ſemel & ſæp
illum ſomno impeditum non reſpond
exiſtimavit : ipſe gladium & cetera, c

ecum attulerat, ſuſtulit; ſolus profectus eſt. Caupo non multò pòſt conclamavit, hominem eſſe occiſum, & cum quibuſdam diverſoribus illum, qui antè exierat, conſequitur. In itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio eſt criminis, Occidiſti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus conſtitutio eſt. Quæſtio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne?

V. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem cauſam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris ſcribitur: sic omnem in cauſam non omnis argumentorum copia, ſed eorum neceſſaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex cauſa, ex perſona, ex facto ipſo, conjectura capienda eſt.

17. Cauſa diſtribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. Impulsio eſt, quæ sine cogitatione per quamdam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, racundia, ægritudo, vinolentia, & omino omnia, in quibus animus ita videtur ffectus fuiſſe, ut rem perſpicere cum conilio & cura non potuerit; & id, quod

fecit, impetu quodam animi potiùs, quàm cogitatione fecerit.

18. Ratiocinatio autem, eſt diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuiſſe, quum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de cauſa vitaſſe, aut ſecutus eſſe animus videtur, ut, si amicitiæ quid causâ factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metûs, si gloriæ, si pecuniæ, denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, diminuendi, devitandive incommodi causâ. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causâ, aut majoris adipiſcendi commodi ſuſcipitur: aut commodum aliquod majoris adipiſcendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

19. Hic locus sicut aliquod fundamentum eſt hujus conſtitutionis: nam nihil factum eſſe cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, oſtenditur. Ergo accuſator, quum aliquid impulsione factum eſſe dicet, illum impetum, & quamdam commotionem animi, affectionemque verbis & ſententiis amplificare debebit, & oſtendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua

cauſa earum, quâ impulſum aliquem id feciſſe dicet. Hîc & exemplorum commemoratione, qui simili impulſu aliquid commiſerint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum eſt, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus acceſſerit.

VI. Quum autem non impulsione, verùm ratiocinatione aliquem commisiſſe quid dicet; quid commodi sit ſecutus, aut quid incommodi fugerit, demonſtrabit, & id augebit quàm maximè poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quàm maximè cauſa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ cauſâ; quantam gloriam conſecuturam exiſtimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum; & omnino quidquid erit, quod cauſæ fuiſſe dicet, id ſummè augere debebit.

21. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementiùs, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuiſſe, aut non eſſe aliquid commodi, aut incommodi, si oſtendi poteſt ei viſum eſſe, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines; quum aut res iliuſmodi eſt, ac putatur, aut non is evenus eſt, quem arbitrati ſunt. Res aliuſmodi ſt tum, quum aut id, quod bonum eſt,

malum putant ; aut contrà , quod malum eſt , bonum : aut quod nec malum eſt , nec bonum , malum , aut bonum : aut quod malum , aut bonum eſt , nec malum , nec bonum.

22. Hoc intellecto , si quis negabit , ullam eſſe pecuniam , fratris , aut amici vitâ , aut denique officio ſuo antiquiorem , aut ſuaviorem , non erit hoc accuſatori negandum : nam in eum culpa , & ſummum odium transferetur , qui id , quod tam verè , & piè dicetur , negabit. Verùm illud dicendum erit , illi non eſſe ita viſum : quod ſumi oportet ex iis , quæ ad perſonam pertinent , de quo pòſt dicendum eſt.

VII. Eventus autem tum fallit , quum aliter accidit , atque ii , qui arguuntur , arbitrati eſſe dicuntur : ut , si quis dicatur alium occidiſſe , ac voluerit , quòd aut similitudine , aut ſuſpicione , aut demonstratione falsâ deceptus sit : aut eum necaſſe , cujus teſtamento non sit heres , quòd ejus teſtamento ſe heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem ſpectari oportere , ſed quâ cogitatione , animo , & ſpe ad maleficium profectus sit , considerare ; & quo animo quid quiſque faciat , non quo caſu utatur , ad rem pertinere.

24. In hoc autem loco , caput illud erit accuſatori , si demonſtrare poterit , alii ne-

mini cauſam fuiſſe faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa faciendi videbitur; aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut voluntas. Poteſtas, si aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, & integer eſſe dicetur. Poſtremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id brevi faciendum eſt, & in unum multa ſunt conducenda, ut ne alterius defendendi causâ hunc accuſare, ſed hujus accuſandi causâ defendere alterum videatur.

VIII. Atque accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cauſa facienda, & consideranda. Defenſor autem ex contrario primùm impulsionem aut nullam fuiſſe dicet, aut, si fuiſſe concedet, extenuabit, & parvulam quamdam fuiſſe demonſtrabit, aut non ex ea ſolere hujuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in loco demonſtrandum, quæ vis & natura ejus sit affectionis, quâ impulſus aliquid reus commisiſſe dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipſa diligenter natura ejus affectionis quàm lenissimè quietissimam ad partem

explicanda, ut & res ipſa a facto crudeli & turbulento ad quoddam mitius & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quemdam intimum ſenſum accommodetur.

26. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuiſſe, aut parvum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilò sibi magis, quàm aliis, aut incommodum sibi majus, quàm commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci similiter in incommodi quoque vitatione tractabuntur.

27. Sin accuſator dixerit, eum id eſſe ſecutum, quod ei viſum sit commodum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommodum, quamquam in falſa fuerit opinione: demonſtrandum erit defenſori, neminem tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quòd si id concedatur, illud non conceſſum iri; ne dubitaſſe quidem hunc quid ejus juris eſſet, ſed id, quod falſum fuerit, sine ulla dubitatione pro falſo; quod verum, pro vero probaſſe. Quòd si dubitaverit, ſummæ fuiſſe amentiæ, dubiâ ſpe impulſum, certum in periculum ſe committere.

28. Quemadmodum autem accuſator,

quum ab aliis culpam dimovebit, defenſoris locis utetur : sic iis locis, qui accuſatori dati ſunt, utetur reus, quum in alios ab ſe crimen volet transferre.

IX. Ex perſona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ perſonis attributæ ſunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro expoſuimus. Nam & de nomine nonnumquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem quum dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur : ut si dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quòd temerario & repentino consilio sit : aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius, vocarentur.

29. Et de natura licet aliquantulum ducere ſuſpicionis : omnia enim hæc, vir, an mulier ; hujus, an illius civitatis sit ; quibus sit majoribus, quibus conſanguineis, quâ ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, quum, quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuſcum vivat, quâ ratione vitæ, quo more domeſtico vivat.

30. Et ex fortuna ſæpe argumentatio

naſcitur, quum ſervus, an liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua & perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit; quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt res ipsa, causâ positâ, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut, amor iracundia, molestia: propterea quòd ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem consequantur, facile cognitu sunt.

31. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis: nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia, ut in confirmationis præceptis dictum est, in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

X. Ac personis quidem res eæ sunt at-

tributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti: nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus ejus qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut a tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, quum causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minùs honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostendere, si quo in pari antè peccato convictus sit. Si id non poterit; si quam in similem antè suspicionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causâ aliquâ commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: ut si, quem pecuniâ dicat inductum feciſſe, possit demonstrare, aliqua in re, ejus aliquod factum avarum.

33. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, quâ commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritiâ inductum arguas feciſſe, & avarum eum, quem ac-

cuſes, demonſtrare non possis; aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum eſt, tantumdem de facultate totius eſt defensionis diminutum.

34. Si nulli affinis poterit vitio reus antè admiſſo demonſtrari: locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum antè celaſſe, nunc manifeſtò teneri: quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vita ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem antè peccandi non fuiſſe, aut cauſam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non eſſe mirum, si nunc primùm deliquerit: nam neceſſe eſt, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirmare oportebit.

XI. Defenſor autem primùm, si poterit, debebit vitam ejus, qui insimulabitur, quàm honeſtissimam demonſtrare. Id faciet, si oſtendet aliqua ejus nota, & communia officia; quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios:

etiam quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, quum neceſſe non eſſet, officii causâ, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modò expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſi nihil deliquiſſe, nullâ cupiditate impeditum ab officio recessiſſe: quod eò confirmatius erit, ſi, quum poteſtas impune aliquid faciendi minùs honeſtè fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe.

36. Hoc autem ipſum genus erit eò firmius, ſi eo ipſo in genere, quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: ut si, quum avaritiæ causâ feciſſe arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hîc illa magna cum gravitate inducetur indignatio, junêta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, quum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtissimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeſtè actam tali in tempore quàm plurimùm prodeſſe; ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facilè possit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo

modo immutari possit, facere judicium.

37. Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falsò veniſſe in eam exiſtimationem dicetur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falsâ opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut perſuasioni adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, ſed a tali culpa remotus eſſe videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, & de moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omissis, illud, quod inſtet, agi oportere.

XII. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur, si totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis, atque ex negotio proficiſcentur.

39. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem convenire videntur genera earum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligenter considerare, quid

sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda: nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum.

40. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas; quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid faciliùs fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est.

41. Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ, similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est; ut metus, lætitia, titubatio,

42. Quarta autem pars erat ex iis
negotiis dicebamus esse attributas,
cutio. In ea quæruntur ea, quæ
negotium confestim, aut ex intervall
sequuntur. In qua videbimus ecqua
suetudo sit, ecquæ actio, ecquod e
artificium sit, aut usus, aut exercita
minum, aut approbatio, aut offens
quibus nonnumquam elicitur aliquid
cionis.

XIII. Sunt autem aliquæ suspici
quæ communiter & ex negotiorur
ex personarum attributionibus sumi
nam & ex fortuna, & ex natura,
victu, studio, factis, casu, oratio
consilio, & ex habitu animi, aut cc
pleraque pertinent ad easdem res
rem credibilem, aut incredibilem
possunt, & cum facti suspicione jung

43. Maximè enim quæri oportet
constitutione, primùm potueritne
fieri: deinde ecquo ab alio potuerit
de facultas, de qua antè diximus:
utrùm id facinus sit, quod pœnitere
necesse: item quod spem celandi nc
beret: deinde necessitudo, in qua
necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri
ritur. Quorum pars ad consilium pe
quod personæ attributum est, ut
causa, quam exposuimus. Ante ren
quòd in itinere se tam familiariter

caverit, quòd ſermonis cauſam quæsiverit, quòd simul diverterit, cœnarit. In re, nox, ſomnus. Poſt rem, quòd ſolus exierit, quòd illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit.

44. Horum pars ad conſilium pertinet. Quæritur enim, utrùm videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata, an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodiùs potuerit fieri, vel a fortuna adminiſtrari. Nam ſæpe si pecuniæ adjumenta, si adjutores desint, facultas fuiſſe faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter ſe eſſe intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ perſonis ſunt attributa.

45. Hîc neque facile eſt, neque neceſſarium diſtinguere, ut in ſuperioribus partibus, quo pacto quidque accuſatorem, & quo modo defenſorem tractare oporteat. Non neceſſarium, propterea quòd, causâ positâ, quid in quamque conveniat, res ipſa docebit eos, qui non omnia hîc ſe inventuros putabunt, ſed ad ea, quæ præcepta ſunt, comparationis modo quamdam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum eſt, tot de rebus utramque in

partem singillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem cauſæ ſolent convenire.

XIV. Quare considerare hæc, quæ expoſuimus, oportebit. Faciliùs autem ad inventionem animus incedet, si geſti negotii, & ſuam, & adverſarii narrationem ſæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars ſuſpicionis habebit, eliciens, considerabit, quare, quo consilio, quâ ſpe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potiùs, quàm illo: cur ab hoc potiùs, quàm ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conſcius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipſo negotio: cur hoc poſt negotium: aut quid factum de induſtria: aut quid rem ipſam conſecutum sit: conſtetne oratio aut cum re, aut ipſa ſecum: hoc hujuſne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potiùs: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit.

46. Quum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conſervati loci procedent, de quibus antè dictum eſt; & quum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa naſcentur: quorum argumentorum pars probabili, pars neceſſario in genere

verſabitur. Accedunt autem ad conjecturam ſæpe quæſtiones, teſtimonia, rumores: quæ contrà omnia uterque simili viâ præceptorum torquere ad ſuæ cauſæ commodum debebit. Nam & ex quæſtione ſuſpiciones, & ex teſtimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex cauſa, & ex perſona, & ex facto duci oportebit.

47. Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus ſuſpicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iiſdem ex locis conjectura ſumenda eſt. Nam & ejus, qui in quæſtione aliquid dixerit, & ejus, qui in teſtimonio, & ipsius rumoris cauſa, & veritas ex iiſdem attributionibus reperietur. Omni autem in cauſa pars argumentorum eſt adjuncta ei cauſæ ſolùm, quæ dicitur, & ab ipſa ita ducta, ut ab ea ſeparatim in omnes ejuſdem generis cauſas transferri non ſatis commodè possit: pars autem eſt pervagatior, & aut in omnes ejuſdem generis, aut in pleraſque cauſas accommodata.

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas cauſas poſſunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quamdam continet amplificationem: ut si quis hoc velit oſtendere, eum, qui parentem necarit, maximo ſup-

plicio esse dignum ; quo loco , n
oratâ , & probatâ causâ , non es
dum : aut dubiæ , quæ ex contrari
que habeat probabiles rationes ar
tandi , ut suspicionibus credi oport
contrà , suspicionibus credi non op
Ac pars locorum communium , aut
dignationem , aut per conquestion
ducitur , de quibus antè dictum est
per aliquam probabilem utraque e
rationem.

49. Distinguitur autem oratio , a
lustratur maximè , rarò inducend
communibus , & aliquo loco jam c
bus illis auditoribus argumentis co
tis. Nam & tum conceditur co
quiddam dicere , quum diligenter
proprius causæ locus tractatus est ;
ditoris animus , aut renovatur ad e
restant , aut omnibus jam dictis e
tur. Omnia enim ornamenta eloc
in quibus & suavitatis , & gravita
rimùm consistit , & omnia , quæ in
tione verborum , & sententiarum
habent dignitatis , in communes loc
feruntur.

50. Quare , non ut causarum , s
torum quoque multorum commun
sunt : nam nisi ab iis , qui multâ e
tione magnam sibi & verborum ,
tentiarum copiam comparaverint ,

non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipſorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. Nunc exponemus, in conjecturalem conſtitutionem qui loci communes incidere ſoleant: ſuſpicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: teſtibus credi oportere, & non oportere: quæſtionibus credi oportere, & non oportere: vitam antè actam ſpectari oportere, & non oportere: ejuſdem eſſe, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisiſſe, & non eſſe ejuſdem: maximè ſpectari cauſam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejuſmodi ex proprio argumento communes loci naſcentur, in contrarias partes diducentur.

51. Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris, per quem calumnia accuſatorum cum indignatione oſtenditur; & per quem cum conqueſtione miſericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex iiſdem præceptis ſumuntur, quibus ceteræ argumentationes: ſed illæ tenuiùs, & acutiùs, & ſubtiliùs tractantur; hi autem graviùs, & ornatiùs, & quum verbis, tum etiam ſententiis excellentibus.

In illis enim finis eſt, ut id, quod dicitur, verum eſſe videatur; in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis eſt amplitudo. Nunc ad aliam conſtitutionem tranſeamus.

XVII. Quum eſt nominis controversia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc cauſa: C. Flaminius is, qui conſul rempublicam malè gessit bello Punico ſecundo, quum tribunus plebis eſſet, invito ſenatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per ſeditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit: arcessitur majeſtatis. Intentio eſt: Majeſtatem minuiſti, quòd tribunum plebis de templo deduxiſti. Depulsio eſt: Non minui majeſtatem. Quæſtio eſt: Majeſtatemne minuerit. Ratio: In filium enim quam habebam poteſtatem, eâ uſus ſum. Rationis infirmatio: At enim, qui patriâ poteſtate, hoc eſt, privatâ quadam, tribunitiam poteſtatem, hoc eſt, populi poteſtatem infirmat, minuit is majeſtatem. Judicatio eſt, Minuatne is majeſtatem, qui in tribunitiam poteſtatem patriâ poteſtate utatur. Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

53. Ac, ne quis fortè arbitretur nos non

intelligere aliam quoque incidere conſtitutionem in hanc cauſam, eam nos partem ſolam ſumimus, in quam præcepta nobis danda ſunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in cauſa, ſi diligenter attendet, omnes videbit conſtitutiones, & earum partes, & controversias, si quæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perſcribemus. Primus ergo accuſatoris locus eſt, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex nominum opinione definitio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate populi, aut eorum, quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter exponitur, pluribus verbis eſt & rationibus confirmandum, & ita eſſe, ut deſcripſeris, intendendum. Poſtea ad id, quod definies, factum ejus, qui accuſabitur, adjungere oportebit; & ex eo, quod oſtendes eſſe, verbi causâ, majeſtatem minuere, dicere, adverſarium majeſtatem minuiſſe; hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum ingratione augeatur.

54. Pòſt erit infirmanda adverſariorum ſcriptio. Ea autem infirmabitur, si falſa monſtrabitur. Hoc ex opinione hominum ſumetur, quum, quemadmodum, &

quibus in rebus homines in conſuetudin
ſcribendi, aut ſermocinandi eo verbo u
ſoleant, considerabitur. Item infirmabitu
si turpis, aut inutilis eſſe oſtendetur ej
deſcriptionis approbatio, & si, quæ ir
commoda conſecutura sint, eo conceſſc
oſtendetur. Id autem ex honeſtatis & e
utilitatis partibus ſumetur, de quibus i
deliberationis præceptis exponemus. Et
cum definitione noſtra adverſariorum d
finitionem conferemus, & noſtram, v
ram, hon[illegible]am, utilem eſſe demonſtrab
mus; illorum, contrà. Quæremus aute
res, aut majori, aut minori, aut pari
negotio similes, ex quibus affirmetur no
tra deſcriptio.

XVIII. Jam si res plures erunt de
niendæ: ut, si quæratur, fur sit, an f
crilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurr
puerit; erit utendum pluribus definition
bus: deinde simili ratione cauſa tractand
Locus autem communis in ejus malitian
qui non modò rerum, verùm etiam ve
borum poteſtatem sibi arrogare conetu
ut & faciat quod velit, & id, quod f
cerit, quo velit nomine appellet. Dein
defenſoris primus locus eſt, item nomi
brevis, & aperta, & ex opinione hor
num deſcriptio, hoc modo: Majeſtat
minuere, eſt aliquid de republica, qu
poteſtatem non habeas, adminiſtra

Dein

Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur.

56. Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur; & cetera pòst eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem, sui periculi causâ, non res solùm convertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causâ sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, quum causa postulabit, utemur.

XIX. Quum autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, quâ lege, quâ pœnâ, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa ap-

pellatur. Hujus nobis exem
opus ſunt, si singula tranſlat
quæramus : ſed quia ratio
similis eſt, exemplorum m
perſedendum eſt. Atque in
conſuetudine multis de causi
riùs incidant tranſlationes. N
riis exceptionibus multæ ex
tiones, & ita jus civile habe
tum, ut causâ cadat is, qui
admodum oportet, egerit.

58. Quare in jure plerur
tur. Ibi enim & exceptiones
& quodammodo agendi po
& omnis conceptio privatc
rum conſtituitur. In ipsis a
rariùs incidunt, & tamen si
dunt, ejuſmodi ſunt, ut
habeant firmitudinis : confirr
aſſumptâ aliâ aliquâ conſtitu
quodam judicio, quum vene
nomen eſſet delatum, &,
cauſa ſubſcripta eſſet, extra
acceptum, quum in accuſati
dam crimina teſtibus & argu
marentur, parricidii autem
facta eſſet : defenſor in hoc
oportet, & diu conſiſtat ; q
parentis nihil demonſtratum
facinus eſſe eâ pœnâ afficer
parricidæ afficiuntur : id aut

naretur, fieri neceſſe eſſe, quoniam & id cauſæ ſubſcriptum, & ex ea re nomen extra ordinem ſit acceptum. Eâ igitur pœnâ ſi affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem neceſſariò conſequatur. Hic defenſor pœnæ commutationem ex tranſlativo genere inducendo, totam infirmabit accuſationem. Verumtamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali conſtitutione tranſlationem confirmabit.

XX. Exemplum autem tranſlationis in cauſa nobis poſitum ſit hujuſmodi: Quum ad vim faciendam quidam armati veniſſent, armati contrà præſtò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis reſiſtenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præciſa eſt, injuriarum. Poſtulat is, quicum agitur, a prætore exceptionem, *Extra quàm in reum capitis præjudicium fiat.*

60. Hic is, qui agit, judicium purum poſtulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæſtio eſt, Excipiendum ſit, an non. Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter ſicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejuſmodi ſunt injuriæ, ut de his indignum ſit non primo quoque tempore

judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum ſatiſne cauſæ ſit, quare, dum ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum ſit, præjudicetur. Atque exemplum quidem hoc eſt. In omni autem cauſa ab utroque quæri oportebit, a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid ſtatui de ea re conveniat.

61. Id ex partibus juris, de quibus pòſt dicendum eſt, ſumi oportebit, & ratiocinari, quid in ſimilibus rebus fieri ſoleat, & videre, utrùm malitiâ quid aliud agatur, aliud ſimuletur, an ſtultitiâ, an neceſſitudine, quòd alio modo agi non poſſit, an occaſione agendi ſic ſit judicium, aut actio conſtituta, an rectè ſine ulla re ejuſmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui tranſlationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia cauſæ diffidat. A tranſlatione autem, omnium fore perturbationem, ſi non ita res agantur, & in judicium veniant, quo pacto oporteat: hoc eſt, ſi aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut aliâ pœnâ, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ conſtitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem conſtitutionem, & partes ejus conſideremus.

XXI. Quum & facto, & facti nomine conceſſo, neque ullâ actionis illatâ controversiâ, vis, & natura, & genus negotii ipsius quæritur, conſtitutionem generalem appellamus. Hujus primas eſſe partes duas nobis videri diximus, negotialem & juridicialem. Negotialis eſt, quæ in ipſo negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea eſt hujuſmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem antè mortuus eſt, quàm in ſuam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes ſecundi ſunt, & inter agnatos pupilli controversia eſt. Poſſessio heredum ſecundorum eſt. Intentio eſt agnatorum: Noſtra pecunia eſt, de qua is, cujus agnati ſumus, teſtatus non eſt. Depulsio eſt: Immo noſtra, qui heredes ſecundi teſtamento patris ſumus. Quæſtio eſt: Utrorum sit. Ratio eſt: Pater enim & sibi & filio teſtamentum ſcripsit, dum is pupillus eſſet: quare, quæ filii fuerunt, teſtamento patris noſtra fiant neceſſe eſt. Infirmatio eſt rationis: Immo pater sibi ſcripsit, & ſecundum heredem non filio, ſed sibi jussit eſſe. Quare, præterquam quod ipsius fuit in teſtamento, ullius veſtrûm eſſe non poteſt. Judicatio: Possitne quiſquam de filii pupilli re teſtari. An heredes ſecundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint.

63. Atque hoc non alienum eſt, quòd ad multa pertineat, ne aut nuſquam, aut uſquequaque dicatur, hîc admonere. Sunt cauſæ, quæ plures habent rationes in ſimplici conſtitutione : quod fit, quum id, quod factum eſt, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri poteſt, ut in hac ipſa cauſa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio : Unius enim pecuniæ plures diſſimilibus de causis heredes eſſe non poſſunt, nec umquam factum eſt, ut ejuſdem pecuniæ alius teſtamento, alius lege heres eſſet.

64. Infirmatio autem hæc erit : Non eſt una pecunia, propterea quòd alteri jam erat pupilli adventitia : cujus heres non, illo in tempore, in teſtamento quisquam ſcriptus erat, si quid pupillo acciderit : & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimùm valebat, quæ jam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat. Judicatio eſt : Unane pecunia fuerit. Aut, si hac erunt usi infirmatione, Poſſe plures eſſe unius heredes pecuniæ diſſimilibus de causis ; de eo ipſo judicatio naſcitur : Possintne ejuſdem pecuniæ plures diſſimilibus generibus eſſe heredes.

XXII. Ergo una in conſtitutione intellectum eſt, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis

præcepta videamus. Utriſque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus conſtet, eſt considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perſpicua nobis, aut obſcura, in conſuetudinem veniſſe: pòſt autem, approbata quædam a conſuetudine, aut a vero utilia viſa, legibus eſſe firmata. Ac naturæ quidem jus eſt, quod nobis non opinio, ſed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem.

66. Religionem, eam, quæ in metu & cæremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios ſanguine conjunctos officium conſervare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, obſervantiam teneat. Vindicationem, per quam vim & contumeliam, defendendo aut ulciſcendo, propulſamus a nobis, & a noſtris, qui nobis eſſe cari debent, & per quam peccata punimus. Obſervantiam, per quam ætate, aut ſapientiâ, aut honore, aut aliquâ dignitate antecedentes veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum ſit.

67. Ac naturæ quidem jura mi
quæruntur ad hanc controversiam
neque in hoc civili jure verſantu
vulgari intelligentia remotiora ſi
similitudinem verò aliquam, aut
amplificandam ſæpe ſunt inferend
ſuetudinis autem jus eſſe putatur ic
voluntate omnium sine lege vetuſt
probarit: in ea autem jura ſunt
ipſa jam certa propter vetuſtaten
in genere & alia ſunt multa, &
multò maxima pars, quæ præto
cere conſueverunt. Quædam aut
nera juris, jam certa, conſuetudi
ſunt. Quod genus, pactum, par
tum.

68. Pactum eſt, quod inter aliq
venit, quod jam ita juſtum put
juri præſtare dicatur. Par, quod i
æquabile eſt. Judicatum, de quo
ſententiâ alicujus, aut aliquorum
tutum eſt. Jam jura legitima ex
cognoſci oportebit. His ergo ex
juris, quidquid aut ex ipſa re, a
mili, aut ex majore, minoreve,
debitur, attendere, atque elicere
tando unamquamque partem juris
bit. Locorum autem communiun
niam (ut antè dictum eſt) duo
nera, quorum alterum dubiæ rei
certæ continet amplificationem,

cauſa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci præſcribi non poſſunt: in pleriſque fortaſſe ab auctoritate juriſconſultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus consideremus.

XXIII. Juridicialis eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes ſunt duæ, quarum alteram abſolutam, aſſumptivam alteram nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicitè & abſconditè, ſed patentiùs & expeditiùs recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt hujusmodi: Quum Thebani Lacedæmonios bello ſuperaviſſent, & ferè mos eſſet Graiis, quum inter ſe bellum geſſiſſent, ut ii, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus ſtatuerent, victoriæ modò in præſentia declarandæ causâ, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, id eſt, apud commune Græciæ concilium.

70. Intentio eſt, Non oportuit. Depulsio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportue-

ritne. Ratio eſt : Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt : Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis ſtatuere non oportet. Judicatio eſt: Quum ſummæ virtutis celebrandæ causâ Graii de Graiis æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, recténe, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem ſubjecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam si eam ſuppoſuiſſemus, quâ fortaſſe usi ſunt : Non enim juſtè, neque piè bellum geſſiſtis ; in relationem criminis delaberemur ; de qua pòſt loquemur.

71. Utrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, de qua antè dictum eſt. Locos autem communes & ex cauſa ipſa, si quid inerit indignationis aut conqueſtionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves ſumere licebit, & oportebit, si cauſæ dignitas videbitur poſtulare.

XXIV. Nunc aſſumptivam partem juridicialis consideremus. Aſſumptiva igitur tunc dicitur, quum ipſum ex ſe factum probari non poteſt : aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes

ſunt quatuor ; comparatio , relatio criminis , remotio criminis , concessio.

72. Comparatio eſt , quum aliquod factum , quod per ſe ipſum non ſit probandum , ex eo , cujus id causâ factum eſt , defenditur. Ea eſt hujuſmodi : Quidam imperator , quum ab hoſtibus circumsideretur , neque effugere ullo modo poſſet , depactus eſt cum eis , ut arma & impedimenta relinqueret , milites educeret , itaque fecit : armis & impedimentis amissis , præter ſpem milites conſervavit. Accuſatur majeſtatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum , de quo agitur , consideremus.

73. Intentio eſt , Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio eſt , Oportuit. Quæſtio eſt , Oportueritne. Ratio eſt , Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt , aut conjecturalis , Non periiſſent : aut altera conjecturalis , Non ideo feciſti. Ex quibus ſunt judicationes , Periiſſentne ; &, Ideone fecerit : aut hæc comparativa , cujus nunc indigemus , At enim ſatius fuit amittere milites , quàm arma & impedimenta hoſtibus concedere. Ex qua judicatio naſcitur : quum omnes perituri milites eſſent , niſi ad hanc pactionem veniſſent , utrùm ſatius fuerit amittere milites , an ad hanc conditionem venire. Hoc cauſæ genus ex his locis tractari conveniet.

74. Oportebit adhibere ceterarum quoque conſtitutionum rationem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accuſabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defenſores futurum fuiſſe, nisi id factum eſſet, quo de facto judicium eſt, futurum fuiſſe negabitur: aut si aliâ ratione, & aliam ob cauſam, ac dicet ſe reus feciſſe, demonſtrabitur eſſe factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali conſtitutione ſumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, sicut in hac cauſa (nam majeſtatis arcessitur) definitione & definitionis præceptis uti oportebit.

XXV. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjecturâ & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accuſatori maximè eſt in hoc elaborandum, ut id ipſum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quàm plurimis infirmet rationibus: quod facile eſt, si quàm plurimis conſtitutionibus aggrediatur id improbare.

75. Ipſa autem comparatio ſeparata a ceteris generibus controversiarum sic ex ſua vi considerabitur; si illud, quod com-

parabitur, aut non honeſtum, aut non utile, aut non neceſſarium fuiſſe, aut non tantopere utile, aut non tantopere honeſtum, aut non tantopere neceſſarium fuiſſe demonſtrabitur. Deinde oportet accuſatorem, illud, quod ipſe arguat, ab eo, quod defenſor comparat, ſeparare. Id autem faciet, si demonſtrabit non ita fieri ſolere, neque oportere, neque eſſe rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter ſalutem militum ea, quæ ſalutis causâ comparata ſunt, hoſtibus tradantur. Poſtea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defenſore laudabitur, aut faciendum fuiſſe demonſtrabitur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonſtrabitur, honeſtius, utilius, magis neceſſarium fuiſſe illud quod vitarit reus, quàm illud quod fecerit.

76. Honeſti autem, & utilis, & neceſſarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoſcetur. Deinde oportebit ipſam illam comparativam judicationem exponere, tamquam cauſam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè expoſuimus: Quum omnes perituri milites eſſent, nisi ad hanc pactionem veniſſent, utrùm ſatius fuerit perire milites,

an ad hanc pactionem venire. Hoc ex Locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit.

XXVI. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, accusatoris, in eum, qui quum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur: qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

78. Relatio criminis est, quum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure feciſſe demonſtrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis tribus Curiatiis, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu & lamentatione. Indignè passus, virginem occidit. Accusatur.

79. Intentio est, Injuriâ sororem occidisti. Depulsio est, Jure occidi. Quæstio est, Jurene occiderit. Ratio est: Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat; me & populum Romanum vicisse molestè ferebat. Infirmatio est: Tamen a fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Quum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & populi Romani victoriâ non gauderet, oportueritne eam a fratre indemnatam necari.

XXVII. Hoc in genere causæ, primùm si quid ex ceteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse sus-

ceperit. Poſtea tranſlationis partibus uti, & oſtendere a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut ſtatui de ea re convenerit: ac simul oſtendere, non oportuiſſe antè ſupplicium, quàm judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonſtranda ſunt, per quæ potuerit id peccatum, quod ſponte ſuâ reus punitus ſit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audíri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipſe, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non ſit, pro infecto haberi oportere.

81. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud judices accuſent, quem ſine judicibus ipsi condemnarint: & de eo judicium faciant, de quo jam ipsi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longiùs, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc si conſtitutum ſit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciſcantur, quantùm incommodorum conſequatur. Ac si idem facere ipſe, qui nunc accuſat, voluiſſet: ne hoc quidem ipſo quidquam opus fuiſſet judicio: si verò ceteri quoque idem faciant, omnino judicium nullum futurum.

82. Postea demonstrabitur, ne, si judicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in judicium. Deinde postulabit, ut legem, quâ lege fecerit proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.

XXVIII. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsum autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, si res feret, junctâ conquestione, ante oculos ponendo. Posteà leviùs demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius

injuria conferendo. Deinde oporteb
locos, qui ita erunt ab accuſatore tr
ut refelli, & contrariam in partem
verti possint, quo in genere ſunt tr
tremi, contrariis rationibus infirmar

84. Illa autem acerrima accuſa
criminatio, per quam perturbationer
omnium judiciorum demonſtrant,
indemnato ſupplicii ſumendi poteſta
sit, levabitur. Primùm si ejuſmo
monſtrabitur injuria, ut non mod
bono, verùm omnino homini libe
deatur non fuiſſe toleranda. Dein
perſpicua, ut ne ab ipſo quidem,
ciſſet, in dubium vocaretur. Deind
modi, ut in eam is maximè debue
madvertere, qui animadverterit :
tam rectum, non tam fuerit honeſtu
judicium illam rem pervenire, qu
modo, atque ab eo vindicari, quo
& a quo sit vindicata. Poſtea sic ren
apertam, ut judicium de ea re fie
attinuerit.

85. Atque hîc demonſtrandum
tionibus, & rebus similibus, per
ita atroces, & perſpicuas res eſſe,
his non modò non neceſſe sit, ſed n
quidem, quin mox judicium fiat, e
tare. Locus communis accuſatoris ir
qui quum id, quod arguitur, nega
possit, tamen aliquid sibi ſpei co

ex judiciorum perturbatione. Atque hìc utilitatis judiciorum demonſtratio, & de eo conqueſtio, qui ſupplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui ſumpſerit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

86. Ab defenſore, in ejus, quem ultus ſit, audaciam conqueſtio: rem non ex nomine ipsius negotii, ſed ex conſilio ejus, qui fecerit, & cauſa, & tempore conſiderari oportere: quid mali futurum ſit, aut ex injuria, aut ex ſcelere alicujus, niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram eſſe omnibus, aut neceſſe eſt, aut oportet eſſe, fuerit vindicata.

XXIX. Remotio criminis eſt, quum ejus intentio facti, quod ab adverſario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipartito: nam tum cauſa, tum res ipſa removetur.

87. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. Accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulsio eſt, Non oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Sumptus enim qui de publico dari ſolet, is ab quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt,

Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio eſt, Quum iis, qui legati erant, ſumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia conſtitutione ſumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque cauſam convenire poterunt.

88. Accuſator autem illum, cujus culpâ id factum reus dicet, primùm defendet, si poterit: sin minùs poterit, negabit, ad hoc judicium, illius, ſed hujus, quem ipſe accuſet, culpam pertinere. Poſtea dicet, Suo quemque officio conſulere oportere: nec, si ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde si ille deliquerit, ſeparatim illum, sicut hunc, accuſari oportere, & non cum hujus defensione conjungi illius accuſationem. Defenſor autem quum cetera, si qua ex aliis incident conſtitutionibus, pertractarit, de ipſa remotione sic argumentabitur.

89. Primùm cujus acciderit culpâ, demonſtrabit. Deinde, quum id alienâ culpâ accidiſſet, oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator dicat oportuiſſe. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus eſt necessitu-

linis vis implicata, demonſtrabit. Quòd non debuerit, ex honeſtate conſiderabitur. De utroque diſtinctiùs in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipsius fuerint poteſtate; quod minùs, quàm convenerit, factum sit, culpâ id alterius accidiſſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quantum voluntatis, & ſtudii fuerit in ipſo: & id signis confirmandum hujuſmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuiſſe facere, inutile autem non facere; & cum cetera vita magis hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit.

XXX. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quæſtor mortuus eſſet, & idcirco legatis pecunia data non eſſet; accuſatione alterius, & culpæ depulsione demptâ, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ convenient, aſſumere: de quibus pòſt nobis dicendum erit. Loci autem communes, iidem utriſque ferè, qui ſuperioribus aſſumptivis, incident. Hi tamen certissimi: accuſatoris, facti indignatio; defenſoris, quum in alio culpa sit, in ipſo non sit, ſupplicio reum affici non oportere.

91. Ipsius autem rei fit remotio, quum

factum ipsum, sed voluntas defenditur. E habet partes tres, imprudentiam, casum necessitudinem.

95. Imprudentia est, quum sciisse aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, quum adversâ tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, quum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam feciſti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Quum id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

96. Casus autem inferetur in concessionem, quum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Quum Lacedæmoniis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset; hostias is, qui redemerat, quum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere: tum subitò magnis commotis tempestatibus fluvius Eurotas

rotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent.

97. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causâ, hostias constituit omnes in littore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Quum omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præstò non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subitò accrevit, & eâ re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est; supplicio dignus es. Judicatio est, Quum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicione dignus sit.

XXXII. Necessitudo autem infertur, quum vi quadam reus id, quod fecerit, feciſſe defenditur, hoc modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Quum magna in alto tempestas esset, vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio.

Ratio, Vi & neceſſariò ſumus in portum coacti. Infirmatio eſt, Navim ex lege tamen populi eſſe oportet. Judicatio eſt, Quum roſtratam navim in portu deprehenſam lex publicarit, quumque hæc navis, invitis nautis, vi tempeſtatis in portum conjecta sit; oporteatne eam publicari.

99. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipſa dabit facultatis, conjecturam induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, conſultò factum ſuſpicione aliquâ demonſtretur: deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casûs, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuiſſe videatur, aut caſus, aut necessitudo, & ab his id quod reus inferat, ſeparare, id eſt, oſtendere dissimile, quòd levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non neceſſarium fuerit: poſtea demonſtrare, potuiſſe vitari, & hac ratione provideri potuiſſe, si hoc aut illud feciſſet, aut nisi feciſſet, præcaveri: & definitionibus oſtendere, non hanc imprudentiam, aut caſum, aut necessitudinem, ſed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

100. Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quasi in absoluta juridiciali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum; & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit.

XXXIII. Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quàm fecerit, facere non potuisse; & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quòd non absit a culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari: deinde nihil indignius esse, quàm

eum, qui culpâ careat, ſupplicio non carere. Loci autem communes accuſatoris, unus in confeſſione, & alter, quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur: defenſoris, conqueſtio calamitatis ejus, quæ non culpâ, ſed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominum infirmitate, & uti ſuum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conqueſtionem ſuarum ærumnarum, & crudelitatis adverſariorum indignationem ineſſe oportebit.

102. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis ſcripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere pòſt erit nobis ſeparatim dicendum, propterea quòd quædam genera cauſarum, ſimpliciter, & ex ſua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus aſſumunt.

103, Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque cauſam transferre, quod ex quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis ineſt omnibus ſcripti controversia ea, quæ ex ſcripto & ſententia nominatur: ſed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto & ſententia dicemus. Nunc in alteram conces-

sionis partem considerationem intendemus.

XXXIV. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari potest, ideo quòd concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis, quum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris; possis, quum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd si, Judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum rectè factorum causâ, uni delicto ut ignoscere-tis postularet, tamen dignum vestrâ mansuetudine, dignum virtute hujus esset, Judices, a vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & judices per locum communem ad ignoscendi voluntatem deducere.

105. Quare hoc genus, quamquam in judiciis non versatur, nisi quadam ex parte; tamen quia & pars ipsa inducenda nonnumquam est, & in senatu, aut consilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio de Syphace diu de-

liberatum eſt ; & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & ejus conſilium diu dictum eſt. Et magis in hoc quidem ignoſcendi, quàm cognoſcendi poſtulatio valuit : nam ſemper animo bono ſe in populum Romanum fuiſſe non tam facilè probabat, quum conjecturali conſtitutione uteretur, quàm ut, propter poſterius beneficium, ſibi ignoſceretur, quum deprecationis partes adjungeret.

XXXV. Oportebit igitur eum, qui ſibi ut ignoſcatur, poſtulabit, commemorare, ſi qua ſua poterit beneficia, & ſi poterit, oſtendere, ea majora eſſe, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quàm mali profectum eſſe videatur : deinde majorum ſuorum beneficia, ſi qua exſtabunt, proferre : deinde oſtendere, non odio, neque crudelitate feciſſe quod fecerit, ſed aut ſtultitiâ, aut impulſu alicujus, aut aliquâ honeſtâ, aut probabili causâ : poſtea polliceri, & confirmare, ſe & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui ſibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abfuturum : deinde ſpem oſtendere, aliquo ſe in loco, magno iis, qui ſibi conceſſerint, uſui futurum.

107. Poſtea, ſi facultas erit, ſe aut conſanguineum, aut jam a majoribus in primis amicum eſſe demonſtrabit ; & amplitudinem ſuæ voluntatis, & nobilitatem

generis eorum, qui ſe ſalvum velint, & dignitatem oſtendere, & cetera ea, quæ perſonis ad honeſtatem, & amplitudinem ſunt attributa, cum conqueſtione, sine arrogantia in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potiùs aliquo, quàm ullo ſupplicio dignus eſſe videatur: deinde ceteros proferre, quibus majora delicta conceſſa sint. Ac multùm proficiet, si ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimùm obfuiſſe videatur; & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus miſericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro ſunt exposita.

XXXVI. Adverſarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet. Ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe, &, si poterit, oſtendet ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet, aut aliqua de cauſa facta, non propter benevolentiam demonſtrabit; aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum; aut illa omnia maleficiis eſſe deleta; aut leviora beneficia, quàm maleficia; aut quum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam ſumi oportere. Deinde

turpe eſſe, aut inutile, ignoſci. Deinde, de quo ut poteſtas eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti, ſummam eſſe ſtultitiam : & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii ; & alter, eorum miſereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miſeriis sint.

109. Quoniam igitur in generali conſtitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramus, ne fortè varietate & dissimilitudine rerum diductus alicujus animus in quemdam errorem deferatur : quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare reſtet, admonendum videtur. Juridicialem cauſam eſſe dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas cauſas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, expoſuimus.

XXXVII. Reſtat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cauſæ, quæ ex præmii alicujus petitione conſtant. Nam & apud judices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & a ſenatu, aut consilio aliquod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos quum aliquod exemplum ponamus, quod in ſenatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando, aut impro-

bando dicitur, quum ad eam dictionem ſententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per ſententiæ dictionem agitur, deliberativum eſt: ſed quia de homine ſtatuitur, judiciale eſt habendum. Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum vim & naturam cognoverit, quum genere primò, tum etiam formâ eas intelliget dissidere: ceteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliam implicatam videbit.

III. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia, nullo illuſtri, neque certo duce, neque eo nomine, neque eo numero præditos, ut digni eſſent qui hoſtes populi Romani eſſe dicerentur; quòd tamen excursionibus, & latrociniis infeſtam provinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit: Romam rediit: triumphum ab ſenatu poſtulat. Hîc, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum ſupponendis, ad judicationem pervenire; propterea quòd, nisi alia quoque incidet conſtitutio, aut pars conſtitutionis, simplex erit judicatio, & in quæſtione ipſa continebitur. In deprecatione, hujuſmodi: Oporteatne pœnâ affici: in hac, hujuſmodi: Oporteatne præmium dari. Nunc ad præmii quæſtionem appositos locos exponemus.

XXXVIII. Ratio igitur præmii quatuor eſt in partes diſtributa : in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex ſua vi, ex tempore, ex animo ejus qui fecit, ex caſu conſiderantur. Ex ſua vi quærentur, hoc modo : Magna, an parva ; facilia, an difficilia ; ſingularia ſint, an vulgaria ; vera, an falſa quadam ex ratione honeſtentur. Ex tempore autem, Si tum, quum indigeremus ; quum ceteri non poſſent, aut nollent opitulari ; si tum, quum ſpes deſeruiſſet. Ex animo, Si non ſui commodi causâ, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si non fortunâ, ſed induſtriâ factum videbitur, aut si induſtriæ fortuna obſtitiſſe.

113. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid ſumptûs in eam rem, aut laboris inſumpſerit ; ecquid aliquando tale fecerit ; num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi poſtulet ; num aliquando ipſe talem ob cauſam præmio aliquem affici negarit oportere ; aut num jam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit ; aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit ; aut num hujuſmodi ſit factum, ut, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio ; aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet

pretio ; aut num , quò ſupplicium aliquod vitet , eò præmium poſtulet , uti de ſe præjudicium factum eſſe videatur.

XXXIX. In præmii autem genere , quid , & quantum , & quamobrem poſtuletur , & quo , & quanto quæque res præmio digna ſit ; conſiderabitur. Deinde , apud majores quibus hominibus , & quibus de cauſis talis honos ſit habitus , quæretur. Deinde ne is honos nimiùm pervagetur. Atque hic ejus , qui contra aliquem præmium poſtulantem dicet , locus erit communis , Præmia virtutis & officii , ſancta & caſta eſſe oportere ; neque ea aut cum improbis communicari , aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter , Minùs homines virtutis cupidos fore , virtutis præmio pervulgato : quæ enim rara , & ardua ſint , ea ex præmio pulchra , & jucunda hominibus videri. Et tertius , Si exſiſtant , qui apud majores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt , nonne de ſua gloria , quum pari præmio tales homines affici videant , delibari putent ? & eorum enumeratio , & cum eis , quos contra dicat , comparatio. Ejus autem , qui præmium petet , facti ſui amplificatio , & eorum , qui præmio affecti ſunt , cum ſuis factis contentio. Deinde ceteros a virtutis ſtudio repulſum iri , ſi ipſe præmio non ſit affectus.

115. Facultates autem considerantur, quum aliquod pecuniarium præmium postulatur : in quo utrùm copiane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & Impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem postulet : contrà autem. De pecunia ratiocinari, sordidum esse, quum de gratia referenda deliberetur : & se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est : nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

XL. In scripto versatur controversia, quum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, quum quid senserit scriptor, obscurum est, quòd scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum : Paterfamilias, quum filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum uxori suæ sic legavit : *Heres meus uxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato.* Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiosè cælata petit a filio mater : ille se, quæ ipse

vellet, debere dicit. Primùm, si fieri poterit, demonſtrandum eſt, non eſſe ambiguè ſcriptum, propterea quòd omnes in conſuetudine ſermonis sic uti ſolent eo verbo uno, pluribuſve in ea ſententia, in qua is, qui dicet, accipiendum eſſe demonſtrabit.

117. Deinde ex ſuperiore, & ex inferiore ſcriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perſpicuum. Quare si ipſa ſeparatim ex ſe verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua viſum iri. Quæ autem ex omni considerata ſcriptura perſpicua fiant, hæc ambigua non oportere exiſtimari. Deinde qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris ejus ſcriptis, factis, dictis, animo, atque vitâ ejus ſumi oportebit, & eam ipſam ſcripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam ex omnibus partibus pertentare, si quid aut ad id appoſitum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adverſarius intelligat, adverſetur. Nam facilè, quid verisimile sit eum voluiſſe, qui ſcripsit, ex omni ſcriptura, & ex perſona ſcriptoris, atque iis rebus, quæ perſonis attributæ ſunt, considerabitur.

118. Deinde erit demonſtrandum, si quid ex ipſa re dabitur facultatis, id, quod adverſarius intelligat, multò minùs commodè fieri poſſe, quàm id, quod nos ac-

cipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus exſtet : nos quod dicamus, facilè & commodè transigi poſſe. Ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quò faciliùs res intelligatur) *Meretrix coronam auream non habeto. Si habuerit, publica eſto*, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſet dici, neque adminiſtrationem eſſe ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda : at in auro publicando & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe.

XLI. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adverſarius intelligat, utilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, a ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile, aut neceſſarium demonſtrabimus : & si id, quod ab adverſariis dicetur, minimè ejusmodi dicemus eſſe. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adverſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur.

120. Permultùm autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripsiſſet, si id, quod adverſarius accipiat, fieri, aut intelligi voluiſſet : ut in hac cauſa, in qua

de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, *quæ vellet*, si heredis voluntati permitteret: eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentiæ igitur fuisse, quum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur.

121. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit.

XLII. Ex scripto & sententiâ controversia consistit, quum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia, ab eo, qui sententiâ se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod insti-

tuit, accommodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamilias quum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripsit: *Si mihi filius genitus unus, pluresve, is mihi heres eſto.* Deinde quæ aſſolent. Poſtea, *Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi*, dicebat, *ſecundus heres eſto.* Filius non eſt natus. Ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecundus heres, ſi filius antè, quàm in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, quâ fretus ille, qui contra ſcriptum dicit, ſuam eſſe hereditatem defendit.

123. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſententiam inducunt: in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat; ſed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis aſſumptivæ maximè ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, quum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerentur, si foris eſſent, quòd prope muros caſtra hoſtes haberent.

124. Tum relatio criminis, ut in eo milite, qui, quum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum ſuum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, quum lex, quibus diebus in legationem proficiſceretur, præſtituerat; quia ſumptum non dedit quæſtor, profectus non eſt. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi roſtrata: & per caſum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita ſententia inducetur, ut unum quiddam voluiſſe ſcriptor demonſtretur; aut sic, ut in ejuſmodi re, & tempore hoc voluiſſe doceatur.

XLIII. Ergo is, qui ſcriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte ſemper poterit uti. Primùm ſcriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, niſi id, quod ſcriptum ſit, ſpectare oportere; & hoc eò magis, si legitimum ſcriptum proferetur, id eſt, aut lex ipſa, aut ex lege aliquid. Poſtea, quod vehementiſſimum eſt, facti, aut intentionis adverſariorum cum ipſo ſcripto contentione, quid ſcriptum ſit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipſum ſecum admirantem,

quidnam contrà dici possit : tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exspectare debeat : tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrùm scriptum neget esse eo modo, an ab se contrà factum esse, aut contrà contendi neget : utrùm negare ausus sit, se dicere desiturum.

126. Si neutrum neget, & contrà tamen dicat : nihil esse, quò hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contrà dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando ; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo ; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat : duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscurè, aut neget aliquid adversarius.

XLIV. Quum & scriptum sit apertè, & adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur : ut in illa de testa-

mento, quam poſuimus, controversia; aut cauſa aſſumptiva inferetur, quamobrem ſcripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

128. Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is, qui ſcripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere poſſemus, indicium nobis reliquerit ſuæ voluntatis: multa incommoda conſequi, si inſtituatur, ut a ſcripto recedatur: nam & eos, qui aliquid ſcribant, non exiſtimaturos, id, quod ſcripſerint, ratum futurum; & eos, qui judicent, certum, quod ſequantur, nihil habituros, si ſemel a ſcripto recedere conſueverint. Quòd si voluntas ſcriptoris conſervanda ſit, ſe, non adverſarios, a voluntate ejus ſtare: nam multò propiùs accedere ad ſcriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quàm illum, qui ſententiam ſcriptoris non ex ipsius ſcripto ſpectet, quod ille ſuæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, ſed domeſticis ſuſpicionibus perſcrutetur.

129. Sin cauſam afferet is, qui a ſententia ſtabit, primùm erit contrà dicendum: quàm abſurdum, non negare contra legem feciſſe, ſed quare fecerit, cauſam aliquam invenire. Deinde converſa omnia eſſe: antè ſolitos eſſe accuſatores

judicibus perſuadere, affinem eſſe alicujus culpæ eum, qui accuſaretur: cauſam proferre, quæ eum ad peccandum impuliſſet: nunc ipſum reum cauſam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in ſingulas partes multæ conveniant argumentationes. Primùm nulla in lege ullam cauſam contra ſcriptum accipi convenire: deinde ſi in ceteris legibus conveniat, hanc eſſe hujuſmodi legem, ut in ea non oporteat: poſtremò ſi in hac quoque lege oporteat, hanc quidem cauſam accipi minimè oportere.

XLV. Prima pars his ferè locis confirmabitur, ſcriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuiſſe, quominus poſſet apertè perſcribere id, quod cogitaret: non fuiſſe ei grave, nec difficile, eam cauſam excipere, quam adverſarii proferant, ſi quidquam excipiendum putaſſet: conſueviſſe eos, qui leges ſcribant, exceptionibus uti.

131. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus ſcriptas, & maximè videre, ſi qua in ea ipſa lege, qua de agitur, ſit exceptio aliquo in capite, aut apud eumdem legis ſcriptorem, quò magis eum probetur fuiſſe excepturum, ſi quid excipiendum putaret: & oſtendere, cauſam accipere nihil aliud eſſe, nisi legem tollere: ideo quòd, quum ſemel cauſa conſidere-

tur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod ſi ſit inſtitutum; omnibus cauſam dari, & poteſtatem peccandi, quum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati ſitis, rem judicare. Deinde & ipsis judicibus judicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, ſi ſemel a legibus receſſum ſit.

132. Nam & judices neque quid ſequantur, habituros, ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant: neque, quo pacto aliis improbare poſſint, quod contra legem judicarint: & ceteros cives, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præſcripto civitatis unamquamque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere a judicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, quum ſæpius ſeriis ſuis rebus & commodis ſervire poſſint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo diſcedant: nihil quiſquam afferat cauſæ, quominus frequenter operam reipublicæ det, niſi quæ cauſa in lege excepta ſit: an ſe legibus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant, adverſarios noſtros leges negligere concedant.

porro, quid si ipsi venit judic
re, passurusne sit populus? At
indignius, quam rem verbo &
tare non possint, eam re ipsâ
maximè commutare.

134. Deinde indignum esse
quid derogari, aut legem ab
aliqua ex parte commutari, q
cognoscendi, & probandi, au
di potestas nulla fiat: hoc ips
invidiosissimum futurum. Non
esse, neque hoc tempus legu
darum: apud populum hoc,
pulum agi convenire. Quòd
agant, velle se scire, qui lat
sint accepturi: se actiones vide
suadere velle. Quòd si hæc q
inutilia, tum multò turpissima
cujusmodi sit, in præsentia c
judicibus; pòst, si displiceat
corrigi convenire. Deinde, si sc
exstaret, magnopere quæreren

m legis ipsius, verba cognoscere. His
ujusmodi rationibus ostenditur, ca-
extra scriptum accipi non oportere.
LVI. Secunda pars est, in qua est
ndendum, si in ceteris legibus opor-
, in hac non oportere. Hoc demons-
itur, si lex aut ad res maximas, uti-
mas, honestissimas, religiosissimas vi-
itur pertinere; aut inutile, aut tur-
, aut nefas esse tali in re non diligen-
imè legi obtemperare: aut ita lex di-
nter perscripta demonstrabitur, ita cau-
unaquaque de re, ita quod oportue-
, exceptum, ut minimè conveniat quid-
m in tam diligenti scriptura præteritum
itrari.
136. Tertius locus est ei, qui pro scrip-
dicet, maximè necessarius, per quem
endat oportet, si conveniat causam
ntra scriptum accipi, eam tamen mini-
è oportere, quæ ab adversariis afferatur.
ni locus idcirco est huic necessarius,
od semper is, qui contra scriptum dicit,
quitatis aliquid afferat oportet: nam sum-
impudentia est, eum, qui contra quod
ptum sit, aliquid probare velit, non
itatis præsidio id facere conari. Si quid
r ex hac ipsa accusator deroget, om-
s partibus justius, & probabilius ac-
are videatur. Nam superior oratio hoc
nis faciebat, uti judices etiamsi nol-

lent, neceſſe eſſet ; hæc autem, etiamſi neceſſe non eſſet, ut vellent contrà judicare.

137. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonſtrabitur non eſſe in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus ſe defendit (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perſcripsimus) de his locis quæ res poſtulabit, ad cauſam adverſariorum improbandam transferemus : aut si cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita sit in lege, aut in teſtamento ſcriptum, ut ſententiâ quoque & voluntate ſcriptoris, non ipsâ ſolùm ſcripturæ causâ confirmatum eſſe videatur : aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.

XLVII. Contra ſcriptum autem qui dicet, primùm eum inducet locum, per quem æquitas cauſæ demonſtretur : aut oſtendet, quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit : &, quamcumque cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus antè dictum eſt. Atque hoc in loco quum diutius commoratus, ſui facti rationem, & æquitatem cauſæ exornaverit, tum ex his locis ferè contra adverſarios dicet oportere cauſas accipi. Demonſtrabit, nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit:

velit : omnia ſupplicia, quæ a legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causâ conſtituta eſſe.

139. Scriptorem ipſum, si exsiſtat, factum hoc probaturum : & idem ipſum, si ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe : & eâ re legis ſcriptorem certo ex ordine judices, certâ ætate præditos conſtituiſſe, ut eſſent, non qui ſcriptum ſuum recitarent, quod quivis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & voluntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, si ſcripta ſua ſtultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia ſummâ diligentiâ perſcripturum fuiſſe : nunc verò, quòd intelligeret, quales viri judicaturi eſſent, idcirco eum, quæ perſpicua videret eſſe, non adſcripſiſſe : neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis interpretes fore putavit.

140. Poſtea quærere ab adverſariis, Quid si hoc feciſſem ? quid si hoc acciditſſet ? eorum aliquid, in quibus aut cauſa sit honeſtissima, aut necessitudo certissima ; tumne accuſaretis ? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Non ergo omnia ſcriptis, ſed quædam, quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque ſcripturâ ullâ, denique ne in ſermone quidem quo-

tidiano, atque imperiis domeſticis rect poſſe adminiſtrari, si unuſquiſque veli verba ſpectare, & non ad voluntaten ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis & hones tatis partibus oſtendere, quàm inutile aut quàm turpe sit id, quod adverſari dicant fieri oportuiſſe, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut poſtulemus, quàm utile, aut quàm honeſtum sit. Deinde leges nobis caras eſſe non propter litteras, quæ tenues & obſcuræ notæ sint voluntatis, ſed propter earum rerum, quibus de ſcriptum eſt, utilitatem, & eorum, qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſtea, quid sit lex, deſcribere, ut ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere; & judex is videatur legi obtemperare, qui ſententiam ejus, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde, quàm indignum sit, eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honeſta, aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed ab litteris legis receſſerit. Atque his, & hujuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac lege accipi & eam cauſam, quam ipſe afferat, oportere accipi demonſtrabit.

142. Et quemadmodum ei dicebamus qui a ſcripto diceret, hoc fore utiliſſi-

mum, si quid de æquitate ea, quæ cum adverſario ſtaret, derogaſſet: sic, huic, qui contra ſcriptum dicet, plurimùm proderit, ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam convertere, aut ambiguè aliquid ſcriptum oſtendere: deinde ex illo ambiguo eam partem quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad ſuæ cauſæ commodum traducere, aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòſt dicemus.

143. Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam quum æquitate cauſa abundabit, neceſſariò multùm proficiet, ideo quòd, si id, quo nititur adverſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a ſcripto dicet, leges ex ſe, non ex ejus, qui contrà commiſerit, utilitate ſpectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in consilio ſcriptoris, & utilitate communi, non in verbis consiſtere. Quàm indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui ſcripſerit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem controversia naſcitur, quum inter videntur leges, aut plures diſcre hoc modo: Lex eſt, *Qui tyrannu derit, Olympionicarum præmium & quam volet sibi rem a magiſtratu cito, & magiſtratus ei concedito.* Et lex, *Tyranno occiſo, quinque ejus mos cognatione, magiſtratus necato.* xandrum, qui apud Pheræos in Tl tyrannidem occuparat, uxor ſua Thebe nomen fuit, noctu, quum cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, ex tyranno habebat, sibi præmi depoſcit. Sunt qui ex lege puerum dicant oportere. Res in judicio eſt. genere utramque in partem iidem atque eadem præcepta convenient quòd uterque ſuam legem confir contrariam infirmare debebit.

145. Primùm igitur leges oporte tendere, considerando, utra lex jores, hoc eſt, ad utiliores, ad tiores, ac magis neceſſarias res pe Ex quo conficitur, ut, si leges du si plures, aut, quotquot erunt, c vari non possint, quia diſcrepen ſe; ea maximè conſervanda putetu ad maximas res pertinere videatur. de utra lex poſteriùs lata sit: nam ma quæque gravissima eſt. Deind

x jubeat aliquid, utra permittat : nam
, quod imperatur, neceſſarium ; illud,
iod permittitur, voluntarium eſt. Dein-
ɜ in utra lege, si non obtemperatum
t, pœnâ afficiatur, aut in utra major
æna ſtatuatur : nam maximè conſervanda
ł ea, quæ diligentissimè ſancta eſt.

146. Deinde utra lex jubeat, utra ve-
t : nam ſæpe ea, quæ vetat, quasi ex-
:ptione quadam corrigere videtur illam,
ıæ jubet. Deinde utra lex de genere
nni ; utra de parte quadam ; utra com-
uniter in plures ; utra in aliquam cer-
m rem ſcripta videatur : nam quæ in
ırtem aliquam, & quæ in certam quam-
ım rem ſcripta eſt, propiùs ad cauſam
cedere videtur, & ad judicium magis
ɛrtinere. Deinde ex lege utrum ſtatim
ɛri neceſſe sit ; utrum habeat aliquam
oram, & ſuſtentationem : nam id, quod
ıtim faciendum sit, perfici priùs opor-
t.

147. Deinde operam dare, ut ſua lex
ſo ſcripto videatur niti : contraria autem
t per ambiguum, aut per ratiocinatio-
ɛm, aut per definitionem induci ; quò
ıctius & firmius id videatur eſſe, quod
ıertiùs ſcriptum sit. Deinde ſuæ legis ad
ɛiptum, ipſam ſententiam quoque ad-
ngere ; contrariam legem item ad aliam
ntentiam traducere ; ut, si fieri poterit,

ne diſcrepare quidem videantur inter ſe. Poſtremò facere, si cauſa dabit facultatem, ut noſtrâ ratione utraque lex conſervari videatur; & adverſariorum ratione, altera sit neceſſariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis amplissimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad utram potiùs legem accedere oporteat.

L. Ex ratiocinatione naſcitur controversia, quum ex eo, quod uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, hoc pacto: Lex eſt, *Si furioſus eſt, agnatûm gentiliumque in eo, pecuniaque ejus poteſtas eſto.* Et lex: *Paterfamilias uti ſuper familia pecuniaque ſua legassit, ita jus eſto.* Et lex: *Si paterfamilias intestatò moritur, familia pecuniaque ejus agnatûm gentiliumque eſto.*

149. Quidam judicatus eſt parentem occidiſſe: ei ſtatim, quòd effugiendi poteſtas non fuit, ligneæ ſoleæ in pedes inductæ ſunt: os autem obvolutum eſt folliculo, & præligatum: deinde eſt in carcerem deductus, ut ibi eſſet tantiſper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & teſtes adducunt: he-

redes, quos ipſe jubet, ſcribunt : tabulæ obsignantur. De illo pòſt ſupplicium ſumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis ſcripti ſunt, & inter agnatos, de hereditate controversia eſt. Hic certa lex, quæ teſtamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat poteſtatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipſum ſupplicio hujuſmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi poteſtatem pertinent, per ratiocinationem veniendum eſt ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne teſtamenti faciendi poteſtatem.

150. Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujuſmodi quoſdam eſſe arbitramur. Primùm, ejus ſcripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo conſtat, collationem ejuſmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua conſtet, simile eſſe videatur. Poſtea admirationem percunctatione, quî fieri possit, ut, qui hoc æquum eſſe concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil eſſe ſcriptum, quòd, quum de illa eſſet ſcriptum, de hac is, qui ſcribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Poſtea multis in legibus multa eſſe præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex ceteris,

de quibus ſcriptum ſit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonſtranda eſt, ut in juridiciali abſoluta.

151. Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit : quod faciet, si demonſtrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diverſum eſſe genere, naturâ, vi, magnitudine, tempore, loco, perſonâ, opinione : si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causâ affertur, haberi conveniat, oſtendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonſtrabitur, ut non idem videatur de utraque exiſtimari oportere. Ac, si ipſe quoque poterit ratiocinationibus uti, iiſdem ratiocinationibus, quibus antè dictum eſt, utętur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod ſcriptum sit, considerare : periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur : nihil eſſe pene, quod non alteri simile eſſe videatur : multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantùm singulas eſſe leges : omnia poſſe inter ſe vel similia, vel dissimilia demonstrari.

152. Loci communes a ratiocinatione; oportere conjecturâ ex eo quod ſcriptum sit, ad id quod non sit ſcriptum, pervenire : & neminem poſſe omnes res per ſcripturam amplecti, ſed eum commodis-

simè ſcribere, qui curet, ut quædam ex quibuſdam intelligantur. Contra ratiocinationem; hujuſmodi conjecturam divinationem eſſe, & ſtulti ſcriptoris eſſe, non poſſe omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio eſt, quum in ſcripto verbum aliquod eſt poſitum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, *Qui in adverſa tempeſtate navim reliquerint, omnia amittunto: eorum navis & onera ſunto, qui in navi remanſerint.* Duo quidam, quum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus eſſet, naufragum quemdam natantem, & manus ad ſe tendentem animadverterunt: miſericordiâ commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad ſe ſuſtulerunt.

154. Poſtea aliquantò, ipſos quoque tempeſtas vehementiùs jactare cœpit, usque adeo, ut dominus navis, quum idem gubernator eſſet, in ſcapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus ſcapham annexam trahebat, navim, quoad poſſet, moderaretur: ille autem, cujus merces erant, in gladium in navi ibidem incumberet. Hìc ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, eſt opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempeſtate jam commutatâ, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gla-

dium incubuerat, leviter ſaucius faci
ex vulnere recreatus. Navim cum o
horum trium ſuam quiſque eſſe dicit.
omnes ſcripto ad cauſam accedunt
ex nominis vi naſcitur controversia.
& relinquere navem, & remane
navi, denique navis ipſa quid sit, d
tionibus quæritur. Iiſdem autem ex
omnibus, quibus definitiva conſtit
tractabitur.

155. Nunc, expositis iis argumen
nibus, quæ in judiciale cauſarum
accommodantur, deinceps in delib
vum genus & demonſtrativum, argu
tandi locos & præcepta dabimus;
quò non in aliqua conſtitutione
ſemper cauſa verſetur; ſed quia p
tantùm harum cauſarum quidâm loci
non a conſtitutione ſeparati, ſed ad
horum generum accommodati.

156. Nam placèt, in judiciali g
finem eſſe æquitatem, hoc eſt, p
quamdam honeſtatis: in deliberativ
tem Ariſtoteli placet utilitatem, no
honeſtatem & utilitatem: in demo
tivo autem, honeſtatem. Quare in
quoque genere cauſæ quædam argu
tationes communiter, ac similiter t
buntur: quædam ſeparatiùs ad finem
referri omnem rationem oportet, a
gentur. Atque uniuſcujuſque conſtitu

exemplum ſupponere non gravaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obſcuræ dicendo fierent apertiores, sic res apertas obſcuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

LII. Rerum expetendarum tria genera ſunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam eſt quiddam, quod ſuâ vi nos alliciat ad ſeſe, non emolumento captans aliquo, ſed trahens ſuâ dignitate; quod genus virtus, ſcientia, veritas eſt. Aliud autem non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum, atque utilitatem, petendum; quod genus pecunia eſt. Eſt porrò quiddam ex horum partibus junctum, quod & ſuâ vi & dignitate nos inductos ducit, & præ ſe quamdam gerit utilitatem, quò magis expetatur; ut amicitia, bona exiſtimatio. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligentur.

158. Sed ut expeditiùs ratio tradatur, ea, quæ poſuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ ſunt, honeſta appellabuntur: quæ autem in ſecundo, utilia: hæc autem tertia, quia partem honeſtatis continent, & quia major eſt vis honeſtatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his illud conficitur, ut ap-

petendarum rerum partes sint honestas & utilitas : vitandarum , turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus res duæ grandes sunt attributæ , necessitudo , & affectio : quarum altera ex vi , altera ex re & personis consideratur. De utraque pòst apertiùs perscribemus. Nunc honestatis rationes primùm explicemus.

LIII. Quod aut totum , aut aliqua ex parte propter se petitur , honestum nominabimus. Quare quum ejus duæ partes sint , quarum altera simplex , altera juncta sit , simplicem priùs consideremus. Est igitur in eo genere omnes res unâ vi, atque uno nomine amplexa virtus : nam virtus est animi habitus , naturæ modo , rationi consentaneus : quamobrem omnibus ejus partibus cognitis , tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor ; prudentiam , justitiam , fortitudinem , temperantiam.

160. Prudentia est rerum bonarum , & malarum , neutrarumque scientia. Partes ejus , memoria , intelligentia , providentia. Memoria est , per quam animus repetit illa , quæ fuerunt. Intelligentia est , per quam ea perspicit , quæ sunt. Providentia est , per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum sit. Justitia est habitus animi , communi utilitate conservatâ , suam cuique tribuens dignitatem.

Ejus initium eſt ab natura profectum : deinde quædam in conſuetudinem ex utilitatis ratione venerunt : poſtea res & ab natura profectas, & ab conſuetudine probatas, legum metus, & religio ſanxit.

161. Naturâ jus eſt, quod non opinio genuit, ſed quædam innata vis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obſervantiam, veritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cujuſdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam ſanguine conjunctis, patriæque benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio eſt, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciscendo propulſatur. Obſervantia eſt, per quam homines aliquâ dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas eſt, per quam, immutata ea, quæ ſunt, aut antè fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur.

LIV. Conſuetudine jus eſt, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit uſus, ut religionem : aut si quid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, majus factum propter conſuetudinem videmus, aut quod in morem ve-

tuſtas vulgi approbatione perduxit : quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos convenit. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam ſententiis conſtitutum eſt. Lege jus eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſervet, continetur.

163. Fortitudo, eſt considerata periculorum ſuſceptio, & laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perſeverantia. Magnificentia eſt rerum magnarum, & excelſarum cum animi ampla quadam, & ſplendida propositione agitatio, atque adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis & honestis in rebus multùm ipſe animus in ſe fiduciæ certa cum ſpe collocavit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis causâ, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. Perſeverantia eſt in ratione bene considerata ſtabilis & perpetua permansio.

164. Temperantia eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temerè in odium alicujus invectionis concitati comitate re-

tinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter ſe ſolùm, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neque ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & a brevitate præcipiendi remotum eſt.

165. Propter ſe autem vitanda ſunt, non ea modò, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignavia, & juſtitiæ injuſtitia; verùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima eſſe, abſunt autem longissimè: quod genus, fidentiæ contrarium, eſt diffidentia, & ea re vitium eſt: audacia non contrarium, ſed appositum eſt, ac propinquum, & tamen vitium eſt. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perſeverantiæ finitima eſt; ſuperſtitio, quæ religioni propinqua eſt: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honeſtatis, quod omni ex parte propter ſe petitur, ſatis dictum eſt.

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honeſtum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos quum dignitate, tum fructu quoque ſuo ducunt ad ſe: quo in

genere eſt gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundiâ digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majeſtatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causâ, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

167. Hîc, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causâ petenda videatur; ne fortè qui nos de omni amicitia dicere exiſtimant, reprehendere incipiant: quamquam ſunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam; ſunt qui propter ſe ſolùm; ſunt qui propter ſe, & utilitatem: quorum quid verissimè conſtituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad uſum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam eſſe expetendam.

168. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim ſunt religionibus junctæ, partim non ſunt; & quia partim veteres ſunt, partim novæ; partim ab illorum, partim ab noſtro beneficio profectæ; partim utiliores, partim minùs utiles; ex cauſarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetuſtatibus habebitur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore posita eſt, aut in extraneis rebus : quarum tamen rerum multò maxima pars ad corporis commodum revertitur ; ut in republica quædam ſunt, quæ, ut sic dicam, ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, claſſes, nautæ, milites, ſocii ; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates : alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minùs neceſſarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac ſocietatum multitudo : quibus rebus non illud ſolùm conficitur, ut ſalvæ & incolumes, verùm etiam, ut amplæ, atque potentes sint civitates.

169. Quare utilitatis duæ partes videntur eſſe, incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta atque integra conſervatio. Potentia eſt ad ſua conſervanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta ſunt, quid difficulter fieri & quid facilè fieri possit, oportet considerare. Facilè fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, ſumptu, moleſtia, quàm brevissimo tempore confici poteſt : difficilè autem fieri, quod quamquam laboris, ſumptûs, moleſtiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas,

aut maximas cauſas habet difficultatis; tamen, his ſuſceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci poteſt. Quoniam ergo de honeſtate, & de utilitate diximus, nunc reſtat, ut de iis rebus, quas his attributas eſſe dicebamus, necessitudine & affectione, perſcribamus.

LVII. Puto igitur eſſe hanc necessitudinem, cui nullâ vi resiſti poteſt; quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoſcamus. Uri poſſe flammâ ligneam materiam neceſſe eſt: corpus mortale aliquo tempore interire neceſſe eſt: atque ita neceſſe, ut vis ea poſtulat, quam modò deſcribebamus, necessitudinis, cui nullâ vi resiſti poteſt, quæ neque mutari, neque leniri poteſt. Hujuſmodi necessitudines, quum in dicendi rationes incident, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa ſuperiori, possitne fieri, quæſtione considerabimus.

171. Atque etiam hoc mihi videor videre, eſſe quaſdam cum adjunctione necessitudines, quaſdam simplices & abſolutas. Nam aliter dicere ſolemus; Neceſſe eſt Cassilinenſes ſe dedere Annibali: aliter autem, Neceſſe eſt Cassilinum venire in Annibalis poteſtatem. Illic in ſuperiore

adjunctio eſt hæc, Nisi malint fame perire : si enim id malunt, non eſt neceſſe. Hoc inferius non item, propterea quòd sive velint Cassilinenſes ſe dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, neceſſe eſt Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere poteſt hæc necessitudinis diſtributio ? Propè dicam, plurimùm, quum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam quum simplex erit necessitudo, nihil erit quòd multa dicamus, quum eam nullâ ratione lenire possimus.

172. Quum autem ita neceſſe erit, ut aliquid effugere, aut adipiſci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honeſtatis, erit considerandum. Nam si velis attendere (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad uſum civitatis) reperias nullam eſſe rem, quam facere neceſſe sit, nisi propter aliquam cauſam, quam adjunctionem nominamus : pariter autem eſſe multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit : quod genus, ut homines mortales intereant, neceſſe eſt sine adjunctione : ut cibo utantur, non neceſſe eſt, nisi cum illa exceptione, Extrà quàm, si nolint fame perire.

173. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, ſemper, cujuſmodi sit, erit consi-

quamdiu fiat, attendendum eſt. His ex partibus ad ſententiam dicendam locos ſumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem, & vituperationes ex iis locis ſumentur, qui loci perſonis ſunt attributi, de quibus antè dictum eſt. Sin diſtributiùs tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi eſt, virtus, cujus de partibus paulò antè dictum eſt. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera, quæ ſimili eſſe in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contrariâ quoque, & quæ, & qualia ſint, intelligentur. Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus uſus ſit: nam fortunam quidem & laudare, ſtultitia, & vituperare, ſuperbia eſt. Animi autem, & laus honeſta, & vituperatio vehemens eſt.

178. Nunc quoniam omne in cauſæ genus argumentandi ratio tradita eſt, de inventione, primâ ac maximâ parte rhetoricæ, ſatis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab ſuperiore libro perducta eſt, & hic liber non parum continet litterarum, quæ reſtant, in reliquis dicemus.

cere, atque aliud tempus exſpectare oportebit.

175. In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, dignane cauſa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honeſtate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur eſſe, ut quæramus, quid ſit illud, quod ſi adipiſci, aut effugere velimus, aliqua res nobis ſit neceſſaria, hoc eſt, quæ ſit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque cauſam vehementissimè neceſſariam judicemus.

176. Affectio, eſt quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut adminiſtratione, aut hominum ſtudio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ ſint, aut plerumque haberi ſoleant, habendæ videantur eſſe: ut ad hoſtes transire turpe videtur eſſe; at non illo animo, quo Ulyſſes transiit: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, quo Ariſtippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex ſua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid perſonis dignum ſit, considerandum eſt: & non quid, ſed quo quidque animo, quicum, quo tempore,

extremum de quæſtionibus quum i
nitis tum finitis, atque adeo de g
ribus cauſarum, & conſtitutioni
ERNESTUS.

Hunc dialogum, si Corradi c
jecturæ credimus, Cicero ſcripsit a
urbis 707. ætatis ſuæ 61.

PARTITION

PARTITIONES ORATORIÆ.

FILIUS. Studeo, mi pater, Latinè ex
e audire ea, quæ mihi tu de ratione di-
endi Græcè tradidiſti ; ſi modò tibi eſt
tium, & si vis. PATER. An eſt, mi
icero, quod ego malim, quàm te quàm
octiſſimum eſſe ? Otium autem primùm
ſt ſummum, quoniam aliquando Româ
xeundi poteſtas data eſt : deinde iſta tua
udia vel maximis occupationibus meis
nteferrem libenter.

2. FILIUS. Viſne igitur, ut tu me Græ-
è ſoles ordine interrogare, sic ego te vi-
issim eiſdem de rebus Latinè interrogem ?
'ATER. Sanè, si placet : sic enim & ego
e meminiſſe intelligam, quæ accepiſti : &
ı ordine audies, quæ requiris.

3. FILIUS. Quot in partes diſtribuenda
ſt omnis doctrina dicendi ? PATER. In
res. FILIUS. Cedo quas ? PATER. Pri-

mùm in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem. FILIUS. In quo eſt ipſa vis? PATER. In rebus & verbis. Sed & res & verba invenienda ſunt & collocanda. Propriè autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi eſt commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes eſt, earumque rerum omnium cuſtos eſt memoria.

4. FILIUS. Quid? orationis quot ſunt partes? PATER. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam; narratio & confirmatio. Ad impellendos animos duæ; principium & peroratio. FILIUS. Quid? quæſtio quaſnam habet partes? PATER. Infinitam, quam conſultationem appello: & definitam, quam cauſam nomino.

II. FILIUS. Quoniam igitur invenire oratoris primum eſt, quid quæret? PATER. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet perſuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. FILIUS. Quibus rebus fides fit? PATER. Argumentis quæ ducuntur ex locis, aut in re ipſa insitis, aut aſſumptis. FILIUS. Quos vocas locos? PATER. Eos, in quibus latent argumenta. FILIUS. Quid eſt argumentum? PATER. Probabile inventum ad faciendam fidem.

6. FILIUS. Quomodo igitur duo genera iſta dividis? PATER. Quæ ſine arte putantur, ea remota appello, ut teſtimonia. FILIUS. Quid inſita? PATER. Quæ inhærent in ipſa re. FILIUS. Teſtimoniorum quæ ſunt genera? PATER. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auſpicia, ut vaticinationes, & reſponſa ſacerdotum, haruſpicum, conjectorum. Humanum, quod ſpectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expreſſa: in quo inſunt ſcripta, pacta, promiſſa, jurata, quæſita.

7. FILIUS. Quæ ſunt quæ dicis inſita? PATER. Quæ infixa ſunt rebus ipſis, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ ſunt ipſi, contrariove ejus aut ſimilia, aut diſſimilia, aut conſentanea, aut diſſentanea; ut ea, quæ ſunt quaſi conjuncta, aut ea, quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe: aut earum rerum, de quibus agitur, cauſæ: aut cauſarum eventus, id eſt, quæ ſunt effecta de causis: ut diſtributiones, ut genera partium, generumve partes: ut primordia rerum, & quaſi præcurrentia, in quibus ineſt aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus ſit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

III. FILIUS. Omnibuſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? PATER. Immo

verò ſcrutabimur, & quæremus ex omnibus: ſed adhibebimus judicium, ut levia ſemper rejiciamus, nonnumquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. FILIUS. Quoniam de fide reſpondiſti, volo audire de motu. PATER. Loco quidem quæris, ſed planiùs quod vis explicabitur, quum ad orationis ipsius quæſtionumque rationem venero.

9. FILIUS. Quid ſequitur igitur? PATER. Quum inveneris, collocare. Cujus in infinita quæſtione ordo eſt idem ferè, quem expoſui locorum. In definita autem, adhibenda ſunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. FILIUS. Quomodo igitur iſta explicas? PATER. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides eſt firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem (tot enim ſunt motûs genera, partes plures generum ſingulorum) omnem collocationem ad finem accommodo quæſtionis. Nam eſt in poſito finis, fides; in cauſa, & fides, & motus. Quare quum de cauſa dixero, in qua eſt propoſitum, de utroque dixero.

10. FILIUS. Quid habes igitur de cauſa dicere? PATER. Auditorum eam genere diſtingui. Nam aut auſculator eſt modò

qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex: aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, judicii, deliberationis, exornationis, quæ quia in laudationes maximè confertur, proprium habet jam ex eo nomen.

IV. FILIUS. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? PATER. Delectationem in exornatione: in judicio, aut sævitiam, aut clementiam judicis: in suasione autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. FILIUS. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? PATER. Ut rationem collocandi ad finem cujusque accommodem.

12. FILIUS. Quonam tandem modo? PATER. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus, aut generum distributiones, aut a minoribus ad majora adscendimus, aut a majoribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate distinguimus, quum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia.

13. FILIUS. Quid? in deliberatione quid spectas? PATER. Principia, vel non longa;

vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, ſuâ cauſâ parati. Nec multùm ſanè ſæpe narrandum eſt. Eſt enim narratio præteritarum rerum, aut præſentium: ſuasio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda eſt omnis oratio.

14. FILIUS. Quid? in judiciis quæ eſt collocatio? PATER. Non eadem accuſatoris, & rei: quòd accuſator rerum ordinem proſequitur, & ſingula argumenta, quaſi haſtâ in manu collocatâ, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, teſtimoniis, accuratiúſque in ſingulis commoratur: perorationiſque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paululum digrediens de curſu dicendi, utitur, & vehementiùs in perorando. Eſt enim propoſitum, ut iratum efficiat judicem.

V. FILIUS. Quid faciendum eſt contrà reo? PATER. Omnia longè ſecus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ lædunt: aut relinquendæ, ſi totæ ſunt moleſtæ. Firmamenta ad fidem poſita, aut per ſe diluenda, aut obſcuranda, aut digreſſionibus obruenda. Perorationes autem, ad miſericordiam conferendæ. FILIUS. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere poſſumus? PA-

TER. Non ſanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & provido; & quod reſpuunt, immutandum eſt.

16. FILIUS. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta ſunt. PATER. Unum igitur genus eſt eloquendi ſuâ ſponte fuſum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis eſt in simplicibus verbis: in conjunctis ſecunda. Simplicia invenienda ſunt: conjuncta, collocanda ſunt. Et simplicia verba partim nativa ſunt, partim reperta. Nativa ea, quæ ſignificata ſunt ſenſu. Reperta, quæ ex his facta ſunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum.

17. Atque etiam eſt hæc diſtinctio in verbis; altera, naturâ: tractatione, altera. Natura, ut sint alia conſonantiora, graviora, leniora, & quodam modo nitidiora: alia contrà. Tractatione autem, quum aut propria ſumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut priſca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodam modo: qualia ſunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quæ obſcuramus, quæ incredibiliter pollimus, quæque mirabiliùs, quàm ſermonis conſuetudo patitur, ornamus.

VI. FILIUS. Habeo de simplicibus ver-

bis : nunc de conjunctione quæro. PATER. Numeri quidam ſunt in conjunctione ſervandi, conſecutioque verborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, casibus, perturbetur oratio. Nam, ut in ſimplicibus verbis, quod non eſt Latinum; ſic in conjunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt.

19. Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi lumina, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuave. Dilucidum fit uſitatis verbis, propriis, diſpoſitis aut circumſcriptione concluſâ, aut intermiſſione, aut concisione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur ſimplicibus verbis : ſemel unaquâque re dicendâ : nulli rei, niſi, ut dilucidè dicas, ſerviendo. Probabile autem genus eſt orationis, si non nimis eſt comptum, atque expolitum, si eſt auctoritas & pondus in verbis, si ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus.

20. Illuſtris autem oratio eſt, si & verba gravitate delecta ponuntur, & tranſla-

ta, & ſuperlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat pene ante oculos. Is enim maximè ſenſus attingitur: ſed ceteri tamen, & maximè mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plus aliquantò illuſtre, quàm illud dilucidum. Altero fit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur.

21. Suave autem genus erit dicendi, primùm elegantiâ & jucunditate verborum ſonantium, & lenium: deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat concurſus, neque disjunctos, atque hiantes: & ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritum vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum: tum ex contrariis ſumpta verbis: crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum; & geminata, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur; conſtructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur.

22. Fit etiam ſuavis oratio, quum aliquid aut inviſum, aut inauditum, aut novumdicas. Delectat enim quidquid eſt admirabile, maximéque movet ea, quæ mo-

tum aliquem animi mifcet, oratio; quæque significat oratoris ipsius amabiles mores; qui exprimuntur, aut significando judicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, quum aut augendi alterius, aut minuendi sui causâ, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minùs probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, judicandum.

VII. FILIUS. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione, atque mutata. PATER. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, quum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, quum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus.

24. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, quum semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sur-

ſum versùs, retroque dicatur; deinde idem interciſè, atque permiſtè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto convertendi genere verſatur.

25. FILIUS. Actio igitur ſequitur, ut opinor. PATER. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè eſt. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & ſuavem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimùm valebunt, ſi cum orationis genere conſentient, ejuſque vim ac varietatem ſubſequentur.

26. FILIUS. Num quidnam de oratore ipſo reſtat? PATER. Nihil ſanè, præter memoriam, quæ eſt gemina litteraturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: ſic confectio memoriæ, tamquam cerâ, locis utitur, & in his imagines, ut litteras, collocat.

VIII. FILIUS. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? PATER. Quatuor eſſe ejus partes: quarum prima & poſtrema ad motum animi valet: is enim initiis eſt & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quam-

quam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximéque quum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehenſum. Itaque ad fidem quoque vel plurimùm valet. Eſt enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſâ ſit: hæc, commovendi.

28. FILIUS. Perge igitur ordine quatuor mihi iſtas partes explicare. PATER. Faciam, & a principiis primùm ordiar; quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratiâ; ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in perſonis noſtris, diſceptatorum, adverſariorum: e quibus initia benevolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, juſtitiæ, fidei: contrariis rebus in adverſarios conferendis, & cum iis, qui diſceptant, aliquâ conjunctionis aut cauſâ, aut ſpe ſignificandâ: &, si in nos aliquod odium, offensiove collata sit, tollendâ eâ, minuendâve, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando.

29. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, a rebus ipsis ordiendum eſt.

Sed facillimè auditor diſcit, &, quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus, naturamque cauſæ, si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri.

30. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliquâ conſequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quod res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquod, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: &, quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. FILIUS. Quid? in narratione quæ tandem obſervanda ſunt? PATER. Quoniam narratio eſt rerum explicatio, & quædam quasi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus, neces-

ſarium eſt : ſed aſſumimus etiam ſuavitatem.

32. Ergo ad dilucidè narrandum, eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrandi præcepta repetemus, in quibus eſt brevitas : eaque ſæpissime in narratione laudatur, de qua ſuprà dictum eſt. Probabilis autem erit, si perſonis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, conſentient : si cujuſque facti, & eventi cauſa ponetur : si teſtata dici videbuntur : si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta : si probitas narrantis ſignificabitur, si antiquitatis memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio eſt, quæ habet admirationes, exſpectationes, exitus inopinatos, interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus.

33. FILIUS. Nempe ea ſequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. PATER. Ita eſt : quæ quidem in confirmationem, & reprehenſionem dividuntur. Nam in confirmando noſtra probare volumus ; in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controverſiam venit, id aut ſit, necne ſit ; aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur : in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio

ratio. FILIUS. Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quæro.

X. PATER. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratiâ verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod numquam aliter sit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus, & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis.

35. In personis naturæ primùm spectantur, valetudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, feminarum: atque hæc quidem in corpore. Animi autem, aut quemadmodum affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertiis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestiâ. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria.

36. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti a mari: plani, an montuosi: læves, an asperi: salubres, an pestilentes: opaci, an aprici: & illa fortuita, culti, an inculti: celebres, an de-

ferti : coædificati, an vaſti : obſcuri, an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati : conſecrati, an profani.

XI. In temporibus autem, præſentia, & præterita, & futura cernuntur : in his ipsis, vetuſta, recentia, inſtantia paulò pòſt, aut aliquando futura. Inſunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, æſtas, autumnus ; aut anni tempora, ut menſis, ut dies, ut nox, hora, tempeſtas, quæ ſunt naturalia. Fortuita autem, ſacrificia, feſti dies, nuptiæ.

38. Jam facta, & eventus, aut conſilii ſunt, aut imprudentiæ ; quæ eſt aut in caſu, aut in quadam animi permotione. Caſu, quum aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, quum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis cauſa permovit. Eſt etiam in imprudentia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum tria ſunt genera : nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà eſſe poſſunt. Hujus igitur materiæ, ad argumentum ſubjectæ, perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex ſingulis conjectura capienda.

39. Eſt etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti veſtigiis ſumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconſtans, tre-

mor, & eorum aliquid, quod ſenſu percipi possit: etiam, si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si poſtea viſum, auditum, indicatum.

40. Verisimilia autem partim singula movent ſuo pondere; partim, si videntur eſſe exigua per ſe, multùm tamen, quum ſunt coacervata, proficiunt: atque in his verisimilibus inſunt nonnumquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primùm, exemplum: deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnumquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet.

XII. FILIUS. Quid? definitionis quæ ratio eſt, & quæ via? PATER. Non dubium eſt id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentiâ, ex quibus proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna diſſensio, definiendum eſt ſæpe ex contrariis, ſæpe etiam ex dissimilibus, ſæpe ex paribus. Quamobrem deſcriptiones quoque ſunt in hoc genere ſæpe aptæ, & enumeratio conſequentium, in primiſque commovet explicatio vocabuli ac nominis.

42. FILIUS. Sunt exposita jam ferè ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea reſtant,

quæ, quum factum conſtet, & nomen, qualia ſint, vocatur in dubium. PATER. Eſt ita, ut dicis. FILIUS. Quæ ſunt igitur in eo genere partes? PATER. Aut jure factum defenditur, aut ulciſcendi doloris gratiâ, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inſcitiâ, caſu.

43. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta ſine ratione ſunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis judiciis non habent, in liberis diſceptationibus habere poſſunt. Hoc in genere, in quo, quale ſit, quæritur, ex controversia, jure, & recténe actum ſit, quæri ſolet: quorum diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt.

44. FILIUS. Agesis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diviſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt; expone nunc de reprehendendo. PATER. Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione adverſarius ſumpſerit, si ſictum, aut falſum eſſe possis docere; aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus ſumpta ſunt. Primùm dubia ſumpta eſſe pro certis: deinde etiam in perſpicuè falsis eadem poſſe dici: tum ex iis, quæ ſumpſerint, non effici, quæ velint. Accedere autem oportet ad ſingula: sic univerſa frangentur. Commemoranda ſunt etiam exem-

pla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

XIII. FILIUS. Quoniam unde inveniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, exspecto. PATER. Argumentationem quæsere videris, quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda, & distinguenda dilucidè est. FILIUS. Planè istuc ipsum desidero.

46. PATER. Est ergo, ut suprà dictum est, explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, quum sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minùs probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directò spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, quum proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitque ea, quibus uteretur: atque his confirmatis ad propositum sese retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro, & contrà priùs sumit quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum.

47. Est autem illa varietas in argumen-

tando, & non injucunda diſtinctio : ut quum interrogamus noſmetipſos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus; quæ ſunt cum aliis compluribus ſententiarum ornamenta. Vitare autem ſimilitudinem poterimus, non ſemper a proposito ordientes : & ſi non omnia confirmando diſputabimus, breviterque interdum, quæ erunt ſatis aperta, ponemus : quodque ex his efficietur, ſi id apertum ſit, non habebimus neceſſe ſemper concludere.

XIV. FILIUS. Quid ? illa, quæ ſine arte appellantur, quæ jamdudum aſſumpta dixiſti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent ? PATER. Illa verò indigent: nec eò dicuntur ſine arte, quòd ita ſunt, ſed quòd ea non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata, tamen arte tractat, & maximè in teſtibus.

49. Nam & de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpe dicendum eſt: & argumenta rerum eſſe propria; teſtimonia, voluntatum : utendumque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit : & de ſingulis teſtibus, ſi naturâ vani, ſi leves, ſi cum ignominia, ſi ſpe, ſi metu, ſi iracundiâ, ſi miſericordiâ impulſi, ſi præmio, ſi gratiâ adducti : comparandique ſuperiore cum auctoritate teſtium, quibus tamen creditum non ſit.

50. Sæpe etiam quæſtionibus reſiſten-

t, quòd & dolorem fugientes multi
nentis ementiti perſæpe ſunt, mori-
aluerunt falſum fatendo, quàm infi-
dolere. Multi etiam ſuam vitam
erunt, ut eos, qui his cariores,
ipsi sibi eſſent, liberarent. Alii au-
it naturâ corporis, aut conſuetudine
li, aut metu ſupplicii, aut mortis,
rmentorum pertulerunt. Alii emen-
it in eos, quos oderant. Atque hæc
lis firmanda ſunt.

Neque eſt obſcurum, quin (quo-
in utramque partem ſunt exempla,
m ad conjecturam faciendam loci)
ıtrariis contraria sint ſumenda. At-
iam incurrit alia quædam in teſtibus,
quæſtionibus ratio. Sæpe enim ea,
licta ſunt, si aut ambiguè, aut in-
nter, aut incredibiliter dicta ſunt,
iam aliter ab alio dicta, ſubtiliter re-
nduntur.

. FILIUS. Extrema tibi pars reſtat
nis, quæ posita in perorando eſt,
a ſanè velim audire. PATER. Faci-
ſt explicatio perorationis: nam eſt
in duas partes, amplificationem &
erationem. Augendi autem & hîc
roprius locus in perorando; & in
ipſo orationis declinationes ad am-
ndum dantur, confirmatâ re aliquâ,
prehenſa.

aut amiſerit; in quibus malis sit, futuruſve sit, exprimatur breviter. Citò enim areſcit lacryma, præſertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum eſt: minuta eſt enim omnis diligentia: hic autem locus grandia requirit.

58. Illud jam eſt judicii, quo quaque in cauſa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui movere poſſunt exſpectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes & exempla valent plurimùm. In judiciis accuſatori ferè, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad miſericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accuſator miſericordiam movere debet, & defenſor iracundiam.

59. Enumeratio reliqua eſt, nonnumquam laudatori, ſuaſori non ſæpe, accuſatori ſæpius, quàm reo, neceſſaria. Hujus ipſa tempora duo ſunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expoſitis, vim eſt habitura cauſa majorem.

60. Et reo rariùs utendum eſt, quòd ponenda ſunt contraria: quorum diſſolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit

erit in enumeratione vitandum, ne oſtentatio memoriæ ſuſcepta videatur eſſe puerilis: id effugiet, qui non omnia minima repetet; ſed brevia ſingula attingens, pondera rerum ipſa comprehendet.

XVIII. FILIUS. Quoniam & de ipſo oratore, & de oratione dixiſti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum propoſuiſti, quæſtionis locum. PATER. Duo ſunt, ut initio dixi, quæſtionum genera: quorum alterum finitum temporibus & perſonis, cauſam appello: alterum infinitum, nullis neque perſonis neque temporibus notatum, conſultationem aut propoſitum voco: ſed propoſitum, latior pars cauſæ quædam, & controverſiæ: ineſt enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia.

62. Quamobrem priùs de propoſito dicamus: cujus genera ſunt duo, cognitionis alterum; ejus ſcientia eſt finis, ut verine ſint ſenſus: alterum actionis; quod refertur ad efficiendum quid, ut, ſi quæratur, quibus officiis amicitia colenda ſit. Rurſus ſuperioris genera ſunt tria: ſit, necne: quid ſit: quale ſit. Sit, necne; ut, jus in natura ſit, an in more. Quid autem ſit; ſitne jus, id, quod majori parti ſit utile. Quale autem ſit; juſtè vivere, ſit, necne, utile.

63. Actionis autem duo ſunt genera. Unum, ad perſequendum aliquid, aut declinandum: ut, quibus rebus adipiſci gloriam possis, aut quomodo invidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, uſumque refertur: ut, quemadmodum sit reſpublica adminiſtranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum.

64. Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quæritur, unum genus eſt quæſtionis, possitne aliquid effici: ut, quum quæritur, ecquiſnam perfectè ſapiens eſſe possit: alterum, quemadmodum quidque fiat: ut quonam pacto virtus pariatur, naturâne, an ratione, an uſu. Cujus generis ſunt omnes, in quibus, ut in obſcuris naturalibuſque quæſtionibus, cauſæ rationeſque rerum explicantur.

XIX. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo ſunt genera; quorum in altero diſputandum eſt, aliud, an idem sit, ut pertinacia & perſeverantia: in altero autem deſcriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda eſt, ut, qualis sit avarus, aut quid sit ſuperbia.

66. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de honeſtate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum eſt. De honeſtate sic: ut, Honeſtumne sit pro

mico periculum, aut invidiam ſubire. De tilitate autem sic: ut, Sitne utile in reublica adminiſtranda verſari. De æquiate verò sic: ut, Sitne æquum, amicos ognatis anteferre. Atque in hoc eodem enere, in quo, quale sit, quæritur, xoritur aliud quoddam diſputandi geus. Non enim simpliciter ſolùm quæriır, quid honeſtum sit, quid utile, quid equum; ſed etiam quid honeſtissimum, uid utilissimum, quid æquissimum: cujus eneris illa ſunt, quæ præſtantissima sit lignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dii, cognitionis ſunt omnia.

67. Reſtant actionis: cujus alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet, ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, ut in conſolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt, vel gignendos vel concitandos. Atque hæc ferè eſt partitio conſultationum.

XX. FILIUS. Cognovi: ſed quæ ratio eſt in his inveniendi, & diſponendi, requiro. PATER. Quid? tu aliamne cenſes, & non eamdem eſſe, quæ eſt exposita,

ut ex eiſdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ eſt exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognitâ igitur omni diſtributione propositarum conſultationum, cauſarum genera reſtant omnino.

69. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delectationem ſectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius, exornatio dicitur: quod quum latum genus eſſe poteſt, ſanéque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus eſſe possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum, aut in provisione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur: quorum alterum deliberationis eſt, alterum judicii. Ex qua partitione tria genera cauſarum exſtiterunt: unum, quod a meliori parte, laudationis eſt appellatum: deliberationis alterum; tertium judiciorum. Quamobrem de primo primùm, si placet, diſputemus. FILIUS. Mihi verò placet.

XXI. PATER. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum ſolùm, ſed etiam ad honeſtè vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar & laudandi & vituperandi.

71. Omnia enim ſunt profectò laudanda, quæ conjuncta cum virtute ſunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendiſque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatè. Non enim dubia firmantur, ſed ea, quæ certa, aut pro certis posita ſunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ antè dicta ſunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.

72. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimùm ſuavitatis: id eſt, ut factis verbis, aut vetuſtis, aut tranſlatis frequenter utamur; & in ipſa conſtructione verborum, ut paria paribus & similia similibus ſæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumſcripta numerosè, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad ex-

plendum aurium ſenſum, apto quasi quodam verborum modo.

73. Adhibendaque frequentiùs etiam illa ornamenta rerum ſunt, sive quæ admirabilia, & nec-opinata, sive ſignificata monſtris, prodigiis, & oraculis: sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidiſſe divina, atque fatalia. Omnis enim exſpectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXII. Sed quoniam in tribus generibus bona, malave verſantur, externis, corporis, & animi; prima ſunt externa, quæ ducuntur a genere: quo breviter modicéque laudato, aut, si erit infame, prætermiſſo; si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum. Poſt ea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maximè ſignificat, facillimè forma laudatur.

75. Deinde eſt ad facta veniendum, quorum collocatio triplex eſt. Aut enim temporum ſervandus eſt ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera ſunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patens, ex multis & variis diſputationibus nunc in

quamdam anguſtam & brevem concludetur.

76. Eſt igitur vis virtutis duplex : aut enim ſcientiâ cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientiâ pollet unâ. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendiſque animi motibus laudatur, ejus eſt munus in agendo : cui temperantiæ nomen eſt. Atque illa prudentia in ſuis rebus, domeſtica; in publicis, civilis appellari ſolet.

77. Temperantia autem in ſuas itidem res, & in communes diſtributa eſt, duobuſque modis in rebus diſcernitur; & ea, quæ abſunt, non expetendo, & ab iis, quæ in poteſtate ſunt, abſtinendo. In rebus autem incommodis eſt itidem duplex. Nam quæ venientibus malis obſtat, fortitudo; quæ, quod jam adeſt, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur : cujus eſt liberalitas in uſu pecuniæ : simulque altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè injuriis : & omne quod eſt ejus generis, grave, ſedatum, vel non turbulentum. In communione autem quæ posita pars eſt, juſtitia dicitur : eaque erga deos, religio; erga parentes, pietas; vulgò autem, bo-

nitas; creditis in rebus, fides; in moderatione animadvertendi, lenitas; amicitia in benevolentia nominatur.

XXIII. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi miniſtræ, comiteſque ſapientiæ: quarum altera, quæ ſint in diſputando vera, atque falſa, quibuſque poſitis quid ſequatur, diſtinguit & judicat: quæ virtus omnis in ratione ſcientiaque disputandi ſita eſt.

79. Altera autem oratoria: nihil enim eſt aliud eloquentia, nisi copioſè loquens ſapientia; quæ ex eodem hauſta genere, quo illa, quæ in diſputando, uberior eſt, atque latior, & ad motus animorum, vulgique ſenſus accommodatior. Cuſtos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maximè conſequens, verecundia eſt. Atque hi ſunt quidem ferè quasi quidam habitus animi, sic affecti, & conſtituti, ut sint singuli inter ſe proprio virtutis genere diſtincti; a quibus ut quæque res geſta eſt, ita sit honeſta neceſſe eſt, ſumméque laudabilis.

80. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti & præparati rectis ſtudiis & artibus; ut in ſuis rebus, ſtudia litterarum, ut numerorum, ut ſonorum, ut menſuræ, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum: in communibus, propensiora ſtudia

in aliquo genere virtutis præcipuè colendo, aut divinis rebus deſerviendo, aut parentibus, amicis, hoſpitibus, præcipuè atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum. Vitiorum autem ſunt genera contraria.

81. Cernenda autem ſunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, temperantiam immanitas in voluptatibus aſpernandis, & magnitudinem animi ſuperbia in animis extollendis, & deſpicientia in contemnendis honoribus; & liberalitatem effuſio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & juſtitiam acerbitas, & religionem ſuperſtitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illam diſputandi prudentiam concertatio captatioque verborum; & hanc oratoriam vim inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia.

82. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his ſumetur virtutum vitiorumque partibus: ſed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illuſtranda maximè, quemadmodum quiſque generatus, quemadmodum inſtitutus, moratuſque fuerit: &, ſi quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximèque si id divini-

tus accidiſſe potuerit videri: tum quæ quisque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quæ proposita ſunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illiſque iiſdem inveniendi locis cauſæ rerum, & eventus, & conſequentia requirentur. Neque verò mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modò quid erit animadvertendum aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quæ poſt mortem erunt conſecutæ.

XXIV. FILIUS. Accepi iſta, didicique breviter, non ſolùm quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, ut poſſem ipſe jure laudari. Videamus igitur deinceps, in ſententia dicenda quam viam, & quæ præcepta teneamus. PATER. Eſt igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, ſententiaque dicenda, ut illa prima sint ſuaſori, aut diſſuaſori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut neceſſe sit, aut non neceſſe. Nam &, si quid effici non poteſt, deliberatio tollitur, quamvis utile sit: &, si quid neceſſe eſt (neceſſe autem id eſt, sine quo salvi, liberive eſſe non poſſumus) id eſt reliquis & honeſtatibus in civili ratione, & commodis anteponendum.

84. Quum autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam eſt, quàm facilè

possit: nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et quum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quàm sit magnum: quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur.

85. Itaque quum constet hoc genus causarum ex suasione & dissuasione; suasori proponitur simplex ratio: si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.

86. Quare, quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate antè dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis, atque virtutibus; alia, quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiæ.

87. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsâ, partim commoditate aliquâ expetuntur. Honestate ea, quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate

autem aliquâ, quæ ſunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda: quorum alia ſunt quasi quodam modo cum honeſtate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diverſa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ.

XXV. Eſt etiam quasi quædam materies ſubjecta honeſtati; quæ maximè ſpectatur in amicitiis. Amicitiæ autem caritate & amore cernuntur: nam quum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut ſapientiâ aut opibus excellunt, ad caritatem referri ſolet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos uſus, familiaritaſque conjunxit, quamquam etiam caritate ipſâ, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus quum bona sint, facile eſt intellectu, quæ sint contraria.

89. Quòd si ſemper optima tenere poſſemus, haud ſanè, quoniam quidem ea perſpicua ſunt, consilio multùm egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, perſæpe evenit, ut utilitas cum honeſtate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit: ne aut opportuna propter dignitatem, aut honeſta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus.

90. Et quoniam non ad veritatem ſo-

ſùm, ſed etiam ad opiniones eorum, qui iudiunt, accommodanda eſt oratio: hoc primùm intelligamus, hominum duo eſſe genera; alterum indoctum & agreſte, quod anteferat ſemper utilitatem honeſtati; alterum humanum & politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, ides, juſtitia, omniſque virtus: illi autem alteri, quæſtus, emolumentum fructuſque proponitur; atque etiam voluptas, quæ maximè eſt inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat; quam immanissimus quiſque acerrimè ſequitur, neque ſolùm honeſtis rebus, ſed etiam neceſſariis anteponit.

XXVI. In ſuadendo, quum ei generi hominum conſilium des, ſæpe ſanè laudanda eſt; & illud videndum, quantò magis homines mala fugiant, quàm ſequantur bona: nam neque honeſta tam expetunt, quàm devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam exoptat, quàm ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem natum, malo cultu praviſque opinionibus corruptum: quare in cohortando, atque ſuadendo propoſitum quidem nobis erit illud, ut doceamus,

quâ vi bona conſequi, malaque vitare poſſimus.

92. Sed apud homines bene inſtitutos, plurimùm de laude & de honeſtate dicemus: maximéque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque verſantur. Sin apud indoctos imperitoſque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ. Nemo enim eſt tam agreſtis, quem non, si ipſa minùs honeſtas, contumelia tamen & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem ſpectat, ex iis, quæ dicta ſunt, reperietur.

93. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quàm facilè possit, quámque expediat, quæri ſolet, maximè ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, eſt videndum. Cauſarum autem genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ ſuperiores conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit.

94. Conficiens autem alia eſt abſoluta & perfecta per ſe; alia aliquid adjuvans, & efficiendi ſocia quædam: cujus generis vis varia eſt, & ſæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet,

ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Quum autem quæritur, quid ſit optimum factu; aut utilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere, quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, ſociorum, earumque rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum eſt. Neque ſolùm ea ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ adverſantur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt noſtra; non ſolùm effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum: ſed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Diſſuadentibus autem, aut utilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuasionis locis.

96. Uterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora ſint, aut veterum, quò plus auctoritatis habeant, copiam: maximéque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos

maximè proficient, si incitandi erunt, hujuſmodi ſententiæ, quæ aut ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad ulciſcendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto ſtatu fortunæ, dubiiſque eventis rerum futurarum, & retinendis ſuis fortunis, si erunt ſecundæ; sin autem adverſæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem ſunt perorationis loci.

97. Principia autem in ſententiis dicendis brevia eſſe debebunt: non enim ſupplex, ut ad judicem, venit orator, ſed hortator, atque auctor. Quare proponere, quâ mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad ſe breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & gravis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quàm verbis.

XXVIII. FILIUS. Cognovi jam laudationis, & ſuasionis locos. Nunc, quæ judiciis accommodata sint, exſpecto; idque nobis genus reſtare unum puto. PATER. Rectè intelligis. Atque ejus quidem generis finis eſt æquitas; quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nonnumquam: ut, quum de verissimo accuſatore diſputatur, aut quum hereditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſſio: in quibus causis quid æquius, æquis-

simumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis.

99. Atque etiam ante judicium de constituendo ipso judicio solet esse contentio, quum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illâne lege, hisne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiam si antè quàm res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, quum ita dicitur: Plus petisti: serò petisti: non fuit tua petitio: non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio.

100. Quarum causarum genus est positum in jure civili, quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quòd ea ferè generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum judicium sæpe dilabantur, tamen ante judicium tractanda videantur, paululum ea separo a judiciis, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo

& bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate & jure maximè consistit.

XXIX. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod objicitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur. Aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas.

102. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum adversario, conjecturâ quâdam; secundus autem definitione, atque descriptione, aut informatione verbi; tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solùm resistat oportet, aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponendâ; sed etiam rationem subjiciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, infitiationemque facti: secundus, quòd non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quòd id rectè

ıum esse defendat, quod sine ulla nonis controversia factum fatetur.

103. Deinde unicuique rationi oppoıdum est, ab accusatore id, quod si n esset in accusatione, causa omnino ɔ non posset. Itaque ea, quæ sic referun-, continentia causarum vocentur: quamım non ea magis, quæ contra rationem ensionis afferuntur, quàm ipsæ defennis rationes, continent causas. Sed disguendi gratiâ rationem appellamus eam, e affertur a reo ad recusandum, depeldi criminis causâ; quæ nisi esset, quid enderet, non haberet: firmamentum em, quod contrà ad labefactandam raıem refertur, sine quo accusatio stare ı potest.

XXX. Ex rationis autem, & ex firmanti conflictione & quasi concursu, estio exoritur quædam, quam disceptaıem voco: in qua, quid deveniat in icium, & de quo disceptetur, quæri ɛt. Nam prima adversariorum contendiffusam habet quæstionem, ut in con:ura, Ceperitne pecunias Decius. In initione, Minueritne majestatem Norıus. In æquitate, Jurene occiderit Opiıs Gracchum. Hæc, quæ primam contionem habent ex arguendo & resisdo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Raıum & firmamentorum contentio addu-

cit in anguſtum diſceptationem. Ea in conjecturâ nulla eſt. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema.

105. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majeſtatem, quòd egit de Cæpione turbulentiùs; populi enim Romani dolor juſtus vim illam excitavit, non tribuni actio; majeſtas autem, quoniam eſt magnitudo quædam populi Romani in ejus poteſtate, ac jure retinendo, aucta eſt potiùs, quàm diminuta: & ubi ita refertur, Majeſtas eſt in imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocavit: exſiſtit illa diſceptatio, Minueritne majeſtatem, qui voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egerit.

106. In his autem causis, ubi aliquid rectè factum, aut concedendum eſſe factum defenditur, quum eſt facti ſubjecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, ſalutis omnium, & conſervandæ reipublicæ causâ: relatumque eſt ab Decio, Ne ſceleratissimum quidem civem sine judicio jure ullo necare potuiſti: oritur illa diſceptatio, Potueritne rectè, ſalutis reipublicæ causâ, civem, everſorem civitatis, indemnatum

necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus & personis rursum ad consultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. Sed in gravissimis firmamentis, etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius judicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjecturâ continentur. Quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, quum ex testamentis, quid sit penus, aut quum ex lege prædii quæritur, quæ sint ruta cæsa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit.

108. Quum autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contrà dicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit: aut, etiam si ambiguè scriptum non sit, vel a verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere, vel alio se eâdem de re contrariè scripto defendere: tum disceptatio ex

ſcripti contentione exſiſtit : ut in ambiguis diſceptetur, quid maximè ſignificetur : in ſcripti ſententiæque contentione, utrum potiùs ſequatur judex : in contrariis ſcriptis, utrum magis ſit comprobandum.

109. Diſceptatio autem quum eſt conſtituta, proposita eſſe debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inveniendi locis conjiciantur. Quod quamquam ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam theſauros aliquos argumentorum, notatos habet : tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur quum eſt in infitiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt (ſed accuſatorem pro omni actore & petitore appello : poſſunt enim etiam sine accuſatore in cauſis hæc eadem controversiarum genera verſari) ſed hæc duo ſunt ei prima, cauſa & eventus. Cauſam appello rationem efficiendi : eventum, id, quod eſt effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarum paulò antè in ſuasionis locis diſtributa eſt.

111. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & utilia illi, quem arguet,

uiſſe, & ab eo effici potuiſſe demonſtret. Utilitatis conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acriùs, quò illa in utroque genere majora ponuntur.

112. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciſcendi ſtudium, si injuriæ dolor: si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs alienum, si anguſtiæ rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commotâ mente, si vinolentus, si cum ſpe efficiendi, si cum opinione celandi; aut, si patefactum eſſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si judicii pœna levior, quàm facti præmium: aut si facinoris voluptas major, quàm damnationis dolor.

113. His ferè rebus facti ſuſpicio confirmatur, quum & voluntatis in reo cauſæ reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut ſpes, aut metus impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citiùs in fraudem, quàm ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint

hæc dicta de causis. FILIUS. Teneo, & quæro, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

XXXIII. PATER. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia; quæ quidem vel maximè suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia: atque hòc quidem graviora, quòd causæ communiter videntur insimulare, & arguere omnes posse, quorum modò interfuerit aliquid; hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antè quàm factum est, aut postea, suspicionem crimen efficiant.

115. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adjunctâ illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contrà locus,

audaciam

audaciam temeritati, non prudentiæ, esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse exspectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponentur.

XXXIV. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas; primùm genus erit ipsum laudandum, dicendumque ne argumentis teneretur reus, ipsum suâ cautione fecisse, testes effugere non potuisse: deinde singuli laudentur: quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse rectè non credi: viro bono & firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atqui etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues; dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adjuvabunt: confirmandum genus primùm quæstionum erit: dicendum de vi doloris; de opinione majorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certè repudiassent.

118. De institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud

quos etiam, id quod acerbissimum est, liberi, civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui quum de servis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen, & conjuratione, quæ facta me consule est, quærendum putaverunt. Irridenda etiam disputatio est, quâ solent uti ad infirmandas quæstiones, & meditata, puerilisque dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis, argumentis, & conjecturâ ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt.

XXXV. Defensionis autem primùm infirmatio causarum: aut non fuisse; aut non tantas, aut non sibi soli, aut se commodiùs potuisse idem consequi; aut non iis esse moribus, non eâ vitâ; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut pœnas, ac judicia contemneret.

120. Consequentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti,

quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis: & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potiùs, quàm criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potiùs, quàm contra salutem valere debere; testiumque, & quæstionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet.

121. Harum causarum principia suspicioſa ad acerbitatem ab accusatore ponentur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem querela conflati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè benevolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspicioſa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi.

122. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc qui-

dem utrique maximè in peroratione facienda: alteri, frequentatione argumentorum, & coacervatione universâ: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum.

XXXVI. FILIUS. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. PATER. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum judicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis & propiùs accesserit, is vincat necesse est.

124. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tamquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo pecuniâ absoluto, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem judicii corruptelam ab reo: defensor autem, non omnem, sed tantummodò accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiamsi propiùs accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententiâ legis nititur.

125. Negat enim probari oportere, eos, ıi leges ſcripſerunt, ratum habere judi- ım, ſi totum corruptum ſit; ſi unus ac- ſator corruptus ſit, reſcindere. Nititur uitate: ut illa quasi ſcribenda lex sic et, quæque tamen complecteretur in ju- iis corruptis, ea verbo uno prævarica- nis comprehendiſſe dicitur.

126. Defenſor autem teſtatur conſuetu- em ſermonis, verbique vim ex con- rio reperiet quasi ex vero accuſatore, i contrarium eſt nomen prævaricatoris: conſequentibus, quòd ea littera de ac- ſatore ſoleat dari judici: ex nomine o, quod significat eum, qui in contra- s causis quasi variè eſſe positus videatur. d huic tamen ipsi confugiendum eſt ad uitatis locos, ad rerum judicatarum ctoritatem, ad finem aliquem periculi: mmuneque sit hoc præceptum, ut quum erque definierit, quàm maxime potuerit l communem ſenſum vimque verbi, tum nilibus, exempliſque eorum, qui ita lo- ti ſunt, ſuam definitionem ſententiam- ıe confirmet.

127. Atque accuſatori in hoc genere ıuſarum locus ille communis, minimè le concedendum, ut is, qui de re con- teatur, verbi ſe interpretatione defendat.)efenſor autem & eâ, quam propoſui,

æquitate nitatur, &, ea quum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. Nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quamquam utercque, tamen reus, nisi planè erit abfurdâ causâ, frequentiùs.

128. Amplificandi autem causâ, quæ aut quum digredientur a causâ, dici solent, aut quum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ sunt antè posita, sumentur, si modò rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

XXXVII. FILIUS. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire. PATER. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur; sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda: quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem; & utriusque generis vis in divinum & humanum jus est distributa; quorum æquitatis est unum; alterum, religionis.

130. Æquitatis autem vis est duplex; cujus altera, directi, & veri, & justi, &

ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine litteris aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, fœdus: privatum, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est.

131. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui suâ sponte, & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissimè, de

omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. FILIUS. Illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, quum disceptatio versatur in scriptis. PATER. Rectè intelligis. Eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, quâ utetur ipse, dignam scriptoris prudentiâ esse defendet: uterque id, quod adversarius ex ambiguè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, ejusdem: quamque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planiùs.

133. Eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis aut vitii: contrariam autem si probarit, fore ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Quum autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re expositâ, recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contrà fac-

tum infitietur. Pòst, judicem ad vim ſcripti vocet.

134. Hac confirmatione uſus, amplificet rem lege laudandâ, audaciamque confutet ejus, qui quum palam contrà fecerit, idque fateatur; adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: quum adverſarius aliud voluiſſe, aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferendum, a quoquam potiùs latoris ſenſum, quàm a lege, explicari. Cur ita ſcripſerit, si ita non ſenſerit? Cur, quum ea, quæ planè ſcripta sint, neglexerit: quæ numquam ſcripta sint, proferat? Cur prudentissimos in ſcribendo viros ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos? Quid impedierit ſcriptorem, quò minùs exciperet illud, quod adverſarius, tamquam si exceptum eſſet, ita dicit ſe ſecutum.

135. Utetur exemplis iis, quibus idem ſcriptor; aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio eſt, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia cauſa obtemperandi, alia abrogandi: diſſentire adverſarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi cauſâ, de conſervandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, quum aliis.

locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. Ille autem, qui se sententiâ legis voluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac litteris, vim legis positam esse defendet: quódque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur.

137. Deinde genus ejusmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et, si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemve pertineat, quod genus paulò antè attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur.

138. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nos-

tra lex defendenda eſt. Deinde eſt efficiendum, ut alterius ſcripti ſententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de ſcripto, ſententiaque præcepta ſunt, eadem huc omnia transferemus.

XL. Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa noſtra Academia floruerunt: neque ſine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre, quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur; & vera a falſis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare & diſtinguere, & aut malè ſumpta, aut malè concluſa reprehendere, & eadem vel anguſtè differere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & ſubtiliter diſputandi, & copioſè dicendi artis eſt.

140, De bonis verò rebus, & malis; æquis, iniquis; utilibus, inutilibus; honeſtis, turpibus, quam poteſt habere orator, ſine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi ſint, mi Cicero, quæ expoſui, quasi indicia fontium illorum; ad quos si nobis

eiſdem ducibus, aliiſve, perveneris, tun
& hæc ipſa meliùs, & multò majora ali
cognoſces. FILIUS. Ego verò, ac magn
quidem ſtudio, mi pater : multiſque e
tuis præclariſſimis muneribus nullum maju
exſpecto.

M. T. CICERONIS
TOPICA.

TREBATII voluntati ſatisfacturus, hoc quaſi compendium Topicorum Ariſtoteleorum fecit Tullius, in quo tamen argumentandi rationem, & diſtributionem cauſarum e Stoicorum commentariis depromptam ſequitur. Primò locis argumentorum tum artificioſorum, tum inartificialium breviter enumeratis, definit quodque genus, & exemplis illuſtrat. Deinde fusiùs de ſingulis diſſerit. Poſtremò de quæſtionibus, ac variis cauſarum generibus, quorum aliis alii loci ſunt aptiores, paucis abſolvit. ERNESTUS.

Scriptus hic liber anno urbis 709. Ciceronis 63. & Rhegio miſſus ad Trebatium, quum occiſo Cæſare, ve-

teraniſque ejus Romam a M. An nio arcessitis, Cicero iter in Græci ingreſſus eſſet, nec antè reverti co taret, quàm Hirtius & Panſa conſ latum Calendis Jan. iniiſſent. Vi Epiſt. ad fam. 7. 19.

TOPICA.

MAJORES nos res ſcribere ingreſſos, C. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore ſatis multos edidimus, digniores, e curſu ipſo revocavit voluntas tua. Quum enim mecum in Tuſculano eſſes, & in bibliotheca ſeparatim uterque noſtrûm ad ſuum ſtudium libellos, quos vellet, evolveret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Quâ inſcriptione commotus, continuò a me eorum librorum ſententiam requiſiſti.

2. Quam tibi quum expoſuiſſem, diſciplinam inveniendorum argumentorum, ut ſine ullo errore ad eam rationem viâ perveniremus ab Ariſtotele invêntâ, libris illis contineri: verecundè tu quidem, ut omnia, ſed tamen ut facilè cernerem te ardere ſtudio, mecum, ut tibi illa traderem, egiſti. Quum autem ego te non tam vitandi laboris mei cauſâ, quàm quòd id tuâ intereſſe arbitrarer, vel ut eos per te ipſe le-

geres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus.

3. Sed a libris te obscuritas rejecit: rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur. Quibus eò minùs ignoscendum est, quòd non modò rebus iis, quæ ab illo dictæ & inventæ sunt, allici debuerunt; sed dicendi quoque incredibili quadam quum copiâ, tum etiam suavitate.

4. Non potui igitur tibi, sæpius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis esses, facilè enim id cernebam, debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim quum tu mihi meisque multa sæpe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed dum fuimus una, tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus.

5. Ut autem a te discessi, in Græciam proficiscens, quum operâ meâ nec respublica, nec amici uterentur, nec honestè inter arma versari possem, ne si tutò id quidem mihi liceret; ut veni Veliam, tua-

que, & tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, quum mecum libros non haberem, memoriâ repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibique ex itinere misi; ut meâ diligentiâ mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id quod instituimus accedere.

II. Quum omnis ratio diligens differendi duas habeat partes; unam inveniendi, alteram judicandi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, eâ scientiâ, quam *Dialecticen* appellant. Inveniendi verò artem, quæ *Topice* dicitur, quæque ad usum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas, & utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur.

7. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inventio est; sic quum pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus: sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire,

Locum esse argumenti sedem; *Argumentum* autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem.

8. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea ducuntur, quæ absunt, longéque disjuncta sunt.

9. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutum evolvit id, de quo quæritur: ejus argumenti talis est formula: Jus civile est æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia.

10. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindictâ, nec testamento liber factus est, non est liber: neque est ullâ earum rerum: non est igitur liber. Tum notatio, quum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: quum lex assiduo vindicem assiduum esse jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim est assiduus, ut ait Ælius, appellatus ab ære dando.

III. Ducuntur etiam argumenta ex iis

rebus, quæ quodam modo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes diſtributum eſt. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

12. Conjugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis ejuſdem. Ejuſdem autem generis verba ſunt, quæ orta ab uno variè commutantur, ut ſapiens, ſapienter, ſapientia. Hæc verborum conjugatio συζυγία dicitur, ex qua hujuſce modi eſt argumentum: Si compaſcuus ager eſt, jus eſt compaſcere.

13. A genere ſic ducitur. Quoniam argentum omne mulieri legatum eſt, non poteſt ea pecunia, quæ numerata domi relicta eſt, non eſſe legata: forma enim a genere, quoad ſuum nomen retinet, numquam ſejungitur: numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur.

14. A forma generis, quam interdum, quò planiùs accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata eſt a viro, ſi ei viro materfamiliâs

eſſet: si ea in manum viri non convenerat, nihil debetur: genus enim eſt uxor; ejus duæ formæ; una matrumfamiliàs, earum, quæ in manum convenerunt; altera earum, quæ tantummodo uxores habentur: qua in parte quum fuerit Fabia, legatum ei non videtur.

15. A similitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum uſusfructus legatus eſt, heres reſtituere non debet, nec reficere, non magìs, quàm ſervum reſtituere, si is, cujus uſusfructus legatus eſt, deperiſſet.

16. A differentia: Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod ſuum eſſet; idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata ſunt: multùm enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur.

17. Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum ſuorum uſumfructum legavit, cellis vinariis & olearìis plenis relictis, putare id ad ſe pertinere: uſus enim, non abuſus, legatus eſt. Ea ſunt inter ſe contraria.

IV. Ab adjunctis: Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite numquam diminuit, non videtur ex edicto prætoris ſecundùm eas tabulas poſſessio dari: adjungitur enim, ut ſecundùm ſervorum, ſecundùm exſulum, ſecundùm puerulorum tabulas poſſessio videatur ex edicto dari.

19. Ab antecedentibus autem, & conſequentibus, & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, Si viri culpâ factum eſt divortium, etsi mulier nuntium remiſit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

20. A conſequentibus: Si mulier, quum fuiſſet nupta cum eo, quicum connubii jus non eſſet, nuntium remisit; quoniam qui nati ſunt, patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet.

21. A repugnantibus: Si paterfamiliâs uxori ancillarum uſumfructum legavit a filio, neque a ſecundo herede legavit, mortuo filio mulier uſumfructum non amittet: quod enim ſemel teſtamento alicui datum eſt, id ab eo invito, cui datum eſt, auferri non poteſt: repugnat enim rectè accipere, & invitum reddere.

22. Ab efficientibus causis hoc modo: Omnibus eſt jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel ſolidum, vel fornicatum: at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiſerit, non debebit præſtare quod fornix vitii fecerit: non enim ejus vitio, qui demolitus eſt, damnum factum eſt, ſed ejus operis vitio, quod ita ædificatum eſt, ut ſuſpendi non poſſet.

23. Ab effectis rebus, hoc modo: Quum mulier viro in manum convenit,

omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quæ ſunt ejuſmodi: Quod in re majore valet, valeat in minore: ut ſi in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contrà: Quod in minore valet, valeat in majore: licet idem exemplum convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par eſt: ut, quoniam uſus auctoritas fundi, biennium eſt, ſit etiam ædium: at in lege ædes non appellantur, & ſunt ceterarum omnium, quarum annuus eſt uſus: valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat.

24. Quæ autem extrinſecus aſſumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id eſt, artis expertes: ut, ſi ita reſpondeas, Quoniam P. Scævola id ſolum eſſe ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi cauſâ tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexiſſet, aqua defluëret, id tibi jus videri.

25. His igitur locis, qui ſunt expoſiti, ad omne argumentum reperiendum, tamquam elementis quibuſdam, ſignificatio & demonſtratio datur. Utrùm igitur hactenus ſatis eſt? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto.

V. Sed quoniam avidum hominem ac

has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potiùs aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quàm subtilissimè persequamur; & primùm de ipsa definitione dicatur.

27. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangive possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera: quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrarive non possunt; cerni tamen animo, atque intelligi possunt; ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus; est tamen quædam conformatio insignita, & impressa in intelligentia, quam notionem voco: ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt.

28. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum. Partitionum, quum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: ut, si quis jus civile dicat id esse, quod in legibus,

ſenatuſconſultis, rebus judicatis, juriſperitorum auctoritate, edictis magiſtratuum, more, æquitate conſiſtat. Divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ ſub eo genere ſunt, quod definitur, hoc modo: Abalienatio eſt ejus rei, quæ mancipi eſt, aut traditio alteri nexu, aut in jure ceſſio, inter quos ea jure civili fieri poſſunt.

VI. Sunt & alia genera definitionum; ſed ad hujus libri inſtitutum illa nihil pertinent: tantùm eſt dicendum, qui ſit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt; quum ſumpſeris ea, quæ ſunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, uſque eò perſequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas eſt pecunia.* Commune adhuc: multa enim genera ſunt pecuniæ. Adde quod ſequitur: *quæ morte alicujus ad quempiam pervenit.* Nondum eſt definitio: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ poſſunt. Unum adde verbum, *jure.* Jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic: *Hereditas eſt pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure.* Nondum eſt ſatis: adde, *nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeſſione retenta.* Confectum eſt. Itemque, ut illud, *Gentiles ſunt, qui inter ſe eodem nomine*

e ſunt. Non eſt ſatis. *Qui ab ingenuis riundi ſunt.* Ne id quidem ſatis eſt. *Quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit.* Abeſt tiam nunc. *Qui capite non ſunt deminuti.* loc fortaſſe satis eſt : nihil enim video cævolam , pontificem , ad hanc definitionem addidiſſe. Atque hæc ratio valet n utroque genere definitionum , ſive id , uod eſt , ſive id , quod intelligitur , deniendum eſt.

30. Partitionum autem , & divisionum enus quale eſſet , oſtendimus : ſed quid nter ſe differant , planiùs dicendum eſt. n partitione quasi membra ſunt ; ut corois , caput , humeri , manus , latera , crua , pedes , cetera.

VII. In divisione formæ ſunt , quas ræci *ἰδέας* vocant : noſtri , si qui hac rtè tractant , *ſpecies* appellant ; non pesmè id quidem , ſed inutiliter ad mutanis caſus in dicendo. Nolim enim , ne si tinè quidem dici possit , *ſpecierum* & *ciebus* dicere ; & ſæpe his casibus uten- n eſt : at *formis* & *formarum* velim. um autem utroque verbo idem signifir , commoditatem in dicendo non ar- r negligendam.

1. Genus & formam definiunt hoc o : Genus eſt notio ad plures differis pertinens. Forma eſt notio , cujus entia ad caput generis , & quasi fon-

tem referri poteſt. Notionem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea eſt insita, & antè percepta cujuſque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur ſunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formas qui putat idem eſſe, quod partes, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non ſatis acutè, quæ ſunt ſecernenda, diſtinguit.

32. Sæpe etiam definiunt & oratores & poëtæ per tranſlationem verbi, ex similitudine, cum quadam ſuavitate. Sed ego a veſtris exemplis, nisi neceſſariò, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega & familiaris meus, quum de littoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid eſſet *littus*, ita definire, *quà fluctus alluderet*: hoc eſt, quasi qui adoleſcentiam, florem ætatis, ſenectutem, occaſum vitæ, velit definire. Tranſlatione utens diſcedebat a verbis propriis rerum, ac ſuis. Quod ad definitiones attinet, hactenus. Reliqua videamus.

VIII. Partitione autem sic utendum eſt, nullam ut partem relinquas: ut si partiri velis tutelas, inſcienter facias, si ullam prætermittas. At si ſtipulationum, aut judiciorum formulas partiare, non eſt vi-

tioſum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuique generi ſubjiciantur. Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tamquam rivorum a fonte deductio.

34. Itaque in oratoriis artibus, quæſtionis genere proposito, quot ejus formæ sint, ſubjungitur abſolutè: at quum de ornamentis verborum, ſententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim eſt infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & divisionem intereſſe. Quamquam enim vocabula propè idem valere videantur; tamen quia res differebant, nomina rerum diſtare voluerunt.

35. Multa etiam ex notatione ſumuntur: ea eſt autem, quum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id eſt, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem novitatem verbi non ſatis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia ſunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariſtoteles σύμβολον appellat, quod Latinè eſt nota. Sed quum intelligitur, quid ſignificetur, minùs laborandum eſt de nomine.

36. Multa igitur in diſputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, quum quæritur, *Poſtliminium* quid sit: non dico, quæ sint

postliminii: nam id caderet in divisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed quum ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum notatur: in quo Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum, nisi *post*; & *liminium* illud, productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *æditimo*, non plus inesse *timum*, quàm in *meditullio tullium*.

37. Scævola autem, Publii filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, & *post*, & *limen*: ut quæ a nobis alienata sunt, quum ad hostem pervenerint, & ex suo tamquam limine exierint, dein quum redierint pòst ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

IX. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur; quem modò dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: ut, si aquam pluviam eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius,

ui, quia conjugata verba eſſent pluvia, & luendo, diceret, omnem aquam oportere ceri, quæ pluendo creviſſet.

39. Quum autem a genere ducetur argumentum, non erit neceſſe id uſque a apite arceſſere: ſæpe etiam citrà licet, ummodo ſuprà sit quod ſumitur, quàm l, ad quod ſumitur; ut aqua pluvia ultio genere ea eſt, quæ de cœlo veniens eſcit imbri: ſed propiore loco, in quo uasi jus arcendi continetur, genus eſt, ua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci itio, & manu nocens: quarum altera jubeir ab arbitro coërceri, altera non jubetur.

40. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere ſumitur, quum toto perſequare partes, hoc modo: Si olus malus eſt, quum aliud agitur, aliud mulatur; enumerare licet, quibus id mois fiat; deinde in eorum aliquem id, uod arguas dolo malo factum, includere: uod genus argumenti in primis firmum ideri ſolet.

X. Similitudo ſequitur, quæ latè patet; d oratoribus & philoſophis magis, quàm obis. Etsi enim omnes loci ſunt omnium iſputationum ad argumenta ſuppeditanda, men aliis diſputationibus abundantiùs occurrunt, aliis anguſtiùs. Itaque genera tibi ota sint: ubi autem his utare, quæſtiones ſæ te admonebunt.

42. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si focius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quò vult, appellatur inductio: quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur; quâ plurimùm est usus in sermonibus Socrates.

43. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, quum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in urbe de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quàm urbis, finibus regendis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe noceat, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviæ arcendæ adigere non possis arbitrum.

44. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus priùs, quàm in suam tutelam veniisset; secundus heres hereditatem obtinuisset: quæ commemoratio exemplorum valuit, eâque vos in respondendo uti multùm soletis.

45. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt,

quàm veſtra : quamquam uti etiam vos ſoletis, ſed hoc modo : Finge mancipio aliquem dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt : num idcirco id ejus factum eſt, qui accepit ? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ullâ re obligavit ? In hoc genere oratoribus, & philoſophis conceſſum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratiâ dicatur, aut minuendæ, quæ *hyperbole* dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorum. Eiſdem tamen ex locis, ut antè dixi, & in maximis, & in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur.

XI. Sequitur similitudinem differentia rei, maximè contraria ſuperiori : ſed eſt ejuſdem dissimile & simile invenire. Ejus generis hæc ſunt : Non quemadmodum quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore ſolvas ; ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo ſolvere.

47. Deinceps locus eſt, qui a contrario dicitur. Contrariorum autem genera ſunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimùm differunt, ut ſapientia, & ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tamquam e regione quædam contraria, ut celeritati

de quibus paulò antè dictum eſt, non ſemper eveniunt; conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quæ rem neceſſariò conſequuntur: itemque & antecedentia, & repugnantia. Quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re neceſſariò: & quidquid repugnat, id ejuſmodi eſt, ut cohærere numquam poſſit.

XIII. Quum tripartitò igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, antecessionem, repugnantiam; reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex. Nam quid intereſt, quum hoc ſumpſeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui ſit omne argentum legatum, utrùm hoc modo concludas argumentum? *Si pecunia ſignata argentum eſt, legata eſt mulieri: eſt autem pecunia ſignata argentum: legata igitur.* An illo modo? *Si numerata pecunia, non eſt legata; non eſt numerata pecunia argentum: eſt autem numerata pecunia argentum: legata igitur eſt.* An illo modo? *Non & legatum argentum eſt, & non eſt legata numerata pecunia: legatum autem argentum eſt: legata igitur numerata pecunia eſt.*

54. Appellant autem dialectici eam concluſionem argumenti, in qua, quum primum aſſumpſeris, conſequitur id, quod annexum eſt, primum concluſionis modum. Quum id, quod annexum eſt, ne-

garis, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit; secundus appellatur concludendi modus. Quum autem aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rursus adjungitur, & ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit; is tertius appellatur conclusionis modus.

55. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis concluſa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quòd non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus, propter excellentiam, commune poëtarum nomen efficit apud Græcos suum; sic quum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola propriè nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt. *Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas: bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri. Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.*

XIV. Hoc differendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes, sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: *Aut hoc, aut illud:*

hoc autem : non igitur illud. Itemque, *Aut hoc, aut illud : non autem hoc : illud igitur.* Quæ conclusiones idcirco ratæ ſunt, quòd in disjunctione plus uno verum eſſe non poteſt.

57. Atque ex iis conclusionibus, quas ſuprà ſcripsi, prior quartus, poſterior quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: *Non & hoc eſt, & illud : hoc autem : non igitur illud.* Hic modus eſt ſextus. Septimus autem, *Non & hoc, & illud : non autem hoc : illud igitur.* Ex his modis conclusiones innumerabiles naſcuntur, in quo eſt ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas expoſui, ad hanc inſtitutionem ſunt neceſſariæ.

58. Proximus eſt locus rerum efficientium, quæ cauſæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulò antè poſui, & quidem ex jure civili: ſed patent latiùs.

XV. Cauſarum igitur genera duo ſunt. Unum, quod vi ſuâ id, quod ſub ea ſubjectum eſt, certè efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, ſed sine quo effici non possit; ut, ſi quis æs cauſam ſtatuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici.

59. Hujus generis cauſarum ſine quo

ion efficitur, alia ſunt quieta, nihil agenia, ſtolida quodam modo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cetera generis ejuſdem. Alia autem præcursionem quamdam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per ſe adjuvantia, etſi non neceſſaria, ut amori congreſſio cauſam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere cauſarum, ex æternitate pendentium, fatum a Stoicis nectitur. Atque ut earum cauſarum, ſine quibus effici non poteſt, genera divisi, sic etiam efficientium dividi poſſunt. Sunt enim aliæ cauſæ, quæ planè efficiant, nullâ re adjuvante; aliæ, quæ adjuvari velint: ut ſapientia efficit ſapientes ſola per ſe; beatos efficiat necne ſola per ſe, quæſtio eſt. Quare, quum in diſputationem inciderit cauſa efficiens aliquid neceſſariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea cauſa, concludere.

XVI. Quum autem erit talis cauſa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; neceſſaria conclusio non ſequitur. Atque illud quidem genus cauſarum, quod habet vim efficiendi neceſſariam, errorem afferre non ferè ſolet: hoc autem, sine quo non efficitur, ſæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filii eſſe non poſſunt, propterea cauſa fuit in parentibus gignendi neceſſaria.

61. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam:

> Utinam ne in nemore Pelio securibus
> Cæsa cecidissent abiegna ad terram trabes!

Nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset. Nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At quum in Ajacis navim *crispisulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessariò.

62. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quòd aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiunt, aut perturbatione animi, aut habitu, aut naturâ, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, quum hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facilè & citò iracatur. Naturâ, ut vitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prosperè naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino, sed hujusmodi causæ non necessariæ.

63. Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in ceteris nulla.

XVII. Sed tamen earum causarum, quæ

ion ſunt conſtantes, aliæ ſunt perſpicuæ, liæ latent. Perſpicuæ ſunt, quæ appetitionem animi, judiciumque tangunt. Latent, quæ ſubjectæ ſunt fortunæ: quum nim nihil ſine cauſa fiat; hoc ipſum eſt ortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficit.

64. Etiam ea, quæ fiunt, partim ſunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ neeſſitate effecta ſunt. Voluntaria, quæ conſio. Quæ autem fortunâ, vel ignorata, vel oluntaria. Nam jacere telum, voluntatis ſt; ferire quem nolueris, fortunæ. Ex uo aries ille ſubjicitur in veſtris actionius: Si telum manu fugit magis, quàm ecit. Cadunt etiam in ignorationem, atue in imprudentiam perturbationes aniii; quæ quamquam ſint voluntariæ (obrgatione enim, & admonitione dejiciunr) tamen habent tantos motus, ut ea uæ voluntaria ſunt, aut neceſſaria interum, aut certè ignorata videantur.

65. Toto igitur loco cauſarum explica, ex earum differentia in magnis quidem usis vel oratorum, vel philoſophorum agna argumentorum ſuppetit copia: in eſtris autem ſi non uberior, at fortaſſe btilior. Privata enim judicia maximarum iidem rerum, in juriſconſultorum mihi dentur eſſe prudentia. Nam & adſunt ultùm, & adhibentur in conſilio: & pa-

tionis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, haſtæ miniſtrant.

66. In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, *Ex fide bona*, eſt additum: ubi verò etiam, *Ut inter bonos bene agier oportet:* in primiſque in arbitrio rei uxoriæ, in quo eſt, *Quid æquius, melius*, parati eſſe debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid ſocium ſocio, quid eum, qui negotia aliena curaſſet, ei cujus ea negotia fuiſſent; quid eum, qui mandaſſet, eumve, cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus & philoſophis, ſed juris etiam peritis copioſè de conſultationibus ſuis diſputare.

XVIII. Conjunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, qui efficitur ex causis. Ut enim cauſa effectum indicat, ſic, quod effectum eſt, quæ fuerit cauſa, demonſtrat. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus & poëtis, ſæpe etiam philoſophis, ſed iis, qui ornatè & copioſè loqui poſſunt, mirabilem copiam dicendi, quum denuntiant, quid ex quaque re ſit futurum. Cauſarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

68. Reliquus eſt comparationis locus,

ɛnus & exemplum ſuprà positum
ɛeterorum: nunc explicanda trac-
. Comparantur igitur ea, quæ aut
, aut minora, aut paria dicuntur:
ıs ſpectantur hæc, numerus, ſpe-
is, quædam etiam ad res aliquas

Numero sic comparabuntur, ut
ɔna, paucioribus bonis anteponan-
ucıora mala, malis pluribus: diu-
bona, brevioribus: longè, & latè
ta, anguſtis: ex quibus plura bona
ntur, quæque plures imitentur, &
Specie autem comparantur, ut
antur quæ propter ſe expetenda
, quæ propter aliud: & ut innata
ısita, aſſumptis & adventitiis: in-
ɔntaminatis: jucunda, minùs ju-
honeſta, ipsis etiam utilibus: pro-
aboriosis: neceſſaria, non neceſ-
ıa, alienis: rara, vulgaribus: de-
ıa, iis, quibus facilè carere possis:
, inchoatis: tota, partibus: ra-
ɛntia, rationis expertibus: volun-
ceſſariis: animata, inanimatis: na-
non naturalibus: artificioſa, non
is.
is autem in comparatione sic cerni-
ɛiens cauſa gravior, quàm non effi-
uæ ſeipsis contenta ſunt, meliora,
æ egent aliis: quæ in noſtra, quàm

quæ in aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis: quæ eripi non poſſunt, iis, quæ poſſunt. Affectio autem ad res aliquas eſt hujuſmodi, principum commoda majora, quàm reliquorum: itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis ſunt contraria.

71. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmissionem: eſt enim æqualis. Multa autem ſunt, quæ æqualitate ipſâ comparantur: quæ ita ferè concluduntur. Si consilio juvare cives, & auxilio, æqua in laude ponendum eſt; pari gloriâ debent eſſe ii, qui conſulunt, & ii, qui defendunt: at quod primum, eſt: quod ſequitur igitur. Perfecta eſt omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, quum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a conſequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea ſedes argumenti quærenda sit.

XIX. Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipſo, de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis

eſt dictum; alios aſſumi extrinſecus: de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad veſtras diſputationes pertinent; ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet. Et, quoniam ad te hæc ita ſcribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quàm plurimùm iis, quos recta ſtudia delectant, prodeſſe possimus.

73. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in teſtimonio posita eſt. Teſtimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa ſumitur ad faciendam fidem. Perſona autem non qualiſcumque, teſtimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute ineſt maximè. In tempore autem multa ſunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, uſus, neceſſitas, concurſio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam & ingenioſos, & opulentos, & ætatis ſpatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortaſſe, ſed vulgi opinio mutari vix poteſt, ad eamque omnia dirigunt, & qui judicant, & qui exiſtimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipſâ virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque re-

bus, quas modò enumeravi, quamquam in iis nulla ſpecies virtutis eſt, tamen interdum confirmatur fides, ſi aut ars quædam adhibetur; magna enim eſt vis ad perſuadendum, ſcientiæ: aut uſus; plerumque enim creditur iis, qui experti ſunt.

XX. Facit etiam necessitas fidem, quæ quum a corporibus, tum ab animis naſcitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipſa dicere; &, quæ a perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundiâ, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem.

75. Cujus etiam generis illa ſunt, ex quibus verum nonnumquam invenitur, pueritia, ſomnus, imprudentia, vinolentia, inſania. Nam & pueri ſæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per ſomnum, vinum, inſaniam, multa ſæpe patefacta ſunt. Multi etiam in res odioſas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit; qui ea locutus eſt, bonis viris ſubauſcultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus eſt. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pauſania accepimus.

76. Concursio autem fortuitorum talis eſt, ut, si interventum eſt caſu, quum

aut ageretur aliquid, quod proferendum non eſſet, aut diceretur. In hoc genere etiam illa eſt in Palamedem conjecta ſuſpicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix poteſt. Hujus etiam generis eſt fama vulgi, quoddam multitudinis teſtimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipartita ſunt: ex quibus alterum, naturâ valet; alterum, induſtriâ. Deorum enim virtus naturâ excellit; hominum autem, induſtriâ.

77. Divina hæc ferè ſunt teſtimonia. Primùm orationis: oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quòd ineſt in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus inſunt quasi opera divina quædam: primùm ipſe mundus, ejuſque omnis ordo, & ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus: deinde ejuſdem aëris ſonitus & ardores, multarumque rerum in terrâ portenta: atque etiam per exta, inventa præſensio. A dormientibus quoque multa ſignificata visis: quibus ex locis ſumi interdum ſolent ad fidem faciendam teſtimonia deorum.

78. In homine virtutis opinio valet plurimùm. Opinio autem eſt, non modò eos virtutem habere, qui habeant, ſed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos ſtudio, quos doctrinâ præditos vident, quorumque vitam conſtan-

tem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solùm eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atque in republica versantur, sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos : ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primùm intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem quæstionem, & quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos *causam*. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos *propositum* possumus nominare.

80. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut unâ, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus.

81. Quæstionum autem, quacumque de re sint, duo sunt genera: unum cognitio-

alterum, actionis. Cognitionis ſunt
quarum finis eſt ſcientia: ut ſi quæra-
a naturane jus profectum ſit, an ab
a quasi conditione hominum & pactio-
Actionis autem hujuſmodi exempla
Sitne ſapientis ad rempublicam acce-
Cognitionis quæſtiones tripartitæ
quum, an ſit; aut quid ſit; aut, quale
uæritur. Horum primum, conjecturâ;
idum, definitione; tertium, juris &
iæ diſtinctione explicatur.
. Conjecturæ ratio in quatuor partes
buta eſt: quarum una eſt, quum quæ-
, ſitne aliquid: altera, unde ortum
tertia, quæ id cauſa effecerit: quarta,
ua de mutatione rei quæritur. Sit,
e ſit, ſic: Ecquidnam honeſtum ſit,
iid æquum re verâ, an hæc tantùm in
ione ſint. Unde autem ſit ortum, ut,
n quæritur, naturâ, an doctrinâ poſſit
i virtus. Cauſa autem efficiens ſic, ut,
n quæritur, quibus rebus eloquentia
iatur. De commutatione, ſic: Poſſitne
uentia commutatione aliquâ converti
ıfantiam.
XII. Quum autem, quid ſit, quæri-
notio explicanda eſt, & proprietas,
ivisio, & partitio. Hæc enim ſunt de-
ioni attributa. Additur etiam deſcrip-
quam Græci χαρακτῆρα vocant. No-
ſic quæritur: Sitne id æquum, quod

ei, qui plus poteſt, utile eſt. Proprietas sic: In hominemne ſolum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Divisio, & eodem pacto partitio, sic: Triane genera bonorum sint. Deſcriptio, Qualis sit avarus, qualis aſſentator, ceteraque ejuſdem generis, in quibus natura & vita deſcribitur.

84. Quum autem quæritur, quale quid sit: aut simpliciter quæritur, aut comparatè. Simpliciter, Expetendane sit gloria. Comparatè, Præponendane sit divitiis gloria. Simplicium tria genera ſunt: de expetendo, fugiendoque: de æquo, & iniquo: de honeſto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujuſmodi: Si expetendæ divitiæ; fugienda paupertas. De æquo & iniquo: Æquumne sit ulciſci, a quocumque injuriam acceperis. De honeſto, & turpi: Honeſtumne sit, pro patria mori.

85. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum eſt de eodem, & alio: ut, si quæratur, quid intersit inter amicum, & aſſentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, si quæratur, eloquentiane pluris sit, an juris civilis ſcientia. De cognitionis quæstionibus hactenus.

86. Actionis

86. Actionis reliquæ ſunt: quarum duo ſunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel ſedandum, planéve tollendum. Ad officium ſic; ut, quum quæritur, ſuſcipiendine ſint liberi. Ad movendos animos, quum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere ſunt querelæ, incitationes, miſerationeſque flebiles, rurſuſque oratio quum iracundiam reſtinguens, tum metum erigens, tum exſultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abſtergens. Hæc omnia in propoſitis quæſtionibus genera ſunt, eadem in cauſas transferuntur.

XXIII. Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt, deinceps videndum. Omnes quidem illi, quos antè diximus, ad pleraſque ſunt: ſed alii magis, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, ex effectis, quæ ex conjunctis ſumi ſolent. Ad definitionem autem pertinet genus, & ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud, quod appellari modum, & altero diximus: quod genus quædam definitionis eſt. Si enim quæritur, idemne ſit pertinacia & perſeverantia, definitionibus judicandum eſt. Loci autem conveniunt in ejus generis quæſtionem, conſequentes, antecedentes

dentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui ſumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa ſequitur, hanc autem non ſequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut si hujus rei hæc, illius alia cauſa eſt: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum eſt: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri poteſt.

89. Ad tertium genus quæſtionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulò antè in comparationis loco enumerata ſunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ ſunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque quum de honeſto, turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio eſt.

90. Quum autem de æquo & iniquo diſſeritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, & naturâ, & inſtituto. Natura partes habet duas, tuitionem ſui, & ulciſcendi jus. Inſtitutio autem æquitatis tripartita eſt. Una pars legitima eſt, altera conveniens, tertia moris vetuſtate confirmata. Atque etiam rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe: una ad ſuperos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima, pietas: ſecunda,

tas: tertia, juſtitia, aut æquitas nomur.

XIV. De proposito ſatis multa: deinde cauſa pauciora dicenda ſunt. Plenim ſunt ei cum proposito commuria ſunt igitur genera cauſarum; judeliberationis, laudationis: quorum ipsi declarant, quibus utendum locis am judicii finis eſt jus: ex quo etiam n. Juris autem partes tum expositæ, æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: hæ partes, quæ modò expositæ, rexpetendarum. Laudationis finis, ho: de qua item eſt antè dictum.

. Sed definitæ quæſtiones a ſuis quæocis, quasi propriis, inſtituuntur, in ationem, defensionemque partitæ. In s exsiſtunt hæc genera, ut accuſator nam arguat facti: defenſor aliquid nat de tribus: aut non eſſe factum; i sit factum, aliud ejus facti nomen aut jure eſſe factum. Itaque aut infi, aut conjecturalis prima appelletur: tiva, altera: tertia, quamvis mon nomen hoc sit, juridicialis vo-

. Harum cauſarum propria argumeniis ſumpta locis, quos expoſuimus, æceptis oratoriis explicata ſunt. Reo autem accuſationis, in qua eſt de› criminis, quæ Græcè στάσις dicitur,

Latinè appelletur *ſtatus* : in quo primùm inſiſtit quasi ad repugnandum congreſſa defensio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem exsiſtunt ſtatus. Nam & negantur ſæpe ea futura, quæ ab aliquo in ſententia dicta ſunt fore, si aut omnino fieri non poſſunt, aut sine ſumma difficultate non poſſunt. In qua argumentatione ſtatus conjecturalis exsiſtit.

94. At, quum aliquid de utilitate, honeſtate, æquitate diſſeritur, deque iis rebus, quæ iis ſunt contrariæ ; incurrunt ſtatus aut juris, aut nominis : quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari poteſt, id factum eſſe, quod laudetur ; aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit ; aut omnino non eſſe laudabile, quòd non rectè, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus uſus eſt nimis impudenter Cæſar contra Catonem meum.

95. Sed quæ ex ſtatu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te ſcribo, *qua de re agitur*, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc *continentia* vocentur, quasi firmamenta defensionis : quibus ſublatis, defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmius in controverſiis diſceptandis eſſe nihil debet, danda eſt opera, ut legem adjutricem & teſtem adhibeamus. In qua re alii quasi ſtatus exsis-

tunt novi, qui appellantur legitimæ diſceptationes.

96. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adverſarius velit, ſed aliud. Id autem contingit, quum ſcriptum ambiguum eſt, ut duæ differentes ſententiæ accipi possint. Tum opponitur ſcripto voluntas ſcriptoris, ut quæratur verbane plus, an ſententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita ſunt tria genera, quæ controversiam in omni ſcripto facere poſſunt, ambiguum, diſcrepantia ſcripti & voluntatis, ſcripta contraria.

XXV. Jam hoc perſpicuum eſt, non magis in legibus, quàm in teſtamentis, in ſtipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex ſcripto aguntur, poſſe controverſias eaſdem exsiſtere. Harum tractationes in aliis libris explicantur. Nec ſolùm perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis iiſdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus, ut in principiis, quibus ut benevoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum eſt propriis locis. Itemque narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moratæ, ut cum dignitate: quæ quamquam in tota oratione eſſe debent, magis tamen ſunt propria narrandi.

98. Quæ autem conſequitur narratio-

nem fides, ea perſuadendo quoniam efficitur, qui ad perſuadendum loci maximè valeant, dictum eſt in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem : cujus effectus is debet eſſe, ut, aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & si ita jam affecti antè ſunt, ut augeat eorum motus, aut ſedet oratio.

99. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta ſuppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, quum voles.

100. Ad id autem, quod te velle ſenſeram, cumulatè ſatisfactum eſſe debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm a te desiderata erant, ſum complexus ; fecique, quod ſæpe liberales venditores ſolent, ut, quum ædes, fundumve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi cauſâ aptè & loco positum eſſe videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. T. CICERONIS
ORATOR.

IN hoc Libro Tullius perfecti Oratoris ſpeciem quamdam effingit, quam intuens futurus Orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Perfectus autem Orator is eſt, qui tria dicendi genera ita habet in poteſtate, ut parva ſummissè, modica temperatè, magna graviter dicere possit. Posito igitur, tamquam fundamento eloquentiæ, philoſophiæ ſtudio, primò de tribus dicendi generibus agit. Deinde tria Oratori videnda oſtendit, quid, quo loco, & quo modo dicat; quorum primum in inventione, alterum in diſpositione, tertium in elocutione verſatur. At ſummam eloquentiæ

vim positam esse docet in elocutione, quæ ad docendum, delectandum, flectendum accommodanda sit. Denique orationis quæ forma & quasi character esse debeat, fusè persequitur. ERNESTUS.

Scriptus hic liber anno urbis 707. Ciceronis 61. sed Catone, seu libro de laude Catonis absoluto, ut legitur, n. 35. Vide Epist. ad fam. 6, 18.

ORATOR.

UTRUM difficilius, aut majus eſſet negare tibi ſæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multúmque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unicè diligerem, cuique me carissimum eſſe ſentirem, præſertim & juſta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & ſuſcipere tantam rem, quantam non modò facultate conſequi difficile eſſet, ſed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar eſſe ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum, atque prudentium.

2. Quid enim eſt majus, quàm quum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima ſpecies, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me ſæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi ſpe, quàm, experiendi voluntate. Malo enim, quum ſtudio tuo sim obſecutus, desiderari a te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, benevolentiam.

3. Quæris igitur, idque jam ſæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi poſſit, quod ego ſummum & perfectiſſimum judicem. In quo vereor, ne, ſi id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expreſſero, tardem ſtudia multorum, qui deſperatione debilitati, experiri id nolent, quod ſe aſſequi poſſe diffidant.

4. Sed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quòd ſi quem aut natura ſua, aut illa præſtantis ingenii vis fortè deficiet, aut minùs inſtructus erit magnarum artium diſciplinis; teneat tamen eum curſum, quem poterit: prima enim ſequentem, honeſtum eſt in ſecundis, tertiiſque conſiſtere. Nam in poëtis, non Homero ſoli locus eſt, ut de Græcis loquar, aut Archiloco, aut Sophocli, aut Pindaro; ſed horum vel ſecundis, vel etiam infra ſecundos. Nec verò Ariſtotelem in philoſophia deterruit a ſcribendo amplitudo Platonis; nec ipſe Ariſtoteles admirabili quadam ſcientiâ & copiâ ceterorum ſtudia reſtinxit.

II. Nec ſolùm ab optimis ſtudiis excellentes viri deterriti non ſunt, ſed ne opifices quidem ſe ab artibus ſuis removerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi vidimus,

non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori ſtatuâ deterriti, reliqui minùs experti ſunt, quid efficere, aut quò progredi poſſent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in ſuo cujuſque genere laus, ut, quum ſumma miraremur, inferiora tamen probaremus.

6. In oratoribus verò, Græcis quidem, admirabile eſt, quantùm inter omnes unus excellat. Attamen, quum eſſet Demoſthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec poſtea defecerunt. Quare non eſt, cur eorum, qui ſe ſtudio eloquentiæ dediderunt, ſpes infringatur, aut langueſcat induſtria. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt; & in præſtantibus rebus, magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima.

7. Atque ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius: quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio an umquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſiùs, apud alios fortaſſe rariùs.

8. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id ſit, unde illud, ut ex ore aliquo, quaſi

imago exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantùm, & mente complectimur. Itaque & Phidiæ ſimulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec verò ille artifex, quum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, e quo ſimilitudinem duceret: ſed ipsius in mente insidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat.

III. Ut igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt; sic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus.

10. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi ſolùm, ſed etiam dicendi gravissimus auctor & magiſter, Plato; eaſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentiâ contineri: cetera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſſe uno & eodem ſtatu. Quidquid eſt igitur, de quo ratione & viâ diſputetur, id eſt ad ultimam ſui generis formam ſpeciemque redigendum.

11. Ac video, hanc primam ingressio-

nem meam non ex oratoriis disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, & eam quidem quum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendent, quòd inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus.

12. Ego autem & me sæpe nova videri dicere intelligo, quum pervetera dicam, sed inaudita pleriſque; & fateor, me oratorem, si modò sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primùm impressa sunt vestigia: sed & hujus, & aliorum philosophorum disputationibus, & exagitatus maximè orator est, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas; quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis reliquerunt.

13. Sic eloquentia hæc forensis spreta a philosophis & repudiata, multis quidem illa adjumentis magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis, jacta-

tionem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehensionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit.

IV. Positum sit igitur in primis, quod pòst magis intelligetur, sine philosophia non posse effici, quem quærimus, eloquentem; non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palæstra histrionem: parva enim magnis sæpe rectissimè conferuntur: nam nec latiùs, nec copiosiùs de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere.

15. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ physici fuerit auditor; a quo censet, eum, quum alia præclara quædam & magnifica didicisset, uberem & fecundum fuisse, gnarumque, quod est eloquentiæ maximum, quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur: quod idem de Demosthene existimari potest; cujus ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor.

16. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus & speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia videre,

ambigua diſtinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis ſuppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipſarum rerum diſciplina, aut dici, aut intelligi poteſt?

V. Ad has tot tantaſque res adhibenda ſunt ornamenta innumerabilia, quæ ſola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magiſtri. Quò fit, ut veram illam, & abſolutam eloquentiam nemo conſequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi diſciplina eſt; & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur.

18. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum noſtrorum tribuebat ætas, vir naturâ peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *diſertos* ait ſe vidiſſe multos, *eloquentem* omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente ſpecies eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipſâ non videbat. Vir autem acerrimo ingenio, sic enim fuit, multa & in ſe & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens poſſet, videbat.

19. Quòd si ille nec ſe, nec L. Craſſum eloquentem putavit; habuit profectò comprehenſam animo quamdam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos,

quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inveſtigemus hunc igitur, Brute, si poſſumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam fuit: quem si imitari, atque exprimere non poſſumus, quod idem ille vix deo conceſſum eſſe dicebat; at qualis eſſe debeat, poterimus fortaſſe dicere.

VI. Tria ſunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peræquè autem, id quod volumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & ſententiarum gravitate, & majeſtate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, & convertendos animos inſtructi, & parati: quod ipſum alii aſperâ, triſti, horridâ oratione, neque perfectâ, neque concluſâ; alii leni, & inſtructâ, & terminatâ. Et contrà tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora, facientes, ſubtili quadam & preſſâ oratione limati: in eodemque genere alii callidi, ſed impoliti, & conſultò rudium similes & imperitorum; alii in eadem jejunitate concinniores, id eſt, faceti, florentes etiam, & leviter ornati.

21. Eſt autem quidam interjectus, inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſupe-

riorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriuſque particeps, vel utriuſque, si verum quærimus, potiùs expers. Iſque uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem & æquabilitatem; aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, ſententiarumque diſtinguit. Horum singulorum generum quicumque vim singulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quærendum eſt, ſatisne id, quod volumus, effecerint.

VII. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornatè, ac graviter, iidem verſutè, & ſubtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire poſſemus! eſſet egregium non quærere externa, domeſticis esse contentos.

23. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expositus in Bruto, multùm tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quòd amarem meos, recordor longè omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam; non ad eam, quam in aliquo ipſe cognoverim. Hoc nec gravior exſtitit quiſquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi ſunt ii, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe desiderant Atticos, aut ipsi

Atticè volunt dicere, ut mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas: quid enim ſit Atticum, diſcant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate ſuâ, metiantur. Nunc enim tantùm quiſque laudat, quantùm ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos ſtudio optimo, judicio minùs firmo præditos, docere, quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto.

VIII. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium & nutum totos ſe fingunt & accommodant.

25. Itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quòd minimè politæ, miniméque elegantes ſunt, adſciverunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tamquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci autem multò minùs, Athenienſes verò funditus repudiaverunt: quorum ſemper fuit prudens, ſincerumque judicium, nihil ut poſſent, niſi incorruptum, audire, & elegans. Eorum religioni quum ſerviret orator, nullum verbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat.

26. Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus

is, in illa pro Ctesiphonte oratione
è optima, ſummissiùs primò; deinde,
de legibus diſputat, pressiùs; pòſt ſen-
ncedens, judices ut vidit ardentes, in
iis exſultavit audaciùs. Ac tamen in
pſo, diligenter examinante verborum
um pondera, reprehendit Æſchines
lam, & exagitat; illudenſque, dura,
à, intolerabilia eſſe dicit. Quin etiam
it ab ipſo, quum quidem eum belluam
llet, utrùm illa verba, an portenta
ut Æſchini ne Demoſthenes quidem
.tur Atticè dicere.

. Facile eſt enim verbum aliquod ar-
, ut ita dicam, notare, idque reſtinc-
n animorum incendiis irridere. Itaque
rgans jocatur Demoſthenes, negat in
ɔsitas eſſe fortunas Græciæ, * in hoc
, huc, an illuc manum porrexerit.
ıam igitur modo audiretur Myſus,
'hryx Athenis, quum etiam Demos-
ːs exagitetur, ut putidus? quum verò
atâ ululantique voce, more Asiatico,
e cœpiſſet, quis eum ferret? aut quis
s non juberet auferri?

. Ad Atticorum igitur aures teretes
ligioſas qui ſe accommodant, ii ſunt
nandi Atticè dicere. Quorum genera
ſunt; hi unum modò quale ſit, ſus-
tur. Putant enim, qui horridè inculdicat, modò id eleganter enucleaté-

ticè, cui primæ sine controver
bantur: qui si tenui genere uter
quam ab Ariſtophane poëta fulg
re, permiſcere Græciam dictus
cat igitur Atticè venuſtissimus i
ac politissimus Lysias: quis eni
negare? dum intelligamus, hoc
cum in Lysia, non quòd tenuis
inornatus, ſed quòd nihil habea
aut ineptum. Ornatè verò, &
& copiosè dicere, aut Atticoru
ne sit Æſchines, neve Demoſ
ticus.

30. Ecce autem aliqui ſe T
eſſe profitentur, novum quodd
torum & inauditum genus. N
siam ſequuntur, causidicum qu
quuntur: non illum quidem am
grandem; ſubtilem & elegante
& qui in forensibus causis poss
consiſtere. Thucydides autem
& bella narrat & prœlia, grav
probè; ſed nihil ab eo transfer
forenſem uſum & publicum. Is

eſt in oratione civili vitium vel maximum.

31. Quæ eſt autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande veſcantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porrò umquam Græcorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus eſt ab omnibus: fateor; ſed ita, ut rerum explicator prudens, ſeverus, gravis: non ut in judiciis verſaret cauſas, ſed ut in hiſtoriis bella narraret. Itaque numquam eſt numeratus orator.

32. Nec verò, si hiſtoriam non ſcripsiſſet, nomen ejus exſtaret, quum præſertim fuiſſet honoratus & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque ſententiarum gravitatem imitatur: ſed quum mutila quædam & hiantia locuti ſunt, quæ vel sine magiſtro facere potuerunt, germanos ſe putant eſſe Thucydidas. Nactus ſum etiam qui Xenophontis similem eſſe ſe cuperet; cujus ſermo eſt ille quidem melle dulcior, ſed a forensi ſtrepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eâdem eloquentiâ informandum, quam in nullo cognovit Antonius.

X. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: ſed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & ſemper amavi in-

genium, ſtudia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non desiderio ſolùm (quo quidem conficior) congreſſus noſtros, conſuetudinem victûs, doctissimos ſermones requirens tuos, ſed etiam admirabili famâ virtutum incredibilium, quæ ſpecie diſpares, prudentiâ conjunguntur.

34. Quid enim tam diſtans, quàm a ſeveritate comitas? Quis tamen umquam te aut ſanctior eſt habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? conſequeris tamen, ut eos ipſos, quos contra ſtatuas, æquos, placatoſque dimittas: itaque efficis, ut, quum gratiæ cauſâ nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio; in qua frueris ipſe te, quum in Italiæ luce cognoſceris, verſarisque in optimorum civium vel flore vel robore. Jam quantum illud eſt, quòd in maximis occupationibus numquam intermittis ſtudia doctrinæ? ſemper aut ipſe ſcribis aliquid, aut me vocas ad ſcribendum?

35. Itaque hoc ſum aggreſſus ſtatim Catone abſoluto; quem ipſum numquam attigiſſem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas eſſe duxiſſem. Sed teſtificor, me a te rogatum, & recuſantem, hæc ſcribere eſſe auſum. Volo

enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, injusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti: in quo tamen judicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

XI. Sed in omni re difficillimum est, formam, quod χαρακτῆρα Græcè dicitur, exponere optimi; quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quòd non discedit a communi more verborum; Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentiùs. Fac alium Accio: varia enim sunt judicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca; contrà alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, quum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus; existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret; idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset, judicari.

37. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, suasionum, & historiarum, & talium scriptio-

num., qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui ſunt nominati ſophiſtæ, reliquarumque rerum, quæ abſunt ab forensi contentione, ejuſque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod, quasi ad inſpiciendum, delectationis causâ comparatum eſt, formam non complectar hoc tempore: non quò negligenda sit: eſt enim illa quasi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere.

XII. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum conſtructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentiâ. Datur etiam venia concinnitati ſententiarum; & arguti certique & circumſcripti verborum ambitus conceduntur; de induſtriaque, non ex insidiis, ſed apertè, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demenſa, & paria reſpondeant; ut crebrò conferantur pugnantia, comparenturque contraria; & ut pariter extrema terminentur, eumdemque referant in cadendo ſonum: quæ in veritate cauſarum & rariùs multò facimus, & certè occultiùs. In Panathenaico autem Iſocrates ea ſtudiosè conſectatum fatetur: non enim ad judiciorum certamen, ſed ad voluptatem aurium ſcripſerat.

39. Hæc tractaſſe Thraſymachum Chalcedonium, primùm, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multoſque

multoſque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum ſatis arguta multa, ſed ut modò primùmque naſcentia, minuta, & verſiculorum ſimilia quædam, nimiúmque depicta. Quò magis ſunt Herodotus, Thucydideſque mirabiles: quorum ætas quum in eorum tempora, quos nominavi, incidiſſet, longissimè tamen ipsi a talibus deliciis, vel potiùs ineptiis, abfuerunt. Alter enim sine ullis ſalebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primiſque ab his, ut ait Theophraſtus, hiſtoria commota eſt, ut auderet uberiùs, quàm ſuperiores, & ornatiùs dicere.

XIII. Horum ætati ſucceſſit Iſocrates, qui præter ceteros ejuſdem generis laudatur ſemper a nobis, nonnumquam, Brute, leniter & eruditè repugnante te: ſed credas mihi fortaſſe, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam quum conciſus ei Thraſymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxiſſe; Thucydides autem præfractior, nec ſatis, ut ita dicam, rotundus: primus inſtituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere ſententias. In quo quum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in ſcribendo principes exſtiterunt, domus ejus officina habita eloquentiæ eſt.

41. Itaque ut ego, quum a noſtro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facilè patiebar; sic Iſocrates videtur testimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Eſt enim, ut ſcis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates: »Adoleſcens etiam nunc, »ô Phædre, Iſocrates eſt: ſed quid de »illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore mihi ingenio »videtur eſſe, quàm ut cum orationibus »Lysiæ comparetur. Præterea ad virtutem major indoles; ut minimè mirum »futurum sit, si, quum ætate proceſſerit, »aut in hoc orationum genere, cui nunc »ſtudet, tantùm, quantùm pueris, reliquis præſtet omnibus, qui umquam ora»tiones attigerunt; aut, si contentus his »non fuerit, divino aliquo animi motu »majora concupiſcat. Ineſt enim naturâ »philoſophia in hujus viri mente quædam.« Hæc de adoleſcente Socrates auguratur. At ea de ſeniore ſcribit Plato, & ſcribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum: hunc miratur unum. Me autem, qui Iſocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone errare patiantur.

42. Dulce igitur orationis genus, & ſolutum, & effluens, ſententiis argutum, verbis ſonans, eſt in illo epidictico ge-

nere, quod diximus proprium ſophiſtarum; pompæ, quàm pugnæ aptius; gymnasiis & palæſtræ dicatum; ſpretum & pulſum foro. Sed quòd educata hujus nutrimentis eloquentia, ipſa ſe poſtea colorat, & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verùm hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus.

XIV. Quoniam tria videnda ſunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo; dicendum omnino eſt, quid sit optimum in ſingulis, ſed aliquantò ſecus atque in tradenda arte dici ſolet. Nulla præcepta ponemus, neque enim id ſuſcepimus, ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; ſed qualis nobis eſſe videatur.

44. Ac duo breviter prima: ſunt enim non tam inſignia ad maximam laudem, quàm neceſſaria, & tamen cum multis pene communia. Nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem ſunt, & tamquam animi inſtar in corpore: ſed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: qua tamen in cauſa eſt vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem ſummum eſſe volumus, argumentorum & rationum locos.

45. Nam quoniam, quidquid eſt quod in

controversia aut in contentione verſetur, in eo, aut ſitne, aut quid ſit, aut quale ſit, quæritur: ſitne, ſignis: quid ſit, definitionibus: quale ſit, recti, pravique partibus: quibus ut uti poſſit orator, non ille vulgaris, ſed hic excellens, a propriis perſonis & temporibus ſemper, ſi poteſt, avocat controversiam: latiùs enim de genere, quàm de parte, diſceptare licet; ut, quod in univerſo ſit probatum, id in parte ſit probari neceſſe.

46. Hæc igitur quæſtio a propriis perſonis & temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Ariſtoteles adoleſcentes, non ad philoſophorum morem tenuiter differendi, ſed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatiùs, & uberiùs dici poſſet, exercuit: idemque locos, sic enim appellat, quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio.

XV. Facilè igitur hic noſter (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, ſed doctiſſimum & perfectiſſimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes; utetur aptis generatim; diſcet ex quo emanent etiam, qui communes appellantur loci: nec verò utetur imprudenter hac copiâ, ſed omnia expendet, & ſeliget: non enim ſemper,

nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt.

48. Judicium igitur adhibebit; nec inveniet solùm quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fecundæ & uberes, non solùm fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus; sic interdum ex illis locis, aut levia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur; quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur.

49. Quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos; aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit.

50. Jam verò ea, quæ invenerit, quâ diligentiâ collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, adituſque ad causam faciet illustres; quumque animos primâ aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breviterque descripsimus.

XVI. Sed, ut antè dictum est, in his

partibus, etsi graves atque magnæ ſunt, minùs & artis eſt, & laboris. Quum autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud eſt longè maximum, videre, quonam modo. Scitum eſt enim, quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quòd si in philoſophia tantùm intereſt quemadmodum dicas, ubi res ſpectatur, non verba penduntur; quid tandem in causis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio?

52. Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris ſentiebam, non te id ſcitari, qualem ego in inveniendo & in collocando ſummum eſſe oratorem vellem; ſed id mihi quærere videbare, quod genus ipſius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, dii immortales! atque omnium difficillimam. Nam quum eſt oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut ſequatur quocumque torqueas; tum & naturæ variæ, & voluntates, multùm inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi.

53. Flumen aliis verborum, volubilitaſque cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, reſpirationeſque delectant. Quid poteſt eſſe tam diverſum? Tamen eſt in utroque aliquid ex-

cellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & severitatem quamdam verbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur: quodque paulò antè divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri; quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

XVII. Et, quoniam cœpi jam cumulatiùs hoc munus augere, quàm a te postulatum est (tibi enim tantùm de orationis genere quærenti, respondi etiam breviter de inveniendo & collocando) ne nunc quidem solùm de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium..

55. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, quum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres:

dicerem etiam de geſtu, cum quo junctus eſt vultus : quibus omnibus, dici vix poteſt, quantùm intersit, quemadmodum utatur orator.

56. Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ ſæpe fructum tulerunt; & diſerti, deformitate agendi, multi infantes putati ſunt ; ut jam non sine cauſa Demoſthenes tribuerit, & primas, & ſecundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tanta eſt; certè plurimùm in dicendo poteſt. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contentâ voce, atrociter dicere; & ſummiſſâ, leniter; & inclinatâ, videri gravis; & inflexâ, miſerabilis. Mira eſt enim quædam natura vocis : cujus quidem, e tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, & tam ſuavis varietas perfecta in cantibus.

XVIII. Eſt autem in dicendo etiam quidam cantus obſcurior, non hic e Phrygia, & Caria rhetorum epilogus, pene canticum; ſed ille, quem significat Demoſthenes, & Æſchines, quum alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demoſthenes, illumque * ſæpe dicit voce dulci & clarâ fuiſſe.

58. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuavitatis

in vocibus: ipſa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo poſuit acutam vocem, nec unâ plus, nec a poſtrema ſyllaba citra tertiam: quò magis naturam ducem ad aurium voluptatem ſequatur induſtria.

59. Ac vocis quidem bonitas optanda eſt: non eſt enim in nobis, ſed tractatio atque uſus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit; omnes ſonorum, tum intendens, tum remittens, perſequetur gradus; idemque motu sic utetur, nihil ut ſupersit in geſtu. Status erectus & celſus; rarus inceſſus, nec ita longus; excursio moderata, eaque rara; nulla mollitia cervicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens; trunco magis toto ſe ipſe moderans, & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis.

60. Vultus verò, qui ſecundùm vocem plurimùm poteſt, quantam affert tum dignitatem, tum venuſtatem? in quo quum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuoſum ſit, tum oculorum eſt quædam magna moderatio. Nam ut imago eſt animi, vultus; sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim triſtitiæ modum res ipſæ, de quibus agetur, temperabunt.

XIX. Sed jam illius perfecti oratoris, &

ſummæ eloquentiæ ſpecies exprimenda eſt; quem hoc uno excellere, id eſt oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipſum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor: hæc complexus eſt omnia: ſed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè *eloquens* dictus eſt. Ceterarum enim rerum, quæ ſunt in oratore, partem aliquam sibi quiſque vindicat: dicendi autem, id eſt eloquendi maxima vis, ſoli huic conceditur.

62. Quamquam enim & philoſophi quidam ornatè locuti ſunt (si quidem & Theophraſtus divinitate loquendi nomen invenit, & Ariſtoteles Iſocratem ipſum lacessivit, & Xenophontis voce Muſas quasi locutas ferunt; & longè omnium, quicunque ſcripſerunt, aut locuti ſunt, exſtitit ſuavitate & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenſes habet.

63. Loquuntur cum doctis, quorum ſedare animos malunt, quàm incitare: sic de rebus placatis, ac minimè turbulentis, docendi cauſâ, non capiendi, loquuntur; ut in eo ipſo, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile eſt hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, ſecernere.

64. Mollis eſt enim oratio philoſopho-

rum & umbratilis, nec ſententiis, nec verbis inſtructa popularibus, nec vincta numeris, ſed ſoluta liberiùs: nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil aſtutum: caſta, verecunda, virgo incorrupta quodam modo. Itaque ſermo potiùs, quàm oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio eſt, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine eſt.

65. Sophiſtarum, de quibus ſuprà dixi, magis diſtinguenda similitudo videtur, qui omnes eoſdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, perſequi. Sed hoc differunt, quòd quum sit his propositum non perturbare animos, ſed placare potiùs, nec tam perſuadere, quàm delectare; & apertiùs id faciunt quàm nos, & crebriùs: concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabiles: à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, verba apertiùs transferunt; eaque ita diſponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adverſa contrariis, ſæpissimeque similiter extrema definiunt.

XX. Huic generi hiſtoria finitima eſt, in qua & narratur ornatè, & regio ſæpe aut pugna deſcribitur; interponuntur etiam conciones & hortationes; ſed in his tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multò

ſecus, quàm a poëtis, hæc eloquentia, quam quærimus, ſevocanda eſt: nam etiam poëtæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipsi differrent ab oratoribus: numero maximè videbantur antea, & verſu: nunc apud oratores jam ipſe numerus increbuit.

67. Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam si abeſt a verſu, nam id quidem orationis eſt vitium, numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaque video viſum eſſe nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit a verſu, tamen, quòd incitatiùs feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur, potiùs poëma putandum, quàm comicorum poëtarum; apud quos, nisi quòd versiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani dissimile ſermonis. Nec tamen id eſt poëtæ maximum; etsi eſt eò laudabilior, quòd virtutes oratoris perſequitur, quum verſu sit adſtrictior.

68. Ego autem, etiam si quorumdam grandis & ornata vox eſt poëtarum, tamen in ea quum licentiam ſtatuo majorem eſſe, quam in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluntati vocibus magis, quàm rebus inſerviunt. Nec verò, si quid eſt unum inter eos simile (id autem eſt judicium, electioque verborum) propterea ceterarum

erum dissimilitudo intelligi non potest: ed id nec dubium est; &, si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sanctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit.

XXI. Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quærimus) is, qui in foro causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare, necessitatis est; delectare, suavitatis; flectere, victoriæ: nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimùm. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando; vehemens in flectendo; in quo uno vis omnis oratoris est.

70. Magni igitur judicii, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator hujus tripartitæ varietatis: nam & judicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quàm, quid deceat, videre. Πρέπον appellant hoc Græci: nos dicimus sanè decorum: de quo præclarè, & multa præcipiuntur, & res est cognitione di-

gnissima. Hujus ignoratione non modò in vita, ſed ſæpissime & in poëmatis, & in oratione peccatur.

71. Eſt autem, quid deceat, oratori videndum, non in ſententiis ſolùm, ſed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum: ſemperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, eſt considerandum; quod & in re, de qua agitur, poſitum eſt, & in perſonis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt.

72. Itaque hunc locum, longè, & latè patentem, philoſophi ſolent in officiis tractare (non quum de recto ipſo diſputant; nam id quidem unum eſt) grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere & parte cauſarum. Quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidiis quum apud unum judicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus; de majeſtate populi Romani ſummiſſè & ſubtiliter? Hîc genere toto.

XXII. At perſonâ alii peccant, aut ſuâ, aut judicum, aut etiam adverſariorum; nec re ſolùm, ſed ſæpe verbo: etsi sine re nulla vis verbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio elata verbo.

73. In omnibuſque rebus videndum eſt, quatenus: etsi enim ſuus cuique modus eſt, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Appelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non ſentirent, quid eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat: ſed ad id, quod agitur, illud ſatis; quum hoc decere, quod ſemper uſurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis; quum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id uſquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrùm *decere*, an *oportere* dicas.

74. Oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & ſemper utendum eſt, & omnibus: decere, quasi aptum eſſe, conſentaneumque tempori, & perſonæ; quod quum in factis ſæpissime, tum in dictis valet, in vultu denique, & geſtu, & inceſſu; contráque item dedecere. Quod si poëta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, quum probam orationem affingit improbo, ſtultove ſapientis: si denique pictor ille vidit, quum immolandâ Iphigeniâ triſtis Calchas eſſet, mœſtior Ulyſſes, mœreret Menelaüs, obvolvendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari: si denique hiſtrio, quid deceat,

quærit : quid faciendum oratori putemus? Sed quum hoc tantum sit ; quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit : illud quidem perspicuum est, non modò partes orationis, sed etiam causas totas, alias aliâ formâ dicendi esse tractandas.

XXIII. Sequitur ut cujusque generis nota quæratur, & formula : magnum opus, & arduum, ut sæpe jam diximus : sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus ; nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt.

76. Ac primùm informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quàm opinione differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere : nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minùs. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integrâ valetudine.

77. Primùm igitur eum tamquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam, ut scis, oratori numeri, de quibus mox agemus, observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc

nnino relinquendi: ſolutum quiddam sit, :c vagum tamen, ut ingredi liberè, non licenter videatur errare. Verba etiam :rbis quasi coagmentare negligat. Habet iim ille tamquam hiatus concurſu voca- :m molle quiddam, & quod indicet non gratam negligentiam, de re hominis ma- ;, quàm de verbis laborantis.

78. Sed erit videndum de reliquis, ium hæc duo ei liberiora fuerint, circuis, conglutinatioque verborum. Illa enim ſa contracta, & minuta, non negligen- : tractanda ſunt, ſed quædam etiam negentia eſt diligens: nam ut mulieres eſſe cuntur nonnullæ inornatæ, quas idipſum ceat; sic hæc ſubtilis oratio etiam inmpta delectat. Fit enim quiddam in roque, quò sit venuſtius, ſed non ut apreat. Tum removebitur omnis insignis natus, quasi margaritarum: ne calamis- quidem adhibebuntur: fucati verò me- :amenta candoris, & ruboris, omnia rellentur: elegantia modò, & munditia manebit. Sermo purus erit & Latinus: ucidè, planéque dicetur: quid deceat, cumſpicietur.

XXIV. Unum aderit, quod quartum nuerat Theophraſtus in orationis laudibus, natum illud ſuave, & affluens: acutæ, ebræque ſententiæ ponentur, & neſcio de ex abdito erutæ, atque in hoc oratore minabuntur.

80. Verecundus erit uſus oratoriæ quasi ſupellectilis. Supellex eſt enim quodam modo noſtra, quæ eſt in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatiſque verbis, quòd aut optimè ſonat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut tranſlatum, & ſumptum aliunde, ut mutuò; aut factum ab ipſo; aut novum; aut priſcum & inusitatum. Sed etiam inusitata ac priſca ſunt in propriis, nisi quòd rarò utimur.

81. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente ſententiâ. Nam ſententiarum ornamenta, quæ permanent, etiamsi verba mutaveris, ſunt illa quidem permulta, ſed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus in priſcis, reliquiſque ornamentis & verborum, & ſententiarum demissior: tranſlatione fortaſſe crebrior, qua frequentissimè ſermo omnis utitur non modò urbanorum, ſed etiam ruſticorum: siquidem eſt eorum, *gemmare vites*, *sitire agros*, *lætas eſſe ſegetes*, *luxurioſa frumenta*. Nihil horum parum audacter, ſed aut simile eſt illi, unde transferas: aut, si res

ium nullum habet nomen, docendi causâ umptum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberiùs paulò, : quàm ceteris, utetur hic ſummiſſus: nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo.

XXV. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hîc quoque apparet, quum verbum aliquod latiùs transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deferet.

83. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos geſtus orationis σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in ſententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis (quem, nisi quòd ſolum, ceteroquin rectè quidem vocant Atticum) ſed paulò parciùs. Nam sic ut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non e parcum ſolùm, ſed etiam elegantem videri volet; eliget quibus utatur.

84. Sunt enim pleræque aptæ hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parcimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda ſunt, paria paribus relata, et similiter concluſa, eodemque pacto cadentia; & immutatione litteræ quasi quæſitæ venuſtates; ne elaborata concinni-

tas, & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat.

85. Itemque si quæ verborum iterationes contentionem aliquam & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: ceteris promiscuè poterit uti; continuationem verborum modò relaxet, & dividat, utaturque verbis quàm usitatissimis, translationibus quàm mollissimis. Etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, unâ complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda: erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior.

86. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati; quamquam iisdem ornamentis utetur horridiùs: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modicâ jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuè, quo sensu quidque pronuntient.

XXVI. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantùm valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. Ute-

ir utroque ; ſed altero in narrando aliquid enuſtè, altero in jaciendo, mittendoque diculo ; cujus genera plura ſunt : ſed nunc liud agimus.

88. Illud admonemus tamen, ridiculo c uſurum oratorem, ut nec nimis freuenti, ne ſcurrile sit ; nec in calamitatem, e inhumanum ; nec in facinus, ne odii ›cum riſus occupet ; neque aut ſuâ perſoâ, aut judicum, aut tempore alienum. læc enim ad illud indecorum referunr.

89. Vitabit etiam quæsita, nec ex temore ficta, ſed domo allata ; quæ plerumue ſunt frigida : parcet & amicitiis, & ignitatibus : vitabit inſanabiles contumeas : tantummodò adverſarios figet, nec os tamen ſemper, nec omnes, nec omni iodo : quibus exceptis sic utetur ſale & icetiis, ut ego ex iſtis novis Atticis talem ognoverim neminem, quum id certè sit el maximè Atticum.

90. Hanc ego judico formam ſummissi ratoris, ſed magni tamen, & germani ttici ; quoniam, quidquid eſt ſalſum, aut ilubre in oratione, id proprium Atticoum eſt : e quibus tamen non omnes faeti. Lysias ſatis, & Hyperides : Demades ræter ceteros fertur : Demoſthenes minùs abetur ; quo quidem mihi nihil videtur uranius, ſed non tam dicax fuit, quàm face-

tus. Eſt autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

91. Uberius eſt aliud, aliquantóque robuſtius, quàm hoc humile, de quo dictum eſt; ſummissius autem, quàm illud, de quo jam dicetur, amplissimum. Hoc in genere nervorum vel minimùm, ſuavitatis autem eſt vel plurimùm. Eſt enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copioſumque, ſummissius.

XXVII. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimúmque eſt in hac orationis forma ſuavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: ſed Phalereus Demetrius meo judicio præſtitit ceteris; cujus oratio quum ſedatè, placidéque loquitur, tum illuſtrant eam, quasi ſtellæ quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut ſæpe jam, quæ per ſimilitudinem ab alia re, aut ſuavitatis aut inopiæ cauſâ, transferuntur: mutata, in quibus pro verbo proprio ſubjicitur aliud, quod idem ſignificet, ſumptum ex re aliqua conſequenti.

93. Quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo tranſtulit, quum dixit Ennius, *arcem & urbem orbas*: alio modo, si pro patria arcem dixiſſet: & *horridam Africam terribili tremere tumultu* quum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi ſummutantur verba pro verbis: metonymiam gram-

ici vocant, quòd nomina transfe-
tur.

4. Ariſtoteles autem tranſlationi hæc
ſubjungit, & abusionem, quam καταχρῆσιν vocant: ut quum *minutum* dicimus
num pro parvo, & abutimur verbis pro-
quis, si opus eſt, vel quòd delectat, vel
d decet. Jam quum fluxerunt plures con-
iæ tralationes, alia planè fit oratio. Ita-
genus hoc Græci appellant ἀπαγωγίαν,
nine rectè, genere melius ille, qui iſta
nia tranſlationes vocat. Hæc frequentat
lereus maximè, ſuntque dulcissima: &
mquam tranſlatio eſt apud eum mul-
tamen immutationes nuſquam cre-
ores.

5. In idem genus orationis, loquor
m de illa modica, ac temperata, ver-
um cadunt lumina omnia, multa etiam
tentiarum: latæ, eruditæque diſputa-
nes ab eodem explicantur, & loci com-
nes sine contentione inducuntur. Quid
lta? e philoſophorum ſcholis tales ferè
adunt: &, nisi coràm erit comparatus
fortior, per ſe hic, quem dico, proba-
ur.

96. Eſt enim quoddam etiam insigne,
florens orationis, pictum, & expoli-
n genus, in quo omnes verborum, omnes
ntentiarum illigantur lepores. Hoc totum
ophiſtarum fontibus defluxit in forum,

ſed ſpretum a ſubtilibus, repulſum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit.

XXVIII. Tertius eſt ille amplus, copioſus, gravis, ornatus, in quo profectò vis maxima eſt. Hic eſt enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimùm valere paſſæ ſunt; ſed hanc eloquentiam, quæ curſu magno, ſonituque ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Hujus eloquentiæ eſt tractare animos, hujus omni modo permovere. Hæc modò perfringit, modò irrepit in ſenſus; inſerit novas opiniones, evellit insitas.

98. Sed multùm intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaboravit, ut callidè argutéque diceret, nec quidquam altiùs cogitaret; hoc uno perfecto, magnus orator eſt, ſi non maximus, miniméque in lubrico verſabitur, &, ſi ſemel conſtiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, ſi modò ſuum illud ſatis inſtruxerit; non extimeſcit ancipites dicendi incertoſque caſus: etiam, ſi quando minùs ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit: altè enim cadere non poteſt.

99. At verò hic noſter, quem principem

pem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit; maximè est contemnendus: ille enim summissus, quòd acutè & veteratoriè dicit, sapiens jam; medius, suavis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, facetè dicere, præsertim quum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ; si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Teniemus igitur, Brute, quem quærimus; sed animo: nam manu si prehendissem, ne ipse quidem suâ tantâ eloquentiâ mihi persuasisset, ut se dimitterem.

XXIX. Sed inventus profectò est ille eloquens, quem numquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna graviter, & mediocria temperatè potest dicere.

101. Nemo is, inquies, umquam fuit. Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo; redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem, quam etsi non cerni-

mus, tamen animo tenere poſſumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale & caducum, ſed illud ipſum, cujus qui ſit compos, ſit eloquens; quod nihil eſt aliud, niſi eloquentia ipſa, quam nullis, niſi mentis oculis videre poſſumus. Is erit igitur eloquens, ut idem illud iteremus, qui poterit parva ſummiſſè, modica temperatè, magna graviter dicere.

102. Tota mihi cauſa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua diſtinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperatâ oratione ornandi copiam perſecuti ſumus. Jus omne retinendæ majeſtatis Rabirii cauſâ continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarſimus.

103. At hæc interdum temperanda, & varianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis noſtris defensionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi vel nota eſſe arbitrarer, vel poſſe eligere, qui quærerent. Nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cujus in noſtris orationibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non aſſequimur: at, quid deceat, videmus.

104. Nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantùm abeſt, ut noſtra

miremur, ut uſque eò difficiles, ac morosi simus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes; qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita ſunt avidæ & capaces; & ſemper aliquid immenſum infinitumque desiderant.

XXX. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus ſtudiosissimo Pammene, quum eſſes Athenis, totum diligentissimè cognoviſti; neque eum dimittis e manibus; & tamen noſtra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conari; illum poſſe, nos velle, quocumque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nam & ſuccessit ipſe magnis, & maximos oratores habuit æquales: nos magnum feciſſemus, si quidem potuiſſemus, quò contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat.

106. Atqui, si Antonio Craſſus eloquens viſus non eſt, aut sibi ipſe; numquam Cotta viſus eſſet, numquam Sulpicius, numquam Hortensius: nihil enim amplè Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Craſſum dico & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fuſæ orationis aures civitatis accepimus; eaſque nos primi, quicumque

eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia ſtudia convertimus.

107. Quantis illa clamoribus adoleſcentuli diximus de ſupplicio parricidarum? quæ nequaquam ſatis deferbuiſſe pòſt aliquantò ſentire cœpimus. *Quid enim tam commune, quàm ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ejectis? Ita vivunt, dum poſſunt, ut ducere animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut eorum oſſa terra non tangat: ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita poſtremò ejiciuntur, ut ne ad ſaxa quidem mortui conquieſcant*, & quæ ſequuntur. Sunt enim omnia, ſicut adoleſcentis, non tam re & maturitate, quàm ſpe & exſpectatione, laudati.

108. Ab hac indole jam illa matura: *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex.* Nec verò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipſa enim illa pro Roſcio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulò hilariora. At pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, ſcripſit, quàm multa ſunt noſtra; eaque hanc ipſam habent, quam probo, varietatem.

XXXI. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maximè tragicis concederem, ut ne omnibus locis eâdem contentione

uterentur, crebróque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus ſermonis accederent: ipſe numquam ab illa acerrima contentione diſcederem? Sed quid poëtas divino ingenio profero? Hiſtriones eos vidimus, quibus nihil poſſet in ſuo genere eſſe præſtantius, qui non ſolùm in dissimillimis perſonis ſatisfaciebant, quum tamen in ſuis verſarentur, ſed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus.

110. Ego non elaborem? Quum dico me; te, Brute, dico: nam in me quidem jampridem effectum eſt, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes cauſas ages? aut aliquod cauſarum genus repudiabis? aut in iiſdem causis perpetuum, & eumdem ſpiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demoſthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum (quòd eum, credo, amares) quum ad te in Tuſculanum veniſſem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyſiæ ſubtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æſchini, & ſplendore verborum.

111. Multæ ſunt ejus totæ orationes ſubtiles, ut contra Leptinem; multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut contra Æſchinem, falſæ legationis, ut contra eumdem pro cauſa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult,

arripit, & a gravissimo discedens, eò potissimùm delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimùm efficit, quum gravitatis locis utitur.

112. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem de genere, non de homine quærimus: rei potiùs, id est, eloquentiæ vim & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam antè diximus, meminerimus, nil nos præcipiendi causâ esse dicturos; atque ita potiùs acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longiùs progredimur, quòd videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multò, quàm nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora: sed hunc librum etiam si minùs nostrâ commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

XXXII. Esse igitur perfectè eloquentis puto, non eam solùm facultatem habere, quæ sit ejus propria, fusè, latéque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse, quod dicere; attamen utrumque in differendo est: disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset: nam quum

reſſerat digitos, pugnumque fecerat, ticam aiebat ejuſmodi eſſe : quum i diduxerat, & manum dilataverat, e illius similem eloquentiam eſſe di-

4. Atque etiam ante hunc Ariſtoteles piò artis rhetoricæ dicit, illam artem ex altera parte reſpondere dialecti- ut hoc videlicet differant inter ſe, hæc ratio dicendi latior sit, illa lo- li contractior. Volo igitur huic ſum- nnem, quæ ad dicendum trahi pos- oquendi rationem eſſe notam : quæ m res, quod te his artibus eruditum iè fallit, duplicem habet docendi

Nam & ipſe Ariſtoteles tradidit pta plurima differendi, & poſtea, lectici dicuntur, ſpinosiora multa pe- int.

. Ergo eum cenſeo, qui eloquen- ude ducatur, non eſſe earum rerum io rudem ; ſed vel illâ antiquâ, vel hrysippi diſciplinâ inſtitutum : nove- mùm vim, naturam, genera verbo- & simplicium & copulatorum : dein- ot modis quidque dicatur : quâ ratio- rum, falſumne sit, judicetur : quid tur e quoque : quid cui conſequens uidque contrarium : quumque ambi- ulta dicantur, quomodo quidque i dividi, explanarique oporteat. Hæc

tenenda ſunt oratori : ſæpe enim occurrunt. Sed quia ſuâ ſponte ſqualidiora ſunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor.

XXXIII. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & viâ, primùm conſtituendum eſt, quid quidque ſit (nisi enim inter eos, qui diſceptent, convenit, quid ſit illud, de quo ambigitur; nec rectè diſſeri, nec umquam ad exitum perveniri poteſt) explicanda eſt ſæpe verbis mens noſtra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda eſt : siquidem definitio eſt oratio, quæ, quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quàm brevissimè. Tum, ut ſcis, explicato genere cujuſque rei, videndum eſt, quæ ſint ejus generis ſive formæ ſive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

117. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus eſſe eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam preſsè, & anguſtè, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri ſolet : ſed quum explanatiùs, tum etiam uberiùs, & ad commune judicium, popularemque intelligentiam accommodatiùs. Idemque etiam, quum res poſtulabit, genus univerſum in ſpecies certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet: quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad

c tempus; quoniam, ut ſuprà dixi, judi-
m me eſſe, non doctorem volo.
118. Nec verò dialecticis modò sit in-
uctus, ſed habeat omnes philoſophiæ no-
; & tractatos locos. Nihil enim de reli-
ne, nihil de morte, nihil de pietate,
il de caritate patriæ, nihil de bonis re-
s aut malis, nihil de dolore, nihil de
luptate, nihil de perturbationibus animi
erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas,
l jejuniùs aguntur; nihil; inquam, sine
ſcientia, quam dixi, graviter, amplè,
piosè dici & explicari poteſt.
XXXIV. De materia loquor orationis
am nunc, non ipſo de genere dicendi:
lo enim priùs habeat orator rem, de qua
:at, dignam auribus eruditis, quàm co-
:et, quibus verbis quidque dicat, aut
omodo: quem etiam, quò grandior sit,
quodam modo excelsior, ut de Pericle
i ſuprà, ne physicorum quidem eſſe
iarum volo. Omnia profectò, quum ſe
:œleſtibus rebus referet ad humanas, ex-
iiùs, magnificentiúſque & dicet, & ſen-
t.
120. Quumque illa divina cognoverit,
lo ignoret ne hæc quidem humana. Jus
ile teneat, quo egent cauſæ forenſes
otidie: quid eſt enim turpius, quàm le-
imarum & civilium controversiarum pa-
cinia ſuſcipere, quum sis legum & ci-

vilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum & memoriæ veteris ordinem, maximè scilicet nostræ civitatis; sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis, notatisque temporibus, nihil quum illustre præterminteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum nostrarum cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio, summa cum delectatione, & auctoritatem orationi affert & fidem.

121. Sic igitur instructus veniet ad causas; quarum habebit genera primùm ipsa cognita: erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet; in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari videmus.

XXXV. Quum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta

a ſunt: traditi ſunt, e quibus ducan-
duplices loci; uni e rebus ipsis, alteri
npti. Tractatio igitur rerum efficit ad-
biliorem orationem: nam ipſæ quidem
n perfacili cognitione verſantur. Quid
ı jam ſequitur, quod quidem artis sit,
ordiri orationem, in quo aut concilie-
uditor, aut erigatur, aut paret ſe ad
ndum? rem breviter exponere, &
abiliter, & apertè, ut, quid agatur,
ligi possit? ſua confirmare? adverſa-
vertere? eaque efficere non pertur-
, ſed singulis argumentationibus ita
ludendis, ut efficiatur quod sit conſe-
ıs iis, quæ ſumentur ad quamque rem
irmandam? poſt omnia perorationem
mmantem, reſtinguentemve conclu-
?

23. Has partes quemadmodum tractet
ulas, difficile dictu eſt hoc loco: nec
ı ſemper tractantur uno modo. Quo-
ı autem non, quem doceam, quæro,
uem probem; probabo primùm eum,
quid deceat, videbit. Hæc enim ſa-
tia maximè adhibenda eloquenti eſt,
t temporum, perſonarumque modera-
Nam nec ſemper, nec apud omnes,
contra omnes, nec pro omnibus eo-
ı modo dicendum arbitror.

XXVI. Is erit ergo eloquens, qui ad
quodcumque decebit, poterit accom-

modare orationem. Quod quum ſtatuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet; nec ſatura jejunè, nec grandia minutè, nec item contrà, ſed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non elatis incenſa verbis, ſed acuta ſententiis, vel ad offensionem adverſarii, vel ad commendationem ſui. Narrationes credibiles, nec hiſtorico, ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucidè. Dein ſi tenues cauſæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio.

125. Quum verò cauſa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi: tum ſe latiùs fundet orator, tum reget & flectet animos, & sic afficiet, ut volet, id eſt, ut cauſæ natura, & ratio temporis poſtulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem adſcendit in tantum honorem eloquentia. Nam quum omnis pars orationis eſſe debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum ſunt maximè luminoſæ, & quasi actuoſæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæſtione pono, quam, ut ſuprà dixi, Græci appellant θέσιν; alteram in augendis, amplificandiſque rebus, quæ ab eiſdem αὔξησις eſt nominata.

126. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maximè excellet; qui communes appellati, quòd videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt. At verò illa pars orationis, quæ est de genere universo, totas causas sæpe continet: quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque ut de universo genere dicatur: nisi quum de vero ambigetur; quod quæri conjecturâ solet.

127. Dicetur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquantò nervosiùs: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adversarios asperè. Augendis verò rebus, & contrà abjiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, & pene infinitè in perorando.

XXXVII. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, quod Græci ἦθος vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accom-

modatum; alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud ſuperius, come, jucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum; hoc, vehemens, incenſum, incitatum, quo cauſæ eripiuntur; quod quum rapidè fertur, ſuſtineri nullo pacto poteſt.

129. Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minùs; ſed magno ſemper usi impetu, ſæpe adverſarios de ſtatu omni dejecimus. Nobis pro familiari reo ſummus orator non reſpondit Hortenſius. A nobis homo audacissimus Catilina in ſenatu accuſatus obmutuit. Nobis privata in cauſa magna & gravi, quum cœpiſſet Curio pater reſpondere, ſubitò aſſedit, quum sibi venenis ereptam memoriam diceret.

130. Quid ego de miſerationibus loquar? quibus eò ſum uſus pluribus, quòd etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut viderer excellere, non ingenio, ſed dolore aſſequebar. Quæ qualiacumque in me ſunt; me enim ipſum non pœniket, quanta sint: ſed apparent in orationibus: etsi carent libri ſpiritu illo, propter quem majora eadem illa, quum aguntur, quam quum leguntur, videri ſolent.

XXXVIII. Nec verò miſeratione ſolùm mens judicum permovenda eſt (quâ nos ita

dolenter uti ſolemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus; ut alia in cauſa, excitato reo nobili, ſublato etiam filio parvo, plangore & lamentatione compleremus forum) ſed etiam eſt faciendum, ut iraſcatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, ſatietate afficiatur, ſperet, metuat, lætetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accuſatio ſuppeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ.

132. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri poteſt, qui modus a me non tentatus ſit: dicerem perfectum, ſi ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiæ extimeſcerem. Sed, ut ſuprà dixi, nulla me ingenii, ſed magna vis animi inflammat, ut me ipſe non teneam. Nec umquam is, qui audiret, incenderetur, niſi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domeſticis, niſi ea legiſſes: uterer alienis, vel Latinis, ſi nulla reperirem; vel Græcis, ſi deceret. Sed Craſſi perpauca ſunt, nec ea judiciorum: nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii: dicebat melius, quàm ſcripſit Hortenſius.

133. Verùm hæc vis, quam quærimus, quanta ſit, ſuſpicemur, quoniam exemplum non habemus; aut, ſi exempla ſe-

quimur, a Demoſthene ſumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis judicio, de ſuis factis, conſiliis, meritis in rempublicam aggreſſus eſt dicere. Ea profectò oratio in eam formam, quæ eſt insita in mentibus noſtris, includi sic poteſt, ut major eloquentia non requiratur.

XXXIX. Sed jam forma ipſa reſtat, & character ille qui dicitur; qui qualis eſſe debeat, ex ipsis, quæ ſuprà dicta ſunt, intelligi poteſt. Nam & singulorum verborum & collocatorum lumina attigimus; quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimæ tranſlationes erunt, quòd eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per ſe ipſe delectat.

135. Et reliqua, ex collocatione verborum, quæ ſumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori, appellantur insignia; non quòd ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadem ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, & quodam modo insignia; quum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem ver-

bo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem ſententia ponitur; aut quum similiter vel cadunt verba, vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut quum gradatim ſurſum verſus reditur; aut quum, demptis conjunctionibus, diſſolutè plura dicuntur; aut quum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, oſtendimus; aut quum corrigimus noſmetipſos, quasi reprehendentes; aut si eſt aliqua exclamatio vel admirationis, vel conqueſtionis; aut quum ejuſdem nominis caſus ſæpius commutatur.

136. Sed ſententiarum ornamenta majora ſunt: quibus quia frequentissimè Demoſthenes utitur, ſunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maximè eſſe laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione ſententiæ dicitur: nec aliud quidquam eſt, dicere, nisi omnes, aut certè pleraſque aliquâ ſpecie illuminare ſententias; quas quum tu optimè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantùm notetur locus.

XL. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut verſet ſæpe multis modis eamdem & unam rem; & hæreat in eadem, commoreturque ſententia: ſæpe etiam ut exte-

nuet aliquid; ſæpe ut irrideat; ut declinet a proposito, deflectatque ſententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, quum tranſegerit jam aliquid, definiat: ut ſe ipſe revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rurſus quasi ad interrogata sibi ipſe reſpondeat: ut contrà, ac dicat, accipi, & ſentiri velit: ut addubitet, quid potiùs, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpam in adverſarium conferat.

138. Ut ſæpe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adverſario quasi deliberet: ut hominum fermones moreſque deſcribat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut antè occupet, quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens diſpertiat: ut interpellatorem coërceat: ut aliquid reticere ſe dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberiùs quid audeat: ut iraſcatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur: ut a proposito declinet aliquantulùm: ut optet, ut exſecretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris.

139. Atque alias etiam dicendi quasi

virtutes sequetur: brevitatem, si res petet: æpe etiam rem dicendo subjiciet oculis: æpe suprà feret, quàm fieri possit: signi-ic-tio sæpe erit major, quàm oratio: sæpe ilaritas, sæpe vitæ, naturarumque imitatio.

XLI. Hoc in genere, nam quasi silvam vides, omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo. Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non possunt. De quo quum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quæ dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solùm, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, justa esset excusatio, quum & amicissimo & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti, satisfacere voluissem.

141. Sed si profitear (quod utinam possem!) me studiosis dicendi præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum; quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis um-

quam dubitavit, quin in republica noſtra primas eloquentia tenuerit ſemper, urbanis, pacatiſque rebus; ſecundas, juris ſcientia? quum in altera, gratiæ, gloriæ, præſidii plurimùm eſſet; in altera, perſecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipſa auxilium ab eloquentia ſæpe peteret, eâ verò repugnante vix ſuas regiones fineſque defenderet.

142. Cur igitur jus civile docere ſemper pulchrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus; ad dicendum ſi quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornatè, pellatur omnino e civitate eloquentia: ſin ea non modò eos ornat, penes quos eſt, ſed etiam univerſam rempublicam; cur aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut, quod noſſe pulcherrimum eſt, id non glorioſum docere?

XLII. At alterum factitatum eſt, alterum novum. Fateor: ſed utriuſque rei cauſa eſt. Alteros enim reſpondentes audire ſat erat, ut ii, qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent; ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus: alteri quum domeſticum tempus in cognoſcendis, componendiſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipsis reficiendis omne conſumerent; quem habebant inſtituendi, aut docendi

locum? Atque haud ſcio, an plerique noſtrorum oratorum, contra atque nos, ingenio plus valuerint, quàm doctrinâ: itaque illi dicere meliùs, quàm præcipere; nos contrà fortaſſe poſſumus.

144. At dignitatem docere non habet. Certè, si quasi in ludo: ſed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam unà legendo, audiendo; neſcio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis ſacrorum alienatio fiat, docere honeſtum eſt, ut eſt; quibus ipſa ſacra retineri defendique possint, non honeſtum eſt?

145. At jus profitentur etiam qui neſciunt; eloquentiam autem illi ipsi, qui conſecuti ſunt, tamen eâ ſe valere dissimulant, propterea quòd prudentia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latere eloquentia poteſt; aut id, quod dissimulat, effugit; aut eſt periculum, ne quis putet in magna arte & glorioſa, turpe eſſe docere alios id, quod ipsi fuerit honeſtissimum diſcere?

146. Ac fortaſſe ceteri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. Quid enim poſſem, quum & abfuiſſem adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſâ mare transiſſem, & doctissimis hominibus referta domus eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone

noſtro doctrinarum notæ? quumque vulgò ſcripta noſtra legerentur, dissimularem me didiciſſe? Quid erat, cur probarem, nisi quòd parum fortaſſe profeceram?

XLIII. Quod quum ita sit; tamen ea, quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputando, quàm ea, de quibus dicendum eſt, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, neceſſaria, tamen fiunt magnificentiùs, quàm docentur. Eſt id omnino verum, ſed propriè in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices ſtirpeſque non item: ſed eſſe illa sine his non poteſt. Me autem, sive pervagatissimus ille verſus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit quin delecter; sive tuum ſtudium hoc a me volumen expreſsit; tamen eis, quos aliquid reprehenſuros ſuſpicabar, reſpondendum fuit.

148. Quòd si ea, quæ dixi, non ita eſſent; quis tamen ſe tam durum agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, quum meæ forenſes artes & actiones publicæ concidiſſent, non me aut desidiæ, quod facere non poſſum; aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potiùs quàm litte-

s, dederem ? quæ quidem me antea in idicia, atque in curiam deducebant, nunc blectant domi. Nec verò talibus modò ibus, quales hic liber continet, ſed multò tiam gravioribus & majoribus : quæ si runt perfectæ, profectò forensibus nos-is rebus etiam domeſticæ litteræ reſpon-ebunt. Sed ad inſtitutam diſputationem vertamur.

XLIV. Collocabuntur igitur verba, aut t inter ſe quàm aptissimè cohæreant ex-ema cum primis, eaque sint quàm ſua-issimis vocibus ; aut ut forma ipſa con-inmitaſque verborum conficiat orbem ium ; aut ut comprehensio numerosè & ptè cadat. Atque illud primùm videamus, uale sit, quod vel maximè desiderat diligen-am, ut fiat quasi ſtructura quædam, nec men fiat operosè ; nam eſſet quum infi-itus, tum puerilis labor : quod apud Lu-ilium ſcitè exagitat in Albucio Scævola ;

Quàm lepide lexeis compoſtæ ! ut teſſerulæ omnes
indo pavimento, atque emblemate vermiculato.

150. Nolo tam minuta hæc conſtructio ppareat : ſed tamen ſtilus exercitatus effi-iet facilè hanc viam componendi. Nam ſt in legendo oculus, sic animus in di-endo proſpiciet, quid ſequatur, ne ex-remorum verborum cum inſequentibus

primis concurſus, aut hiulcas voces efficiat, aut aſperas. Quamvis enim ſuaves, graveſque ſententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures; quarum eſt judicium ſuperbissimum. Quod quidem Latina lingua sic obſervat, nemo ut tam ruſticus sit, qui vocales nolit conjungere.

151. In quo quidam Theopompum reprehendunt, quòd eas litteras tanto opere fugerit; etsi id magiſter ejus Iſocrates: at non Thucydides: ne ille quidem, haud paulò major ſcriptor, Plato; nec ſolùm in his ſermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de induſtria id faciendum fuit, ſed in populari oratione, quâ mos eſt Athenis laudari in concione eos, qui sint in prœliis interfecti: quæ sic probata eſt, ut eam quotannis, ut ſcis, illo die recitari neceſſe sit: in ea eſt crebra iſta vocum concurſio, quam magna ex parte, ut vitioſam, fugit Demoſthenes.

XLV. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, diſtrahere voces conceditur. Indicant orationes illæ ipſæ horridulæ Catonis: indicant omnes poëtæ, præter eos, qui ut verſum facerent ſæpe hiabant; ut Nævius:

Vos, qui accolitis Hiſtrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem:

Quam numquam vobis Graii, atque Barbari.

At

At Ennius ſemel: — *Scipio invicte* — Et quidem nos:

Hoc motu radiantis Eteſiæ in vada ponti.

Hoc idem noſtri ſæpius non tuliſſent, quod Græci laudare etiam ſolent.

153. Sed quid ego vocales? sine vocalibus ſæpe brevitatis cauſâ contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis*, *Vas' argenteis*, *passi' crinibus*, *tecti' fractis*. Quid verò licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quò eſſent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*, bis: sic *Duellium*, eum, qui Pœnos claſſe devicit, *Bellium* nominaverunt, quum ſuperiores appellati eſſent ſemper *Duellii*. Quin etiam verba ſæpe contrahuntur, non uſûs cauſâ, ſed aurium. Quomodo enim veſter *Axilla*, *Ahala* factus eſt, nisi fugâ litteræ vaſtioris? quam litteram etiam e *maxillis*, e *taxillis*, & *vexillo*, & *paxillo*, conſuetudo elegans Latini ſermonis evellit.

154. Libenter etiam copulando verba jungebant ut *ſodes*, pro, *si audes*: *sis*, pro, *si vis*. Jam in uno, *capsis*, tria verba ſunt: *ain'*, pro *aiſne*: *nequire*, pro, *non quire*: *malle*, pro, *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. *Dein* etiam ſæpe, & *exin*, pro *deinde* & *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis*? *cum* autem *nobis* non dicitur, ſed *nobiſcum*?

quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent litteræ, ut etiam modò, nisi *autem* interposuissem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, & *tecum*: non, *cum me*, & *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*.

XLVI. Atque etiam a quibusdam serò jam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam *Proh deûm, atque hominum fidem; deorum* aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui inusitatiùs contraxerat: *Patris mei meûm factûm pudet*, pro, *meorum factorum*: &, *Texitur: exitiûm examen rapit*, pro, *exitiorum*; non dicit, *liberûm*, ut plerique loquimur, quum, *Cupidos liberûm*, aut, *In liberûm loco*, dicimus: sed ut isti volunt:

Neque tuum umquam in gremium extollas liberorum ex te genus.

Et idem: — *Namque Æsculapî liberorum.* — Et ille alter in Chryse, non solùm,

Cives, antiqui amici majorum meûm,

quod erat usitatum: sed duriùs etiam,

Consiliûm, augurîûm, atque extûm interpretes.

Idemque pergit: — *Postquam prodigiûm horriferûm, portentûm pavos:* quæ non sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armûm judicium*, etsi

ſt apud eumdem, — *Nihilne ad te de judicio armûm accidit?* quàm *armorum.*

156. Jam, ut cenſoriæ tabulæ loquuntur, *fabrûm* & *procûm* audeo dicere, non *fabrorum* & *procorum.* Planéque, *duorum virorum judicium*, aut, *trium virorum capitalium*, aut *decem virorum ſtlitibus judicandis*, dico numquam. Atqui dixit Accius: *Video ſepulcra dua duorum corporum.* Idemque: *Mulier una duûm virûm.* Quid verum ſit, intelligo: ſed aliàs ita loquor, ut conceſſum eſt, ut hoc, *Proh deûm* dico, vel, *Proh deorum:* aliàs ut neceſſe eſt, quum *trium virûm*, non *virorum:* quum *ſeſtertiûm nummûm*, non *nummorum:* quòd in his conſuetudo varia non eſt.

XLVII. Quid, quòd ſic loqui, *noſſe*, *judicaſſe*, vetant; *noviſſe*, jubent, & *judicaviſſe?* quaſi verò neſciamus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici, & imminutum uſitatè. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* Pòſt idem, *Stilponem, inquam, non noveras? Siet*, plenum eſt; *sit*, imminutum: licet utare utroque. Ergo ibidem:

Quàm cara ſintque, pòſt carendo intelligunt,
Quámque attinendi magni dominatus ſient.

Nec verò reprehenderim: *Scripſere alii rem;* & *ſcripſerunt*, eſſe verius ſentio: ſed conſuetudini auribus indulgenti libenter ob-

ſequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius; &, *In templis iſdem*, probavit: at, *eiſdem*, erat verius; nec tamen, *eiſdem*, opimius: malè ſonabat, *iiſdem*. Impetratum eſt a conſuetudine, ut peccare ſuavitatis cauſâ liceret. Et *pomeridianas quadrigas*, quàm *poſtmeridianas*, libentiùs dixerim: & *mehercule*, quàm *mehercules*. *Non ſcire* quidem, barbarum jam videtur: *neſcire* dulcius. Ipſum, *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quòd erat inſuavius.

158. Una præpositio eſt, AB, eaque nunc tantùm in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium: in reliquo ſermone mutata eſt. Nam *amovit* dicimus & *abegit*, & *abſtulit*, ut jam neſcias, *ab*ne verum ſit, an *abs*. Quid ſi etiam *abfugit*, turpe viſum eſt; & *abfer* noluerunt, *auſer* maluerunt? quæ præpositio præter hæc duo verba nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, & *navi*, & *nari*, quibus, quum IN præponi oporteret, dulcius viſum eſt, *ignoti*, *ignavi*, *ignari*, dicere, quàm ut veritas poſtulabat. *Ex uſu* dicunt, & *e republica*, quòd in altero vocalis excipiebat, in altero eſſet aſperitas, niſi litteram ſuſtuliſſes: ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit*: adjuncti verbi primam litteram præpositio commutavit, ut *ſubegit*, *ſummutavit*, *ſuſtulit*.

XLVIII. Quid in verbis junctis? quàm ſcitè *insipientem*, non *insapientem*? *im-*

quum, non *inæquum? tricipitem*, non *tricapitem? conciſum*, non *concæſum?* Ex quo quidam *pertiſum* etiam volunt: quod eadem conſuetudo non probavit. Quid verò hoc elegantius, quod non ſit naturâ, ſed quodam inſtituto? *inclytus* dicimus brevi primâ litterâ, *inſanus* productâ: *inhumanus* brevi, *infelix* longâ. Et, ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ ſunt, quæ in *ſapiente*, atque *felice*, productè dicitur; in ceteris omnibus, breviter. Itemque *compoſuit*, *conſuevit*, *concrepuit*, *confecit*: conſule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. Quære, cur? ita ſe dicent juvari: voluptati autem aurium morigerari debet oratio,

160. Quin ego ipſe, quum ſcirem ita majores locutos eſſe, ut nuſquam, nisi in vocali, adſpiratione uterentur, loquebar ſic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Carthaginem* dicerem: aliquando, idque ſerò, convicio aurium, quum extorta mihi veritas eſſet, uſum loquendi populo concessi, ſcientiam mihi reſervavi. *Orcivios* tamen, & *Matones*, *Otones*, *Cæpiones*, *ſepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium ſemper licet. *Burrum* ſemper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. Nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas;

& quum *Phrygum*, & quum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantùm barbaris casibus Græcam litteram adhibere, aut recto casu solùm Græcè loqui, tamen & *Phrygès*, & *Pyrrhum* aurium causâ dicimus.

161. Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in *optimus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur:

Qui est omnibu' princeps. *Non*, omnibus princeps, &, Vitâ illâ dignu', locoque. *Non*, dignus.

Quòd si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte & doctrina postulari putamus?

162. Hæc dixi breviùs, quàm si hac de re una disputarem (est enim hic locus latè patens, de natura usuque verborum) longiùs autem, quàm instituta ratio postulabat.

XLIX. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiæ est; vocum autem, & numerorum, aures sunt judices; & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio invenit, in

his ſenſus artem. Aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandæ reperienda.

163. Duæ ſunt igitur res, quæ permulceant aures, *ſonus* & *numerus*. De numero mox, nunc de ſono quærimus. Verba (ut ſuprà diximus) legenda ſunt potiſſimùm bene ſonantia, ſed ea non ut poëtæ, exquiſita ad ſonum, ſed ſumpta de medio. *Quâ pontus Helles*... ſuperat modum. At *Auratos aries Colchorum*... ſplendidis nominibus illuminatus eſt verſus: ſed proximus inquinatus inſuavissimâ litterâ finitus; *Frugifera, & ferta arva Asias tenet*. Quare bonitate potiùs noſtrorum verborum utamur, quàm ſplendore Græcorum, niſi fortè ſic loqui pœnitet: *Quâ tempeſtate Paris Helenam*, & quæ ſequuntur. Immò verò iſta ſequamur, aſperitatemque fugiamus: *Habeo iſtam ego perterricrepam*..... Idemque: *Verſutiloquas malitias*.

164. Nec ſolùm componentur verba ratione, ſed etiam finientur, quoniam id judicium eſſe alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compoſitione ipſâ, & quaſi ſuâ ſponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas ineſt: quæ ſive caſus habent in exitu ſimiles, ſive paribus paria redduntur, ſive opponuntur contraria, ſuâpte naturâ numeroſa ſunt.

etiam si nihil est factum de industria.

165. In hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: *Est enim, judices, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex naturâ ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus.* Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum.

166. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modò numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam nihil accusas, damnas.

Condemnas, diceret, qui versum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri.
Id quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum. Id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multùm obest.*

Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsâ efficiunt, & eum sine industria. Hoc ge-

nere antiqui, jam ante Iſocratem, delectabantur, & maximè Gorgias; cujus in oratione plerumque efficit numerum ipſa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes; ut illa ſunt in quarto Accuſationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.* Ergo & hi numeri sint cogniti.

168. Genus illud tertium explicetur, quale sit, numeroſæ & aptæ orationis: quod qui non ſentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, neſcio. Meæ quidem & perfecto completoque verborum ambitu gaudent, & curta ſentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones ſæpe exclamare vidi, quum aptè verba cecidiſſent: id enim expectant aures, ut verbis colligentur ſententiæ. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat: nam & verba eligebant, & ſententias graves & ſuaves reperiebant, ſed eas aut vinciebant, aut explebant parum.

169. Hoc me ipſum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quàm hæc jam perfecta,

delectet? illa nobis sit, credo, repetenda; hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas; quæ quidem apud me ipsum valet plurimùm: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potiùs, quàm laudo, quod est; præsertim quum ea majora judicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent.

LI. Pòst inventa conclusio est, quâ credo usuros veteres illos fuisse, si jam nota, atque usurpata res esset; quâ inventâ, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, quum in oratione judiciali & forensi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. Hoc freti isti, & ipsi infracta & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta & finita pronuntiant: si manibus verbis, levibusque sententiis; jure: sin probæ res, lecta verba; quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit aptè verbis comprehensa senten-

tia: quod fit etiam ab antiquis, ſed plerumque caſu, ſæpe naturâ: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia ſunt concluſa, laudantur.

171. Et apud Græcos quidem jam anni prope quadringenti ſunt, quum hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere:

Versibu', quos olim Fauni, vateſque canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit? præſertim quum dicturus non ſim, *Ante hunc* .... ut ille: nec quæ ſequuntur, *Nos ausi reſerare* .... Legi enim, audivique nonnullos, quorum propemodum abſolutè concluderetur oratio. Quod qui non poſſunt, non eſt eis ſatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipſos laudo, idque meritò, quorum ſe iſti imitatores eſſe dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorum, nisi vitium, ſequuntur, quum a bonis absint longissimè.

172. Quòd si aures tam inhumanas tamque agreſtes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Iſocratem, diſcipulosque ejus, Ephorum, & Naucratem; quamquam orationis faciendæ & ornandæ auctores locupletissimi, ſummique ipsi oratores, eſſe debeant. Sed quis omnium doctior, quis acu-

tior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Ariſtotele fuit? quis porro Iſocrati eſt adverſatus impensiùs? Is igitur verſum in oratione vetat eſſe, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis (ut Ariſtoteles ſæpe significat) politus ſcriptor, atque artifex, hoc idem & ſentit & præcipit. Theophraſtus verò iiſdem de rebus etiam accuratiùs. Quis ergo iſtos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc eſſe ab his præcepta neſciunt.

173. Quod si ita eſt, nec verò aliter exiſtimo: quid? ipsi ſuis ſensibus non moventur? nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In verſu quidem theatra tota exclamant, si fuit una ſyllaba brevior aut longior. Nec verò multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet; nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum & brevitatum in ſonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipſa natura in auribus noſtris collocavit.

LII. Viſne igitur, Brute, totum hunc locum accuratiùs etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti eſſe, quæ ab illis dicta ſunt, poſſumus? Sed quid quæro, veliſne: quum litteris tuis eruditissimè ſcriptis, te id vel maximè velle perſpexe-

rim? Primùm ergo origo, deinde cauſa, pòſt natura, tum ad extremum uſus ipſe explicetur orationis aptæ, atque numeroſæ. Nam qui Iſocratem maximè mirantur, hoc in ejus ſummis laudibus ferunt, quòd verbis ſolutis numeros primus adjunxerit. Quum enim videret, oratores cum ſeveritate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione uteremur, quum jucunditatis cauſâ, tum ut varietas occurreret ſatietati.

175. Quod ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere ſcientiùs verſâtum Iſocrate, confitendum eſt: ſed princeps inveniendi fuit Thraſymachus; cujus omnia nimis etiam exſtant ſcripta numerosè. Nam (ut paulò antè dixi) paria paribus adjuncta, & similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ ſuâ ſponte (etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosè, Gorgias primus invenit: ſed his eſt uſus intemperantiùs. Id autem eſt genus, ut antè dictum eſt, ex tribus partibus collocationis alterum.

176. Horum uterque Iſocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Eſt enim, ut in transferendis, faciendiſque verbis tranquillior, ſic in ipsis numeris ſedatior. Gorgias au-

tem avidior eſt generis ejus, & his feſtivitatibus, sic enim ipſe cenſet, inſolentius abutitur: quas Iſocrates (quum tamen adviſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem jam Gorgiam) moderatiùs temperavit. Quin etiam ſe ipſe tantùm, quantùm ætate procedebat, prope enim centum confecit annos, relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro quem ad Philippum Macedonem ſcripsit, quum jam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe minùs jam ſervire numeris, quàm ſolitus eſſet. Ita non modò ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat.

LIII. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, auctoreſque, quos dicimus, & origo inventa eſt; cauſa quæratur: quæ sic aperta eſt, ut mirer, veteres non eſſe commotos, præſertim quum, ut fit, fortuitò ſæpe aliquid conclusè, apteque dicerent: quod quum animos hominum aureſque pepuliſſet, ut intelligi poſſet, id, quod caſus effudiſſet, cecidiſſe jucundè; notandum certè genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quamdam in ſe continet vocum omnium mensionem.

178. Itaque & longiora & breviora judicat, & perfecta ac moderata ſemper exſpectat. Mutila ſentit quædam, & quaſi

decurtata; quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatiùs excurrentia, quæ magis etiam aſpernantur aures; quòd quum in pleriſque, tum in hoc genere nimium quod eſt, offendit vehementiùs, quàm id, quod videtur parum. Ut igitur poëtica & verſus inventus eſt terminatione aurium, obſervatione prudentium; sic in oratione animadverſum eſt, multò illud quidem ſeriùs, ſed eâdem naturâ admonente, eſſe quoſdam certos curſus, conclusioneſque verborum.

179. Quoniam igitur cauſam quoque oſtendimus; naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ diſputatio non hujus inſtituti ſermonis eſt, ſed artis intimæ. Quæri enim poteſt, qui ſit orationis numerus, & ubi ſit poſitus, & natus ex quo: & is unuſne ſit, an duo, an plures, quâque ratione componatur, & ad quam rem, quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in pleriſque rebus, sic in hac, duplex eſt considerandi via; quarum altera eſt longior, brevior altera, eadem etiam planior.

LIV. Eſt autem longioris prima illa quæſtio, ſitne omnino ulla numeroſa oratio. Quibuſdam enim non videtur; quia nihil insit in ea certi, ut in versibus; &

quòd ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere: deinde, si sit numerus in oratione; qualis sit, aut quales; & e poëticisne numeris, an ex alio genere quodam: &, si e poëticis; quis eorum sit, aut qui: namque aliis unus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.

181. Deinde, quicumque sunt, sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrùm numero solùm efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an sit suum cujusque; ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma, & lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ & lumina, quæ, ut dixi, Græci vocant σχήματα.

182. At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere

verborum; quamquam id quidem finitimum eſt numero, quia per ſe plerumque perfectum eſt; compoſitio autem ab utroque differt, quæ tota ſervit gravitati vocum, aut ſuavitati. Hæc igitur ferè ſunt, in quibus rei natura quærenda ſit.

LV. Eſſe ergo in oratione numerum quemdam, non eſt difficile cognoſcere: judicat enim ſenſus; in quo iniquum eſt, quod accidit, non cognoſcere, ſi, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipſe verſus ratione eſt cognitus, ſed naturâ atque ſenſu, quem dimenſa ratio docuit, quid acciderit: ita notatio naturæ, & animadverſio peperit artem. Sed in verſibus res eſt apertior; quamquam etiam a modis quibuſdam, cantu remoto, ſoluta eſſe videatur oratio, maximéque id in optimo quoque eorum poëtarum, qui λυρικοὶ a Græcis nominantur; quos quum cantu ſpoliaveris, nuda pene remanet oratio.

184. Quorum ſimilia ſunt quædam etiam apud noſtros: velut illa in Thyeſte:

Quemnam te eſſe dicam? qui tarda in ſeneſtute,

& quæ ſequuntur: quæ, niſi quum tibicen accessit, orationi ſunt ſolutæ ſimillima. At comicorum ſenarii propter ſimilitudinem ſermonis sic ſæpe ſunt abjecti, ut nonnumquam vix in his numerus & verſus intelligi possit: quò eſt ad inveniendum dif-

ficilior in oratione numerus, quàm in versibus.

185. Omnino duo ſunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis ineſt quasi materia quædam; in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, necessitatis inventa antiquiora ſunt, quàm voluptatis; ita & in hac re accidit, ut multis ſeculis antè oratio nuda, ac rudis ad ſolos animorum ſenſus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum cauſâ delectationis aurium, excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, ſuperiorque ætas numero caruit, nisi quando temerè, ac fortuitò; & ſcriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius eſt, & magis neceſſarium, id ſemper antè cognoſcitur.

LVI. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facilè ſunt cognita, quia ſumebantur e conſuetudine, quotidianoque ſermone: numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam neçessitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque ſeriùs aliquantò notatus, & cognitus, quasi quamdam palæſtram, & extrema lineamenta orationi attulit.

187. Quòd si & anguſta quædam atque conciſa, & alia eſt collatata & diffuſa oratio; neceſſe eſt id non litterarum accidere

naturâ, ſed intervallorum longorum & brevium varietate, quibus implicata atque permiſta oratio, quoniam tum ſtabilis eſt, tum volubilis, neceſſe eſt ejuſmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem ſæpe jam diximus, incitatior numero ipſo fertur & labitur, quoad perveniat ad finem, & inſiſtat. Perſpicuum eſt igitur, numeris adſtrictam orationem eſſe debere, carere versibus.

188. Sed hi numeri poëticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps videndum. Nullus eſt igitur numerus extra poëticos, propterea quòd definita ſunt genera numerorum: nam omnis talis eſt, ut unus sit e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut neceſſe sit partem pedis aut æqualem eſſe alteri parti, aut altero tanto, aut ſeſqui eſſe majorem; ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſqui pæon; qui pedes in orationem non cadere quî poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum sit neceſſe eſt.

189. Sed quæritur, quo numero, aut quibus potissimùm sit utendum. Incidere verò omnes in orationem etiam ex hoc intelligi poteſt, quòd verſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus; quod vehementer eſt vitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmetipſos. Senarios

verò, & Hipponacteos effugere vix possumus: magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio: ſed tamen eos verſus facilè agnoſcit auditor; ſunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minùs usitatos, ſed tamen verſus; vitioſum genus, & longâ animi provisione fugiendum.

190. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe verſus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapæſta; quo quid poteſt eſſe turpius? etsi in eligendo fecit malitiosè: primâ enim ſyllabâ demptâ in primo verbo ſententiæ, poſtremum ad verbum primam rurſus ſyllabam adjunxit inſequentis. Ita factus eſt anapæſtus is, qui Ariſtophaneus nominatur: quod ne accidat, obſervari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector, in eo ipſo loco, quo reprehendit (ut a me animadverſum eſt ſtudiosè inquirente in eum) emittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiam verbis ineſſe numeros, eoſdemque eſſe oratorios, qui sint poëtici.

LVII. Sequitur ergo, ut qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum sit: ſunt enim qui iambicum putent, quòd sit orationi simillimus; qua de cauſa fieri, ut is potissimùm propter similitudinem ver-

tatis adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum, & trochæum. Quòd enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate syllabarum labi putat verba procliviùs; contráque accidere in spondeo, & trochæo, quòd alter e longis constaret, alter e brevibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam.

192. Sed & illi priores errant, & Ephorus in culpa est. Nam & qui pæona prætereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eumdemque amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quàm desideret soluta oratio; iambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere.

193. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & brevitas dignitatem non habeat. Ita pœona probat, eoque ait uti

omnes, ſed ipſos non ſentire quùm utantur: eſſe autem tertium, ac medium inter illos; ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus insit aut ſeſquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus antè dixi, tantummodò commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis.

194. Iambus enim & dactylus in verſum cadunt maximè: itaque ut verſum fugimus in oratione, sic hi ſunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam eſt oratio, nec quidquam inimicius quàm illa versibus. Pæon autem minimè eſt aptus ad verſum: quò libentiùs eum recepit oratio. Ephorus verò ne ſpondeum quidem, quem fugit, intelligit eſſe æqualem dactylo, quem probat: ſyllabis enim metiendos pedes, non intervallis exiſtimat; quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis eſt par iambo: ſed eò vitioſus in oratione, si ponatur extremus, quòd verba meliùs in ſyllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ ſunt apud Ariſtotelem, eadem a Theophraſto, Theodecteque de pæone dicuntur.

195. Ego autem ſentio, omnes in oratione eſſe quasi permiſtos & confuſos pedes: nec enim effugere poſſemus animadversionem, si ſemper iiſdem uteremur; quia nec numeroſa eſſe, ut poëma; neque extra numerum, ut ſermo vulgi eſt, debet

oratio. Alterum nimis eſt vinctum, ut de induſtria factum appareat; alterum nimis diſſolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut ſuprà dixi, permiſta & temperata numeris, nec diſſoluta, nec tota numeroſa, pæone maximè (quoniam optimus auctor ita cenſet) ſed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata.

LVIII. Quos autem numeros, cum quibus tamquam purpuram, miſceri oporteat, nunc dicendum eſt, atque etiam quibus orationis generibus ſint cuique accommodatiſſimi. Iambus enim frequentiſſimus eſt in iis, quæ demiſſo atque humili ſermone dicuntur: pæon autem in ampliori-bus; in utroque dactylus: ita in varia & perpetua oratione hi ſunt inter ſe miſcendi & temperandi.

197. Sic minimè animadvertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis induſtria; quæ latebit eò magis, ſi & verborum & ſententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda ſibi cenſent, verba dico & ſententias; eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & prætervolat numerus; qui tamen ſi abeſſet, illa ipſa delectarent.

198. Nec verò nimius is curſus eſt numerorum, orationis dico (nam eſt longè

aliter in versibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poëma: sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proximè accedit: quò etiam difficilius est oratione uti, quàm versibus; quòd in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tamquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio & species orationis clausa & terminata est; quod voluptate aurium judicatur.

LIX. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantùm numerosè oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maximè deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare quum aures extremum semper exspectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat.

200. Id autem bonâ disciplinâ exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt; quæ mens eadem, quâ nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo aliàs aliâ terminatione concluditur: atque omnia illa & prima & media verba spectare debent ad ultimum.

201. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio; ut jam a principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. Nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem quum faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. Est enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum; translatum, novum, pristinum: nam de propriis nihil hoc loco dicimus.

LX. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus; sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba quum crebrius, tum etiam audacius; &

priscis libentius utuntur, & liberius novis: quod idem fit in numeris; in quibus quasi necessitati parere coguntur. Sed tamen hæc nec nimis esse diversa, nec ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet; idque quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut constructione verborum.

LXI. Ita, si numerus orationis quæritur qui sit; omnis est: sed alius alio melior atque aptior: si locus; in omni parte verborum: si, unde ortus sit; ex aurium voluptate: si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta & extrema nobis in dividendo fuit: si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem: si; quando; semper: si, quo loco; in tota continuatione verborum: si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt.

LXII. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus; an in principiis solum,

an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit.

205. Tum autem in omnibusne numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores, idque quando, aut cur, quibusque partibus; pluribusne, an singulis; imparibus, an æqualibus; & quando aut istis, aut illis sit utendum; quæque inter se aptissimè collocentur, & quomodo; an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodque ad rem maximè pertinet, quâ ratione numerosa fiat oratio.

206. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum; dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, & tamquam incisionibus differendum est, quærendumque, utrùm una species & longitudo sit earum, anne plures; &, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. Postremò totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latiùs: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur.

207. Ac licet, non ad singulas res respondentem, de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generi-

bus, unum ſelegimus, hoc, quod in cauſis, foroque verſatur, de quo diceremus. Ergo in aliis, id eſt, in hiſtoria, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeoque more, illâ circumſcriptione, ambituque, ut tamquam in orbe incluſa currat oratio, quoad inſiſtat in ſingulis perfectis, abſolutiſque ſententiis.

208. Itaque poſteaquam eſt nata hæc vel circumſcriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo eſſet in numero, ſcripsit orationem generis ejus, quod eſſet ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine, quin redigeret omnes ferè in quadrum numerumque ſententias. Nam quum is eſt auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis ſua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium ſervienti.

LXII. Genus autem hoc orationis neque totum aſſumendum eſt ad cauſas forenſes, neque omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, quum ſatietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoſcitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum ſenſum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnumquam eſt, primùm vi-

dendum eſt, quo loco, deinde quàm diu retinenda sit, tum quot modis commutanda.

210. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, si aut laudandum eſt aliquid ornatiùs, ut nos in Accuſationis ſecundo de Siciliæ laude diximus; aut in ſenatu de conſulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto Accuſationis de Ennensi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, conceſſu omnium funditur numerosè & volubiliter oratio. Id nos fortaſſe non perfecimus, conati quidem ſæpissime ſumus; quod plurimis locis peroratione noſtræ voluiſſe nos, atque animo contendiſſe declarant. Id autem tum valet, quum is, qui audit, ab oratore jam obſeſſus eſt, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidietur & obſervet; ſed jam favet, proceſſumque vult, dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat.

211. Hæc autem forma retinenda non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in orationis reliquis partibus. Nam quum sis his locis uſus, quibus oſtendi licere, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur, quum Græci κόμματα & κῶλα nominent, nos non rectè inciſa & membra dicamus. Neque enim eſſe pos-

ſunt, rebus ignotis, nota nomina; ſed quum verba aut ſuavitatis aut inopiæ causâ transferre ſoleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, quum id appellandum ſit, quod propter rerum ignorationem ipſarum, nullum habuerit antè nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a ſimili mutuari.

LXIII. Quo autem pacto deceat incisè, membratimve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones, conclusioneſque, dicendum eſt. Fluit omnino numerus a primo tum incitatiùs, brevitate pedum, tum proceritate tardiùs: curſum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Inſiſtit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum eſt ſecuta Asia maximè, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei ſunt, id eſt, e ſingulis longis, & brevibus: explanandum eſt enim, quòd ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis.

213. Dichoreus non eſt ille quidem ſuâ ſponte vitioſus in claufulis, ſed in orationis numero nihil eſt tam vitioſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præclarè, quò etiam ſatietas formidanda eſt magis. Me ſtante C. Carbo, C. filius, tribunus plebis, in concione dixit his verbis: *O Marce Druſe, patrem appello.* Hæc quidem duo binis pedibus incisim:

dein membratim, *Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam.*

214. Hæc item membra ternis. Post ambitus, *Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas.* Dichoreus. Nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. Deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit.* Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? Verborum ordinem immuta; fac sic, *Comprobavit filii temeritas:* jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus, & longa est, quem Aristoteles ut optimum probat, a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia: animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur; deinde satiat; postea, cognitâ facilitate, contemnitur.

LXIV. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosè & jucundè cadant. Nam & creticus, qui est e longa, & brevi, & longa; & ejus æqualis pæon, qui spatio par est, syllabâ longior, quàm commodissimè putatur in solutam orationem illigari, quum sit duplex: nam aut e longa & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo; aut e totidem brevibus & longa, in quem optimè cadere censent veteres: ego non planè rejicio; sed alios antepono.

216. Ne ſpondeus quidem fundibus eſt repudiandus: etſi, quòd eſt e longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen ſtabilem quemdam, & non expertem dignitatis gradum; in incisionibus verò multò magis, & in membris: pauctatem enim pedum gravitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos quum in clauſulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo: adjungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium.

217. Ne iambus quidem, qui eſt e brevi & longa; aut par choreo, qui habet tres breves, ſed ſpatio par, non ſyllabis; aut etiam dactylus, qui eſt e longa & duabus brevibus, ſi eſt proximus a poſtremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus: numquam enim intereſt, uter ſit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi quum pro cretico poſtremus eſt dactylus: nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus; quia poſtrema ſyllaba brevis, an longa ſit, ne in verſu quidem refert.

218. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, vidit parum; quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema, quàm longa ſit. Jam pæon,

quòd plures habeat syllabas, quàm tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes*, quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit.

LXV. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur; nec deprehendetur manifestò, quid a nobis de industria fiat, & occurretur satietati. Et quia non numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere (quod antè dictum est) concinnitatis: compositione potest intelligi, quum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum: *Nam ubi libido dominatur, innocentiæ lux præsidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totamque eam ætatem) aptè, numerosèque dixerunt; ea non numero quæsito, sed verborum collocatione ceciderunt.

220. Formæ verò quædam ſunt orationis, in quibus ea concinnitas ineſt, ut ſequatur numerus neceſſariò. Nam quum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ ſimiliter cadunt verba, verbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque ſit ut numeroſè cadat: quo de genere cum exemplis ſuprà diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non ſemper eodem modo desinendi. Nec tamen hæc ita ſunt arcta & adſtricta, ut ea, quum velimus, laxare nequeamus. Multùm intereſt, utrùm numeroſa ſit, id eſt, ſimilis numerorum, an planè e numeris conſtet oratio: alterum ſi ſit, intolerabile vitium eſt; alterum niſi ſit, diſſipata, & inculta, & fluens eſt oratio.

LXVI. Sed quoniam non modò non frequenter, verùm etiam rarò in veris cauſis, aut forenſibus circumſcriptè, numeroſéque dicendum eſt; ſequi videtur, ut videamus, quæ ſint illa, quæ ſuprà dixi inciſa, quæ membra: hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille ambitus & plena comprehenſio e quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne brevior ſit, quàm fatis ſit, neque longior: quamquam utrumque nonnumquam vel potiùs ſæpe accidit, ut aut citiùs inſis-

téndum sit, aut longiùs procedendum, ne brevitas defraudâsse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de versu, & est liberior aliquantò oratio.

222. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus; idque quum opus est, ab isto cursu invidioso facilè nos, & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minimè apparet, & valet plurimùm. Ex hoc genere illud est Crassi: *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* Nisi intervallo dixisset, — *ipsi prodeant*, sensisset profectò effugisse senarium. Omnino meliùs caderet, *prodeant ipsi.* Sed de genere nunc disputo.

223. *Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa (ex duobus enim versibus, id est, membris, est perfecta) comprehensio, & in spondeos cadit. Et Crassus quidem sic plerumque dicebat; idque ipse genus dicendi maximè probo.

LXVII. Sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent; ut est apud me; *Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas.* Hæc incisè dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo: *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur. *Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æstimasti.* Dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. Nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis (& utrique addi pedis pars potest) non ferè ternis amplius.

225. Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimùm valet, maximéque his locis, quum aut arguas, aut refellas; ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, quâ non potest esse brevior; *Quem, quæso, nostrûm fefellit, ita vos esse facturos?*

226. Nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, quàm binis, aut ter-

bis ferire verbis, nonnunquam singulis, paulò aliàs pluribus; inter quæ variis clausulis interponit se rarò numerosa comprehensio: quam perversè fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum pene Demosthenem, saltat, incidens particulas: & is quidem non minùs sententiis peccat, quàm verbis; ut non quærat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum esset etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret.

LXVIII. Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quàm quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute (quod quidem tu minimè omnium ignoras) pulchrè, & oratoriè dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolutè; nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum; & horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modò non poëtice junctus, verùm etiam fugiens illum, atque omnium dissimillimus: non quin iidem sint numeri non modò oratorum & poëtarum, verùm omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ natiri auribus pos-

ſumus: ſed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis ſimile videatur.

228. Hanc igitur ſive compoſitionem, ſive perfectionem, ſivè numerum vocari placet, & adhibere neceſſe eſt, ſi ornatè velis dicere, non ſolùm (quod ait Ariſtoteles & Theophraſtus) ne infinitè feratur, ut flumen, oratio; quæ non aut ſpiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, ſed numero coacta debet inſiſtere; verùm etiam quòd multò majorem habent apta vim, quàm ſoluta. Ut enim athletas, nec multò ſecus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quamdam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adſpectum etiam ſit venuſtum: ſic oratio nec plagam gravem facit, niſi petitio fuit apta; nec ſatis tectè declinat impetum, niſi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit.

229. Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris ſententias: tantúmque abeſt, ut (quod ii, qui hoc aut magiſtrorum inopiâ, aut ingenii tarditate, aut laboris fugâ non ſunt aſſecuti, ſolent dicere) enervetur oratio compoſitione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis eſſe poſſit.

LXIX. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc ſecuti non tenuerunt, ſimile faciamus; ne aut verba trajiciamus apertè, quò meliùs aut cadat, aut volvatur oratio. Quod ſe L. Cœlius Antipater in proœmio belli Punici, niſi neceſſariò, facturum negat. O virum ſimplicem, qui nos nihil celat; ſapientem, qui ſerviendum neceſſitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in ſcribendo atque in dicendo, neceſſitatis excuſatio non probatur: nihil eſt enim neceſſe; &, ſi quid eſſet, id neceſſe tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, ad quem ſcripſit, cui ſe purgat, veniam petit, & utitur eâ trajectione verborum, & nihilò tamen aptiùs explet, concluditque ſententias.

231. Apud alios autem, & Aſiaticos maximè, numero ſervientes, inculcata reperias inania quædam verba, quaſi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maximè fluxit, infringendis, concidendiſque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum ſimillimum. Tertium eſt, in quo fuerunt fratres illi, Aſiaticorum rhetorum principes, Hierocles & Menecles, minimè meâ ſententiâ contemnendi. Etsi enim a forma veritatis & ab Atticorum regula abſunt, tamen hoc vitium compenſant vel facultate,

vel copiâ: sed apud eos varietas non erat; quòd omnia ferè concludebantur uno modo. Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur; neque inferciens verba, quasi rimas expleat; nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum; is omnia ferè vitia vitaverit: nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè vitia contraria.

LXX. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum: corrumpatur enim tota res, ut & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia: *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos, & Lælios multi venalitii, mercatoresque superarunt.* Immuta paulùm, ut sit, *multi superarunt mercatores, venalitiique;* perierit tota res. Et quæ sequuntur: *Neque vestis, aut collatum aurum & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt.* Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi e Syria, Ægyptoque.* Adde tertium: *Neque verò ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem reforserunt, ab aliquo vidi*

perfacilè Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari. Fac ita, *potuiſſe ſuperari ab aliquo Syro, aut Deliaco.*

233. Videſne, ut ordine verborum paulùm commutato, iiſdem verbis, ſtante ſententiâ, ad nihilum omnia recidant, quum ſint ex aptis diſſoluta? aut ſi alicujus inconditi arripias diſſipatam aliquam ſententiam, eamque, ordine verborum paulùm commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens, ac ſolutum. Age, ſume de Gracchi apud cenſores illud: *Abeſſe non poteſt, quin ejuſdem hominis ſit, probos improbare, qui improbos probet.* Quantò aptiùs, ſi ita diciſſet, *quin ejuſdem hominis ſit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo unquam voluit; neque potuit, quin diſerte. Qui autem aliter dixerunt, hoc aſſequi non potuerunt: ità facti ſunt repentè Attici. Quaſi verò Trallianus fuerit Demoſthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, niſi numeris contorta ferrentur.

LXXI. Sed ſi quos magis delectant ſoluta, ſequantur ea ſanè, modò ſic, ut quis Phidiæ clypeum diſſolverit, collocationis univerſam ſpeciem ſuſtulerit, non ſingulorum operum venuſtatem: ut in Thucydide, orbem modò orationis deſidero, ornamenta comparent.

235. Isti autem quum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum; non clypeum, sed ut in proverbio est (etsi humilius dictum est, tamen simile est) scopas, ut ita dicam, mihi videntur dissolvere: atque, ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes utitur; tum illos existimabo non desperatione formidavisse genus hoc, sed judicio refugisse: aut reperiam, ipsâ eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utrâ voles linguâ, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quàm dissipata connectere.

236. Res autem se sic habet, ut brevissimè dicam quod sentio, compositè, & aptè, sine sententiis dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia; sed ejusmodi tamen infantia, ut eâ qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes; quo qui est contentus, utatur. Eloquens verò, qui non approbationes solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

237. Habes meum de oratore, Brute, judicium, quod aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum: in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, umquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solùm aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem; quæ duo sunt ad judicandum levissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quàm id, quodcumque mihi quàm simillimum veri videretur, quum ipsum illud verum in occulto lateret.

238. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minùs probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quàm effici potuerit; aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundiâ negandi, scribendi me impudentiam fuscepisse.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Prior numerus paginam indicat, alter lineam.

7, 30. *Hoſpitia, ſodalitates.* i. e. multitudinem hoſpitum, ſodalium. Ita Gulielmius pro vulgato, *hoſpitium, ſodalitatem:* neque enim invidioſum eſt habere *hoſpitem, ſodalem.*

9, 22. *Quibus præſcripsimus.* Ita codices, non ut vulgò, *quæ.*

13, 32. *Noſter doctor.* Addunt editi plerique *Hermetes:* ſed nomen incognitum omittunt mss. complures.

21, 15. *Eaque nobis.* Ita noſtri codices, melius quàm in vulgatis, *ea quoque nobis.*

27, 29. *Reticentior in dolore.* Ita plerique editi, & firmat e mss. Gronovius. Alii *recentior.*

30, 15. *Noluiſſe.... fieri, nemo dicet.* Ita codices nobis & Gronovio inſpecti. Vulgò, *voluiſſe.... fieri nemo dubitet.*

31, 13. *Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur.* Ita editio princeps: recentiores, *si ambiguum eſſe ſcriptum, ut puta.*

43, 33. *Immane eſt facinus.* Lege, *Immune*, i. e. improbum, ut docet Feſtus hoc ipſo Plauti verſu.

50, 16. *Qui dicit ab alteris.* Præpositionem addidimus, quam habet Ursini liber vetus.

62, 7. *In eodem virtutis ſtudio .... atque ille.* Ita noſtri & Gronovii codices. Vulg. *quo ille.*

70, 8. *Interſecare.* i. e. ſegmenta interducere. Metaphora eſt a ſtructuris ſumpta. Lambinus dedit e conjectura *inculcare.*

71, 23. *Tum manum.* Has voces addidimus e veteri libro Ursini.

73, 31. μνημονικῶς. Lege μνημονικὰ.

74, 10. *Vidère & proferre.* Ita Gruteri codex & Lambiniani. Vulgò, *edere & proferre.*

89, 4. *Figuræ orationis ſunt tres, quas figuras alii genera nominaverunt.* Ita noſtri & Gronovii codices, pro vulgato, *ſunt igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus.*

101, 1. *Neceſſe eſt enim comprobet eam tacitus auditor.* Ita duo noſtri codices & Mediceus. Vulgò, *nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor,* ubi vox *animo* redundat.

104, 32. *Commutatione, brevitate.* Ita Victorius. Vulgati mendosè, *brevi commutatione.*

113, 14. *Nam quo te digno.* Ita, teſte Grutero, duo Palatini, & noſtri eódem alludunt. Vulgò *quæro quonam te digno.*

122, 30. *Ratione in vivendo.* Hæc eſt antiqua lectio, quam ſervant noſtri codices, & tres Gronoviani. Gruterus dedit *ratione vivendi.*

134, 10. *Retentat ſeſe tacitè, ... cum domo, totus ut comedatur, aufertur.* Hanc lectionem in uno codice reperit Gronovius, eamque prætulimus vulgatæ: *retentat ſeſe tacitus ... comeditur cum domo ſua & aufertur.*

154, 26. *Ad elocutionem.* Ita cum Verburgio dedimus, pro *ad inventionem*: quæ lectio a ſuperiori definitione huc irrepsit.

165, 31. *In rationem.* Ita noſtri & Gronov. codices, pro vulgato, *in ratione.*

169, 28. *In oratore.* Ita Gronovii codex unus & duo noſtri. Vulgati habent *in oratione*, vel *in oratorem.*

171, 6. *Perturbatum putat.* Vulgò *putant*: ſed Urſini vetus liber, & duo noſtri ſervant id quod dedimus.

180, 5. *Ejus, sicuti aliquam diverſam ac diſſimilem.* Ita noſtri & Gronovii codices; quæ lectio viſa eſt potior vulgatâ, *ejus ſecum aliquam sicuti diverſam*, &c.

182, 32. *In ſenèx.* Lege *an ſenex.*

196, 2. *Dudium.* Lege *dubium.*

197, 16. *Nisi monſtratum sit.* Ita noſtri & Gronovii codices. Vulgò, *nisi demonſtratum eſt.*

198, 9. *Rectum vobis videatur.* Ita ſcripti & editi ante Lambinum, qui dedit *rectumne vobis videtur.*

208, 1. *Nedum nunc iſtum.* Ita Gronovius e mss. & firmant noſtri. Vulgò *nedum nunc iſtud.*

233, 30. *Deducaris.* Lege *diducaris.*

249, 11. *Cognomen quoque & agnomen.* Ita codices & editi vetuſtiores: alii omittunt *& agnomen.*

296, 12. *Commoramus*, Lege *commoramur.*

325, 12. *Per quam ſanguine conjunctis, patriæque benevolis.* Ingenioſa Lambini conjectura reponentis, *per quam patriæ, ſanguineque conjunctis benevolentia, officium.*

326, 31. *In odium alicujus invectionis.* Corrupta procul dubio vox ultima, quam Lambinus ex conjectura mutabat in *inferioris.*

331, 22. *Pariter autem.* Addunt editi quidam, *inventas*, quæ vox ſupervacanea, quum præceſſerit *reperias*, pluribus in mss. non viſitur.

334, 29. *Ad exitum hunc ab ſuperiore libro.* Ingeniosè Lambinus, *ad exitum hoc & ſuperiore libro perducta eſt.*

339, 15. *Quæ infixa ſunt rebus ipsis.* Hic addunt vulgò, *tum ex toto, tum ex partibus*, &c. quæ omnia cum Lambino delevimus, malè huc a librariis tranlata e Topicorum 8, 9, 10 & 11.

358, 7. *Cognominata.* Mich. Brut. reponebat *coagmentata*, cujus vocis frequens uſus apud Ciceronem, quæque huic loco perbellè quadrat.

361, 15. *Sed propositum latior pars cauſæ.* Ita e Palat. quinto profert Gruterus. Vulgati, *ſed eſt conſultatio quasi pars cauſæ.*

367, 16. *In rebus.* Adde vocem omiſſam *commodis.*

377, 11. *Aut confecta non ſunt.* Omnino dele cum Lambino negationem, de qua Gruterus etiam dubitat.

389, 4. *Reſcindere. Nititur æquitate.* Eſt ab Lambino hæc diſtinctio, qui ea, quæ ſequuntur, corrupta ſic refingit. *Quòd ſi ſcripta lex ſic eſſet*, qui judicium accuſatoremve corruperit, *quæcumque tamen complecteretur judicii corrupti nomine, ea verbo uno &c.*

399, 15. *Ad eam rationem viâ.* Ursinus & Lambinus legunt *ratione & viâ.*

402, 30. *Ab ære.* Non malè Lambinus, *ab aſſe.*

410, 20. *Quà fluctûs alluderet.* Ita Turnebus & Lambinus e mss. malè in vulg. *eluderet* aut *allueret.*

414, 7. παραγραὶ Ita legendum viderunt Turnebus, Lambinus &c. Vulgò παραγραὶ, cui voci locus hic non eſt.

451, 18. *In hoc eum.* Locum hunc mutilum sic e verbis ipsius Demoſthenis refingit Strebæus : *Negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, hoc an illud dixerit verbum; huc an illuc manum porrexerit.*

453, 15. *Nomen ejus non exſtaret.* Negationem, quam codices & ſenſus repudiant, delevimus.

464, 28. *Illumque ſæpe dicit.* Locus eſt minùs ſanus.

490, 12. *Memoria rerum noſtrarum.* Vulgò *rerum veterum.* Emendavit J. Clericus. Res veteres a ſuperioribus nihil diſcrepant.

501, 2. *Contrà atque nos.* Hæc verba e libro vetere adjecit Muretus ; & sic ſolet Tullius, quò sibi ingenii laudem detrahat.

503, 23. *Endo.* E Græco ἐν τῷ. Ita Lambinus & Ursinus e libris veteribus : & ſolebat Lucilius Latinis miſcere Græcas voces. In vulgatis legitur, *arte pavimento.*

504, 17. *Qui vocales nolit conjungere.* Quasi e duabus unam facere, & ut paulò pòſt dicit, contrahere. Hanc mss. & veterum editorum lectionem adſtruit Faber Acad. 1, 1. Gruterus, quem recentiores ſequuntur, dedit contra mentem Ciceronis, *quin vocales nolit conjungere.*

505, 9. *Pass' crinibus.* Ita e conjectura Lamb. nihil enim adjuvant ſcripti codices. Vulgati, *palm' & crinibus ;* quod nihili eſt.

§33, 25. *Quam ipſe includit.* Gulielmius legit, *quam ipſam cludit.* Tres voces delet Lambinus.

§36, 6. *Et in membris.* Rectè monet Anonymus legendum, *quàm in membris*, quorum plures ſunt pedes.

§37, 8. *Dochmius.* Libris & ſcriptis & editis inhæſerat vox barbara *Dochimus.* Veram reſtituit vir ſingulari eruditione Capperonnerius ad Quinct. 9, 4.

§47, 24. *Impudentiam.* Fortè, inquit Muretus, *imprudentiam ſuſcepiſſe*, ut unde orſa eſt, in eodem terminetur oratio: hinc enim orſa eſt, *malo.... deſiderari a te prudentiam meam*, &c. ſuprà 2.
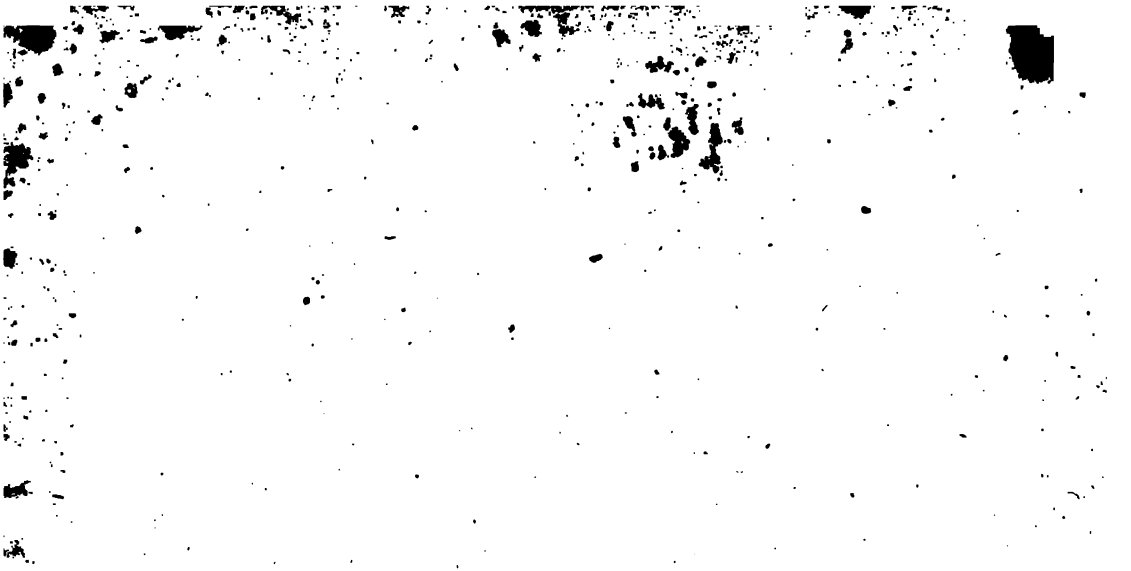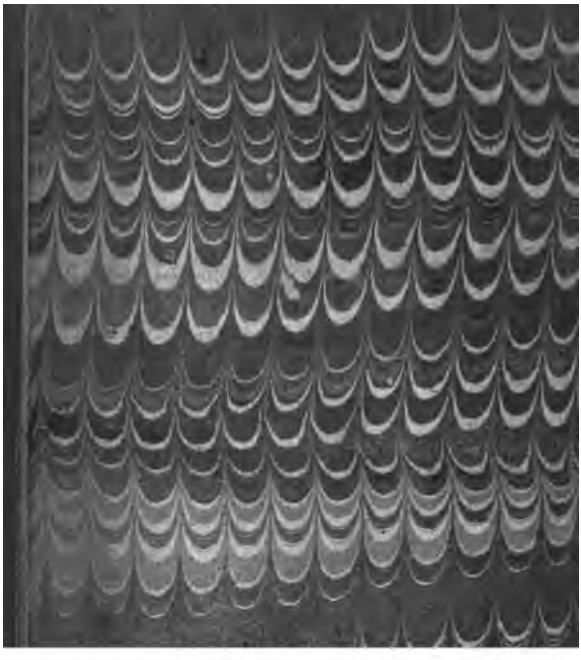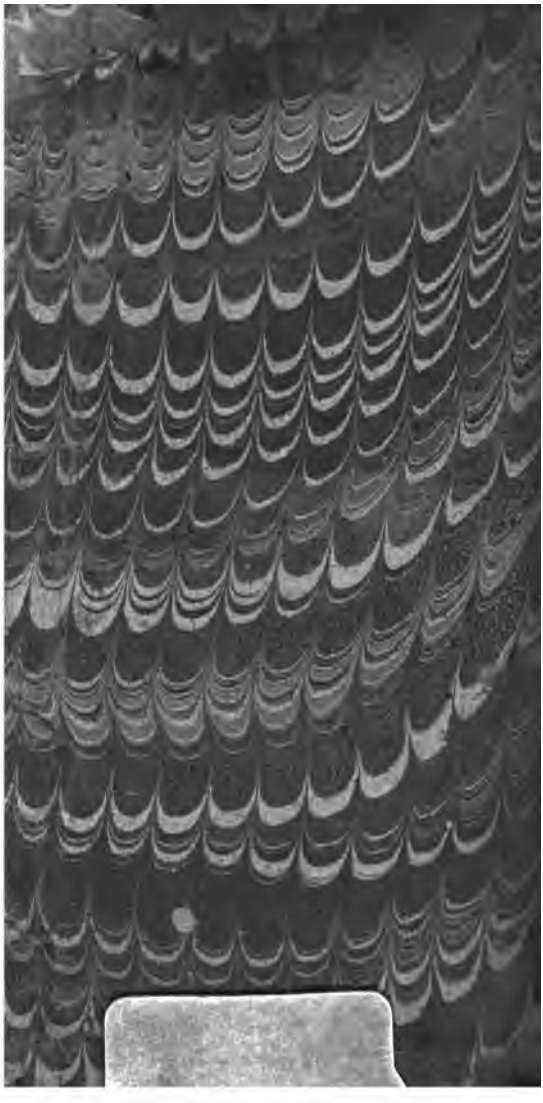
Literæ quibus impreſſus eſt hic Auctor a P. S. FOURNIER juniore inciſæ ſunt.